

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМЕРА ГНАТЮКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

КУДРЕНКО Дар'я Олександрівна

УДК 378:[37.011.3 – 051 : 74]

ДИСЕРТАЦІЯ

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

13.00.09 – теорія навчання

Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Д. О. Кудренко

Науковий керівник Лаврентьєва Олена Олександрівна, доктор педагогічних наук, доцент

Кривий Ріг – 2017

Тернопіль – 2018

АНОТАЦІЯ

Кудренко Д. О. Дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 «Теорія навчання». – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2018.

У дисертації подано результати теоретико-експериментального дослідження з визначення, обґрунтування та експериментальної перевірки дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Установлені сутність та структура, визначено критерії, показники та рівні сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. З'ясовано, що художньо-графічні компетентності є сутнісно важливими та системотвірними в загальній структурі багатовимірної професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей з-поміж інтегральної, спеціальної, методичної та проектної компетентностей.

Сформовано визначення художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей: за місцем у структурі особистості – це базовий і сутнісно важливий складник професійної компетентності художників і художників-педагогів у галузі образотворчого мистецтва та окремий феномен, що виконує свої специфічні функції; за сутністю – це складна професійно-особистісна якість, в основі якої перебуває органічне сполучення індивідуальних творчих здібностей, художньо-образного мислення, здатності та готовності здійснювати художньо-графічну діяльність на професійному рівні; за своєю структурою – це комплексне особистісне утворення, інтегрований сплав мистецьких знань, практичних умінь та навичок, які застосовуються з метою гармонізації та естетизації навколишнього середовища, досягнення високого рівня майстерності в галузі образотворчого мистецтва.

Зафіксовано багатовимірність та визначено метаструктуру художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей – комплекс художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-проектної, художньо-творчої й художньо-естетичної компетентностей; описано та схарактеризовано їх інваріантний та варіативний зміст для художників і художників-педагогів. Наголошено на тому, що кожна з них має самостійне значення й забезпечує належний рівень готовності й здатності студентів різних спеціалізацій до вирішення певних проблем засобами образотворчого мистецтва.

Виходячи зі структури художньо-графічної діяльності, з'ясовано зміст художньо-графічних компетентностей, який репрезентують структурно-критеріальні компоненти – когнітивний, мотиваційний, процесуальний і рефлексивний; розкрито моніторинг їх формування з використанням природних засобів навчального процесу за ознаками початкового, середнього, достатнього та високого рівнів.

Виявлено та обґрунтовано комплекс дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів, з-поміж яких: 1) контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей; 2) комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій; 3) організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей.

Результативність упровадження системи дидактичних умов забезпечено розробкою й запровадженням структурно-функціональної моделі – схематичної презентації системи роботи з формування досліджуваного феномену, що характеризує ієрархію, послідовність, складові, етапи, процедури й застосовані засоби, зв'язки й взаємозалежності між ними та виконує стимулювальну,

формувальну, розвивальну й інтегровальну функції в організації навчання студентів мистецьких спеціальностей.

У дисертаційному дослідженні висвітлено зміст педагогічного експерименту з перевірки ефективності дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Проведені кількісний, якісний і статистичний аналізи виявили позитивну й статистично значущу динаміку в рівнях сформованості досліджуваних компетентностей за визначеними критеріями; у ступені засвоєння системи художньо-графічних компетентностей, у загальних рівнях сформованості художньо-графічних компетентностей студентів експериментальних груп. Отримані результати можуть бути використані у практиці навчання, що знайшло відображення при апробації роботи у вищих навчальних закладах.

Об'єкт дослідження – процес формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у том, що: уперше виявлено й теоретично обґрунтовано дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей; комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій; організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей); побудовано структурно-функціональну модель (схематична презентація системи роботи з формування досліджуваного феномену, що характеризує ієрархію, послідовність, складові, етапи, процедури й застосовані засоби, зв'язки й взаємозалежності між ними, виконує стимулювальну, формувальну, розвивальну й інтегровальну функції); конкретизовано поняття «художньо-графічні компетентності студентів мистецьких спеціальностей» (складова

професійної компетентності та окремий феномен, в основі якого перебуває органічне поєднання індивідуальних творчих здібностей індивіда, його художньо-образного мислення, здатності та готовності здійснювати художню та художньо-педагогічну діяльність на професійному рівні), функції художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (мистецько-орієнтувальна, соціальна, прогностична, творчого саморозвитку й самовдосконалення) та принципи їх формування; уточнено структуру професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей (інтегральна, спеціальна, методична, проектна й художньо-графічна компетентності); змістові характеристики, метаструктуру (художньо-інтерпретаційна, художньо-композиційна, художньо-проектна, художньо-творча та художньо-естетична компетентності), структурно-критеріальні компоненти (когнітивний, мотиваційний, процесуальний, рефлексивний компоненти), рівні сформованості (початковий, середній, достатній, високий) художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей; подальшого розвитку набули компетентнісні засади навчання дисциплін предметної спеціалізації студентів мистецьких спеціальностей, засоби контекстно-модульного структурування змісту навчальної діяльності студентів, основи для класифікації методів і технологій формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні й упровадженні в освітній процес вищих навчальних закладів навчально-методичного забезпечення формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей в умовах закладу вищої освіти; зокрема: дослідно-експериментальна програма, ядром якої є формувальні та розвивальні засоби дисциплін предметної спеціалізації та авторський спецкурс «Трансформація форми у портретному живописі» і спецсеминар «Колір в живописі», їх дидактичне забезпечення (пам'ятки, приписи, алгоритми, структурно-логічні схеми, технологічні картки, опорні зорові конспекти, інфографіки); система навчальних кейсів, завдань і ситуацій, індивідуальних і

колективних форм навчальної роботи, методів і технологій, що забезпечують комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів; зміст і методика організації аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності студентів, практичної підготовки на художньо-графічних факультетах; система діагностики рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей за компонентами та структурними складниками.

Основні положення та висновки дослідження узагальнено в навчально-методичному посібнику «Теорія і практика формування художньо-графічних компетентностей студентів факультетів мистецтв», що може бути використаний у практиці роботи вищого навчального закладу, а також в системі післядипломної освіти фахівців мистецьких спеціальностей.

Ключові слова: дидактичні умови, художньо-графічні компетентності, студенти мистецьких спеціальностей, художньо-графічна діяльність, дисципліни предметної спеціалізації, структурно-функціональна модель.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Кудренко Д. О. Теорія і практика формування художньо-графічних компетентностей студентів факультетів мистецтв : навчально-методичний посібник / Д. О. Кудренко. – Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет», 2017. – 80 с.

2. Кудренко Д. О. Формування професійної майстерності студентів художньо-графічних факультетів / Д. О. Кудренко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2014. – Вип. 43. – С. 38–42.

3. Кудренко Д. О. Особливості структури художньо-графічних компетентностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Д. О. Кудренко // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Черкаси, 2015. – № 37 (370). – С. 75–79.

4. Кудренко Д. О. Роль диференційованого навчання у фаховій підготовці студентів художньо-графічних факультетів / Д. О. Кудренко // Педагогіка вищої

та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2015. – Вип. 46. – С. 40–45.

5. Кудренко Д. О. Феноменологія художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // *Science and Education a New Dimension*. – Budapest, 2016. – Issue IV (47). – P. 30–33.

6. Кудренко Д. О. Дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. / Д. О. Кудренко // *Педагогічний альманах : зб. наук. праць. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – Вип. 35. – С. 136–142.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Кудренко Д. О. Загальна структура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (аналітичний огляд) / Д. О. Кудренко // *Pedagogika. Współczesne problemy i perspektywy rozwoju : матер. наук.-практ. конф. (Варшава, 29-30 квітня 2016 р.)*. – Warszawa : Diamond trading tour, 2016. – P. 75–77.

8. Кудренко Д. О. Дидактичні технології формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // *Актуальні питання освіти і науки : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 10-11 листопада 2016 р.)*. – Харків, 2016. – С. 211–216.

9. Кудренко Д. О. Предметні компетентності у загальній системі компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи : матер. наук.-практ. конф. (Баку – Ужгород – Дрогобич, 27-28 жовтня 2016 р.)*. – Дрогобич : Посвіт, 2016. – С. 158–160.

10. Кудренко Д. О. Критерії сформованості художньо-графічних компетентностей майбутніх дизайнерів / Д. О. Кудренко // *Актуальні проблеми формування естетичної культури майбутніх дизайнерів : матер. научн.-практ. конф. (Кривий Ріг, 23-24 березня 2017 р.)*. – Кривий Ріг, 2017. – С. 109–111.

11. Кудренко Д. О. Значення навчальних дисциплін професійно-орієнтованого циклу у формуванні художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // *Інноваційний розвиток*

науки нового тисячоліття : матер. наук.-практ. конф. (Ужгород, 21-22 квітня 2017 р.) – Ч. 1. – Ужгород, 2017. – С. 27–29.

12. Кудренко Д. О. Методика виявлення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Forming of modern educational enviroment: benefits, risks, implementation mechanisms : Conference Proceeding (Тбілісі, 29 вересня 2017 р.) – Tbilisi : Baltija Pablishing. – P. 93–96.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Кудренко Д. О. Розвиток педагогічної майстерності викладача образотворчого мистецтва / Д. О. Кудренко // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : матер. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької. – Чернівці : Зелена Буковина, 2014. – Вип. 5 (9). – С. 152–155.

14. Кудренко Д. О. Трактуння «художньо-графічних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва» у науковій літературі / Д. О. Кудренко // Сталий розвиток промисловості та суспільства : матер. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 4 жовтня 2016 р.). – Кривий Ріг, 2016. – С. 30–32.

15. Кудренко Д. О. Трансформація форми у портретному живописі як засіб формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Актуальні питання мистецької освіти та виховання : науковий журнал. – Суми, 2017. – Вип. 1 (9) – С. 195–203.

ABSTRACT

Kudrenko D. O. Didactic terms of shaping artistic-graphic competence of students speciaziling in the Fine Art area.

The dissertation for academic degree of the Candidate of Pedagogical sciences in the specialty 13.00.09 – Theory of Education. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2018.

In this study the results of the conducted theoretical and experimental research on determining, grounding and testing of didactic terms of shaping artistic-graphic competence of students specializing in the fine art area have been presented.

The essence and the structure have been defined. The criteria, indicators and levels of artistic-graphic competence building of students specializing in the fine art area have been specified. It has been determined that artistic-graphic competences are essentially vital and conceptual in the general structure of multidimensional professional competence of students of fine art speciality amid integral, special, methodological and project ones.

The definition of artistic-graphic competences of students specializing in the fine art area has been given. They can be defined according to: the place in the personality structure: being a fundamental and essentially vital component of the professional competence of artists and artist-teachers in the fine art area and a phenomenon as well which has specific roles to play; the essence which is considered to be a complex professional and personal quality based on a harmonious balance of individual and creative skills, art and imaginative thinking, ability and readiness for conducting artistic-graphic activities professionally.

The multidimensional nature of artistic-graphic competences of students specializing in the fine art area has been observed and their meta-structure as a complex of art-interpretive, art-compositional, art-projective, art-creative and art-aesthetic competencies has been defined. Their basic and elective content for artists and artist-teachers has been described and characterized. It has been emphasized that each of them has its independent value ensuring the appropriate level of readiness and capacity of students of different specialities to cope with certain issues via means of fine arts.

On the basis of the structure of artistic-graphic activities the content of artistic-graphic competences presented as structural and criteria-based components including cognitive, motivational, procedural and reflexive ones has been discovered. The monitoring of their formation via the use of natural means of the educational process according to the peculiarities of elementary, intermediate, sufficient and advanced

levels has been presented.

The range of didactic terms of artistic-graphic competences including 1) context-module structuring of students' learning activities in compliance with logic and principles of shaping artistic-graphic competences; 2) aggregate impact on the needs and motivational, cognitive-functional and emotional-volitional spheres of students' personalities via means of teaching innovations; 3) arrangement of educational-developing environment which favours the implementation of individualization and students' creative and productive activities, the monitoring and correction of levels of the system formation and components of artistic-graphic competences have been determined and justified. The effectiveness of the implementation of didactic terms is ensured through the development and introduction of the structural-functional model.

The thesis provides the insight into the essence of the conducted pedagogical experiment on the assesses of the effectiveness of didactic terms of shaping artistic-graphic competences of students specializing in the fine art area. The conducted quantitative, qualitative and statistical analyses have identified a positive and statistically significant dynamic in the levels of formation of the competences in question in accordance with the defined criteria; in the degree of the system acquisition of artistic-graphic competences; in general levels of the formation of artistic-graphic competences of students from the pilot group.

The object of the research is the process of shaping artistic-graphic competences of students specializing in the fine art area.

Scientific novelty of the results obtained is that the didactic terms (context-module structuring of students' learning activities in compliance with logic and principles of shaping artistic-graphic competences; 2) aggregate impact on the needs and motivational, cognitive-functional and emotional-volitional spheres of students' personalities via means of teaching innovations; 3) arrangement of educational-developing environment which favours the implementation of individualization and students' creative and productive activities, the monitoring and correction of levels of the system formation and components of artistic-graphic competences) of shaping

artistic-graphic competences of students specializing in the fine art areas have been defined and scientifically grounded for the first time; the structural-functional model (a schematic presentation of the system implying the formation of the phenomenon in question which characterizes the hierarchy, consistency, elements, stages, procedures and means used, connections and interdependence between them and performs stimulating, forming, developing and integrating functions) has been built; the notion of “artistic-graphic competences of students specializing in the fine art area” (a component of the professional competence and a phenomenon based on a harmonious balance of individual creative skills of a personality, his/her art and imaginative thinking, capability and readiness for artistic and artistic-pedagogical activities at the professional level) has been specified, functions of artistic-graphic competences of students specializing in the fine art area (artistic-oriented, social, forecasting, artistic self-development and self-improvement) have been defined; the structure of the professional competence of students specializing in the fine art area (integral, special, methodological, projective and artistic-graphic competences) has been specified; structural and criteria-based components (cognitive, motivational, procedural and reflexive ones) and levels of formation (elementary, intermediate, sufficient and advanced) of artistic-graphic competences of students specializing in the fine art area have been presented; the competence fundamentals of teaching major subjects to students specializing in the fine art area, the fundamentals for the classification of methods and technology of shaping artistic-graphic competences of students specializing in the fine art area have been regarded with new acuity.

The practical significance of the results obtained concerns the development and implementation of the methodological groundwork for building artistic-graphic competences of students specializing in the fine art area in the educational process of higher education institutions. Namely, it is an experimental research syllabus, the core of which implies forming and developing means of major subjects and author’s special course of study ‘Form Transformation in Portrait Painting’ and special workshop ‘Colour in Art’, their educational and teaching facilities (leaflets, flow charts, supporting visual workbooks, infographics); system of educational cases,

tasks and situations, individual and team forms of training activities, methods and technology which ensures a comprehensive impact on the needs and motivational, cognitive-functional and emotional-volitional spheres of students' personalities; the content and methodology of arranging students' curricular and extracurricular training activities, practical training at departments of Fine Art; the system of monitoring the levels of shaping artistic-graphic competences in accordance with components and structural elements.

The research fundamentals and conclusions have been generalized and presented as an educational guide 'Theory and practice of shaping artistic-graphic competencies of students specializing in the fine art area'. It may be of practical need for higher education institutions and the system of postgraduate education of specialist in the fine art area.

Key words: didactic terms, artistic-graphic competences, students specializing in the fine art area, artistic-graphic activity, major subjects, structural-functional model.

The list of publications of the applicant

Scientific papers, in which published the main scientific results of the thesis

1. Kudrenko D. O. Teoriia i praktyka formuvannia khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti studentiv fakultetiv mystetstv : navchalno-metodychnyi posibnyk / D. O. Kudrenko. – Kryvyi Rih : DVNZ «Kryvorizkyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet», 2017. – 80 s.
2. Kudrenko D. O. Formuvannia profesiinoi maisternosti studentiv khudozhno-hrafichnykh fakultetiv / D. O. Kudrenko // Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly : zb. nauk. prats. – Kryvyi Rih, 2014. – Vyp. 43. – S. 38–42.
3. Kudrenko D. O. Osoblyvosti struktury khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva / D. O. Kudrenko // Visnyk Cherkaskoho universytetu, Serii: Pedahohichni nauky : zb. nauk. prats. – Cherkasy, 2015. – № 37 (370). – S. 75–79.
4. Kudrenko D. O. Rol dyferentsiiovanoho navchannia u fakhovii

pidhotovtsi studentiv khudozhno-hrafichnykh fakultetiv / D. O. Kudrenko // Pedagogika vyshchoi ta serednoi shkoly : zb. nauk. prats. – Kryvyi Rih, 2015. – Vyp. 46. – S. 40–45.

5. Kudrenko D. O. Fenomenolohiia khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti studentiv mystetskykh spetsialnosti / D. O. Kudrenko // Science and Education a New Dimension. – Budapest, 2016. – Issue IV (47). – S. 30–33.

6. Kudrenko D. O. Dydaktychni umovy formuvannia khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti studentiv mystetskykh spetsialnosti. / D. O. Kudrenko // Pedagogichnyi almanakh : zb. nauk. prats. – Kherson : KVNZ «Khersonska akademiia nepererвної osvity», 2017. – Vyp. 35. – S. 136–142.

Scientific papers certifying the approbation of the materials of the thesis

7. Kudrenko D. O. Zahalna struktura khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti studentiv mystetskykh spetsialnosti (analychnyi ohliad) / D. O. Kudrenko // Pedagogika. Współczesne problemy i perspektywy rozwoju : mater. nauk.-prakt. konf. (Varshava, 29-30 kvitnia 2016 r.). – Warszawa : Diamond trading tour, 2016. – S. 75–77.

8. Kudrenko D. O. Dydaktychni tekhnolohii formuvannia khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti studentiv mystetskykh spetsialnosti / D. O. Kudrenko // Aktualni pytannia osvity i nauky : mater. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 10-11 lystopada 2016 r.). – Kharkiv, 2016. – S. 211–216.

9. Kudrenko D. O. Predmetni kompetentnosti u zahalnyi systemi kompetentnosti studentiv mystetskykh spetsialnosti / D. O. Kudrenko // Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: suchasni naukovo-praktychni rishennia ta pidkhody : mater. nauchn.-prakt. konf. (Baku – Uzhhorod – Drohobych, 27-28 zhovtnia 2016 r.). – Drohobych : Posvit, 2016. – S. 158–160.

10. Kudrenko D. O. Kryterii sformovanosti khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti maibutnikh dyzaineriv / D. O. Kudrenko // Aktualni problemy formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh dyzaineriv : mater. nauchn.-prakt. konf. (Kryvyi Rih, 23-24 bereznia 2017 r.). – Kryvyi Rih, 2017. – S. 109–111.

11. Kudrenko D. O. Znachennia navchalnykh dystsyplin profesiino-

orijentovanoho tsykladu u formuvanni khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti studentiv mystetskykh spetsialnosti / D. O. Kudrenko // Innovatsiinyi rozvytok nauky novoho tysiacholittia : mater. nauchn.-prakt. konf. (Uzhhorod, 21-22 kvitnia 2017 r.) – Ch. 1. – Uzhhorod, 2017. – S. 27–29.

12. Kudrenko D. O. Metodyka vyjavlennia rivnia sformovanosti khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti studentiv mystetskykh spetsialnosti / D. O. Kudrenko // Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms : mater. nauchn.-prakt. konf. (Tbylisy, 29 veresnia 2017 r.) – Tbilisi : Baltija Publishing. – P. 93–96.

Scientific works, which additionally reflect the results of the thesis

13. Kudrenko D. O. Rozvytok pedahohichnoi maisternosti vykladacha obrazotvorchoho mystetstva / D. O. Kudrenko // Pedahohichna maisternist yak systema profesiinykh i mystetskykh kompetentnosti : mater. pedahohichno-mystetskykh chytan pamiati prof. O. P. Rudnytskoi. – Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 2014. – Vyp. 5 (9). – S. 152–155.

14. Kudrenko D. O. Traktuvannia «khudozhno-hrafichnykh umin maibutnykh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva» u naukovii literaturi / D. O. Kudrenko // Stalyi rozvytok promyslovosti ta suspilstva : mater. nauchn.-prakt. konf. (Kryvyi Rih, 4 zhovtnia 2016 r.). – Kryvyi Rih, 2016. – S. 30–32.

15. Kudrenko D. O. Transformatsiia formy u portretnomu zhyvopysi yak zasib formuvannia khudozhno-hrafichnykh kompetentnosti studentiv mystetskykh spetsialnosti / D. O. Kudrenko // Aktualni pytannia mystetskoi osvity ta vykhovannia : naukovyi zhurnal. – Sumy, 2017. – Vyp. 1 (9) – S. 195–203.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	24
1.1 Компетентнісні основи навчання студентів мистецьких спеціальностей	24
1.2 Сутність та структура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.....	42
1.3. Критерії, показники та рівні сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.....	62
Висновки до першого розділу.....	70
Список використаних джерел у першому розділі.....	72
РОЗДІЛ 2. ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	93
2.1 Роль та значення дисциплін предметної спеціалізації у формуванні художньо-графічних компетентностей студентів.....	93
2.2 Дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей	104
2.3 Структурно-функціональна модель формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей	123
Висновки до другого розділу.....	142
Список використаних джерел у другому розділі.....	143
РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	157
3.1 Вивчення стану та аналіз проблеми формування художньо-	

	16
графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.....	157
3.2 Дослідно-експериментальна перевірка дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.....	177
3.3 Узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи ...	203
Висновки до третього розділу.....	221
Список використаних джерел у третьому розділі.....	222
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	226
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	231
ДОДАТКИ	263

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вітчизняна система освіти перебуває у стані постійних змін, оновлення й реформування. Прикінцева мета цих змін – підвищення гарантованої якості та ефективності професійної підготовки, посилення зв'язку з актуальними й перспективними запитами життя країни, підготовка конкурентоспроможного, затребуваного фахівця, який здатен реалізовувати свій потенціал у нових соціально-економічних умовах, творчо підходити до вирішення професійних завдань, гнучко й мобільно реагувати на виклики інформаційного суспільства.

Проблема гарантованої конкурентоспроможності випускника ВНЗ є наскрізною й вирішується науковцями з різних дослідницьких позицій. Серед найважливіших – оновлення змісту й організаційних форм навчання студентів (А. Алексюк, В. Бондар, В. Беспалько, В. Євдокимов, Я. Кодлюк, В. Кузьменко, В. Лозова, О. Мороз, В. Огнев'юк, Г. Терещук, В. Чайка та ін.), розвиток їх особистісно-творчого потенціалу (Г. Балл, Є. Бондаревська, В. Малихін, О. Моляко, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Н. Слюсаренко, О. Янкович та ін.). При цьому найрезультативніші дослідження в цій сфері пов'язуються з підвищенням ролі у вітчизняних реаліях здобутків компетентнісного підходу, завдяки чому здійснено методологізацію та імплементацію наукових досягнень у практичну дійсність, розроблено й втілено сучасні нормативно-правові засади освітнього процесу (В. Андрущенко, В. Байденко, І. Зимня, Н. Кічук, О. Локшина, В. Луговий, І. Малафійк, О. Овчарук, О. Пометун, А. Степанюк).

Компетентнісний підхід у мистецькій освіті дає змогу перейти від орієнтації на відтворення знання до його організації та застосування в різних умовах, покласти в основу фахової підготовки студентів стратегію підвищення її гнучкості задля розширення можливостей працевлаштування; висунути як пріоритетні міждисциплінарні й інтегровані вимоги до результатів навчального процесу, зорієнтувати фахове навчання на різноманітні професійні та життєві ситуації. Та варто визнати, що проблема формування тих компетентностей, які є стрижневими саме для студентів мистецьких спеціальностей, перебувала

дотепер поза колом дослідницьких інтересів науковців. Потреба усебічного дослідження витоків цієї проблеми та пошуку оптимальних шляхів і засобів її розв'язання передбачає вивчення першоджерел, у яких опрацьовуються теоретичні питання сприйняття індивідом мистецьких творів і своєрідності художньо-графічної діяльності (Р. Арнхейм, Г. Беда, О. Бойко, В. Бранський, В. Бутенко, Г. Васьківська, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Каган, О. Кібрік, В. Кузін, Б. Неменський, В. Орлов, О. Отич, Р. Шмагало та ін.), особливості навчання, методичної підготовки та професійного становлення художників і художників-педагогів (О. Альохін, Є. Антонович, С. Коновець, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Музика, Г. Падалка, М. Пічкур, В. Радкевич, М. Резніченко, М. Ростовцев, О. Рудницька, Г. Сотська, В. Томашевський, О. Шевнюк та ін.) та формування якостей, що становлять основу художньо-графічних компетентностей студентів факультетів мистецтв (Ю. Артем'єва, В. Баннікова, О. Бараболя, В. Бойчук, І. Борщ, А. Васильєва, Р. Ветров, І. Винокур, А. Гавриленко, І. Гнатишин, В. Давидкіна, А. Дейнека, Н. Калина, Л. Панкратова, Н. Руднева та ін.).

Водночас, аналіз стану проблеми організації навчальної діяльності студентів мистецьких спеціальностей та рівня сформованості їх художньо-графічних компетентностей дає змогу визначити такі основні *суперечності* між:

- суттєвим науково-теоретичним доробком вітчизняної та зарубіжної педагогіки у частині компетентнісних основ художньо-графічної діяльності студентів мистецьких спеціальностей та частотою, інтенсивністю, прикінцевою ефективністю його використання в освітньому процесі;

- існуючим потенціалом освітньо-розвивального середовища факультетів мистецтв та ступенем запровадження навчальних інновацій при вивченні дисциплін предметної спеціалізації задля розкриття мотиваційно-потребнісної, когнітивно-діяльнісної та емоційно-вольової сфер особистості студентів;

- інтегративною, системною, творчою сутністю художньо-графічної компетентності та фактичним рівнем її сформованості в студентів мистецьких спеціальностей.

Актуальність проблеми та недостатній рівень її розробленості обумовили

вибір теми дослідження: **«Дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» у частині наукової теми «Теорія і практика підготовки майбутніх педагогів до гармонізації інтелектуального та емоційного факторів навчання: дидактична концепція розвивальної функції навчання» (РК 0109U002918). Тему дисертації затверджено вченою радою ДВНЗ «Криворізький національний університет» (протокол № 3 від 18 жовтня 2015 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 8 від 15 грудня 2015 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Предмет дослідження – дидактичні умови, що сприяють формуванню художньо-графічних компетентностей у студентів мистецьких спеціальностей в умовах закладу вищої освіти.

Мета дослідження – виявити та обґрунтувати дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей та експериментально перевірити її дієвість.

Відповідно до мети дослідження сформульовано основні **завдання**:

1. Визначити понятійно-термінологічний апарат проблеми дослідження та теоретико-методологічні підходи до її розв'язання на теоретичному та практичному рівнях.

2. З'ясувати сутність і зміст, виявити критерії та показники сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

3. Дослідити дидактичне забезпечення, виявити та обґрунтувати дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей в умовах закладу вищої освіти.

4. Розробити та експериментально перевірити структурно-функціональну

модель як інструментальний механізм створення дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів.

Реалізація означеної мети та розв'язання поставлених завдань здійснювалися через застосування таких **методів дослідження**: *теоретичних*: ретроспективний, порівняльний, системний аналіз, узагальнення, класифікація, екстраполяція теоретичних і дослідних даних, моделювання для визначення сутності ключових понять дослідження, обґрунтування дидактичних умов, проектування моделі формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей; *емпіричних*: включене й систематичне спостереження, самоспостереження, експертне оцінювання, самооцінювання, бесіди, інтерв'ю, тестування та анкетування викладачів та студентів, фіксація, шкалування, ранжування, постановки проблемних питань, метод ялинника, діагностичні контрольні роботи, контент-аналіз, педагогічний експеримент задля перевірки ефективності розроблених формувальних засобів; *методи математичної статистики*: χ^2 -критерій Пірсона, t-критерій Стюдента з метою перевірки статистичних гіпотез.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася в три етапи впродовж 2014–2017 н. р. на базі Державного вищого навчального закладу «Криворізький державний педагогічний університет» та ДЗ «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». До експерименту було залучено 276 студентів та 30 викладачів факультетів мистецтв.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у том, що

– *уперше* виявлено й теоретично обґрунтовано дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей; комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій; організація освітньо-розвивального середовища,

що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей); побудовано структурно-функціональну модель (схематична презентація системи роботи з формування досліджуваного феномену, що характеризує ієрархію, послідовність, складові, етапи, процедури й застосовані засоби, зв'язки й взаємозалежності між ними, виконує стимулювальну, формувальну, розвивальну й інтегрувальну функції);

– *конкретизовано* поняття «художньо-графічні компетентності студентів мистецьких спеціальностей» (складова професійної компетентності та окремий феномен, в основі якого перебуває органічне поєднання індивідуальних творчих здібностей індивіда, його художньо-образного мислення, здатності та готовності здійснювати художню та художньо-педагогічну діяльність на професійному рівні), функції художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (мистецько-орієнтувальна, соціальна, прогностична, творчого саморозвитку й самовдосконалення) та принципи їх формування;

– *уточнено* структуру професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей (інтегральна, спеціальна, методична, проектна й художньо-графічна компетентності); змістові характеристики, метаструктуру (художньо-інтерпретаційна, художньо-композиційна, художньо-проектна, художньо-творча та художньо-естетична компетентності), структурно-критеріальні компоненти (когнітивний, мотиваційний, процесуальний, рефлексивний компоненти), рівні сформованості (початковий, середній, достатній, високий) художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей;

– *подальшого розвитку набули* компетентнісні засади навчання дисциплін предметної спеціалізації студентів мистецьких спеціальностей, засоби контекстно-модульного структурування змісту навчальної діяльності студентів, основи для класифікації методів і технологій формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні й упровадженні в освітній процес вищих навчальних закладів навчально-

методичного забезпечення формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей в умовах закладу вищої освіти; зокрема: дослідно-експериментальна програма, ядром якої є формувальні та розвивальні засоби дисциплін предметної спеціалізації та авторський спецкурс «Трансформація форми у портретному живописі» і спецсеінар «Колір в живописі», їх дидактичне забезпечення (пам'ятки, приписи, алгоритми, структурно-логічні схеми, технологічні картки, опорні зорові конспекти, інфографіки); система навчальних кейсів, завдань і ситуацій, індивідуальних і колективних форм навчальної роботи, методів і технологій, що забезпечують комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів; зміст і методика організації аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності студентів, практичної підготовки на художньо-графічних факультетах; система діагностики рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей за компонентами та структурними складниками.

Основні положення та висновки дослідження узагальнено в навчально-методичному посібнику «Теорія і практика формування художньо-графічних компетентностей студентів факультетів мистецтв», що може бути використаний у практиці роботи вищого навчального закладу, а також в системі післядипломної освіти фахівців мистецьких спеціальностей.

Результати дослідження упроваджено в освітній процес Державного вищого навчального закладу «Криворізький державний педагогічний університет» (довідка № 09/1–04/3 від 04.01.2018), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (довідка № 113/16–01 від 22.01.2018), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 2011 від 16.06.2017), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 123–33/03 від 30.10.2017).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних конференціях: Педагогічно-мистецькі читання пам'яті проф. О. П. Рудницької

«Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей» (Київ, 2014), «Сталий розвиток промисловості та суспільства» (Кривий Ріг, 2016), «Актуальні питання освіти і науки» (Харків, 2016), «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи» (Баку – Ужгород – Дрогобич, 2016), «Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття» (Ужгород, 2017), «Forming of modern educational enviroment: benefits, risks, implementation mechanisms» (Тбілісі, 2017); на *всеукраїнських конференціях*: «Актуальні проблеми формування естетичної культури майбутніх дизайнерів» (Кривий Ріг, 2017), «Формування здоров'язбережувальних компетентностей сучасної молоді: реалії та перспективи» (Полтава, 2017), «Актуальні проблеми формування естетичної культури майбутніх дизайнерів» (Кривий Ріг, 2017); на *регіональних конференціях*: «Інноваційна педагогічна діяльність як фактор попередження емоційного вигоряння вчителя» (Кривий Ріг, 2015); «Використання новітніх педагогічних технологій в умовах модернізації сучасної освіти» (Кривий Ріг, 2016). Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету (2013-2017).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено в 15 одноосібних публікаціях, серед них 5 – у наукових фахових виданнях України, 3 – в іноземних наукових періодичних виданнях та збірниках статей, 6 – у матеріалах наукових конференцій, 1 навчально-методичному посібнику.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (316 найменувань, із них – 22 іноземними мовами), 15 додатків на 67 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 329 сторінок. Обсяг основного тексту становить 180 сторінок. Робота містить 34 таблиці, 24 рисунки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

1.1. Компетентнісні основи навчання студентів мистецьких спеціальностей

У сучасній світовій практиці феномен компетентності є вузловим, стрижневим явищем, а компетентнісний підхід вважається основою оновлення системи професійної освіти, підготовки майбутнього спеціаліста нової формації відповідно до сучасних вимог суспільства, найефективнішим напрямом оптимізації навчальної діяльності студентів. Категорія «компетентність» зумовлює цільові перспективи освітньої системи та має на увазі зрушення від академічних норм оцінювання процесу й результатів навчальної діяльності студентів до комплексної оцінки їх професійної й соціальної підготовленості, передбачає трансформацію системи вищої освіти в напрямі більшої адаптації студента до світу праці в довгостроковій перспективі, а також до навчання, саморозвитку й самовдосконалення впродовж життя в обраній сфері [115]. Традиційна, знаннево-орієнтована система вищої освіти не може забезпечити такого рівня досвіду, компетентності й суб'єктності в студента, тому й виникає потреба в перегляді цільових настанов, уточненні критеріїв якості освіти, розробки змісту компетентнісної освітньої парадигми [114]. Із огляду на це й процес модернізації вищої мистецької освіти визначається, передусім, необхідністю запровадження компетентнісного підходу [18].

Дорожня карта *мистецької освіти* визначає цей феномен як освітню галузь, що спрямована на розвиток у тих, хто навчається, спеціальних здібностей, смаку, естетичного досвіду й ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури [45]. Змістом мистецької освіти є

система педагогічно адаптованих художньо-практичних умінь, навичок, знань, досвіду ціннісного ставлення до мистецтва й досвіду творчої діяльності (І. Гнатишин [32], С. Коновець [74], Л. Масол [102], Р. Шмагало [174]). У процесі мистецької освіти відбувається виховання, навчання та розвиток творчої особистості майбутнього діяча мистецтва або викладача чи вчителя мистецьких дисциплін. Ці три змістові лінії у своїх подальших наукових пошуках диференціюємо з огляду на специфіку мистецької освіти на художньо-графічних факультетах ВНЗ та далі переходимо до розгляду компетентнісних основ навчання студентів мистецьких спеціальностей і до дослідження структури найсуттєвіших компетентностей майбутніх художників і художників-педагогів.

Як зазначено в численній кількості наукових і прикладних досліджень, *компетентнісний підхід* – це пріоритетна орієнтація на цілі й вектори освіти, на формування в студентів здатності, передусім, до навчання, до самовизначення (самодетермінації), самоактуалізації, соціалізації й розвитку індивідуальності (Н. Горденко) [37, с. 10]. Як інструментальні засоби досягнення цих цілей виступають принципово нові освітні конструкти: компетентності, компетенції та метапрофесійні якості. На відміну від узагальнених, універсальних знань, компетентності мають дієвий і практико-орієнтований характер. Тому вони, окрім системи теоретичних і прикладних знань, включають також когнітивну й операціонально-технологічну складові [77].

Необхідність запровадження компетентнісного підходу власне до сфери вищої мистецької освіти зумовлюється суттєвими змінами, які відбуваються в духовному виробництві й у професійних структурах. Загалом проблеми компетентнісно зорієнтованої освіти розглядаються міжнародними організаціями – ЮНЕСКО, ПРООН, Радою Європи, Організацією європейського співробітництва та розвитку, Міжнародним департаментом стандартів, які узагальнили доробок науковців із усього світу. За оцінкою вчених – А. Андреева [5], В. Андрущенко [6], В. Байденка [9], І. Зимньої [54], Н. Кічук [66], В. Лугового [97], О. Овчарук [115], Л. Петровської [122] та ін. – компетентнісний підхід має для вищої освіти велике методологічне й

дидактичне значення, він спроможний більш адекватно виявити результативність освітнього процесу, за допомогою інструментарію компетентнісного підходу можна здійснити об'єктивну оцінку теоретичної підготовки майбутніх спеціалістів та їх здатність застосовувати набуті знання, уміння й навички як у навчальних, так і у професійних, соціальних і повсякденних ситуаціях. Отже, компетентнісна парадигма постає, по-перше, як методологічне підґрунтя педагогічних та мистецтвознавчих наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст., а по-друге, як фундамент для побудови нових освітніх стандартів у галузі мистецької освіти.

Аналіз основних тенденцій розвитку мистецької освіти в Україні свідчить про те, що в сучасних умовах активізується процес пошуку нових стратегій та інноваційних технологій, призначенням яких є підготовка фахівців широкої професійної компетентності. Остання включає не лише *кваліфікацію*, визначену системою набутих знань, умінь і навичок, а й базові якості особистості, універсальні вміння й здібності, які характеризуються ширшою сферою свого застосування (Дж. Равен [133], В. Сластьонін [149], І. Харламов [167] та ін.).

Головною метою освітнього процесу для студентів мистецьких спеціальностей є їх всебічний розвиток та озброєння сутнісно важливими компетентностями, теоретичними знаннями та практичними навичками, здатністю творчо мислити, практично вдосконалювати власні індивідуальні можливості [113, с. 26]. Тільки такий фахівець може працювати на належно високому професійному рівні, створюючи оригінальні, нові за художнім рішенням мистецькі твори. Тож, компетентності в галузі мистецької освіти виступають здатністю успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, практично діяти й виконувати поставлені завдання. Тим самим у компетентнісному підході закладається ідеологія мистецької освіти, основою якої є сучасні вимоги до ринку праці, зміна соціального замовлення, орієнтованого на рівень готовності випускника до виконання основних виробничих функцій та самореалізацію особистості через художньо-графічну діяльність [156, с. 21].

При цьому, як слушно зазначає О. Стукалова, має бути створена особлива освітня система, сфокусована на пріоритетах студентів, на глибокому засвоєнні ними гуманітарного знання з опорою на виховний потенціал мистецтва. Це сприятиме якісним змінам у змісті мистецької освіти, подоланню в суспільстві споживацького ставлення до культури й розвитку в майбутніх фахівців мотивів і навичок самореалізації в культуротворчій діяльності [156].

Трансформація змісту мистецької освіти в контексті компетентнісного підходу характеризується певними особливостями, а саме: формується нове уявлення щодо набору компетентностей художників та художників-педагогів, визначається сутність кожної з них; акцентується на змісті навчальних дисциплін, який може забезпечити формування визначених компетентностей; встановлюються рівні та показники сформованості різних компетентностей на кожному етапі навчання; розробляються системи контролю та корекції процесу формування компетентностей студентів мистецьких спеціальностей [11].

Отже, компетентнісний підхід у мистецькій освіті дає змогу: перейти від орієнтації на відтворення знання до його організації та застосування в різних умовах; покласти в основу фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей стратегію підвищення її гнучкості на користь розширення можливостей працевлаштування; висунути як пріоритетні міждисциплінарно-інтегровані вимоги до результатів навчального процесу; зорієнтувати фахове навчання на різноманітні професійні та життєві ситуації [10].

На підставі компетентнісного підходу в більшості країн Європейського співтовариства узагальнено класифікаційні вимоги, створено освітньо-професійні програми, побудовано освітньо-кваліфікаційні характеристики різних освітніх рівнів. Зокрема, у Статті 1 Закону України «Про вищу освіту» (2014) визначено, що компетентність – це «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [132]. Дефініційна

чіткість цього визначення не заважає науковцям, дослідникам здійснювати пошук нових тлумачень, уточнювати сутність цього феномену щодо різних видів діяльності індивіда. Це стосується й досліджуваних нами художньо-графічних компетентностей, що можуть бути змістовно описані з огляду на специфіку родового поняття «компетентність» [84].

У сучасних працях вітчизняних і зарубіжних учених констатується той факт, що компетентнісний підхід пройшов стадію первинної методологізації й нині відіграє роль наукової парадигми. Це твердження базується на систематизації наукового доробку фундаторів компетентнісного підходу – В. Бондар [21], О. Жорнової [52], Е. Зеєра [53], І. Зимньої [54], О. Локшиної [95], О. Овчарук [115], О. Пометун [128], О. Савченко [145], А. Хуторського [171] та ін. Як результат, розвиток компетентності студента стає одним із основних завдань у ВНЗ. Між тим, аналіз численної наукової літератури (статті, монографічні дослідження, дисертації) показує, що дотепер не вироблено єдиної думки стосовно сутності компетентності та змістового наповнення цього терміна, причому з огляду на специфіку навчання студентів мистецьких спеціальностей. Розглянемо існуючі потрактування та з'ясуємо основні змістові акценти в формулюванні й визначенні місця й значення художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей з-поміж інших компетентностей.

Виходимо з того, що в певному розумінні компетентністю є сукупність або система знань у дії. Більшість дослідників схиляються до думки про те, що поняття «компетентність», по-перше, об'єднує в собі як інтелектуальний, природний складник, так і набуті складники – уміння та навички індивіда (Л. Петухова [124], Дж. Равен [133] та ін.); по-друге, містить нову ідеологію інтерпретації змісту освіти, який, за компетентнісного підходу, формується «від прикінцевого результату», що є бажаним для визначеної діяльності (І. Драч [46], І. Зимня [54], А. Реан [136], А. Хуторської [171] та ін.); по-третє, компетентність має комплексну, інтегративну природу та включає в себе низку різнорідних більш елементарних рис, які належать до професійної,

інформаційної, правової та інших сфер діяльності індивіда (Н. Бібік [14], І. Зимня [54], І. Подласий [126], О. Пометун [129], О. Савченко [145] та ін.), зокрема: досвід (знання, уміння, навички) прояву певної компетентності в різноманітних ситуаціях; спрямованість і ставлення до змісту компетентності та предмета її застосування (потреби, цінності, мотиви, потяги, ідеали тощо), якості (здатності й здібності до синергетичних проявів, адаптації, масштабування та інтерпретації, саморозвитку, інтеграції, перенесення знань із однієї галузі в іншу, емоційно-вольової регуляції процесу й результату прояву компетентностей тощо), готовність до прояву компетентності [17; 50; 95].

Проведений нами семантичний аналіз існуючих потрактувань [36; 57; 105; 128; 133; 164; 169; 171; 177; 178] дає змогу зафіксувати, що *компетентність* є особистісною якістю людини, яка характеризує її індивідуальні здібності та здатність самостійно приймати оптимальні рішення та ефективно реалізовувати їх у конкретних життєвих ситуаціях або у певних галузях діяльності, а також – це сукупність знань, умінь, навичок, ставлень, досвіду, що вможливорює ефективно розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у тій чи тій галузі або діяльності. *Компетенцію* розглядаємо як коло повноважень особи в тій чи тій діяльності, що слугує мірилом у прикладанні компетентності, тобто, віддзеркалює співвідношення між ступенем розвитку особистості й рівнем самоактуалізації та самореалізації у вибраній діяльності [36].

Семантичний аналіз англomовних тлумачень компетентностей (*competence* – уміння, здібність, здатність, готовність) [183; 184; 186; 187; 188; 191; 192; 193; 194; 195; 197; 198; 199] виводить нас на необхідність зробити аналіз дотичних до цього понять – «здатність» та «готовність».

Зокрема, *здатність* (з англ. – *ability*) – це не вроджена якість особистості, а набута властивість, яка з'являється в людини під впливом певних умов або обставин життя. Бути здатним означає відповідати певним вимогам, своєму призначенню, бути відповідним, корисним, придатним для певного виду діяльності [39]. Зі свого боку, К. Дурай-Новакова [47], Л. Кондрашова [72], В. Моляко [109], В. Сластьонін [150] та інші науковці розглядають поняття

«готовність» як цілісну інтегровану рису людини, що характеризує її емоційно-когнітивну, вольову вибіркову прогнозуючу мобільність у момент включення в певний вид діяльності. Готовність виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на тлі формування позитивного ставлення до діяльності, усвідомлення мотивів і потреб [100, с. 52]. Дослідники цього питання виокремлюють компоненти готовності, з-поміж них: самосвідомість, творче мислення, уява, спостережливість, рефлексивні здібності [1].

Отже, *компетентність* – це цілісна якість особистості, яка ґрунтується на знаннях, уміннях, навичках і визначає її *здатність* якісно виконувати ту чи ту діяльність, має елемент *готовності* до нестандартних ситуацій, обумовлений особистісною характеристикою людини, впливом внутрішніх чинників, а саме – досвіду, цінностей, під дією яких відбувається перехід від якісних знань до якісної діяльності [82].

Оскільки нами виявлено чимало видів компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, варто здійснити їхню класифікацію і з-поміж них знайти місце художньо-графічним компетентностям.

Насамперед, у західноєвропейських дослідженнях розрізняються «м'які» та «жорсткі» компетентності. «Жорсткі» стосуються специфічних якостей індивіда, визначають ключові знання, уміння й здібності, без яких не виявляється можливим виконання тої чи тої діяльності. «М'які» компетентності лише впливають на процес і результат виконання певної діяльності й характеризують особистісні риси, цінності й стилі її здійснення (С. Перре) [91]. Із огляду на таке тлумачення, художньо-графічні компетентності належать до групи «жорстких».

А. Хуторської увів у широкий науковий обіг трирівневу ієрархію компетентностей, що слугує орієнтиром у визначенні освітніх цілей, а саме: 1-й рівень: компетентності ключові; 2-й рівень: компетентності надпредметні (міжпредметні); 3-й рівень: предметні компетентності [171]. *Ключові компетентності* студентів, зауважує В. Орлов, зіставляються з широким спектром діяльності людини й розглядаються як базові й універсальні [118].

Процес формування ключових компетентностей взаємопов'язаний із формуванням світогляду, системою цінностей та ідеалів, які обумовлюють позицію суб'єкта, його ставлення до предметного світу. Наявність ключових компетентностей означає володіння знаннями, уміннями, навичками, здібностями, ініціативами, конче необхідними для здійснення тої чи тої діяльності, зокрема й професійної [114]. *Надпредметні* (міжпредметні) компетентності є синтетичними. Вони поєднують певний комплекс знань, умінь та ставлень, які набуваються індивідом упродовж засвоєння всього змісту освіти, усіх передбачених навчальних дисциплін [16, с. 9]. Поняття «*предметні компетентності*» використовується в наукових дослідженнях як позначення інтегрованої характеристики комплексу інтеріоризованих знань і поліфункціональних умінь та здібностей суб'єкта, що вможливають застосування ним предметних знань і досвіду в певній, зазвичай, професійній діяльності [122, с. 45].

Усі три рівні компетентностей здобуваються студентами під час цілеспрямованого й організованого навчання. І якщо ключові компетентності, як цілком слушно зазначає О. Локшина, є постійно змінною величиною, багатовимірним утворенням, то предметні компетентності безпосередньо пов'язані з якісними характеристиками засвоєння знань із певного навчального предмета [95, с. 17]. Надпредметні ж компетентності включають спільні для різних предметних компетентностей складники й визначають ефективність засвоєння всього змісту освіти. Імовірно, що окремі з набору художньо-графічних компетентностей можуть бути належними до різних ієрархічних груп названих вище компетентностей.

Принагідно зауважимо, що «компетентність» є багатозначною категорією. За результатами аналізу численних праць, виокремлюємо такі різновиди компетентностей студентів мистецьких спеціальностей:

– ключові, предметні й надпредметні компетентності відповідно до засвоєння загальних і спеціальних мистецьких навчальних дисциплін, а також дисциплін культурологічної підготовки;

- професійні, метапрофесійні й соціальні компетентності, які конкретизують обсяг сфер прикладання компетентностей;
- загальні, базові компетентності, що визначають рівень опанування студентами змісту образотворчої діяльності;
- різновиди компетентностей – предметні, соціальні, загальнокультурні, правові, ІТ-компетентності, здоров'язберігаючі, компетентності з саморозвитку, наукові, методологічні, етичні, методичні, художні, графічні, мистецькі тощо;
- багатовимірні компетентності, такі, які є інваріантними стосовно різновидів художньо-графічної діяльності індивіда, є системними, структурованими, багатозадачними, багатофункціональними, мобільними й синергетичними і такими, що включають в себе більш «прості» й відносно самостійні компетентності [88, с. 71].

Бачення цієї класифікації подано на рис. 1.1.

Відштовхуючись від цілей навчання студентів мистецьких спеціальностей, передусім з'ясуємо ступінь належності досліджуваних нами художньо-графічних компетентностей до професійної компетентності художника й художника-педагога. Більшість науковців розглядають таку компетентність як показник відповідності фахівця вимогам професійної діяльності (О. Белкін [12], К. Віаніс-Трофименко [26], Р. Гуревич [40], Е. Зеєр [53], Ю. Кулюткин [89], А. Маркова [100], С. Молчанов [108], Л. Троєльнікова [160] та ін.). Поняття «професійна компетентність», зазвичай, охоплює всі сторони професійної діяльності: когнітивну, операційно-технологічну, ціннісно-мотиваційну тощо [16, с. 38] і є, таким чином, багатовимірною компетентністю.

Окремі аспекти професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей розкрито в працях Н. Боярчук [23], Г. Єрмоленко [50], С. Коновець [74], Л. Масол [103], В. Радкевич [134], О. Смірної [151], І. Удріс [163] та ін. Услід за В. Радкевич виокремлюємо такі компоненти професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей, як-от: *змістовий* (наявність у студентів ґрунтовних теоретичних знань у галузі мистецтва);

діяльнісний (наявність умінь і здібностей, що забезпечують практичний складник професійної діяльності); *особистісний* (сформованість особистісних і професійно важливих якостей, що зумовлюють компетентне виконання діяльності) [134, с. 111].

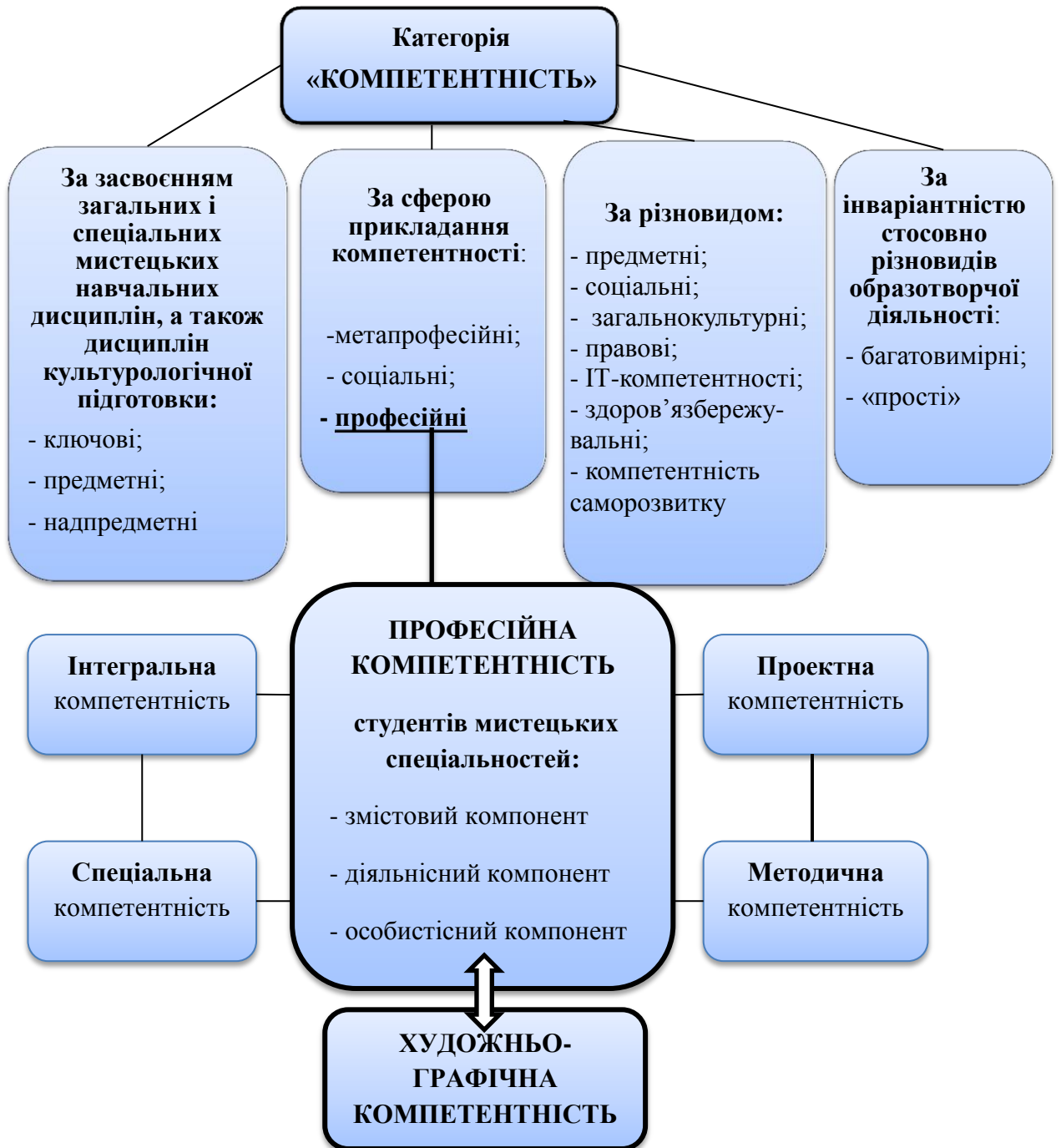

Рис. 1.1. Класифікація компетентностей студентів мистецьких спеціальностей
Джерело: [95]

Водночас професійна компетентність студентів мистецьких спеціальностей може бути представлена набором окремих компетентностей, а саме:

– *Інтегральна компетентність* – передбачає розв’язання складних спеціалізованих завдань та практичних проблем у галузях образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва, що передбачає застосування спільних теорій, положень і методів.

– *Спеціальна компетентність* віддзеркалює наявність системи фундаментальних знань і вмінь з дисциплін предметної спеціалізації. У зв’язку з цим важливо, щоб студенти оволодівали спеціальними прийомами художньо-графічної діяльності (художні знання, спеціальні практичні уміння та навички в конкретних видах образотворчого мистецтва).

– *Методична компетентність* ґрунтується на якісній спеціальній (фундаментальні знання з базового предмета) і дидактичній основі. Саме тому поряд із оволодінням знаннями з гуманітарних, професійно-орієнтованих дисциплін студентів мистецьких спеціальностей необхідно залучати й до художньо-педагогічної діяльності з метою відпрацювання методик викладання образотворчого мистецтва, проведення занять на основі сучасних педагогічних технологій, до моделювання навчального процесу на основі взаємозв’язку й наступності змісту професійної художньо-педагогічної освіти (загальнохудожньої, спеціальної) [127, с. 112].

– *Проектна компетентність* зорієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на їхнє творче практичне застосування й набуття нових шляхом виконання творчих завдань (індивідуальних та групових). Така компетентність сприяє набуттю досвіду художнього й міжособистісного спілкування, допомагає переборювати психологічні бар’єри в процесі спільної творчості, дає змогу розв’язувати проблеми та завдання з перспективою на майбутню самостійну діяльність, сприяє самоактуалізації та самореалізації, розвитку мотиваційно-ціннісної та емоційно-інтелектуальної сфер особистості; передбачає поетапну дослідницько-пошукову роботу студентів [65].

Детальний зміст зазначених компетентностей подано в додатку Б.

Отже, професійна компетентність студентів мистецьких спеціальностей передбачає формування професійних якостей, ключовими елементами яких виступає освіченість у сфері мистецтва, творче мислення й світоглядні настанови. Вона забезпечує не тільки належне засвоєння певного змісту й формування відповідних знань, умінь і навичок у студентів, а насамперед розвиток їх творчої індивідуальності, моральної свідомості та становлення готовності здійснювати професійну діяльність на високому рівні. Це означає, що така компетентність має забезпечувати, насамперед, реалізацію провідних цілей мистецької освіти – формувати креативну особистість [79].

Виходячи з концепції креативності Дж. Гілфорда [190] і Е. П. Торренса [200] уважаємо, що професійна компетентність студентів мистецьких спеціальностей має передбачати здатність та готовність художників і художників-педагогів до виявлення проблем, акумулювання різних ідей, до гнучкого реагування на різні професійні обставини; до прояву оригінального художнього мислення; до вдосконалення художніх завдань; до збагачення свого досвіду, тобто до реалізації аналізу та синтезу мистецьких ідей.

Водночас, у галузі мистецької освіти поняття «професійна компетентність» необхідно розглядати як оцінну категорію, яка визначає здатність студентів успішно виконувати свої повноваження, здійснювати зі знанням справи художню та художньо-педагогічну діяльність, повсякчас збагачувати свої знання, критично мислити, обґрунтовано висловлювати свою думку, захищати власну професійну позицію. Окрім того, така компетентність має охоплювати такі якості, як ініціатива, співдружність, уміння вчитися, гнучко реагувати на нові обставини [62]. Це поняття повинно включати не тільки професійні знання, навички й досвід у певній спеціальності, а й ставлення до справи, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості під час вирішення професійних завдань; розкриває реальну здатність досягати мети [87].

За період навчання студенти мистецьких спеціальностей удосконалюють уже набуті за попередні роки навчання компетентності (предметні, соціальні,

загальнокультурні, правові, ІТ-компетентності, здоров'язбережувальні, компетентність саморозвитку тощо) та оволодівають широким спектром новітніх предметних або предметно зорієнтованих компетентностей, безпосередньо пов'язаних із обраною спеціальністю [66]. Безумовно, кожен різновид компетентностей відіграє певну роль у становленні професіонала-фахівця. Та для студентів мистецьких спеціальностей, на нашу думку, стрижневими повинні бути саме ті, які прямо пов'язані зі специфікою художньо-графічної діяльності. Ми визначаємо такі **художньо-графічні компетентності** сутнісно важливими та системотвірними в загальній структурі багатовимірної професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей, які можуть бути представлені набором окремих компетентностей. Уважаємо художньо-графічні компетентності такими, що мають метапредметний характер, оскільки вони застосовуються й надалі можуть бути використані студентами в кількох видах художньо-графічної діяльності. Художньо-графічні компетентності займають своє місце в структурі професійної компетентності (див. рис. 1.2).

Водночас, зауважуємо, що, будучи складником професійної компетентності, компетентність художньо-графічна має й самостійне значення, оскільки виконує специфічні *функції* в художньо-графічній діяльності студентів мистецьких спеціальностей.

Провідною функцією художньо-графічних компетентностей вважаємо *мистецько-орієнтувальну*, що зумовлена необхідністю застосування студентами умінь та навичок, потребами в орієнтуванні в потоках різноспрямованої навчальної, пізнавальної й мистецтвознавчої інформації в тих середовищах, які пов'язані з професійною художньо-графічною діяльністю. Сформовані художньо-графічні компетентності дають змогу студентові усвідомити повною мірою свої нахили, здібності, схильності, спонукають до розвитку саме тих із них, які вможливають високу продуктивність у вирішенні проблем, ефективність у розв'язанні завдань, конкурентоспроможність. Загалом, це сприяє загальній професійній орієнтації

студентів факультетів мистецтв, дозволяє їм знайти свою «нішу» на ринку освітніх послуг і, врешті-решт, гарантує подальшу самоактуалізацію в мистецькій галузі [156].

Рис. 1.2. Метаструктура професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей

Джерело: складено автором самостійно

Не менш важливою є соціальна функція художньо-графічних компетентностей, адже функціонально грамотний студент мистецьких спеціальностей має розуміти потреби замовника твору чи послуг, його

очікування, узгоджувати траєкторії світобачення, уміти налагодити контакт із творами мистецтва та їх споживачем. Ці та інші соціальні характеристики свідчать про те, що художньо-графічні компетентності пов'язані з процесом накопичення студентом досвіду комунікації зі світом мистецтва, процесом перетворення цього досвіду власне на готовність і здатність продукувати актуальні в соціальному плані твори мистецтва [58].

Між тим, художньо-графічні компетентності дають змогу студентам мистецьких спеціальностей у кожній конкретній ситуації визначати найбільш раціональний, економічний й послідовний порядок виконання поставлених завдань, виявляти оптимальні вимоги до організації художньо-графічної діяльності. Ці їх властивості спонукають до виокремлення *процесуально-методичної* функції, адже в навчальному процесі сформовані художньо-графічні компетентності відбивають і розвивають особистісні сенси учіння, віддзеркалюють діяльнісний компонент навчання, ступінь навчальної автономії й практичної підготовленості студентів, сприяють накопиченню ними досвіду предметної діяльності, визначають і відображають їх функціональну грамотність, відповідну до освітньо-кваліфікаційної характеристики того чи того освітнього рівня [107, с. 159].

Зі свого боку, виконання діяльності компетентно передбачає здатність суб'єкта формулювати цілі, відбирати засоби, планувати порядок виконання завдань, убачати труднощі, визначати критерії ефективності, моделювати кінцевий результат [108]. Тож, ще однією функцією художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей є *функція прогностична*, яка вможливорює передбачення напряму та інтенсивності художньо-графічної діяльності, загальної стратегії та конкретної тактики вирішення певного завдання.

Сформована художньо-графічна компетентність сприяє творчому саморозвитку особистості в своїй професійній діяльності. Як вказує В. Андреев, це особливий процес суб'єкт-суб'єктної орієнтації, що спрямований на інтенсифікацію й нарощування процесів «само», серед яких системотвірними є

самопізнання, творче самовизначення, самокерування, творча самореалізація та самовдосконалення особистості в творчих видах діяльності [4, с. 137]. Отже, вважаємо, що художньо-графічні компетентності володіють функцією *творчого саморозвитку й самовдосконалення*.

Основні функції художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей представлені на рис. 1.3.

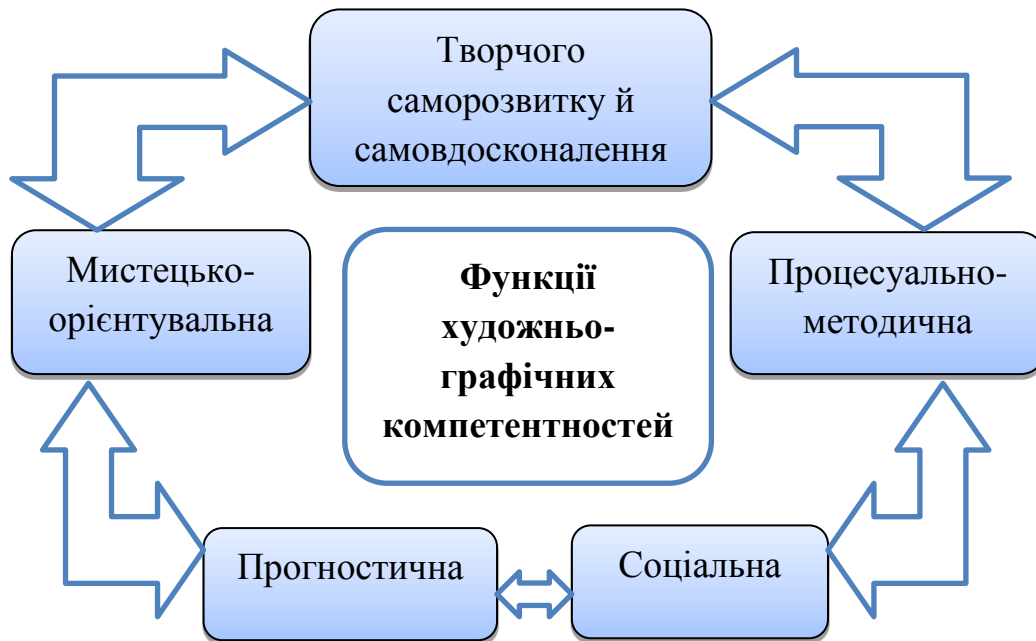

Рис. 1.3. Основні функції художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Джерело: складено автором самостійно

Контент-аналіз науково-педагогічних розвідок переконує, що словосполучення «художньо-графічна компетентність» є мало активованим та налічує чимало різних потрактувань. Вартим уваги є таке загальне формулювання В. Бойчука, у якому науковець наголошує на складності й багатоаспектності цього поняття, а саме: художньо-графічна компетентність – це інтегрована властивість, особливе психологічне утворення, яке визначає емоційно-естетичну спрямованість і активність особистості, здатність до художньо-образного освоєння середовища за допомогою графічних методів і засобів, а також його втілення в духовному та реальному предметному

матеріалі. До того ж це властивості особистості, пов'язані з наявністю достатніх знань, умінь і навичок у галузі нарисної геометрії, креслення, образотворчої грамоти та комп'ютерної графіки, які виражаються в здатності застосовувати їх у практичній професійній діяльності [16, с. 52].

Існують і інші тлумачення. Зокрема, за В. Потієнко, художньо-графічна компетентність відображає досвід суб'єкта щодо ефективного застосування графічних інструментальних і художніх засобів, творчих методів, прийомів і технологій для перетворення інформації, виготовлення естетичної продукції та організації процесу творення [131]. О. Смірнова визначає це поняття як функціональне знання студентами системи максимального обсягу художніх засобів (технологій, технічних прийомів, закономірностей зображення), важливих закономірностей сприйняття художнього твору, вміння здійснювати пошук і знаходити нові засоби художнього вираження, систематично застосовувати знання із метою вивчення й використання відібраних художніх засобів живопису [151].

Як бачимо, дослідники формулюють сутність художньо-графічних компетентностей із огляду на інтеграцію в єдиному особистісному утворенні студентів мистецьких спеціальностей двох складників – художніх і графічних компетентностей, приналежних до сфери образотворчого мистецтва й науково-технічної діяльності. Тут *художня компетентність*, як елемент загальної та інформаційної культури людини, є якісною характеристикою особистості, що виявляється в образотворчій діяльності та свідчить на користь певного рівня підготовленості суб'єкта до практичного сприймання, створення, збереження, поширення, використання, інтерпретації та опрацювання графічно відтворених даних на високому естетичному рівні як зображально-матеріалізованого об'єкта культури. Художня компетентність, зазначає Л. Масол, – це здатність керуватися набутими художніми знаннями та вміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями [102, с. 24]. За А. Гогоберідзе, художня

компетентність – здатність самостійно вирішувати завдання, пов'язані з художнім сприйняттям та інтерпретацією творів мистецтва різних видів та жанрів і мистецтвом у різноманітних проявах художньої діяльності [33].

Отже, не можна не погодитися з Т. Кравцовою стосовно того, що художня компетентність є сукупністю інструментальних компетенцій і результатом цілеспрямованого навчання за курсами професійно зорієнтованих та спеціальних дисциплін [77]. До її структури повинні входити: 1) художня грамотність (комплекс теоретичних знань, на основі яких можна набути практичні вміння та навички з образотворчого мистецтва); 2) художнє сприйняття (процес відображення людиною творів мистецтв, який є результатом активної духовної діяльності суб'єкта); 3) художні вміння (здатність до використання раніше набутого досвіду, певних знань, пов'язаних із мистецтвом).

Зі свого боку *графічна компетентність* охоплює знання, уміння, навички суб'єкта з креслення та графіки, а також розвинений естетичний смак, просторову уяву, технічне мислення, необхідні для досконалого вирішення певних проектних графічних завдань. Володіючи високим рівнем графічних знань і вмінь, студент мистецьких спеціальностей за кожним графічним зображенням, за кожною лінією чи умовною позначкою на ній повинен розпізнавати реальний просторовий образ, уміти пов'язати його з реальним об'єктом навколишньої дійсності [74, с. 52]. Принагідно зауважимо, що саме графічна компетентність є найбільш популярною та затребуваною на сучасному ринку освітніх послуг, зокрема при навчанні дизайну, кресленню та спеціальному рисунку. На зростанні ролі та значення графічного проектування зазначено в наукових дослідженнях (О. Андрєєва, О. Рудницька) як такої тенденції, що підсилюється з року в рік.

Проведений аналіз понять «компетентність», «художня компетентність», «графічна компетентність», «художньо-графічна компетентність» дозволяє сформулювати визначення *художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей*:

– *за місцем у структурі особистості* – це базовий і сутнісно важливий складник професійної компетентності художників і художників-педагогів у галузі образотворчого мистецтва та окремий феномен, що виконує свої специфічні функції – соціальну, мистецько-орієнтувальну, процесуально-методичну й прогностичну та функцію творчого саморозвитку та самовдосконалення у професійному та особистісному формуванні та розвитку студентів мистецьких спеціальностей;

– *за сутністю* – це складна професійно-особистісна якість художників і художників-педагогів, в основі якої перебуває органічне сполучення індивідуальних творчих здібностей індивіда, його художньо-образного мислення, здатності та готовності здійснювати художньо-графічну діяльність на професійному рівні;

– *за своєю структурою* – це складне особистісне утворення, що є інтегрованим сплавом мистецьких знань, практичних умінь та навичок, які застосовуються з метою гармонізації та естетизації навколишнього середовища, досягнення високого рівня майстерності в галузі образотворчого мистецтва.

Далі деталізуємо сутність та структуру художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

1.2. Сутність та структура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Досліджуючи зміст і структуру художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, враховуємо:

– напрацювання в галузі дидактики вищої школи (В. Бондар [19], Г. Васьківська [25], С. Гончаренко [35], В. Онищук [117], В. Сластьонін [149], Г. Терещук [158], М. Фіцула [166], В. Чайка [173], О. Янкович [180]);

– сучасні досягнення науковців щодо реалізації компетентнісного підходу у вітчизняній системі освіти (Н. Бібік [14], О. Пометун [128], О. Савченко [145] та ін.);

– освітньо-кваліфікаційну характеристику бакалавра мистецьких спеціальностей;

– науково-методичний доробок галузі викладання дисциплін мистецького циклу на художньо-графічних факультетах (А. Дейнека [44], Л. Єрмолаєва-Томіна [49], Є. Ільїн [56], Б. Неменський [111], О. Отич [119], Я. Пономарьов [130], М. Резніченко [138], М. Ростовцев [141], О. Рудницька [144], Є. Шорохов [176] та ін.).

Насамперед, в основі будь-яких компетентностей, зокрема й художньо-графічних, лежать знання. Як уже йшлося, компетентності – це знання в дії. Знання в ієрархії «знання-уміння-навички» перебувають принципово на першому місці, оскільки безпосередньо пов'язані з мисленням – можуть існувати у вигляді «чистих» абстракцій і в цій якості фактично стають самим мисленням у будь-якій сфері діяльності [178]. У науковій літературі *знання* – це результат когнітивної діяльності людини, це певна форма, у якій існують сформульовані висновки й фіксовані факти, які систематизуються й зберігаються з метою їх передачі та використання [36].

Поняття ж «художнє знання» стосується безпосередньо мистецтва, а саме: діяльності художника, сприйняття мистецтва, його інтерпретації та оцінки творів мистецтва. Мистецтво оперує художніми, чуттєвими образами. В. Давидкіна зазначає, що художні знання, уміння та навички, відображаючи в собі природу мистецтва й природу художньої творчості, є постійно-змінними діяльнісно-психологічними утвореннями та можуть існувати тільки як «єдність у різноманітті» [41]. Водночас, важливою для нашого дослідження є позиція авторки щодо необхідності переосмислення розуміння художніх знань, умінь і навичок як «вузькоспеціальних». Отже, художньо-графічні знання це: 1) основний елемент змісту художньої освіти, результат пізнання дійсності, законів розвитку мистецтва й особливої сфери художньо-образного мислення, відображення властивостей речей, предметів і явищ дійсності, що перероблені в категоріях особистісного досвіду; 2) результат пізнавальної діяльності студентів мистецьких спеціальностей; 3) феномен культури; основний зміст

художньої освіти; засіб створення загальної картини світу особистості, основа її цілісного світогляду, інструмент пізнавальної й практичної діяльності; 4) система засобів утілення змісту мистецтва, що має в своїй основі алгоритми діалектичної логіки; 5) цілісна сукупність відомостей із різних видів мистецтва, яка є результатом спеціально організованої художньо-пізнавальної діяльності з усвідомлення та узагальнення змісту і внутрішніх поліструктурних взаємозв'язків художніх явищ [125].

Художньо-графічні знання є специфічними за своєю суттю. До них належать: знання образотворчої грамоти (закони композиції, закони перспективи та кольору), знання з історії світового та вітчизняного мистецтва (творчої спадщини відомих представників українського та зарубіжного мистецтва), знання основних виражальних засобів графіки, живопису, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, дизайну; знання видатних творів мистецтва різних видів і жанрів; розуміння мистецтва як провідного складника художньої культури та соціального явища; знання видових та жанрових особливостей візуальних мистецтв та розуміння значення візуальних мистецтв в культурному розвитку людини й суспільства [81].

Наступним компонентом компетентностей є *уміння* – здатність суб'єкта належно виконувати певні дії, що засновані на доцільному використанні раніше набутих знань, навичок і досвіду [165]. Художньо-графічні уміння, на думку В. Кузіна, є показником зображувальної техніки студента, його індивідуальної манери, що розкриває рівень його майстерності. Зображувальна техніка включає вміння художників послуговуватися образотворчими знаряддями, прийомами роботи олівцем, вугіллям, пензлем та іншими інструментами й матеріалами, прийомами зображення предметів у перспективі (повітряній і лінійній), відображенні світлотіні, конструктивної будови об'єктів, уміннями використовувати композиційні закони на практиці [86, с. 58]. Не менш важливе значення мають уміння аналізувати натуру, а також порівнювати малюнок із натурою. Значущим також є вміння проводити графічну або живописну роботу (довгочасну чи короткотермінову) від загального до часткового й навпаки [83].

Нарешті, особливе місце в образотворчому мистецтві посідають уміння передавати стан природи чи людини за допомогою відповідної кольорової гами; відтворювати почуття, настрій, думки людини в портреті за допомогою зображувальних засобів, уміння розкрити внутрішній світ натурника, уміння послідовно правильно вести роботу над створенням (матеріалізацією) художнього образу [24]. Отже, художньо-графічні уміння поєднують: сприймально-оцінні, композиційні, зображувально-конструктивні уміння. На основі простих художньо-графічних умінь формуються художньо-графічні навички [157].

У науковій літературі *навички* є складниками уміння, автоматизовані дії, які доведені до високого ступеня досконалості [125, с. 99]. Це компоненти практичної діяльності, що виявляються при виконанні необхідних дій і які доведені до вдосконалення шляхом багаторазового вправління [36]. Навички характеризуються високим ступенем засвоєння й відсутністю поелементної свідомої регуляції та контролю за ходом виконання діяльності [109]. Формуванню художньо-графічних навичок сприяє цілеспрямована плідна робота та щоденне тренування. Відрізнити професійного художника від художника-аматора можна навіть за тим, як він тримає олівець і якими рухами наносить лінію. Існує вислів Плінія Старшого – «Nulla dies sine linea!», що означає «Жодного дня без лінії!». Художні навички виробляються в процесі багаторазового виконання швидких замальовок, начерків, ескізів. Це сприяє розвитку окоміру, навичок порівняння, з'являється впевненість у рухах, що призводить до стану розкріпачення, а це значною мірою позначається на характері та якості художньої роботи.

Підсилюють ефективність компетентного здійснення художньо-графічної діяльності художні здібності. Загалом *здібності* – це індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої. С. Рубінштейн під здібностями розуміє придатність до певної діяльності [143]. Психологічний словник визначає здібність як якість, можливість, вміння, досвід, майстерність, талант. Здібності – це індивідуальні особливості людини,

які передують виникненню знань, умінь та навичок і є їх потенційною характеристикою [75].

У художній сфері теорія П. Торренса пов'язує здібності з поняттям «художній образ» та надає їм такі індикатори, як: зображувально-моторна чутливість, здатність до розробки художнього образу, художня спрямованість моторики [200]. До переліку художніх здібностей Н. Сакуліна включає: здібність 1) до цілеспрямованого аналітико-синтетичного сприйняття відображуваного предмета; 2) до формування узагальненого уявлення, що відбиває ознаки й властивості предмета, які можуть бути передані в зображенні; 3) до створення зображення предмета на основі наявного уявлення відповідно матеріалу, техніки й зображальних можливостей даного виду діяльності; 4) до відтворення комплексу рухів під контролем зору; 5) до сприйняття створюваного й закінченого зображення й сенсорної оцінки його відповідно до наявного зразка; 6) до створення зображення на основі оперування уявленнями; 7) до художньої уяви тощо [146, с. 206].

Підсумовуючи, головними ознаками художньо-графічних здібностей називаємо такі, як: художньо-творча уява та мислення, що забезпечують відбір суттєвого в явищах дійсності; зорова пам'ять; емоційне ставлення до певного явища, яке сприймається та зображується; цілеспрямованість і вольові якості особистості, що забезпечують практичну реалізацію творчих задумів [41]; швидкість мислення; експресивність; уміння переключатися з одного об'єкта на інший; оригінальність; уміння творчо перетворювати художню форму (Дж. Гілфорд) [190].

Змістовий бік художньо-графічних компетентностей подано в табл. 1.1.

Отже, змістовими характеристиками художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей є такі, як-от:

– якісне застосування природних *здібностей* та нахилів у галузі образотворчого мистецтва [142];

– органічне поєднання *знань, практичних умінь, навичок* та досвіду діяльності зі створення та інтерпретації творів образотворчого мистецтва;

- *здатність* виконувати художньо-графічну діяльність на високому рівні;
- *готовність* до нестандартних ситуацій, до саморегулювання процесу образотворчої діяльності, оперативної реакції на зміни середовища, умов образотворчої діяльності [149].

Таблиця 1.1

Зміст художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Складник	Зміст
1.	Художньо-графічні здібності
	Художньо-творча уява та мислення; зорова пам'ять; емоційне ставлення до певного явища, що сприймається та зображується; цілеспрямованість і вольові якості в реалізації творчих задумів; швидкість мислення; експресивність; здатність переключатися з одного об'єкта на інший; оригінальність; здатність творчо перетворювати художню форму
2.	Художньо-графічні знання
	Знання образотворчої грамоти (закони композиції, закони перспективи та кольору), історії світового та вітчизняного мистецтва; основних виражальних засобів графіки, живопису, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, дизайну; знання видатних творів мистецтва різних видів і жанрів; розуміння мистецтва як провідного складника художньої культури та соціального явища; знання видових та жанрових особливостей візуальних мистецтв та розуміння значення візуальних мистецтв у культурному розвитку людський суспільства
3.	Художньо-графічні уміння
	<i>Сприймально-оцінні уміння:</i> аналізувати натуру, передавати стан природи, людини з допомогою добору відповідної кольорової гама, відтворювати почуття, настрої, думки людини в портреті за допомогою зображувальних засобів. <i>Композиційні уміння:</i> використовувати композиційні закони у практичній художньо-графічній діяльності. <i>Зображувально-конструктивні уміння:</i> користуватися образотворчими знаряддями, прийомами роботи різноманітними інструментами та матеріалами, прийомами зображення предметів у перспективі, відображенні світлотіні, конструктивної будови об'єктів тощо.
4.	Художньо-графічні навички
	Тримати олівець, пензель, проводити лінії, накладати штриховку різної форми, накладати мазки фарби відповідно до зображуваного предмета тощо

Джерело: складено автором самостійно

Розкриємо зміст структурних елементів художньо-графічних компетентностей із огляду на специфіку художньо-графічної діяльності

студентів мистецьких спеціальностей. Така діяльність, як цілком слушно наголошує В. Роменець, є найвищим виразом індивідуалізації людини-митця, тож є предметом дослідження науковців різних галузей – мистецтва, естетики, культурології, психології та педагогіки [140, с. 122]. Науковці одностайні в тому, що у процесі художньо-графічної діяльності формуються й розвиваються художньо-графічні компетентності студентів. Зі свого боку, власне такі компетентності є необхідною передумовою успішної художньо-графічної діяльності [106]. Услід за А. Королем вважаємо, що в контексті навчання студентів мистецьких спеціальностей художньо-графічна діяльність, яка виражається в художньому способі сприйняття, пізнання, втілення й рефлексії, зумовлюється рівнем розвитку художньо-графічної компетентності особистості та, водночас, слугує інструментом її розвитку [76].

Узагальнений науковий аналіз проблеми *художньо-графічної діяльності* дав змогу встановити, що її слід розуміти як різновид духовної діяльності людини, у якій соціально опосередковані суб'єкт-об'єктні відносини перетворюються в особистісні настанови, стаючи внутрішнім надбанням студента. Для такої діяльності характерні: загальна художньо-естетична спрямованість; творча ідея, задум; соціокультурна та особистісна значущість; сприятливі умови протікання; особистісні передумови (специфічні здібності й психологічні якості: образне мислення, уява, фантазія, спостережливість, почуття емпатії, зорова пам'ять тощо), а також новизна, оригінальність процесу й результату; синкретичність (інтеграція в єдиному процесі пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, перетворювальної, естетичної й комунікативної діяльності) [117].

Уважаємо, що художньо-графічна діяльність є вищою формою самореалізації й самовираження особистості студентів мистецьких спеціальностей, у якій активно беруть участь усі їх розумові, фізичні та духовні сили [56, с. 105]. Отже, *художньо-графічна діяльність* є рушійною силою цілісного світосприйняття студентів мистецьких спеціальностей, проявами якого є відчуття кольору, пропорцій, ритму, форми, здатність до естетичної

оцінки творів мистецтва (художній смак), наявність образно-логічного мислення, здатність до просторової уяви й гнучкого оперування уявними образами [64, с. 65]. Цей вид діяльності є специфічним способом зображення дійсності у візуальних образах, що відбувається на двох рівнях – на рівні об'єктивного відтворення та на символічному рівні. У процесі художньо-графічної діяльності розкривається творча обдарованість особистості, що ґрунтується на художності як своєрідному переживанні змісту мистецтва й забезпечує здатність студентів створювати художні образи [73, с. 25].

У контексті нашого дослідження художньо-графічна діяльність безпосередньо стосується як художників, так і художників-педагогів та характеризується трьома аспектами, які її усебічно репрезентують – спеціально-художньому, художньо-педагогічному й художньо-комунікативному.

Спеціально-художній аспект є, безсумнівно, першочерговим у художньо-графічній діяльності студентів мистецьких спеціальностей. Він реалізується через опору на мистецькі знання; потребує спеціальних художньо-графічних умінь і навичок.

Художньо-комунікативний аспект художньо-графічної діяльності опосередковується соціальною значущістю мистецтва, рівнем впливу художніх образів на внутрішній світ людини, на всі напрями її соціальної діяльності. Тож, художньо-графічна діяльність передбачає спілкування студентів із творами мистецтва, що стає надбанням їх внутрішнього світу, включається в систему їх ціннісних орієнтацій і уявлень [16].

Художня комунікація розглядається як активний процес обміну інформацією, її осмислення й художнє пізнання. Для нашого дослідження важливою є думка М. Кагана про те, що комунікативність мистецтва виявляється в художній діяльності, якою є система уже закладених у зміст образів. Осягаючи їх, людина подумки співвідносить цей зміст зі своїми поглядами, уявленнями, інтересами, смаками, емоціями і, пропускаючи їх крізь призму сприйняття, видозмінює й трансформує його. На думку вченого, мистецтво здатне впливати на людські уявлення стосовно спілкування,

поглиблюючи й поширюючи його [58]. Досліджуючи проблему спілкування та комунікативної сутності мистецтва, Ю. Борев зауважує, що закони спілкування повністю визначають перебіг сприйняття твору мистецтва, тобто є комунікацією зі зворотним зв'язком. Художнє спілкування дозволяє людям обмінюватися думками, дає можливість долучатися до суспільного досвіду, тим самим підвищуючи духовний потенціал й спільність людства [22, с. 13.]. На підставі взаємодії з мистецтвом людина може отримати незвичний для себе емоційний або поведінковий досвід. Отже, можна цілком погодитися з влучним виразом О. Леонтьєва про те, що люди вчаться «бути людьми через мистецтво» [93], і вчать їх чи створюють художню комунікацію компетентні художники і художники-педагоги. Тож, мистецтво, завдяки його комунікативній сутності, може сприяти саморозвитку особистості, самопізнанню, усвідомленню нового досвіду, естетичних цінностей, соціалізації, засвоєнню поведінкових моделей у процесі творчого акту комунікації з автором та твором.

У образотворчому мистецтві крізь призму художніх творів відбувається спілкування автора з глядачем за допомогою виражальних засобів та прийомів, якими має оволодіти студент мистецьких спеціальностей під час навчання на художньо-графічному факультеті. Наприклад, композиційне розташування, колірний акцент, динаміка або статика лінії слугують допоміжними засобами для того, щоб привернути увагу глядача, допомагають висловити ставлення автора до певного об'єкта, події або явища, тобто налаштувати діалог між художником та глядачем [28]. Отже, засвоєння художньо-комунікативного аспекту в художньо-графічній діяльності надасть змогу налагодити художньо-комунікативний зв'язок, що має на увазі озброєння студентів знаннями тих виражальних засобів, якими художник керується в процесі створення художнього твору, уміннями відшукати акценти, привернути увагу до головної ідеї, обґрунтувати обраний арсенал засобів.

Не завжди очевидним, але від цього не менш значущим, проглядається *художньо-педагогічний аспект* художньо-графічної діяльності. Він об'єднує здатність художника-педагога до застосування художніх, психолого-

педагогічних, методичних знань задля розв'язання навчальних завдань засобами образотворчого мистецтва, а також сприяє реалізації провідних функцій художника-педагога – організаційної (організація й спрямування процесу навчання, планування й прогнозування його результатів); інформаційної (передача художніх знань відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів); розвивальної (сприяння розвитку особистісних рис та задатків учнів, відповідно до їх нахилів та художніх обдарувань); дослідницької (креативність, творчий початок, оригінальність і винахідливість педагогічної діяльності загалом) [32]. Цей аспект включає визначені педагогічні знання та вміння [16, с. 44].

Водночас, художньо-педагогічний аспект художньо-графічної діяльності вбачається й для художників, оскільки дає змогу авторові розкрити задум, ідею, показати конструктивну будову певного об'єкта або явища (наприклад, за допомогою умінь швидкого рисунку наочно продемонструвати замовнику методично та в загальних рисах як вибудовуватиметься замовлення, з яких основних частин буде складатися, допомагає скласти загальну картину кінцевого продукту тощо).

Отже, художньо-графічна діяльність студентів мистецьких спеціальностей як сукупність спеціально-художнього, художньо-комунікативного та художньо-педагогічного аспектів – це особливий вид професійної діяльності як художників, так і художників-педагогів, що спрямовується на сприйняття та інтерпретацію художніх творів, передачу досвіду художнього бачення, формування естетичного смаку, створення й утілення в матеріалі художнього образу відповідно до естетичних принципів і закономірностей образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, а також це сукупність психолого-педагогічних та методичних знань, спрямованих на розв'язання навчальних завдань засобами образотворчого мистецтва. Доцільно наголосити, що для студентів мистецьких спеціальностей ядром художньо-графічної діяльності є її спеціально-художній аспект. Узагальнений зміст зазначеного вище подано в табл. 1.2.

Змістовий опис аспектів художньо-графічної діяльності студентів мистецьких спеціальностей

Зміст	Аспекти художньо-графічної діяльності		
	Спеціально-художній	Художньо-комунікативний	Художньо-педагогічний
Здібності	до створення оригінальних композицій та застосування різних засобів художньої виразності	до відчуття форми, кольору	до творчої діяльності, прийняття нестандартних креативних рішень; до визначення алгоритму виконання завдання (композиційні пошуки, графічні начерки й замальовки тощо) [170]
Знання	образотворча грамота (історія всесвітнього та вітчизняного мистецтва, види образотворчого мистецтва, засоби художньої виразності, основні композиційні закони, канони академічного рисунку та живопису)	концепції творчого процесу; образотворча грамота (виражальні засоби та прийоми образотворчого мистецтва); сутність і зміст інноваційних технік; усвідомлена необхідність урізноманітнення зображальних засобів; прийоми роботи з класичним та інноваційними художніми техніками	художні, методичні, психолого-педагогічні знання (цілі, принципи, умови, засоби, форми й методи організації роботи з учнями та замовниками)
Уміння й навички	реалізувати в матеріалі сприйняті та інтерпретовані ідеальні образи, уявлення, фантазії, застосовуючи при цьому знання й прийоми виконання	визначати ідею (задум) художнього твору, обґрунтовувати свій вибір, доводити свою точку зору	організаторські, проєктувальні, стимулювальні, контрольні-діагностичні, дослідницькі, рефлексивні, педагогічні уміння
Здатність та готовність	до роботи з натури й по пам'яті, точної передачі пропорцій та конструктивної будови, просторового розташування, перспективи, відчуття колірних і тональних відношень	сприймати твори мистецтва, інтерпретувати їх	до здійснення педагогічної діяльності (образотворчої роботи, демонстрації, коментування, пояснення методики виконання завдання, надати допомогу, оцінити й скорегувати роботу учнів) [67]

Джерело: складено автором самостійно

Як бачимо, художньо-графічна діяльність, яка охоплює сукупність визначених нами основних її аспектів, сприяє формуванню художньо-

графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Проте, у нашому дослідженні художньо-графічна компетентність постає як професійно-особистісний багатовимірний феномен, який має **метаструктуру** і включає ряд складових компетентностей, а саме: *художньо-інтерпретаційну, художньо-композиційну, художньо-проектну, художньо-творчу, художньо-естетичну компетентності*. Кожна з них забезпечує належний рівень готовності й здатності студентів мистецьких спеціальностей до вирішення певних проблем засобами образотворчого мистецтва. При цьому складові компетентності характеризуються власним набором знань, умінь, навичок і здібностей [79]. Розглянемо їх більш детально.

На думку дослідників, *художньо-інтерпретаційна компетентність* формується на ґрунті готовності студентів мистецьких спеціальностей до інтерпретації художніх творів широкого спрямування й розглядається, передусім, як інтегрована професійно значуща якість [69] та, зі свого боку, є різновидом аналітико-синтетичної, когнітивно-комунікативної діяльності, спрямованої на смисловиявлення, смислопокладання та експлікацію набутого розуміння в процесі освоєння суб'єктом формально-змістової цілісності художнього твору [70, с. 325]. Художньо-інтерпретаційна компетентність виявляється під час аналізу студентами творів мистецтва, скеровує їх на осягнення смислів художнього твору образотворчого мистецтва та експлікацію набутого розуміння у відповідні структури (передусім, мовленнєві).

Художньо-композиційна компетентність розглядається дослідниками як форма втілення художньо-образного мислення індивіда, яке відбиває процес художнього пізнання у взаємозв'язку емоційно-чуттєвого, логічного й інтуїтивного компонентів (Н. Волков [27], Г. Єрмаш [48], В. Єсіпов [51], В. Кузін [86], О. Нікіфорова [112]) і композиційного мислення (О. Кібрик [63], Н. Назарова [110], Ю. Окунев [116], І. Павлюк [120], Є. Шорохов [176]), виявляється під час розв'язання композиційних завдань, варіювання зображувальних рішень у пошуках потрібних вражень тощо. «Тільки створивши свій світ у вигляді цілісної картини, людина може в ньому

функціонувати» – зауважують дослідники [176]. Художньо-композиційна компетентність дозволяє створити цілісну картину навколишнього. Для фахівця галузі образотворчого мистецтва це функціональні знання прийомів, правил та закономірностей композиції, спокою (статики), золотого перетину, ритму, симетрії й асиметрії, рівноваги частин композиції й виділення сюжетно-композиційного центру, вибору сюжету, що передбачає збір натурального матеріалу, який, зі свого боку, включає спостереження навколишнього життя, виконання ескізів, начерків і зарисовок [38, с. 35].

Художньо-проектна компетентність втілюється в готовності до проектної роботи в різних сферах соціокультурної діяльності, до участі в розробці інноваційних проектів, здатності до самостійної або колективної розробки проектної ідеї, до аналізу й визначення вимог до творчих проектів, до синтезування набору можливих розв'язань задачі або підходів до виконання проектів, застосування принципів типографіки для вирішення проектних завдань [153]. Студент мистецьких спеціальностей, який володіє художньо-проектною компетентністю, має широкий спектр методів конструювання, представлення модульних систем, розуміється на принципах системного проектування та верстки; володіє навичками проектування, уміє проводити змістовий аналіз об'єктів для реалізації цілей проектування; застосовує різноманітні прийоми гармонізації форм, структур, комплексів і систем; застосовує комплекс функціональних і композиційних рішень [2]. Художньо-проектувальне сприйняття дає йому змогу охопити все розмаїття аспектів реальності, створити цілісне уявлення про неї, оцінити переваги та недоліки різних художніх зразків.

Спільним для всіх різновидів компетентностей студентів мистецьких спеціальностей є орієнтація на розвиток творчих здібностей індивіда. Щоб виявити цілісну метаструктуру художньо-графічних компетентностей, вважаємо за необхідність дослідити цей аспект. Власне творчість визначається дослідниками по-різному. Нам імпонує трактування В. Андреева, для якого творчість – один із різновидів людської діяльності, спрямований на вирішення

протирич (розв'язання творчого завдання). Для творчості необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) та суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності). Результати творчості мають властивості новизни та оригінальності, особистої й соціальної значущості, а також рису прогресивності [5, с. 134].

У працях педагогів та психологів розрізняються поняття «креативна особистість» і «творча особистість», при цьому в розумінні креативності й творчості існують різні точки зору. Наприклад, Т. Галкіна зазначає, що в найзагальнішому вигляді поняття креативності втілює в собі минулі, супутні та наступні характеристики процесу, у результаті якого людина або група людей створює таке, чого не існувало раніше [29, с. 115]. Аналіз досліджень вітчизняних (А. Андреев [3], Д. Богоявленська [15], Л. Єрмолаєва-Томіна [49], Я. Пономарьов [130], Н. Рождественська [139], К. Торшина [159]) і зарубіжних учених (Р. Арнхейм [181], Дж. Гілфорд [190], Р. Стернберг [197]) дає змогу стверджувати, що креативність виступає як сукупність тих особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення в будь-якій діяльності. У контексті нашого дослідження інтерес становлять ті роботи, у яких: здійснюється вивчення продукту діяльності креативної особистості (Ж. Тейлор); досліджується креативність як здатність людини до відхилення від стереотипних засобів мислення (Дж. Гілфорд, Е. Торренс); вивчається взаємозумовленість креативності та особистісних рис особистості (К. Роджерс, А. Маслоу); досліджується специфіка креативності як психічного процесу (Т. Рибо, Д. Уоллес).

На думку С. Сисоевої, доцільним є використання терміна «креативогенні риси», коли мова йде про внутрішні передумови до творчості. Уживання терміна «творча особистість» вважаємо також виправданим, оскільки в моделі такої особистості виокремлюють внутрішні передумови до творчості (тобто «креативне ядро» – вроджені задатки), та надбане (додаткові мотиви, характерологічні особливості, творчі уміння та індивідуальні особливості психічних процесів), які формуються й розвиваються в процесі навчання та

життєдіяльності [148].

Власне креативною є така особистість, яка має внутрішні передумови (особистісні утворення, специфіку когнітивної сфери, нейрофізіологічні задатки), що забезпечують її творчу активність, пошукову та перетворювальну діяльність, нестимульовану ззовні [161, с. 124]. На думку психологів, детермінантом творчої активності особистості виступає її креативність. Але творча активність не завжди є продуктивною. Продуктивну творчу активність визначають як творчу діяльність, тобто такий творчий процес, унаслідок якого виникає нове явище (об'єкт), яке може мати як об'єктивну, так і суб'єктивну новизну та оригінальність. Це цілком співвідноситься з продуктивним процесом художньо-графічної діяльності та, отже, уможливорює виокремлення такого складника художньо-графічних компетентностей, як *художньо-творча компетентність*.

Аналіз першоджерел переконує в тому, що *творчість* – це інтегральна якість особистості, яка проявляється в діяльності та впливає на її успіх [196]. Як зазначають науковці (М. Бердяєв [13], Д. Богоявленська [15], Л. Єрмолаєва-Томіна [49], І. Калошина [59], В. Кузін [85], Ю. Кулюткін [90], Б. Лезін [92], О. Лук [98], В. Роменець [140], С. Сисоєва [147], О. Туриніна [161], А. Тутолмін [162], М. Явоненко [177], С. Яланська [179] та ін.), творчість не є виключним явищем, а навпаки, її можна в людині виявляти, розвивати, підтримувати й стимулювати. Значущість оволодіння такою якістю для студентів мистецьких спеціальностей є очевидною. А. Тутолмін розрізняє загальну категорію творчої компетентності як сукупності знань і способів діяльності, необхідних для створення, удосконалення й оптимізації матеріальних і духовних цінностей для задоволення суспільних потреб [162, с. 15]. У контексті заявленої проблеми творча компетентність, на думку М. Явоненко, – це знання, уміння, навички, ставлення, необхідні для успішної творчої діяльності та спроможність скористатися ними в житті та на практиці [177]. Із позиції педагогіки, дослідниця Н. Пахтусова визначає творчу компетентність як комплексну характеристику особистості, що відображає її

готовність виконувати ефективну діяльність на творчому рівні й здатність до особистісного й професійного творчого саморозвитку [121]. Науковець у галузі педагогіки дизайну Н. Комашко інтерпретує дефініцію творчої компетентності художника-дизайнера як «самостійність і здатність до творчості, готовність до варіативної професійної діяльності, активність у пошуку оригінальних варіантів розв'язання професійних завдань» [71]. У цьому формулюванні, незважаючи на його лаконічність, заслуговують на увагу такі ознаки, як варіативність та оригінальність, оскільки вони характеризують результативність творчого процесу.

Отже, зважаючи на окреслені вище потрактування, *художньо-творчу компетентність* студентів мистецьких спеціальностей розглядаємо як здатність особистості до генерування ідей, висування гіпотез, фантазування, тобто до організації та здійснення творчого процесу – його підготовки (інтенсивне ознайомлення з проблемою), генерування натхнення (виникнення ідеї, дія уяви), усвідомлення інсайту (освяння, раптового розуміння) та ухвалення рішення (виконання творчого задуму) в образотворчій діяльності.

Як слушно зазначає В. Лутаєнко, мистецтво «розвиває, передусім, естетичний бік мислення», а «естетика мислення безпосередньо пов'язана зі ступенем участі людини в художній творчості й сприйняттям її наслідків» [99, с. 214]. Тож, виокремлюємо в складі художньо-графічних компетентностей *художньо-естетичну компетентність*. І. Ревенко визначає цей феномен як певний обсяг культурно-історичних та художньо-естетичних знань, умінь та навичок художньо-естетичного сприймання, аналізу й інтерпретації творів мистецтва відповідно до авторського задуму, розуміння єдності форми та змісту; прагнення та здатність реалізувати на практиці художньо-естетичний потенціал для одержання власного неповторного результату творчої діяльності [137, с. 143].

Зі свого боку, ця компетентність є також багатовимірною. Зокрема, І. Арябкіна вважає, що до складу художньої-естетичної компетентності входить низка компетентностей, а саме:

– образотворчо-мовленнєва – здатність розуміти й власноруч створювати художні твори, грамотно користуючись засобами художньої виразності, мовою образотворчого мистецтва;

– вербально-образна – знання певного мінімуму художніх термінів, їх значень та вміння грамотно використовувати їх у розмові й обговоренні творів мистецтва;

– образно-стильова – знання основних стильових напрямів у мистецтві, уміння за необхідності створювати об'єкти із заданими стильовими характеристиками;

– стратегічна – допитливість, свіжість погляду, здатність вибирати в хаосі повсякденних вражень найбільш яскраві для їхнього подальшого втілення;

– продуктивно-образна – здатність не лише репродукувати зображення, але й підходити до його створення творчо [7, с. 125].

За Л. Михайловою, художньо-естетична компетентність – це сукупність художніх інтересів, смаків, потреб, ідеалів та естетичних ціннісних орієнтацій у галузі мистецтва, художньо-образного мислення, опанування мовами різних видів мистецтва, здатність бути слухачем, глядачем, читачем і творцем, готовність сприймати, інтерпретувати та оцінювати художні твори, висловлювати особистісне ставлення до них, аргументуючи свої думки та оцінки, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній творчій діяльності [107, с. 158]. За Л. Кликовою, художньо-естетична компетентність – це система внутрішніх засобів регуляції художньо-естетичних дій, до складу якої входять художньо-естетичні знання, соціальні настанови, вміння та досвід, естетична орієнтованість, заснована на знаннях та чуттєвому досвіді, вільне володіння художньо-естетичними засобами та досягнення адекватного сприйняття художньо-естетичної ситуації [68, с. 22].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що *художньо-естетична компетентність* студентів мистецьких спеціальностей – це здатність створювати власні твори образотворчого мистецтва, готовність сприймати здобутки світового та вітчизняного мистецтва, що ґрунтується на художньому

смаку, мистецьких знаннях та оцінних судженнях [170].

Спираючись на вище подані визначення, вважаємо, що *художньо-графічна компетентність* є метакомпетентністю, яка включає в себе ряд складових (похідних) компетентностей, які, на наш погляд, є обов'язковими для студентів мистецьких спеціальностей. Метаструктуру художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей унаочнено на рис. 1.4.

Складники художньо-графічної компетентності включають інваріантний та варіативний компоненти, які забезпечують підготовку студентів мистецьких спеціальностей залежно від їхньої спеціалізації (художники та художники-педагоги). Змістове наповнення художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за інваріантним та варіативним компонентом подається у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Метаструктура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Складник	Інваріантний компонент	Варіативний компонент	
		Художники-педагоги	Художники
1	2	3	4
Художньо-інтерпретаційна	Здатність до аналізу творів мистецтва, усвідомлення сенсу художнього твору образотворчого мистецтва та експлікація набутого розуміння у відповідні мовленнєві структури	Комплекс функціональних знань і специфічних умінь із відповідної галузі образотворчого мистецтва	
Художньо-проектна	Готовність до проектної роботи, до участі в розробці інноваційних художніх проєктів, широкий спектр методів конструювання; художньо-проектувальне сприйняття	Уміння опрацювати навчальний матеріал, розробляти комплекси навчальних ситуацій, аналізувати інструктивні матеріалів щодо практичної діяльності учнів на уроках образотворчого мистецтва	Здатність до представлення модульних систем, розуміння на принципах системного проєктування та верстки; уміння застосовувати різноманітні прийоми гармонізації форм, структур, комплексів і систем

Продовження таблиці 1.3

Художньо-композиційна	Прийоми, правила та закономірності композиції, ритму, симетрії й асиметрії, рівноваги частин композиції і виділення сюжетно-композиційного центру, вибір сюжету, виконання ескізів, начерків і зарисовок, здатність до варіювання зображувальних рішень у пошуках потрібних вражень	Знання з методики викладання образотворчого мистецтва, володіння навичками педагогічного малюнка	–
Художньо-творча	Здатність до генерування ідей, висування гіпотез, фантазування, самостійність і здатність до художньої творчості; здатність до конструктивного вирішення проблемних завдань, винахідливість, гнучкість розуму, розвинена інтуїція	Готовність до педагогічної творчості (створення й інтерпретації підходів, концепцій, прийомів, методів, технологій); уміння конструювати інноваційні форми навчання, вимірювати їх результативність, вносити необхідні корективи, здійснювати педагогічну інтерпретацію досягнутих результатів, володіння педагогічною імпровізацією	Готовність до варіативної професійної діяльності, активність у пошуку оригінальних варіантів розв'язання професійних завдань задля професійної самореалізації
Художньо-естетична	Здатність створювати власні твори образотворчого мистецтва, готовність сприймати здобутки світового та вітчизняного мистецтва; художній смак, мистецькі знання та оцінні судження; сукупність образотворчо-мовленнєвої, вербально-образної, образно-стильової, стратегічної й продуктивно-образної компетентностей; вільне володіння художньо-естетичними засобами та досягнення адекватного сприйняття художньо-естетичної ситуації	Здатність до побудови навчального процесу за законами краси, готовність до естетизації навчального середовища	Готовність до вивчення й розширення естетичного досвіду соціуму

Джерело: складено автором самостійно

Отже, за своїм змістом художньо-графічні компетентності є інтегрованим

сплавом мистецьких знань, художньо-практичних умінь, навичок і здібностей, які використовуються студентами мистецьких спеціальностей комплексно з метою гармонізації та естетизації навколишнього середовища, досягнення високого рівня майстерності в галузі образотворчого мистецтва.

Рис. 1.4. Метаструктура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Джерело: складено автором самостійно

Метаструктуру художньо-графічних компетентностей складає художньо-

інтерпретаційна, художньо-композиційна, художньо-проектна, художньо-творча та художньо-естетична компетентності, кожна з яких забезпечує належний рівень готовності і здатності студентів мистецьких спеціальностей до вирішення певних проблем засобами образотворчого мистецтва. Формування художньо-графічних компетентностей відбувається в спеціально організованій діяльності, у якій можуть бути виокремлені спеціально-художній, художньо-комунікативний і художньо-педагогічний аспекти.

1.3. Критерії, показники та рівні сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Під час пошуку критеріїв сформованості художньо-графічних компетентностей студентів зважаємо на те, що компетентність завжди є віддзеркаленням результату, для її демонстрації обов'язково потрібен контекст; вона є характеристикою спроможності суб'єкта і для вимірювання цієї здатності потрібні чітко визначені та затверджені індикатори [96, с. 53].

Більшість робіт, присвячених проблемі компетентнісного підходу, спрямовані на вирішення завдань оновлення змісту освітнього процесу (навчальних планів, робочих програм тощо), при цьому процедура оцінки рівня сформованості належним чином у студентів тої чи тої компетентності, у більшості випадків, не є стандартизованою, а це дуже важливо задля визначення кількісних показників ступеня ефективності навчального процесу. Оскільки студенти розрізняються за індивідуальними інтелектуальними здібностями й темпами просування в навчанні, а також нахилами, старанністю тощо, доволі складно здійснювати рівневу диференціацію сформованості компетентностей. У своїй роботі вирішення цього завдання пов'язуємо з деталізацією змісту художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, одночасно виокремлюючи критерії та показники сформованості кожного компонента цього складного особистісного утворення [80].

Проведений аналіз літератури відобразив розмаїття підходів до визначення критеріїв сформованості тих чи тих компетентностей. Нам близька думка тих дослідників, які виокремлюють критерії, що відбивають ступінь оволодіння суб'єктом досліджуваною діяльністю, а саме: їх інтереси й мотиви, усвідомленість, активність, самостійність і якість оволодіння нею, обізнаність у її структурі, методах; рівень здійснення діяльності. Отже, виходячи зі структури художньо-графічної діяльності та необхідності її здійснення студентами за будь-яких умов якісно, компетентно, зі знанням справи, чітко й грамотно, було з'ясовано зміст художньо-графічних компетентностей. Його репрезентують складники, що віддзеркалюють структуру художньо-графічної діяльності і є її структурно-критеріальними компонентами, а саме: *мотиваційний, когнітивний, процесуальний і рефлексивний*.

Ураховуючи специфіку навчальної діяльності студентів мистецьких спеціальностей, у кожному компоненті виокремлюємо *відтворювальні, продуктивні, пізнавально-творчі та творчі елементи*, що вможливить у наступному здійснити чотирирівневу градацію рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей. При цьому враховуємо особливості психології сприйняття індивідом мистецьких творів, які висвітлені в працях П. Гальперіна [30], Л. Єрмолаєвої-Томіної [49], В. Зінченка [55], Є. Ільїна [56], О. Кривцуна [78], А. Мелік-Пашаєва [104], Б. Неменського [111], О. Туриніної [161] та ін. На особливу нашу увагу заслуговують також дослідження сучасних учених, які працюють у професійних сферах живопису, рисунку, графіки, дизайну та досліджують особливості світобачення й сприйняття продуктів образотворчої діяльності – О. Альохін [2], І. Арябкіна [7], В. Бойчук [16], І. Гнатишин [32], В. Кардашов [61]).

Зауважимо, що художньо-графічна компетентність не є і не може бути чітко фіксованою структурою. Більшою мірою це – процесуальна характеристика, що відбиває інваріантні (поступові та скачкоподібні, еволюційні чи регресивні) переходи та залежить від багатьох суб'єктивних і об'єктивних факторів. Кожен компонент художньо-графічних компетентностей

співвідноситься із вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик, водночас, потрактування змісту компонентів художньо-графічних компетентностей є суб'єктивно забарвленим, таким, що уможливорює прояв особистісних акцентуацій студентів мистецьких спеціальностей.

У дослідженні показників мотиваційного компонента художньо-графічних компетентностей зважаємо на відмінну особливість студента мистецьких спеціальностей як суб'єкта навчальної діяльності, який, зазвичай, уже вибрав майбутню професійну діяльність, має уявлення про неї, готується до виконання професійних функцій, тобто володіє мистецькою спрямованістю, стійким ставленням до образотворчої діяльності. Водночас, більшість студентів художньо-графічних факультетів має довшівський досвід, отриманий у різноманітних художніх школах, студіях, гуртках і, отже, визначений рівень сформованості художньо-графічних компетентностей.

Як відомо, чим виразніше професійна спрямованість майбутнього художника чи художника-педагога, тим вище його рівень мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. Студентський вік – це час найвищої потреби в академічних досягненнях, готовності до самоорганізації, до занять інформаційною та дослідницькою діяльністю.

В основі пізнавальної діяльності, зазвичай, лежать два основні мотиви – мотив досягнень і пізнавальний мотив. При цьому мотив досягнення підпорядковується пізнавальній і професійній мотивації. «Засвоєні в навчанні знання, вміння, навички, – вказує К. Платонов, – виступають вже не як предмет навчальної діяльності, а як засіб діяльності професійної» [125, с. 99].

Мотиваційний компонент художньо-графічних компетентностей забезпечує вироблення в студентів мистецьких спеціальностей професійної незалежності в художньо-графічній діяльності з точки зору усталеності поглядів, переконань, мотивів, їх корекції, зміни [101]; а також спрямованості на самореалізацію, саморозвиток, самовизначення, самодетермінацію в навчальній та подальшій мистецько-професійній діяльності.

Сприйняття чи навпаки несприйняття навчальної діяльності визначається

тим, наскільки уявлення студента стосовно майбутньої професійної художньо-графічної діяльності відповідає його очікуванням, потребам і перевагам. Студент, обираючи певний художній чи художньо-педагогічний напрям, «проектуює» свої мотиваційні побудови на структуру факторів, пов'язаних із відповідною професійною діяльністю, завдяки яким можливе задоволення його потреб. Чим ширше спектр потреб студента мистецьких спеціальностей, тим більш високі вимоги він висуває до навчання, видів навчальних завдань, форм і методів навчальної роботи, при цьому підвищується й задоволення від отриманих результатів у художньо-графічній діяльності [93]. Широта ж інтересів спонукає студента до наполегливої навчальної діяльності. Є. Рапацевич, аналізуючи цю структуру, зазначає, що їй властива певна умовність, оскільки відокремленість певних блоків не означає їх онтологічну автономність, до того ж у реальності всі потреби, мотиватори й мотиви студента створюють єдину мотиваційну систему [135, с. 11].

Сприйняття чи несприйняття навчальної діяльності безпосередньо залежить від усвідомлення тих протиріч, що визначають її зміст, та від цілепокладання. Цілком слушною є думка М. Данилова про те, що протиріччя стає рушійною силою навчання лише тоді, коли воно є змістовним, себто таким, яке має сенс для суб'єктів навчального процесу (студента та викладача), а розв'язання протиріччя – усвідомленою для них необхідністю. Основне протиріччя навчальної діяльності будь-якого рівня – протиріччя між висунутими під час навчання пізнавально-практичними завданнями та наявним рівнем знань, практичних умінь, навичок, рівнем розумового й загальнокультурного розвитку студента, ступеня сформованості в нього визначених компетентностей [43, с. 112].

Отже, *мотиваційний компонент* відображає глибоке розуміння студентами мистецьких спеціальностей універсальних знань, ролі навчання та розвитку, що зумовлює фахові цінності; інтерес до художньо-графічної діяльності, осмислення потреби в оволодінні різновидами художніх технік. Цей компонент віддзеркалює систему мотивів, ціннісних орієнтацій і смислових

настанов студентів, які визначають загальну спрямованість їх професійної художньо-графічної діяльності. Уважаємо, що особливе місце в структурі мотиваційного компонента займає потреба в самореалізації в образотворчому мистецтві, самоствердженні завдяки реалізації здібностей, талантів, творчої діяльності студентів мистецьких спеціальностей.

Зміст *когнітивного компонента художньо-графічних компетентностей* охоплює ґрунтовне усвідомлення студентами мистецьких спеціальностей сутності художньо-графічних компетентностей, розуміння їх вагомості, зокрема: художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-проектної, художньо-творчої та художньо-естетичної компетентностей. Основою когнітивного компонента є система мистецьких знань достатньо високого рівня узагальненості, що забезпечує їх використання та широке перенесення у відповідні навчальні ситуації. Це: знання студента витоків та функціональної ролі образотворчого мистецтва загалом, а живопису, композиції, рисунка та графіки зокрема, визначення їх місця в системі мистецтв, знання з історії й термінології мистецтвознавства, сутності видів образотворчого мистецтва; відомості щодо творчості видатних митців живопису, особливостей творчості майстрів провідних європейських та вітчизняних шкіл; змісту художніх виставок та творчої практики; розуміння естетичних основ і виражальних стратегій художнього твору; сутність естетичної оцінки творів мистецтва, когнітивні структури – сприймання, уява, чуттєвість, емоційність, фантазія, мистецький світогляд.

Процесуальний компонент відповідає за практичне застосування мистецьких знань, практичних умінь та навичок у навчальній та професійній діяльності студентів мистецьких спеціальностей. Цей компонент містить сукупність умінь, навичок та здібностей до застосування набутих знань у професійній діяльності, що цілком обіймає в собі визначений нами набір художньо-графічних компетентностей – художньо-інтерпретаційній, художньо-композиційній, художньо-проектній, художньо-творчій та художньо-естетичній.

Тож, процесуальний компонент художньо-графічних компетентностей відображає можливості студентів у створенні нового продукту та той чи той рівень його сформованості вможливує самовизначення й самовираження студентів мистецьких спеціальностей у певному виді художньо-графічної діяльності. Він містить: уміння визначати основні стилі та напрями образотворчого мистецтва; уміння працювати в різних жанрах мистецтва; навички роботи з різноманітними художніми матеріалами; навички роботи в різних техніках, уміння сприймати та розуміти функціональні можливості живопису, рисунка, композиції, графіки; оволодіння спеціальними способами практичної діяльності (художніми, дизайнерськими, організаторськими); способи розумових дій (образне та просторове мислення); готовність до самостійної художньо-творчої діяльності та участі у пленерній, гуртковій та виставковій діяльності.

Науковці зазначають, що характеристичними ознаками навчальної діяльності студентів є сформованість здатності до рефлексії, морального вибору у проблемних ситуаціях; усвідомлення власної значущості для інших людей, відповідальності за результати діяльності, причетності до відповідальності за явища природної й соціальної дійсності; спроможність не тільки привласнювати світ предметів та ідей, але й виробляти їх, перетворювати, творити нові, самостійно визначати їх у необхідних випадках [123]. Цьому сприяє рефлексивність – здатність суб'єкта робити предметом аналізу всі дії, які починаються й проектуються, особистісні якості, що проявляються; здатність узагальнювати результати своєї роботи й результати роботи товаришів, одногрупників; адаптувати навчальну діяльність, її форми й методи відповідно до мети; визначати, прогнозувати перспективи, напрями свого особистісного й фахового вдосконалення. Термін «рефлексія» означає «зворотній рух», «відбиття» [75]. Визначеність рефлексії надає специфіка діяльності, зокрема художньо-графічної.

Отже, *рефлексивний компонент художньо-графічних компетентностей* характеризує ставлення студента до самого себе як до суб'єкта художньо-

графічної діяльності, уможлиблює спостереження, аналіз, контроль, оцінку власних дій, творчість, порівняння, зіставлення бачення себе з оцінками інших, прогнозування власної поведінки в різноманітних ситуаціях у художньо-графічній діяльності тощо [127]. Рефлексивний компонент художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей наповнюють такі процеси, як: осмислення, самоаналіз і самооцінка власної діяльності, здатність до аналізу та оцінки художніх творів інших авторів, прагнення до самовдосконалення; уточнення шляхів організації художньо-графічної діяльності; визначення на основі свого власного досвіду оптимальних методів і прийомів роботи; оцінку своїх можливостей.

Тож, ураховуючи структуру художньо-графічних компетентностей, розкрити нами вище, виокремлюємо мотиваційний, когнітивний, процесуальний і рефлексивний критерії їх сформованості (див. табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Структурно-критеріальні компоненти художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Критерії	Показники сформованості
<p><i>Мотиваційний</i> – ієрархія фахових і професійних мотивів, система пріоритетів, навчальних потреб у здійсненні різновидів художньо-графічної діяльності, мотиваційна готовність до художньо-графічної діяльності та творчого вирішення поставлених завдань, прагнення до професійного зростання за рахунок опанування новітніх інструментів художньо-графічної діяльності</p>	<p>–Усвідомлена необхідність у навчальній діяльності як шляху до особистісного розвитку й професійного становлення в галузі мистецтва; –бажання оволодіти художньо-графічними компетентностями; –частота спілкування з художніми творами; –прагнення до самостійної художньо-графічної діяльності; –прагнення до творчого самовираження та самореалізації в професійній художньо-графічній діяльності; –ставлення до застосування нових художніх, педагогічних, методичних технік і технологій;</p>

Продовження таблиці 1.4

<p><i>Когнітивний компонент</i> – ґрунтовне усвідомлення студентами мистецьких спеціальностей сутності художньо-графічних компетентностей; дидактичні, методичні й мистецтвознавчі знання щодо видів, форм, способів, прийомів і технологій здійснення художньо-графічної діяльності</p>	<p>–образотворча грамотність; –знання стосовно витоків та функціональної ролі образотворчого мистецтва загалом, живопису, композиції, рисунка та графіки зокрема, визначення їх місця в системі мистецтв; –знання з історії й термінології мистецтвознавства, сутності живопису, рисунка, графіки як видів образотворчого мистецтва; –відомості щодо творчості видатних митців живопису, особливостей творчості майстрів провідних європейських та вітчизняних шкіл; –змісту художніх виставок та творчої практики; розуміння естетичних основ і виражальних стратегій художнього твору; –ступінь розвитку спостережливості, візуальної пам'яті, просторових уявлень, тактильного й кінестетичного відчуття, колірної зору, композиційних навичок;</p>
<p><i>Процесуальний компонент</i> – сукупність умінь, навичок та здібностей, здатностей і готовності до застосування набутих знань у професійній діяльності</p>	<p>– практичне застосування мистецьких знань, практичних умінь та навичок у навчальній та професійній діяльності; – сформованість художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-проектної, художньо-творчої та художньо-естетичної компетентностей; – естетичний смак;</p>
<p><i>Рефлексивний компонент</i> – ставлення студента до самого себе як до суб'єкта художньо-графічної діяльності</p>	<p>– осмислення, самоаналіз і самооцінка власної діяльності, здатність до аналізу та оцінки художніх творів інших авторів; – прагнення до самовдосконалення в художньо-графічній діяльності; – уточнення шляхів організації художньо-графічної діяльності; – сприйняття та розуміння функціональних можливостей графіки, живопису, дизайну; – рівень художньо-графічної діяльності, ступінь новизни та оригінальності її продуктів; – якість виконання навчального завдання (художність, обсяг, кількість помилок); – широта асоціативного фонду, креативність, творча уява та образне мислення.</p>

Джерело: складено автором самостійно

За яскравістю прояву зазначених показників визначаємо ознаки чотирьох рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей: початкового, середнього, достатнього й високого.

Початковий рівень характеризується майже повною відсутністю проявів показників художньо-графічних компетентностей у навчальній діяльності студентів, репродуктивним способом здійснення художньо-графічної діяльності.

Середній рівень – поодинокий прояв показників, використання художньо-графічних компетентностей поза системою й не в зв'язку з умовами й вимогами навчальної діяльності, яка керується ззовні і здійснюється частково продуктивно.

Достатній рівень – наявність більшої частини показників, які описують художньо-графічну діяльність як продуктивну, результативну й керовану.

Високий рівень – наявність майже всіх показників сформованості художньо-графічних компетентностей, які характеризують відповідну діяльність студента як творчу, ефективну й інноваційну.

У табл. А1 додатка А подається характеристика рівнів до кожного з зазначених критеріїв, а у табл. А2 більш детально відображено загальні рівні сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Проведений аналіз показав, що структура художньо-графічних компетентностей має відображати структуру художньо-графічної діяльності та описуватися мотиваційним, когнітивним, процесуальним та рефлексивним структурно-критеріальними компонентами. Рівні сформованості художньо-графічних компетентностей (початковий, середній, достатній і високий) мають бути оцінені відповідно до якості виконання студентами мистецьких спеціальностей художньо-графічної діяльності.

Висновки до першого розділу

Дослідження теоретичних аспектів формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей зумовило вивчення існуючих підходів до трактування цього феномену, виокремлення його змісту,

сутності, структури, критеріїв та показників сформованості. Отримані дані надали можливість до наступних узагальнень.

1. На підставі розгляду компетентнісних аспектів навчання студентів мистецьких спеціальностей з'ясовано ступінь належності досліджуваних художньо-графічних компетентностей до професійних компетентностей художника і художника-педагога. Установлено, що професійна компетентність студентів мистецьких спеціальностей може бути представлена набором окремих компетентностей – інтегральної, спеціальної, методичної, проектної та художньо-графічної. При цьому художньо-графічна компетентність є стрижневою, оскільки виконує такі специфічні функції, як соціальна, мистецько-орієнтувальна, процесуально-методична, прогностична та функція творчого саморозвитку й самовдосконалення у професійному та особистісному формуванні та розвитку студентів мистецьких спеціальностей.

2. Встановлено сутність та структуру художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Визначено, що художньо-графічні компетентності за місцем у структурі особистості є складником професійної компетентності та окремим феноменом; за сутністю – складною професійно-особистісною якістю, в основі якої перебуває органічне сполучення індивідуальних творчих здібностей, художньо-образного мислення, здатності та готовності здійснювати художньо-графічну діяльність на професійному рівні; за своєю структурою – комплексним особистісним утворенням, інтегрованим сплавом мистецьких знань, практичних умінь та навичок, які застосовуються з метою гармонізації та естетизації навколишнього середовища, досягнення високого рівня майстерності в галузі образотворчого мистецтва. Змістовими характеристиками художньо-графічних компетентностей визначено якісне застосування студентом природних здібностей та нахилів у галузі образотворчого мистецтва; здатність виконувати художньо-графічну діяльність на високому рівні; готовність до нестандартних ситуацій, до саморегулювання процесу, оперативної реакції на зміни середовища та умов образотворчої діяльності.

3. Зафіксовано метаструктуру художньо-графічних компетентностей як професійно-особистісного багатовимірного феномену, що включає ряд складових компетентностей: художньо-інтерпретаційну, художньо-композиційну, художньо-проектну, художньо-творчу, художньо-естетичну компетентності. Кожна з них забезпечує належний рівень готовності й здатності студентів мистецьких спеціальностей до вирішення певних проблем засобами образотворчого мистецтва. Складники художньо-графічних компетентностей включають інваріантний та варіативний компоненти, які забезпечують підготовку студентів мистецьких спеціальностей залежно від їхньої спеціалізації (художники та художники-педагоги).

4. Зміст художньо-графічних компетентностей віддзеркалює структуру художньо-графічної діяльності й визначається такими структурно-критеріальними компонентами, як-от: мотиваційний, когнітивний, процесуальний і рефлексивний. За яскравістю прояву зазначених показників визначено ознаки чотирьох рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей – початкового, середнього, достатнього й високого.

Подальшого дослідження потребує обґрунтування дидактичного забезпечення формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей у ході навчального процесу.

Основні результати дослідження опубліковано в наукових працях автора [79; 80; 81; 82; 83; 84].

Список використаних джерел у першому розділі

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник / А. М. Алексюк. – Київ : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Алехин А. Д. Система подготовки учителя изобразительного искусства : автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / А. Д. Алехин. – Москва, 1993. – 34 с.
3. Андреев А. Л. Место искусства в познании мира / А. Л. Андреев – Москва : Политиздат, 1980. – 65 с.

4. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности; основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Казань : Изд. Казанского ун-та, 1988. – 240 с.
5. Андреев В. И. Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2005. – 607 с.
6. Андрущенко В. П. Основні характеристики європейської вищої освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України / В. П. Андрущенко // Вища освіта України : Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2010. – № 4. – С. 5–16.
7. Арябкина И. В. Формирование культурно-эстетической компетентности учителя младшей школы на основе личностно-ориентированного подхода : теоретические аспекты / И. В. Арябкина. – Москва: Кальвария, 2010. – 240 с.
8. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-познавательного процесса: [метод. основы] / Ю. К. Бабанский. – Москва : Просвещение, 1982. – 192 с.
9. Байденко В. И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения / В. И. Байденко. – 2-е изд, исправл. и допол. – Москва: Исследоват. центр проблем кач. подготов. спец-ов, 2006. – 111 с.
10. Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения : [методическое пособие] / В. И. Байденко. – Москва : Исследоват. центр проблем кач-ва под-ки спец-ов, 2006. – 54 с.
11. Бараболя О. І. Методична компетентність учителя образотворчого мистецтва як психолого-педагогічна проблема / О. І. Бараболя // Актуальні питання художньої освіти у вищій школі. – Київ, 2008. – С.135–139.
12. Белкин А. С. Компетентность. Профессионализм. Мастерство / А. С. Белкин. – Челябинск, 2004. – 171 с.
13. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства : в 2-х томах / Н. А. Бердяев. – Москва : Искусство, 1994. – Т. 1. – 542 с.

14. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук. – Київ : Пляда, 2005. – 120 с.
15. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : Учеб. пособие / Д. Б. Богоявленская. – Москва : Академия, 2002. – 320 с.
16. Бойчук В. М. Теоретичні і методичні основи художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя технологій : [монографія] / В. М. Бойчук. – Вінниця, 2015. – 189 с.
17. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.
18. Болюбаш Я. Я. Болонський процес: подолання стереотипів / Я. Я. Болюбаш // Освіта України. – 2004. – С. 5.
19. Бондар В. І. Дидактика / В. І. Бондар. – Київ : Либідь, 2005. – 264 с.
20. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. / В. І. Бондар. – Київ : Вересень, 1996. – 369 с.
21. Бондар В. І. Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності / В. І. Бондар // Початкова школа. – 2008. – № 7. – С. 22–23.
22. Борев Ю. Б. Эстетика: Учебник / Ю. Б. Борев. – Москва : Высш. шк., 2002. – 511 с.
23. Боярчук Н. К. Модель формування професійної компетентності майбутніх економістів / Н. К. Боярчук // Педагогічні науки. – 2013. – № 1 (57). – С. 85–95.
24. Булавин О. И. Формирование художественно-педагогических умений у студентов в процессе пленэрной практики в педагогическом вузе: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / О. И. Булавин. – Курск, 2002. – 25 с.
25. Васьківська Г. О. Взаємозв'язок інваріантної і варіативної складової змісту освіти: людинознавчий аспект. Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. – Київ : Вид-во Ін-ту обдаров. дитини НАПН України, 2017. – 188 с.

26. Віаніс-Трофименко К. Б. Підвищення професійної компетентності педагога / К. Б. Віаніс-Трофименко, Г. В. Лісовенко. – Харків : Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.

27. Волков Н. Н. Композиция в живописи / Н. Н. Волков. – Москва : Искусство, 1977. – 263 с.

28. Габричевский А. Г. Искусство портрета. Сборник статей / А. Г. Габричевский. – Москва : Рипол Классик, 1978. – 198 с.

29. Галкина Т. В. Диагностика и развитие креативности / Т. В. Галкина, Л. Г. Алексеева // Развитие и диагностика способностей ; под ред. В. Н. Дружинина. – Москва : Наука, 1991. – 140 с.

30. Гальперин П. Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка / П. Я. Гальперин // Вопросы психологии. – 1969. – № 1. – С. 36–42.

31. Глузман А. В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования : [монография] / А. В. Глузман. – Киев : Поисково-издательское агентство, 1998. – 252 с.

32. Гнатишин І. М. Методологічна модель професійної підготовки педагога художньої культури та мистецтва (професіограма педагога художньої культури та мистецтва / І. М. Гнатишин // Мистецька освіта й мистецтво в культуротворчому процесі України ХХ–ХХІ століть: навч. посіб. – Львів : АНАМ; Тернопіль : Мандрівець, 2013. – С. 264–278.

33. Гогоберидзе А. Г. Предшкольное образование: некоторые итоги размышлений (Концепция образования детей старшего дошкольного возраста) / А. Г. Гогоберидзе // Управление в ДОУ. – 2006. – № 1. – С. 10–19.

34. Головатый Н. Ф. Европейское и украинское образование – где точки единения? Болонский процесс / Н. Ф. Головатый // Персонал. – 2004. – № 3. – С. 5–7.

35. Гончаренко С. У. Зміст освіти / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований // Педагогіка толерантності. – 1997. – № 1/2. – С. 26–27.

36. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – [2 вид., доп. й випр.]. – Рівне : Волинські обереги,

2011. – 552 с.

37. Горденко Н. В. Формирование академических компетенций у студентов ВУЗов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Н. В. Горденко. – Ставрополь: Ставропольский государственный университет, 2006. – 22 с.

38. Гребенюк Г. Є. Основи композиції та рисунок: підруч. для учнів проф.-техн. навч. закл. / Г. Є. Гребенюк. – Київ : Техніка, 1997. – 221 с.

39. Грінченко Б. Словник [Електронний ресурс] / Б. Грінченко – Режим доступу : <http://grinchenko.org.ua>

40. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в міжкультурній комунікації / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, О. О. Рогульська. – Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2009. – 232 с.

41. Давыдкина В. В. Художественные знания, умения и навыки в профессиональной деятельности педагога искусства : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / В. В. Давыдкина. – Москва, 2004. – 154 с.

42. Даниэль С. М. Искусство видеть : о творческих способностях восприятия, о языке линий и красок и о воспитании зрителя / С. М. Даниэль. – Ленинград : Искусство, 1990. – 223 с.

43. Данилов М. А. Направленность процесса обучения в советской школе. Его движущие силы / М. А. Данилов // Основы дидактики; под ред. Б. П. Єсипова. – Москва, 1967. – С. 110–182.

44. Дейнека А. А. Жизнь. Искусство. Время / А. А. Дейнека; сост. В. П. Сысоев. – Москва : Изобразительное искусство, 1989. – Т. 2. – 296 с.

45. Дорожная карта художественного образования. Всемирная конференция по образованию в области искусств: создание творческого потенциала для XXI века. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://grinchenko.org.ua><http://docplayer.ru/30487586Dorozhnyakartahudozhestvennogo-obrazovaniya.html>

46. Драч І. І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти / І. І. Драч // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. – К. : Інститут

інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2009. – Вип. 58. – Ч. 1. – С. 176–180.

47. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.09 / К. М. Дурай-Новакова. – Москва, 1983. – 46 с.

48. Ермаш Г. Л. Искусство как творчество / Г. Л. Ермаш. – Москва : Искусство, 1972. – 184 с.

49. Ермолаева-Томина Л. Б. Проблемы развития творческих способностей детей / Л. Б. Ермолаева-Томина // Вопросы психологи. – 1975. – № 5. – С. 166–175.

50. Ермоленко Г. Ю. Основные направления формирования полихудожественной компетентности будущих учителей искусства / Г. Ю. Ермоленко // Синтез в русской и мировой художественной культуре. – 2008. – С. 45–51.

51. Есипов В. Н. Формирование творческих способностей студентов художественно-графических факультетов вузов на начальном этапе обучения композиции : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / В. Н. Есипов. – Москва, 1986. – 16 с.

52. Жорнова О. І. Соціокультурна компетентність студентів в контексті оминання "слабких ланок" сучасного освітнього процесу / О. І. Жорнова // Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського простору». – 2006. – Додаток 3. – (Т. 3). – С. 93–100.

53. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования. Практикум : учеб. пособие [для студ. учр. высш. проф. образования] / Э. Ф. Зеер. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 2003. – 480 с.

54. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. пособие / И. А. Зимняя. – Ростов н/Д : Феникс, 1997. – 480 с.

55. Зинченко В. П. Развитие творческих способностей в процессе обучения рисунку : уч. пособие / В. П. Зинченко. – Ростов н /Д. : РГПИ, 1987. – 68 с.

56. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – Питер, 2009. – 434 с.
57. Ильичёв Л. Ф. Философский энциклопедический словарь / Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
58. Каган М. С. Социальные функции искусства / М. С. Каган. – Ленинград, 1978. – 234 с.
59. Калошина И. П. Структура и механизм творческой деятельности / И. П. Калошина. – Москва : Изд-во МГУ, 1983. – 168 с.
60. Калошина И. П. Управление творческой деятельностью в учебном процессе / И. П. Калошина. – Москва : Юнити-Дана, 2015. – 303 с.
61. Кардашов В. М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В. М. Кардашов. – Київ : Слово, 2007. – 296 с.
62. Кашкаръов Г. В. Концептуальні засади формування в майбутніх учителів педагогічної компетентності щодо розвитку критичного мислення в учнів [Електронний ресурс] / Г. В. Кашкаръов // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2008. – № 4. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpbdpu/Ped/2008_4/Kashkarov%20.pdf
63. Кибрик Е. А. Вопросы преподавания композиции в советской художественной школе / Е. А. Кибрик // Вопросы художественного образования: сб. науч. трудов, 1972. – С. 3–22.
64. Кибрик Е. А. Работа и мысли художника / Е. А. Кибрик. – Москва : Искусство, 1984. – 255 с.
65. Килпатрик У. Х. Метод проектов. Применение целевой установки в педагогическом процессе / У. Х. Килпатрик. – Ленинград : Блокгауз – Нефрон, 1925. – 52 с.
66. Кічук Н. В. Компетентнісний підхід у вищій технічній школі: проблеми застосування / Н. В. Кічук // Педагогічні видання / Е-журнал

«Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку» / Поточні номери журналу та їх автори / Випуск № 2, 2010. – С. 485–488.

67. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н. В. Кічук. – Київ : Либідь, 1991. – 96 с.

68. Клыкова Л. А. Развитие художественно-эстетической компетенции студентов хореографических специальностей : автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Л. А. Клыкова. – Челябинск, 2011. – 27 с.

69. Колянова О. Г. Аналіз та інтерпретація творів живопису : методичні рекомендації / О. Г. Колянова. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2010. – 126 с.

70. Комаровська О. А. Художня обдарована особистість: сутність, реалії, розвиток : [монографія] / О. А. Комаровська. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – 412 с.

71. Комашко Н. В. Формування творчої компетентності майбутніх дизайнерів у процесі вивчення комп'ютерної графіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. В. Комашко – Черкаси : Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького, 2011. – 20 с.

72. Кондрашова Л. В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов педагогического института к профессиональной деятельности : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л. В. Кондрашова. – Москва, 1989. – 42 с.

73. Коник М. Д. Школа любования и созерцания / М. Д. Коник, П. А. Сиринов // Декоративное искусство. – 1971. – № 9. – С. 24–30.

74. Коновець С. В. Підготовка вчителя образотворчого мистецтва : метод. посібник для студентів пед. навч. закл. / С. В. Коновець. – Рівне, 2002. – 76 с.

75. Копорулина В. Н. Психологический словарь / В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова, Н. О. Гордеева, Л. М. Балабанов. – Ростов н/Д. : Фенікс, 2003. – 640 с.

76. Король А. Д. Педагогика диалога: от методологии к методам обучения : [монография] / А. Д. Король – Гродненский государственный

университет им. Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2015. – 195 с.

77. Кравцова Т. А. Становление гуманитарно-художественной компетентности будущего дизайнера костюма в процессе высшего профессионального образования [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 08 / Т. А. Кравцова. – Владивосток, 2009. – 233 с. – Режим доступа : <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya-stanovlenie-gumanitarno-hudozhestvennoy-kompetentnosti-buduschego-dizaynera-kostyuma-v-protsesse-vysshego-professionalnog#ixzz4iMo0zgLa>

78. Кривцун О. А. Психология искусства / О. А. Кривцун – Москва : Изд-во Литературного института имени Горького, 2000. – 224 с.

79. Кудренко Д. О. Загальна структура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (аналітичний огляд) / Д. О. Кудренко // Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej "Pedagogika. Współczesne problemy i perspektywy rozwoju" (29.04.2016 – 30.04.2016). – Warszawa : Wydawca Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. – P. 75–77.

80. Кудренко Д. О. Критерії сформованості художньо-графічних компетентностей майбутніх дизайнерів / Д. О. Кудренко // Актуальні проблеми формування естетичної культури майбутніх дизайнерів: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Кривий Ріг, 23 – 24 березня 2017 р.) : матер. конф. – Кривий Ріг, 2017. – С. 109–111.

81. Кудренко Д. О. Особливості структури художньо-графічних компетентностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Д. О. Кудренко // Вісник Черкаського університету. Серія: педагогічні науки : зб. наук. праць. – Черкаси, 2015. – № 37 (370). – С. 75–79.

82. Кудренко Д. О. Предметні компетентності у загальній системі компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи : зб. матеріалів I-ої Міжнародної науково-практичної конференції. – Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. – С. 158–160.

83. Кудренко Д. О. Трактуювання «художньо-графічних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва» у науковій літературі / Д. О. Кудренко // Сталій розвиток промисловості та суспільства : Міжнар. наук.-техніч. конф. (м. Кривий Ріг, жовтень 2016 р.) : матер. конф. – Кривий Ріг, 2016. – С. 30–32.

84. Кудренко Д. О. Феноменологія художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Science and Education a New Dimension. Philology, IV (47), Issue: 101, 2016. – Budapest, 2016. – P. 30–33.

85. Кузин В. С. Вопросы изобразительного творчества / В. С. Кузин. – Москва : Просвещение, 1971. – 144 с.

86. Кузин В. С. Психология: учебн. для худож. училищ / В. С. Кузин. – Москва : Высшая школа, 1974. – 280 с.

87. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – Москва : СПб, Рыбинск : Научно-исследовательский центр развития творчества молодежи, 1993. – 54 с.

88. Кузьмінський А. І. Навчально-методичний комплекс з педагогіки / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – Київ: Знання-Прес, 2003. – 418 с.

89. Кулюткин Ю. Н. Личность – внутренний мир и самореализация. Идеи, концепции, взгляды / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – Москва : Гускарора, 1996. – 175 с.

90. Кулюткин Ю. Н. Развитие творческого мышления школьников / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – Ленинград : Знание, 1978. – 167 с.

91. Лаврентьева О. О. Розвиток методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / О. О. Лаврентьева; за ред. проф. Л. О. Хомич. – Київ : КНТ, 2014. – 456 с.

92. Лезин Б. А. Вопросы теории и психологии творчества / Б. А. Лезин. – Москва : Педагогика, 1997. – 86 с.

93. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – Москва : Политиздат, 1977. – 303 с.

94. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер.

– Москва : Педагогика, 1981. – 213 с.

95. Локшина О. І. Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу / О. І. Локшина // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 16–21.

96. Лозовецька В. Т. Проблеми професійної компетентності викладача в сучасних соціально-економічних умовах / В. Т. Лозовецька // Дидактика професійної школи : збірник наукових праць. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – Вип. 3. – С. 52–56.

97. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал. – 2009. – № 2. – С. 13–25.

98. Лук А. Н. Мышление и творчество / А. Н. Лук. – Москва : Политиздат, 1976. – 144 с.

99. Лутаєнко В. С. Естетика мислення / В. С. Лутаєнко. – Київ : Мистецтво, 1974. – 243 с.

100. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.

101. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу; [пер. с англ. А. М. Татлыбаева]. – СПб. : Евразия, 2001. – 479 с.

102. Масол Л. М. Компетентностный подход как фактор модернизации художественного образования // Современное музыкальное и художественное образование: опыт, проблемы, перспективы : Материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Москва, 2006. – С. 24–27.

103. Масол Л. М. Концептуальні засади формування змісту загальної мистецької освіти в контексті державних стандартів / Л. М. Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 1. – С. 3 – 10.

104. Мелик-Пашаев А. А. Педагогика искусства и творческие способности / А. А. Мелик-Пашаев. – Москва : Знание, 1981. – 96 с.

105. Минин В. А. Формирование этической компетентности студентов в процессе обучения в вузе: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 /

В. А. Минин. – Самара, 2011. – 21 с.

106. Миропольська Н. Є. Мистецька освіта : зміст, технології, менеджмент : збірник наук. праць / Н. Є. Миропольська // МОН України, Інститут педагогіки АПН України, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну ім. Сальвадора Далі. – Київ : 2008. – Вип. 3. – С.17–23.

107. Михайлова Л. М. Естетичне виховання молоді: компетентнісний підхід / Л. М. Михайлова // Вісник національного технічного університету України: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – № 1. – С. 158–162.

108. Молчанов С. Г. Профессиональная компетентность в системе повышения квалификации / С. Г. Молчанов // Интеграция методической (научно-методической) работы и системы повышения квалификации кадров. – Челябинск, 2003. – 115 с.

109. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1989. – 48 с.

110. Назарова Н. Г. Организация композиционной деятельности студентов художественно-графического факультета на занятиях по рисунку (методическое пособие для начальных курсов) / Н. Г. Назарова. – Алма-Ата : АГУ, 1989. – 38 с.

111. Неменский Б. М. Мудрость красоты. О проблеме эстетического воспитания : кн. для учителя / Б. М. Неменский. – Москва : Просвещение, 1987. – 253 с.

112. Никифорова О. И. Исследования по психологии художественного творчества / О. И. Никифорова. – Москва : МГУ, 1972. – 156 с.

113. Ничкало Н. Г. Творчий розвиток особистості засобами мистецтва : навчально-методичний посібник / Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2011. – 255 с.

114. Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – Москва : СИН- ТЕГ, 2007. – 668 с.

115. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні

орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

116. Окунев Ю. Н. Пути освоения ритма живописной композиции : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. Н. Окунев. – Москва, 1989. – 16 с.

117. Онищук В. А. Урок в современной школе / В. А. Онищук. – Москва : Просвещение, 1986. – 158 с.

118. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія / В. Ф. Орлов. – Київ : Наукова думка, 2003. – 262 с.

119. Отич О. М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання : навч.-метод. посіб. / О. М. Отич. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2005. – 200 с.

120. Павлюк И. А. Упражнения по композиции как средство развития образного мышления студентов 1-2 курсов ХГФ педагогических вузов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / И. А. Павлюк. – Москва, 1988. – 16 с.

121. Пахтусова Н. А. Формирование профессиональной творческой компетенции будущих педагогов профессионального обучения в условиях вуза: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. А. Пахтусова. – Челябинск, 2011. – 214 с.

122. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – Москва : МГУ, 1989. – 216 с.

123. Петровский А. В. Общая психология / А. В. Петровський. – Москва : Просвещение, 1986. – 462 с.

124. Петухова Л. Є. Становлення поняття «Інформатичні компетентності» та рівні їх діагностики у майбутніх учителів початкової школи / Л. Є. Петухова // Наука і освіта. – 2008. – № 8. – С. 193–198.

125. Платонов К. К. О знаниях, навыках и умениях / К. К. Платонов // Советская педагогика. – 1963. – № 11. – С. 98–103.

126. Подласий І. П. Практична педагогіка або три технології [Електронний ресурс] : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Подласий. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.
127. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – Москва : Высш. шк., 2004. – 512 с.
128. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики . – Київ : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
129. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод посіб. / О. І. Пометун. – Київ : АСХ, 2004. – 192 с.
130. Пономарев Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. – Москва : Наука, 1980. – 303 с.
131. Потієнко В. О. Навчальна програма курсу за вибором "Офісні інформаційні технології" (для учнів старшої школи) [Електронний ресурс] / В. О. Потієнко, Г. І. Гогерчак // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2014. – № 7. – С. 44–56. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2014_7_12
132. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України, 2014. – № 20. – С. 134.
133. Равен Д. Компетентность в современном обществе [Электронный ресурс] / Д. Равен. – Режим доступа : [file:///C:/Users/Kudrenko/Downloads/Джон%20Равен%20Компетентность%20в%20современном%20обществе%20\(2008\).pdf](file:///C:/Users/Kudrenko/Downloads/Джон%20Равен%20Компетентность%20в%20современном%20обществе%20(2008).pdf).
134. Радкевич В. О. Сучасні проблеми підготовки педагога професійно-художньої школи / В. О. Радкевич // Науковий часопис НПУ імені Михайла Петровича Драгоманова. Проблеми трудової та професійної підготовки, серія 13 : зб. наук. праць. – Київ, 2010. – С. 110–121.
135. Рапацевич Е. С. Новейший психолого-педагогический словарь / [сост. Е. С. Рапацевич; под ред. А. П. Астахова]. – Минск : Современная школа,

2010. – 928 с.

136. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум / [под общей ред. проф. А. А. Реана]. – Питер : СПб., 2002. – 432 с.

137. Ревенко І. В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури / І. В. Ревенко // Мистецтво і освіта. – 2007. – № 3. – С. 139–146.

138. Резніченко М. І., Твердохлібова Я. М. Художня графіка. Змістові модулі 1, 2 : навчально-методичний посібник для студентів художньо-графічних факультетів / М. І. Резніченко, Я. М. Твердохлібова. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 272 с.

139. Рождественская Н. В. Психология художественного творчества / Н. В. Рождественская. – С.-Петербург. : СПб. Языковой центр СПбГУ, 1995. – 270 с.

140. Роменець В. А. Психологія творчості : [навч. посіб.] / В.р Андрійович Роменець. – Київ : Либідь, 2004. – 288 с.

141. Ростовцев Н. Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1974. – 246 с.

142. Ростовцев Н. Н. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием / Н. Н. Ростовцев, А. Е. Терентьев. – Москва : Просвещение, 1987. – 176 с.

143. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – С.-Петербург. : СПб., 2003. – 720 с.

144. Рудницька О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін / О. П. Рудницька. – Київ : Експрес-об'ява, 1998. – 184 с.

145. Савченко О. В. Компетентність особистості на когнітивному рівні / О. В. Савченко // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 25. – С. 413–427.

146. Сакулина Н. П. Рисование в дошкольном возрасте / Н. П. Сакулина. – Москва : Педагогика, 1975. – 280 с.

147. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Сисоева. – Київ : Міленіум, 2006. – 346 с.

148. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість : [монографія] / С. О. Сисоєва. – Харків : Каравела, 1998. – 150 с.
149. Слостенин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе // Советская педагогика. – 1981. – №4. – С. 76–84.
150. Слостенин В. А. Формирование профессиональной культуры учителя / В. А. Слостенин. – Москва : Педагогика, 1993. – 223 с.
151. Смірнова О. О. Методика формування художньо-педагогічної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі навчання декоративно-прикладного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. О. Смірнова. – Київ, 2010. – 20 с.
152. Смірнова О. О. Структура художньо-педагогічної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. О. Смірнова // Молодь і ринок – 2008. – № 3(38). – С. 98–103.
153. Сотська Г. І. Художньо-конструкторська підготовка вчителя образотворчого мистецтва у системі його професійної діяльності / Г. І. Сотська // Педагогічний процес : теорія і практика : зб. наук. пр. – Київ : П/П «ЕКМО», 2009. – Вип. 4. – С. 89–97.
154. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія / О. М. Степанов. – Київ : Академвидав, 2006. – 424 с.
155. Столяренко Л. Д. Основы психологии. Практикум / Л. Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 576 с.
156. Стукалова О. В. Культурно-творческое развитие и профессиональное становление будущих специалистов в сфере культуры и искусства : монография / О. В. Стукалова. – Москва : ИХО РАО, 2011. – 280 с.
157. Суворова С. Л. Формирование гностических умений у студентов в процессе профессионально-педагогической подготовки : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / С. Л. Суворова. – Челябинск, 1999. – 162 с.
158. Терещук Г. В. Освітній процес у ТНПУ ім. В. Гнатюка: стан, проблеми та модернізація у контексті нового Закону України "Про вищу освіту" / Г. В. Терещук // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових

праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 14. – С. 28–32.

159. Торшина К. А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии / К. А. Торшина // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 123–135.

160. Троєльнікова Л. О. Художньо-освітній простір як культуротворчий чинник розвитку українського суспільства у ХХ столітті : автореф. дис. докт. мистецтвознавства : 26.00.01 / Л. О. Троєльнікова. – Київ, 2009. – 40 с.

161. Туриніна О. Л. Психологія творчості : навч. Посіб / О. Л. Туриніна – Київ : МАУП, 2007. – 160 с.

162. Тутолмин А. В. Становление и развитие творческой компетентности будущего учителя (на основе системного подхода) : автореф. дисс. ... докт. пед. наук : 13.00.08 / А. В. Тутолмин. – Чебоксары, Чувашский государственный педагогический университет им. И. Я. Яковлева, 2009. – 20 с.

163. Удріс І. М. Вітчизняна художньо-педагогічна освіта у контексті Болонського процесу : проблеми і завдання / І. М. Удріс // Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць. – Кривий Ріг, КДПУ, 2005. – № 10. – С. 278–285.

164. Усик О. Ф. Формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / О. Ф. Усик. – Київ, 2010. – 193 с.

165. Усова А. В. Формирование у учащихся общеучебных умений / А. В. Усова, А. А. Бобров. – Москва : Знание, 1987. – 267 с.

166. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2006. – 352 с.

167. Харламов И. Ф. Педагогика в вопросах и ответах : учеб. пособие / И. Ф. Харламов. – Москва : Гардарики, 2001. – 253 с.

168. Хомич Л. О. Аксіологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя / Л. О. Хомич // Аксіологічний підхід – основа формування цілісності особистості майбутнього педагога : [монографія]. – Київ-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – С. 6–22.

169. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів : теорія і практика : [монографія] / Л. Л. Хоружа. – Київ : Інститут педагогіки АПН України, 2003. – 319 с.

170. Хрусталева Т. М. Художественная одаренность будущих учителей изобразительного искусства : постановка проблемы / Т. М. Хрусталева. – Москва, 1999. – 224 с.

171. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебное пособие / А. В. Хуторской. – [2-е изд., перераб.]. – Москва : Высшая школа, 2007. – 639 с.

172. Цимбалюк І. М. Підвищення професійної кваліфікації. Психологія педагогічної праці: навч.-метод. посібник. – Київ : ВД «Професіонал», 2004. – 150 с.

173. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : [монографія] / за ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 275 с.

174. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст. : структурування, методологія, художні позиції / Р. Т. Шмагало. – Львів : Українські Технології, 2005. – 528 с.

175. Шорохов Е. В. К вопросу об исследовании проблем композиции в изобразительном искусстве // Е. В. Шорохов // Вопросы теории, истории и методики преподавания изобразительного искусства: сб. науч. трудов. – Ставрополь, 1973. – С. 125–131.

176. Шорохов Е. В. Композиция : учеб. для студентов худож.-граф. пед. ин-тов. / Е. В. Шорохов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Просвещение, 1986. – 207 с.

177. Явоненко М. В. Творча компетентність особистості як запорука її життєвого успіху [Електронний ресурс] / М. В. Явоненко. – Режим доступу : <http://tdo.at.ua>.

178. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.

179. Яланська С. П. Психологія творчості : навчальний посібник /

С. П. Яланська. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. – 180 с.

180. Янкович О. І. Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957 – 2008): [монографія] / О. І. Янкович; ред. В. М. Чайка. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 320 с.

181. Arnheim R. Form and Consumer. Toward a Psychology of Art / R. Arnheim. – Los Angeles, 1961. – 265 p.

182. Bergsmann E. Evaluation of competence based teaching in higher education: from theory to practice / E. Bergsmann // Evaluation and Program Planing, 2016. – 52 p.

183. Competency-Based Education: State Policy Communications Toolkit, Foundation of Excellence in Education [Electronic resource] / Official site. – Mode of access: <file:///C:/Users/Olga/Downloads/02.23.2016-CBEState-Communications-Toolkit.pdf>

184. Corazon E. M. Research Journal, Volume [Electronic resource] / E. M. Corazon. – XVI – 2008 Edition 3 – P. 12. – Mode of access: http://www.eisrjc.com/documents/Readiness_%26_Compencies_Of_Students_In_Teacher_Education_1325747160.pdf.

185. Dawid J. W. Inteligencja, wola i zdolność do pracy / J. W Dawid. – Warszawa : Nasza Księgarnia, 1926. – 192 p.

186. Department of Training and Workforce Development. Western Australia. Guidelines for assessing competence in VET (5th edn) 2013 European Commission. Supporting teacher competence development for better learning outcomes [Electronic resource] / Official site. – Mode of access: http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/teachercomp_en.pdf

187. Durand T. Strategizing innovation: competence analysis in assessing strategic change. / T. Durand // In Defense of American Higher Education : ed. by Philip G. Altbach and others. – Baltimore : John Hopkins University Press, 2001. – P. 110–143.

188. European Commission. Supporting teacher competence development for better learning outcomes [Electronic resource] / Official site. – Mode of access :

http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/teachercomp_en.pdf

189. Guilford J. P. Traits of Creativity / J. P. Guilford // Creativity and its Cultivation / ed. H. Anderson. – N.Y. : Harper and Brothers, 1959. – P. 142–161.

190. Guilford J. P. Transformation abilities or functions. Journal of Creative Behavior / J. P. Guilford. – 1983. – P. 17–75.

191. Keen K. Competence: What is it and how can it be developed? / K. Keen, J. Lowyck, P. de Potter, J. Elen (Eds.). – Brussels : IBM Education Center, 1992. – P. 111–122.

192. Koenen A.-K. A phenomenographic analysis of the implementation of competence-based education in higher education / A.-K. Koenen, F. Dochy, I. Berghmans // Teaching and Teacher Education. – 2011. – P. 1–12.

193. Petkuta R. The european conception of the university knowledge within the bolognaInitiated competence-based curriculum modernization: repercussions at the national policy level in Estonia and Lithuania, european integration studies / R. Petkuta // Issue 10. – 2014. – P. 52–62.

194. Redkin O., Bernikova O. Language teaching and cross-cultural communication / O. Redkin, O. Bernikova // World Multi-Conference on Systemics, Cebernetics and Informatics, Proceedings. – 2016. – P. 290–294.

195. Smart State Approaches to CompetencyBased Education [Electronic resource] / Official site. – Mode of access : <http://www.excelined.org/2015/12/30/3-smart-stateapproaches-to-competency-basededucation/#sthash.63MofEI0.dpuf>

196. Sternberg R. J. A three-facet model of creativity / R. J. Sternberg, T. Tardif (eds.) // The nature of creativity. – Cambridge : Cambr. Press, 1988. – P. 125–147.

197. Sternberg R. J. Implicit theories of intelligence / R. J. Sternberg // Journ. Of Personality and Social psychology. – 1985. – № 49. – P. 607–627.

198. The definition and selection of key competencies (Executive Summary). Department of Training and Workforce Development. Western Australia (2013). Guidelines for assessing competence in VET (5th edn) European Commission (2013). Supporting teacher competence development for better learning outcomes [Electronic

resource] / Official site. – Mode of access : <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf>.

199. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF).
[Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/dgs/education_culture.

200. Torrance E. P. Why Fly? A Philosophy of Creativity / E. P. Torrance. –
Norwood : Ablex, 1995. – 278 p.

РОЗДІЛ 2.

ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

2.1. Роль та значення дисциплін предметної спеціалізації у формуванні художньо-графічних компетентностей студентів

На факультетах мистецтв (художньо-графічне відділення) здобувають вищу освіту фахівці, які за напрямом своєї майбутньої діяльності можуть бути диференційовані на художників та художників-педагогів. Специфіка їх підготовки дещо відрізняється й залежить від набору дисциплін. Водночас, відповідно до існуючої традиції, у навчальній діяльності всіх студентів мистецьких спеціальностей провідними є практичні види робіт. Проте значною є й роль теоретичних дисциплін. Специфіка формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей полягає в тому, що у процесі практичних форм роботи викладач поєднує практичне пояснення (наочність, педагогічний малюнок) з теоретичним, тобто відбувається симбіоз теоретичного з практичним, адже теорія і практика не можуть існувати окремо, особливо в мистецькій галузі.

Розгляд ОПП і ОКХ системи підготовки студентів мистецьких спеціальностей дає змогу виокремити інваріантну та варіативну складові серед дисциплін предметної спеціалізації художників і художників-педагогів.

Порівняльний аналіз навчальних планів відображає такий набір інваріантних дисциплін, як: нарисна геометрія, мистецтвознавство, рисунок, композиція, живопис, кольорознавство, художньо-прикладна графіка, технологія живописних матеріалів та навчальна практика (пленер). Варіативна складова дисциплін предметної спеціалізації, за винятком різного роду елективних курсів, для художників-педагогів включає: художнє конструювання, перспектива з основами креслення, методика викладання

образотворчого мистецтва, педагогічний рисунок. Для художників – це основи формотворення, графічний дизайн, комп’ютерні технології у проектуванні (див. рис. 2.1) [61].

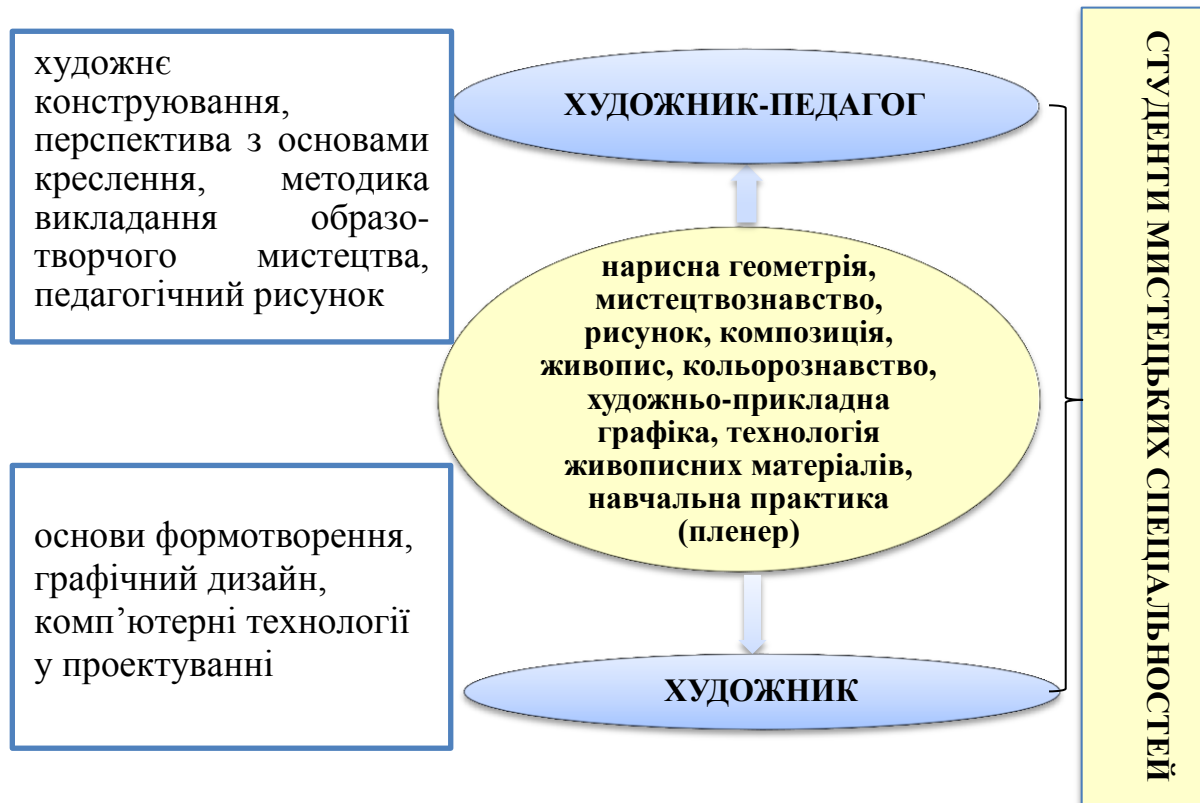

Рис. 2.1 Дисципліни предметної спеціалізації студентів мистецьких спеціальностей

Джерело: складено автором самостійно

Детальніше розглянемо фундаментальні дисципліни предметної спеціалізації студентів мистецької спеціалізації (інваріантне ядро), що сприяють формуванню художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. До таких дисциплін відносимо **фахові дисципліни**, тобто такі, що сприяють опануванню фахом – видом професійної діяльності, яка удосконалюється шляхом спеціальної підготовки [30].

На підставі аналізу Державного стандарту освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів (галузь знань 0202 Мистецтво, напрям підготовки – 6.020205 «Образотворче мистецтво»), навчальних планів зазначеного напрямку

(спеціалізації: художня культура, дизайн, практична психологія) можемо констатувати, що найбільша кількість годин навчального часу з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки відводиться на рисунок (990 годин усього, з них 538 – аудиторні) і живопис (990 годин, 538 – аудиторні), які вивчаються впродовж усіх років навчання на бакалавраті студентами мистецьких спеціальностей. На такий важливий предмет фахової підготовки як композиція відводиться 324 години, із них 162 – аудиторні. Також фундаментальна підготовка студентів мистецьких спеціальностей включає: нарисну геометрію, мистецтвознавство, кольорознавство, художньо-прикладну графіку, технологію живописних матеріалів та навчальну практику (пленер) [66].

Розглянемо далі зміст стрижневих дисциплін у системі професійного навчання студентів мистецьких спеціальностей з огляду їх впливу на процес формування художньо-графічних компетентностей.

Як зазначає Г. Беда, «знання теоретичних і методичних основ рисунка, живопису і композиції, глибоке оволодіння ними – перша й провідна умова підвищення професійної підготовки як художника, так і художника-педагога» [11]. Такі науковці, як О. Альохін [3], А. Бакушинський [9], З. Гіптерс [27], М. Ростовцев [104], О. Стукалова [118], Ю. Стюард [119] та інші зосереджують увагу на вадливості процесу художньо-естетичного розвитку особистості засобами живопису, рисунку, композиції.

Художники й просвітники епохи Відродження створили класичну систему художньої освіти, комплекс наукових дисциплін, обов'язкових для фахового навчання художника, це: анатомія; перспектива; теорія архітектури, скульптури, живопису. До теорії живопису зараховували вчення про рисунок, пропорції, ракурси, колір, фарби, світлотіні, техніку живопису, а також естетику образотворчого мистецтва. До нашого часу вважаються класикою праці відомих учених доби Відродження – Л. Альберті, Леонардо да Вінчі, Д. Вазарі, А. Дюрера, Ченніно Ченніні [53].

Досвід художньої освіти свідчить про те, що на початковому етапі

навчання необхідно, передусім, дати студентові ґрунтовну підготовку з рисунка. Лише в такому випадку процес подальшого навчання й формування художньо-графічних компетентностей буде проходити успішно [28].

Рисунок є видом графіки і займає особливе місце в світі образотворчого мистецтва, рисунок – структурна основа будь-якого зображення: графічного, живописного, скульптурного, декоративного, засіб пізнання й вивчення дійсності [113, с. 13]. Дослідники цього питання провідну роль відводять графічному рисунку і, як цілком слушно зазначає О. Сидоров, рисунок – це вища точка і живопису, і скульптури, і архітектури; рисунок – джерело і коріння усіх мистецьких наук [108, с. 7].

Рисунок в однаковій мірі необхідний як художникові, так і художникові-педагогові як ефективний засіб наочного навчання. За допомогою рисунка педагог може показати студентам закономірності побудови форми предмета, методичну послідовність зображення, виражальні можливості різних художніх матеріалів при передачі фактури й матеріальності предметів. Навчальний рисунок (рисунок з натури, з пам'яті і за уявою) складає основу як художньої, так і художньо-педагогічної освіти [85].

Курс рисунку в художніх і художньо-педагогічних навчальних закладах побудований відповідно до головного принципу дидактики – здійснювати навчання, починаючи з розв'язання менш складних завдань, поступово переходячи до складніших. При цьому студенти повинні чітко усвідомлювати завдання й методи їх виконання, розуміти зміст творчих аспектів роботи [11].

Академічний рисунок, як одна з головних навчальних дисциплін предметної спеціалізації студентів мистецьких спеціальностей, розкриває можливості й шляхи побудови реалістичного зображення на площині, а тому є базою для розуміння мистецтва [102, с. 97]. У процесі виконання рисунка задіяні всі розумові процеси, а саме – сприйняття, аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація, оскільки студенту необхідно вирішувати конкретну поставлену образотворчу задачу, знаходити нові шляхи її вирішення [83]. Рисунок, без перебільшення, – є основою

образотворчої грамоти. Знання головних аспектів рисунку дозволяє студентам правильно бачити, розуміти і з точністю відображати оточуючу дійсність. Проте самих знань недостатньо, оскільки важливим є оволодіння художньою технікою, так би мовити, своєю мовою образотворчого мистецтва. Як влучно зазначає В. Чистяков, «художня техніка – це граматики, без знання якої будь-які прагнення у мистецтві не є серйозними...» [125, с. 113].

Існує ціле розмаїття художніх технік в образотворчому мистецтві, серед них: оригінальні, декоративні, графічні, живописні та інші. На думку Б. Ломова, чим глибше студенти проникатимуть у таємниці художніх технік і матеріалів, тим вищі будуть їхні знання та навички, тим гостріше буде їхнє сприйняття навколишньої дійсності [74, с. 122]. Оволодіння технікою рисунка, засвоєння різних графічних матеріалів, розвиток зорового сприйняття й професійно-художнього мислення, поглиблення знань, удосконалення виконавчих навичок малювання вимагають великої працездатності, зацікавленості, захопленості справою [105, с. 67]. Ці якості є суттєвим підґрунтям для формування художньо-графічних компетентностей студентів.

Під час малювання з натури студенти не лише спостерігають предмет, а й вивчають його характерні особливості, форму. Адже процес побудови реалістичного рисунка дуже складний, пов'язаний з перекладом мисленнєвого образу об'єкта в матеріальний, тобто, з перенесенням реального тривимірного вигляду предмета у проєкційний на двовимірну площину аркуша паперу. Як говорили художники Відродження, малюють не руками, а головою. Художники-методисти наголошують, що для досягнення високих результатів із академічного рисунка також важливими є спостережливість, уміння концентрувати увагу, активність, творчий підхід до роботи [93].

Отже, рисунок є основою практичної підготовки студентів мистецьких спеціальностей. Функції рисунка пов'язані з формуванням у студентів образного мислення, яке врешті-решт, дає їм змогу здійснювати формоутворення об'єктів предметного світу [44, с. 147]. Мікеланджело відзначав «Рисунок, який інакше називають мистецтвом начерку, є вищою

точкою і живопису, і скульптури, і архітектури; малюнок є джерелом і душею всіх видів живопису і коренем всякої науки». Таке визначення Мікеланджело позначає універсальні властивості рисунка в розвитку художника. Якщо розглянути універсальність рисунка з позицій сучасної художньої педагогіки, то рисунок можна обґрунтовано позиціонувати як своєрідну «метадисципліну», тобто таку навчальну дисципліну, сфера функціонування якої виходить за звичні об'єктні кордони образотворчого мистецтва (власне художня творчість, архітектура, дизайн) і має вихід на інші галузі людської діяльності – науку, техніку, виробництво тощо [33, с. 56]. Дійсно, рисунок є фундаментальною дисципліною не лише для художника, але й для вченого, техника, архітектора, інженера-педагога та ін., для яких передбачається як обов'язкова дисципліна «технічний рисунок», «спеціальний рисунок» тощо [72, с.10].

Як відомо, будь-який рисунок починається з композиційного розташування зображення. Від того, як закомпонований той чи той предмет, багато в чому залежить загальне враження від рисунка. За організацію предметів у форматі, визначення головного та другорядного, встановлення гармонії зображення відповідає *композиція* [129, с. 25]. Композиція (від лат. *compositio*) означає сполучення, складення, з'єднання частин, приведення їх до порядку; найважливіший, організуючий компонент художньої форми, який надає твору єдності й цілісності, підпорядковуючи його елементи один одному і загальному [131, с. 7]. Науковці у галузі методики викладання образотворчого мистецтва вказують на визначальну роль композиції, як однієї з головних дисциплін предметної спеціалізації студентів мистецьких спеціальностей, серед них: Г. Гребенюк [31], Є. Кібрик [45], Н. Назарова [84], М. Пічкур [96], Є. Шорохов [130], В. Щербина [132] та інші. Наприклад, на думку Є. Кібрик, композиція є базовою основою у становленні творчої особистості [45]; Є. Шорохов вважає, що знання з композиції мають важливий вплив на формування та розвиток просторової уяви, творчого мислення художника [129]; М. Пічкур розглядає композицію як засіб розвитку композиційної культури особистості. Як запевняє дослідник, композиційна культура, що має в своєму

складі визначену компетентність, формується в композиційній діяльності, через неї й виявляються особистісні досягнення й напрям художнього розвитку художника [96, с. 57].

Вагомий внесок до теорії композиції зробили професійні художники: О. Дайнека [34], Л. Зінгер [41], Є. Кібрик [45], Н. Назарова [84], П. Чистяков [125], В. Щербина [132] та ін.; у теорію та методику композиції – видатний теоретик образотворчого мистецтва академік М. Алпатов [4] та доктор педагогічних наук, професор, досвідчений художник-аквареліст М. Волков [25]. Поєднання творчої та наукової діяльності, багатолітній стаж роботи дали змогу М. Волкову дослідити питання композиції крізь призму теорії і практики. У останні часи теорія композиції розвивається за допомогою різних галузей науки – естетики, соціології, психології, художньої педагогіки.

У системі фахових дисциплін студентів мистецьких спеціальностей композиція пов'язує всі засоби образотворчого мистецтва. Погоджуємось з Б. Нікіфоровим [87], що саме композиційними засобами розкривається ідея твору, підкреслюється основне й головне. На думку Н. Лі, у художній творчості «композиція» – це загальний художній задум, структура твору мистецтва, яка найбільш яскраво висвітлює його ідею. При вирішенні композиційних завдань не можна нехтувати такими поняттями, як масштаб, пропорції, рівновага, тема, сюжет, образ, тон, форма, об'єм, конструкція, простір, симетрія, контраст, ритм, динаміка, статика, головне й другорядне, єдність і цілісність, виразність і гармонія. Композиція – це система правил і прийомів взаємного розташування частин у єдине гармонійне ціле [72, с. 29].

Основними завданнями композиції як навчальної дисципліни для студентів мистецьких спеціальностей є: 1) формування світогляду й суспільних ідейних устремлінь; 2) естетичний розвиток студентів, формування їх художнього смаку; 3) розвиток художніх здібностей – образного мислення, творчої уяви, зорової пам'яті; 4) вивчення процесів створення творів образотворчого мистецтва; 5) формування вмінь і навичок аналізу творів мистецтва в аспекті композиційних рішень і їх розвиток у практиці аналізу

самостійної творчості; 6) вивчення історії розвитку композиції як навчального предмета і методів його викладання; 7) вивчення теоретичних основ композиції; 8) розвиток художньої спостережливості; 9) навчання студентів створювати композиції, що несуть у своєму змісті образний початок; 10) оволодіння основами творчої, зокрема, композиційної, майстерності; 11) підготовка студентів, майбутніх художників-педагогів, до самостійної творчої й педагогічної роботи у сфері композиції [129, с. 125–131]. Як бачимо, обсяг заявлених завдань відповідає меті формування складників художньо-графічних компетентностей студентів.

Курс «Основи композиції» має першочергове значення також у підготовці студентів до самостійної творчої та педагогічної роботи. Він органічно взаємопов'язаний із такими навчальними предметами, як: рисунок, живопис, скульптура, графіка, декоративно-прикладне мистецтво, адже, створюючи композицію, художник оперує лінією, плямою, кольором, світлотінню, об'ємом та іншими художніми засобами, які, зі свого боку, виступають композиційними засобами й формами [132, с. 19].

Рисунок, композиція є невід'ємною частиною *живопису*. Починаючи з підготовчого начерку та закінчуючи останнім штрихом пензля, художник увесь час має справу з рисунком, тобто з вивченням і розумінням форми [105]. Протягом тисячоліть живопис завжди мав своє окреме значення, оскільки він здатний одночасно впливати не тільки на розум людини, але й на її емоційний стан [10, с. 8]. Саме ця особливість живопису як жанру мистецтва зумовлює його спроможність задовольняти пізнавальні, виховні й естетичні потреби людини.

У теорії живопису й живописній практиці вивчаються, переважно, художні, естетичні властивості кольору, закономірності створення колірної гармонії, колориту твору, різні прийоми використання контрастів, співвідношення кольору з іншими компонентами художньої форми (лінія, пластика, світлотінь), роль кольору в композиції живописного твору [3, с. 16]. Художньо-виразними засобами живопису є: колір, пляма, форма, фактура і

напрям мазка, ритм кольірних плям, контраст, симетрія або асиметрія, пропорції, кольірні й світлотіньові відношення. Художні матеріали, які використовуються в живопису: акварель, гуаш, темпера, олія, акрил, пастель [112, с. 36].

У наукових працях останніх років усе частіше постає питання необхідності вивчення проблеми формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей у процесі навчання живопису (Г. Беда, Т. Безгодова, Н. Волкова, Н. Лукіна, А. Пучкова, Г. Смірнов, А. Унковський, Є. Хіжняк, Г. Шегаль та ін.) [122, с. 42]. На увагу заслуговує питання вдосконалення художньої майстерності студентів, засоби їх творчого розвитку [56]. Проте, задля цього необхідно забезпечити оволодіння студентами теоретичними питаннями образотворчої грамоти, а саме основами лінійної та повітряної перспективи; закономірностями світлотіні й методів роботи кольоровими співвідношеннями; правилами передачі об'єму, матеріалу та простору, особливостей гармонійного кольорового стану художнього твору [51]. Усе це досягається в результаті багаторазових щоденних практичних вправ студентів із рисунка і, особливо, з живопису. Як зауважує Б. Неменський, «конструктивність рисунку, володіння нюансами тону й кольору в живописі – все це шлях до професійної свободи художника» [86, с. 62].

Навчальна дисципліна «Живопис» розкриває перед студентами принципи побудови реалістичного зображення кольором на площині, формує «проективне мислення» [43]. Тому метою усіх постановок в академічному живописі (натюрморт, інтер'єр, голова людини, фігура) є не вивчення засобів зображення, а оволодіння системою побудови художньої форми. Класичним у навчанні живопису є принцип «від загального до часткового і від часткового до загального» в кожному завданні, а також принцип збереження послідовності стадій навчання в академічному курсі, а саме: вияв кольору – вияв форми кольором – вияв кольором об'єму – вияв кольором простору [127].

Слід зазначити, що навчання живопису передбачає виконання таких завдань: 1) розвинути в студентів культуру зорового сприйняття предметів і явищ навколишньої дійсності та творів живопису; 2) навчити зображувати

предмети у взаємозв'язку із простором, навколишнім середовищем, освітленням і з урахуванням його колірних особливостей; 3) розвинути зорову пам'ять, навчити студентів працювати з пам'яті, за уявленням і уявою; 4) ознайомити студентів мистецьких спеціальностей з теоретичними основами живопису, з основами кольорознавства, перспективи, теорії тіней, композиції, з технологією й технікою живопису; 5) розкрити естетичну сутність реалістичного живопису; 6) дати необхідний мінімум знань і практичних навичок методичного характеру, на основі яких надалі будується курс «методики викладання образотворчого мистецтва» в загальноосвітніх школах, спеціалізованих школах, ліцеях тощо [131, с. 3–4].

До основних дисциплін предметної спеціалізації належить також *кольорознавство*, яке є важливою ланкою серед дисциплін мистецького спрямування, і яке значною мірою впливає на формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. В. Кузін [69], О. Музика [81], Н. Сакуліна [106], М. Стась [116], Н. Фомічова [123] вважають, що колір – це засіб художньої виразності, оперування ним дозволяє студентам реалізовувати творчі задуми, розвивати художньо-образне мислення. Науковці переконують, що колір є одним із засобів емоційно-естетичного впливу на особистість [38, с. 62]. Вивчення колориту П. Чистяков уважав основою навчання живопису [125]. Тому особливу увагу він приділяв розвитку вмінь передавати індивідуальне сприйняття колориту природи, розуміння кольору не як статичного забарвлення предмета, а як руху кольору в картинній площині. Студенти, володіючи основами кольорознавства, створюють нові барви шляхом змішування кольорів, обирають та об'єднують кольорові відтінки теплої та холодної гами, що надає можливість передавати особистий емоційний стан, виражати свою думку засобами кольору [127]. За переконанням зарубіжних педагогів, колір здатен створювати основу особистісної духовної повноти. На їх думку, основу художньої освіти має складати колір, адже це основний засіб експресії, виразу індивідуальності особистості. Як зазначає М. Конік: «Гармонія в кольорі – гармонія в душі» [53, с. 25]. Ми підтримуємо думку

Б. Ломова, що «чим глибше студенти будуть проникати до таємниць кольорових відношень, художніх технік і матеріалів, до законів і закономірностей основ образотворчої грамоти, тим вище будуть їхні знання й навички не тільки в галузі образотворчого мистецтва, але й з інших дисциплін, тим гостріше буде їх бачення й сприйняття навколишньої дійсності» [74].

Зміст означених фахових дисциплін, які мають невичерпний потенціал для формування художньо-графічних компетентностей студентів, спрямований на підвищення рівня художньо-естетичної культури студентів, оволодіння образотворчою грамотою та основами художнього відображення дійсності, засобами створення виразної композиції, засвоєння теоретичних знань і практичних умінь роботи з різними художніми матеріалами, розширення можливостей для їхньої творчої самореалізації та підготовку до самостійної художньої, художньо-педагогічної діяльності.

Далі пропонуємо опис складників професійно важливих компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (див. табл. В1 додатка В), а також тих характеристик, що визначають можливості дисциплін предметної спеціалізації у формуванні художньо-графічних компетентностей студентів (див. табл. Г1 додатка Г).

Підсумовуючи, зазначимо, що практичне оволодіння студентами основами рисунка, основами композиції, живопису, кольорознавства дозволяє їм компетентно використовувати дані види мистецтва в педагогічній та художньо-творчій діяльності. Оволодіння графічними, живописними техніками є ґрунтовною частиною методичної системи в процесі навчання на художньо-графічних факультетах. Між тим, свій внесок у формування художньо-графічних компетентностей вносять варіативні дисципліни (див. табл. Г2 додатка Г).

Отже, вивчення теорії і практики фахових дисциплін дає змогу знаходити різноманітні підходи до розв'язання творчих завдань різної складності в навчальній діяльності, орієнтувати мислення студентів на різні підходи до проблеми, сприяє стимулюванню художньо-пізнавальних інтересів і потреб,

розвитку інтелектуальних і образотворчих здібностей, духовно-ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування, самореалізації особистості студентів. Засвоєння теоретичних основ, набуття практичних умінь і навичок готує студентів до успішної художньо-професійної діяльності [64]. Тому ґрунтовна фахова підготовка є необхідною для подальшої творчої художньо-графічної діяльності, сприяє виробленню індивідуального професійного стилю роботи, а також виступає дидактичним засобом формування всіх складників художньо-графічної компетентності (художньо-інтерпретаційна, художньо-композиційна, художньо-проектна, художньо-естетична, художньо-творча) та їх компонентів у студентів мистецьких спеціальностей.

2.2. Дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

У працях класиків вітчизняної педагогіки неодноразово наголошувалося на тому, що на прикінцеву результативність навчання впливають різноманітні умови.

Із філософських позицій «умова» – це те, від чого залежить дещо інше; те, що робить можливим наявність предмета, стану, процесу. При цьому предмет виступає як щось зумовлене, а умова як зовнішнє стосовно предмета різноманіття об'єктивного світу. Тобто, умова – це фактор, від якого залежить предмет, а також комплекс предметів, характер їх взаємодії, з наявності чого впливає можливість існування, функціонування й розвитку даного предмета. Отже, умови – це стабільні обставини, які оточують об'єкт і визначають природу впливу на нього [1, с. 74].

У педагогічних дослідженнях розуміння «умов» доповнюють його психологічним осмисленням як причин, чинників, засобів, під впливом яких відбувається розвиток особистості [1]. Під час дослідження характеру цих впливів виокремлюють педагогічні, методичні, організаційні, психологічні тощо умови. Проте *дидактичними* є ті умови, що виходять із видозмін та

вдосконалення провідних компонентів навчального процесу (форм, методів, засобів, процедур тощо). Дидактичні умови є взаємопов'язаним комплексом цілеспрямовано розроблених компонентів педагогічного процесу, діалектична взаємодія яких сприяє досягненню особистістю відповідного рівня компетентності. Основною функцією дидактичних умов є забезпечення ефективного вирішення освітніх завдань унаслідок оптимального вибору та реалізації змісту, форм, методів, засобів педагогічної взаємодії у процесі навчання [73, с. 6].

Як відзначають В. Андреев [5], Ю. Бабанський [8], В. Бондар [15], В. Буряк [18], А. Литвин [73] та ін., дидактичні умови є такими обставинами, у яких, по-перше, ураховані реальні можливості навчання, по-друге, передбачені способи перетворення цих можливостей у цілі навчання, по-третє, певним чином відібрані, сконструйовані та використані елементи змісту, методи й організаційні форми навчання з урахуванням принципів оптимізації навчального процесу [40]. У працях дослідників В. Буряка [18], М. Звереві [40], А. Литвина [73], В. Полонського [99] підкреслюється, що дидактичні умови створюються задля задоволення потреб суб'єктів освітнього процесу, вони відображають можливості освітнього середовища та його впливу на педагогічну взаємодію; такі умови є складним елементом цілісного педагогічного процесу й створюють підґрунтя для особистісного розвитку його суб'єктів [66].

Тож, *дидактичними умовами* в нашому дослідженні є комплекс певним чином відібраних і побудованих елементів змісту, методів, прийомів і організаційних форм навчання студентів мистецьких спеціальностей, що забезпечує формування в них художньо-графічних компетентностей; це спеціально змодельовані навчальні процедури, використання та реалізація яких дає змогу формувати, удосконалювати систему психологічних і практичних дій, необхідних для цілеспрямованої регуляції студентами художньо-графічної діяльності [67].

Нам близька думка П. Буянова стосовно генезису формування та розвитку

художньо-графічних компетентностей: *елементарна художньо-графічна грамотність* → *функціональна художньо-графічна грамотність* → *художньо-графічна освіченість* → *художньо-графічна компетентність* [20].

Необхідно підкреслити, що визначені рівні побудовані в умовній послідовності, тобто вони відображають загальний напрям поетапного та послідовного збагачення особистості студента мистецьких спеціальностей, розширення обсягу набутих ним художньо-графічних компетентностей. Слідом за автором, ми не розрізняємо чітко ці елементи, оскільки вони природно взаємопов'язані та взаємодоповнюються й потребують певного уточнення [62].

Зокрема, під *елементарною художньо-графічною грамотністю* студентів розуміємо певне особистісне утворення, яке включає: знання ними елементарних законів та закономірностей теорії зображення і способів їх пізнання, які ґрунтуються на загальній художній освіті; практичні навички роботи з художніми матеріалами, набуті в художніх школах, ліцеях. У певній мірі, елементарна художньо-графічна грамотність забезпечує студентам деякі стартові можливості під час навчання, закладає основи їх художньо-образного та абстрактного мислення [20].

Наступним етапом є *функціональна художньо-графічна грамотність*, яка характеризується ґрунтовним засвоєнням студентами художньо-графічних знань, умінь і навичок, передбачає здатність використовувати набуті теоретично художні знання для реконструкції точних алгоритмів вирішення прикладних завдань, виконання індивідуальних творчих робіт [20].

Художньо-графічна освіченість передбачає наявність досить широкого кругозору в сфері образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та дизайну. Але, водночас, освіченість окреслює й досить визначену вибірковість суб'єкта щодо глибини проникнення й розуміння окремих питань. Цей рівень характеризується особистісним освітнім здобутком студента, а визначальна роль належить його самостійній художньо-графічній діяльності, яка виявляється під час його роботи на виставках, пленері у предметних гуртках, у процесі виконання творчих домашніх завдань (начерки, замальовки, ескізи,

етюди).

Отже, формування художньо-графічних компетентностей здійснюється за формулою: *елементарні знання*, що переважають у студентів на попередніх етапах навчання, не відкидаються, а діалектично переосмислюються в процесі наступної художньо-графічної діяльності. Відбувається перехід на якісно новий рівень художньо-графічної діяльності, тобто формується *функціональна художньо-графічна грамотність*. Відбувається реалізація психологічних механізмів екстеріоризації – переходу в практичну діяльність художніх знань, практичних умінь та навичок попереднього рівня, формуються нові можливості. Синтез практичних умінь і теоретичних художніх знань призводить до інтеріоризації набутих способів художньо-графічної діяльності та перетворення їх у якісно більш удосконалені структури свідомості – *художньо-графічну освіченість*. Вона є основою творчого, системного використання художньо-графічних знань у навчальній діяльності студентів мистецьких спеціальностей [63]. Як підсумок, на базі художньо-образного мислення, що розвивається в процесі проходження зазначених етапів, формується специфічний для студентів мистецьких спеціальностей вид компетентностей – *художньо-графічних*.

Ми підтримуємо думку тих дослідників, які вважають, що художньо-графічна діяльність студентів має бути підпорядкована логіці освітньо-мистецького процесу, що здійснюється з опорою на певні принципи академічного художнього навчання, тобто у процесі послідовного оволодіння студентами образотворчою грамотою [3, с. 10].

Формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, ідея удосконалення, модернізації процесу професіоналізації художників, художників-педагогів має втілюватись крізь призму нових дидактичних умов та принципів художнього навчання. Передусім, виникає нагальна необхідність створення такої дидактичної умови, як *контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей*.

Як відомо, зміст освіти визначається його провідною функцією – прилучити молодь до загальнолюдських і національних цінностей (С. Гончаренко). Зміст вищої освіти повинен забезпечувати адекватний світовому рівень загальної та професійної культури студентів, їх інтеграцію в національну та світову культуру, відтворення й розвиток кадрового потенціалу суспільства [29]. Важливе місце у формуванні всебічно розвиненої гармонійної особистості посідає образотворче мистецтво. Сучасні мистецтвознавці включають образотворче мистецтво до групи «візуальних» мистецтв, що базується на відтворенні конкретних явищ життя в певному предметному образі. Образотворче мистецтво є засобом розвитку особистості, унікальність якого полягає в тому, що воно є універсальним та розвиває візуальний і сенсорний досвід, поглиблює знання, інтенсифікує емоційно-почуттєву сферу, оперуючи при цьому основними художніми засобами, пов'язаними із зоровим сприйняттям (кольором, формою, простором тощо) [37]. Тож, доцільним для студентів мистецьких спеціальностей є, з одного боку, орієнтація навчального процесу на ціннісні категорії академічної художньої школи, а з іншого – на широке запровадження інноваційних дидактичних факторів і технологій, що сприятимуть формуванню й розвитку художньо-графічних компетентностей [61].

Враховуючи логіку формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, визначимо необхідні принципи, які мають бути покладені в основу цього процесу. Насамперед, це загальні дидактичні принципи: науковості, наступності, послідовності, етапності, наочності, зв'язку теорії з практикою тощо, які складають належне підґрунтя для формування елементарної й функціональної грамотності студентів [60]. Проте, як відомо, процес оволодіння основами мистецьких дисциплін має власні цілі та специфічні дидактичні особливості, свої форми пізнання, сприйняття й особливості протікання процесу навчання й, головним чином, відрізняється від інших освітніх процесів тим, що має специфічну природу художнього навчання та художньої творчості. Тому, доцільним додатком є такі

спеціальні принципи, як [13]:

– *принцип емоційної насиченості навчання*, який впливає з природи розвитку художньо-графічної діяльності та потребує від викладача забезпечення такого характеру взаємодії, при якому в студентів повністю зникають побоювання за невдалі дії чи спроби художнього самовираження. Почуття страху руйнує творчу ініціативу, гальмує розкриття студентів. Зі свого боку, довіра до викладача є запорукою досягнення емоціонального піднесеного ставлення студентів до образотворчого мистецтва, до творчості загалом. Позитивні емоції народжують такий стан душі, коли думки стають особливо яскравими, формування компетентностей протікає без утруднень, швидко й приємно народжуються нові ідеї прикладання творчих зусиль;

– *принцип спонукання до творчого самовираження* сприяє активізації навчання, передбачає пробудження художньої ініціативи студентів, досягненню ними стану мобілізації їх енергетичних ресурсів задля вирішення художньо-творчих завдань;

– *принцип поєднання навчання й художньої творчості*, за якого враховуються основні положення, що визначають зміст, форми та методи навчальної діяльності, і які узгоджуються з художньо-творчим процесом студентів мистецьких спеціальностей;

– *принцип активізації творчого потенціалу* передбачає використання різноманітних інноваційних форм, методів, технологій навчання в художньо-графічній діяльності; спрямовує студентів на творче вирішення завдань; прояв фантазії, інтуїції, оригінальності;

– *принцип діалогізації навчання* спонукає студентів до формування власної думки з приводу творів та жанрів мистецтва, сприяє саморозвитку особистості, самопізнанню, усвідомленню нового досвіду, естетичних цінностей, соціалізації, засвоєнню поведінкових моделей у процесі творчого акту комунікації з автором та твором;

– *принцип інтеграції* зумовлює взаємозв'язок між фаховими дисциплінами та рештою навчальних дисциплін, зокрема спеціальних,

загальних мистецьких та психолого-педагогічних, забезпечує формування ґрунтовних, системних знань, практичних умінь та навичок, урешті-решт стимулює пізнавальний інтерес студентів, їх прагнення до всебічного пізнання художніх явищ і процесів;

– *принцип проблемності* орієнтує студентів на вирішення конкретних творчих завдань на визначеному рівні складності, формує здатність убачати проблеми під час формулювання творчого задуму, формотворення, вибору колориту, засобів художньої виразності;

– *принцип інноваційності* забезпечує використання новітніх форм роботи й художніх технік для підвищення ефективності пізнавальної та творчої активності студентів;

– *принцип орієнтування на реалістичне художнє зображення дійсності* передбачає цілеспрямоване формування в студентів спостережливості, потреби в глибокому образному розкритті та досягненні психологічної виразності зображуваних явищ, у творчому відборі найбільш характерних, типових якостей та відображення їх в природній формі. Цей принцип складає підґрунтя для оволодіння студентами навичками створення композиції, уміннями використовувати образотворчі засоби різних художніх технік;

– *принцип єдності теорії і практики в художньому розвитку особистості* поряд із практичними формами роботи студентів акцентує на важливій ролі знань з історії образотворчого мистецтва, теоретичних основ композиційної побудови, методів навчання рисунка, живопису;

– *принцип посилення ролі самостійної та індивідуальної роботи студентів*, оскільки саме в такий спосіб можливим є формування знань у дії – художньо-графічних компетентностей.

Система описаних принципів може бути покладена в основу як традиційного, так і інноваційного освітнього процесу на художньо-графічних факультетах. Головним є таке конструювання його змісту, щоб створювалися можливості до формування в студентів художньо-графічних компетентностей [66]. Цьому сприяє спеціальне структурування змісту навчальної діяльності

студентів – контекстно-модульне, яке має забезпечити засвоєння всіх складників досліджуваних компетентностей, їх складників із огляду на специфіку навчання як художників, так і художників-педагогів.

Принагідно зауважимо, що провідною ідеєю контекстного навчання є засвоєння навчальної інформації в контексті визначеної професійної діяльності, тобто на тлі її предметного й соціального контекстів. Контекстом у цьому сенсі є система внутрішніх і зовнішніх умов діяльності та поведінки, яка впливає на сприйняття, розуміння й перетворення суб'єктом конкретної ситуації, надаючи їй індивідуального смислу й професійного значення [22, с. 33–34]. Контекстне навчання покликане забезпечити більш комфортний перехід від учіння до професійної діяльності, сформувавши не лише готовність, але й здатність до її здійснення. Ці міркування цілком погоджуються й з формуванням сутнісно важливих професійних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей – художньо-графічних, оскільки саме завдяки контекстному навчанню стає можливим зміна провідного типу діяльності й соціальної позиції студентів та трансформація їх компетентностей з предметних на професійні.

Психологічну сутність такого навчання А. Вербицький вбачає у забезпеченні динамічної трансформації засвоєної навчальної інформації як певної знакової системи, що заміщує реальні предмети та явища на понятійному рівні, в особистісне знання, яке не лише адекватно відображає дійсність, а й перетворюється в засіб здійснення та регуляції професійної діяльності, набуває особистісного сенсу й відображає ставлення людини до праці. У контекстному навчанні зміст діяльності студентів проектується не тільки за логікою науки, а й за логікою майбутньої професії, ураховує її предметний і соціальний контекст, що надає студентам відчуття цілісності, системної організації та особистісної значущості засвоєним знанням, умінням, навичкам та сформованим компетентностям [21, с. 19]. Відтворення професійного контексту відображає комплекс предметних завдань, організаційних, технологічних форм, методів, умов діяльності та соціально-психологічної взаємодії, властивих певній галузі діяльності та функціонально

самостійних у загальній структурі професійної сфери [35, с. 405].

Модульність дає змогу організувати вивчення дисципліни в дискретно-неперервному полі за заданою навчальною програмою, що складена з логічно завершених доз навчального матеріалу (модулів), які структуровані за змістом і системою опорних оцінок [32, с. 51].

П. Сікорський підкреслює, що контекстний і модульний підходи взаємодіють на комплементарній основі, тобто контекстне навчання становить методологічне підґрунтя для модульного, а модульне навчання розкриває механізми реалізації контекстного [110].

Отже, контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності – це стратегія засвоєння і процес організації навчання студентів мистецьких спеціальностей за окремими модулями – завершеними відрізками навчального матеріалу, кожен із яких реалізовує визначену функцію та враховує контекст формування художньо-графічних компетентностей студентів і постає як відносно автономна дисципліна, або спецкурс, або вид діяльності. Таке структурування має забезпечити формування в студентів художньо-графічних компетентностей на рівні, що перевищує нижній поріг якості навчання шляхом засвоєння інваріантних модулів, розвиток та удосконалення метаструктури художньо-графічних компетентностей, а також передбачає побудову індивідуальних освітніх і художньо-професійних траєкторій студентів відповідно до обраної мистецької спеціальності через уведення варіативних модулів. Структурування змісту є свого роду дизайном інформаційного масиву навчального плану, що віддзеркалює логіку та будується на принципах досліджуваного процесу.

Контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів мистецьких спеціальностей має враховувати:

1. Необхідний обсяг теоретичного навчального матеріалу, достатній для формування понятійного апарату, який відображає основний зміст базових навчальних дисциплін, що викладаються на художньо-графічному факультеті, жанри та види образотворчого мистецтва, їх основні виражальні засоби, основи

образотворчої грамоти [38, с. 7]. Вважаємо, що художник, художник-педагог повинен уміти грамотно аналізувати твори мистецтва, уміти давати об'єктивну оцінку власним художнім творам, усвідомлювати свої слабкі та сильні сторони, що врешті-решт призводить до його саморозвитку та самовдосконалення. Це є дієвим шляхом формування функціональної грамотності студентів, яку можна розвинути під час колективного аналізу робіт одногрупників, участі в обговоренні під час попереднього перегляду курсових і кваліфікаційних робіт, який передбачено навчальною програмою, що також закріплює знання студентів зі спеціальної мистецької термінології.

2. Розвиток у студентів здатності бачити та відтворювати навколишній світ під певним, власне предметно зорієнтованим, кутом зору. Тобто, контекстно-модульне структурування має забезпечити засвоєння студентами загальних, сформованих у традиціях академічного художнього навчання, теоретичних знань про основні закони образотворчого мистецтва, техніки й матеріали в графіці, малюнку та живописі; композиційні засоби; правила та прийоми побудови зображення. Наявність таких знань створює основу для художньо-графічної самоосвіти студентів, оскільки дає змогу добирати та аналізувати фахову літературу, користуватись спеціальними комп'ютерними програмами, проводити науково-дослідницьку роботу [50].

3. Забезпечення переходу теоретичних знань у практичну діяльність, формування досвіду художньо-графічної діяльності та її аспектів – художнього, художньо-педагогічного й художньо-комунікативного. Урешті-решт, оволодіння законами образотворчого мистецтва, засобами композиції, техніками, матеріалами та доведення їх до автоматизму відкриває шлях до віртуозного й креативного виконання задуму, що сприяє формуванню художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Коли студенти закріплюють набуті теоретичні знання багаторазовими практичними вправами, відбувається розвиток творчої уяви, образного мислення, формується творчий досвід. Немаловажною в цій справі є роль викладача, оцінюючи навчальні роботи студентів, він має враховувати не тільки

грамотність, але й креативність, уміння оригінально розкрити тему, запропонувати нестандартні варіанти її вирішення, показати свою індивідуальність [108]. Саме в такий спосіб відбувається розвиток гнучкості мислення студентів, здатність до швидкої реакції на появу нових видів технік, технологій та їх засвоєння, розвиваються й вдосконалюються художньо-графічні компетентності [26].

Отже, рух студентів від мотивів у оволодінні художньо-графічною діяльністю до знань, умінь та навичок і оцінних суджень та нарешті до компетентностей має забезпечуватися *комплексним впливом на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій*, як важливої дидактичної умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Передусім, наголосимо на тому, що провідна роль у формуванні успішного студента й реалізованого художника-професіонала належить системі внутрішніх стимулів до навчальної художньо-графічної діяльності. У сфері мотивації провідну роль відіграє позитивне ставлення до майбутньої професії, оскільки цей стимул безпосередньо пов'язаний із цільовими настановами студента вищого навчального закладу [75, с. 105]. Вважаємо, що професійно компетентний студент мистецьких спеціальностей характеризується здатністю до емоційно-емпатійних реакцій у художніх, художньо-педагогічних ситуаціях; власною мотивацією успіху; критичним ставленням до професійних недоліків; психологічною рефлексією, а також наявністю особисто-значущої мети; внутрішньою стійкою мотивацією до розвитку; розумінням суспільної та особистої значущості професійної діяльності [63]. Такі якості можуть бути сформовані лише шляхом цілеспрямованого професійного навчання студентів.

Проте, для того, щоб формування художньо-графічних компетентностей відбувалося в студентів мистецьких спеціальностей цілісно та пропорційно, доцільно враховувати особливості не лише мотиваційно-потребнісної, а й когнітивно-діяльнісної та емоційно-вольової сфери їх особистості як складників

досліджуваних компетентностей. Ураховуючи цей факт, вважаємо, що задля цього недостатньо використовувати лише традиційні засоби навчання. На наш погляд, важливим є застосування навчальних інновацій у процесі вивчення дисциплін предметної спеціалізації [88].

Як зазначалось у попередньому тексті дисертації, художньо-графічна діяльність студентів мистецьких спеціальностей є синкретичною за своєю сутністю і містить у собі п'ять різновидів діяльності: пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну, перетворювальну, естетичну та комунікативну, що розгортається в спеціально-художньому, художньо-комунікативному та художньо-педагогічному аспектах. За своєю природою художньо-графічна діяльність є творчим видом діяльності, проте може здійснюватися студентами мистецьких спеціальностей на різних рівнях.

Відзнакою часу є запровадження на художньо-графічних факультетах двох типів навчання – так званого підтримуючого та інноваційного навчання. Уперше таку ідею висунули у 1979 р. Дж. Боткін, М. Ельманджра, М. Маліца у доповіді Римському клубу на тему «Немає межі освіти». Виходячи з цього, до першого типу навчання належить підтримуюче або відтворювальне навчання, спрямоване на підтримку та репродукцію існуючого соціального досвіду й таке, що традиційно втілюється на практиці з метою формування базових професійних компетентностей [134, с. 25–30], а у нашому випадку – функціональної грамотності студентів. Другий тип – інноваційне навчання, яке спрямоване на створення й упровадження нововведень у систему освіти, зміну способів діяльності викладачів і студентів, стилю їх мислення, відносин [70], що сприяє розвитку й вдосконаленню ключових і сутнісно важливих професійних компетентностей. Для студентів мистецьких спеціальностей такими компетентностями є художньо-графічні.

Освітній процес на художньо-графічних факультетах ґрунтується, переважно, на підтримуючому типі навчання, який цілком відповідає цілям і засобам вивчення академічних художніх дисциплін. В основі навчання студентів мистецьких спеціальностей здебільшого перебувають концептуальні

положення та класичні дидактичні принципи. Зміст навчання вибудовується на основі поєднання теоретичних і практичних форм, а його конструювання здійснюється на основі лінійного підходу з орієнтацією на принцип систематичності та послідовності. Реалізація дидактичного принципу наочності відбувається за класичною схемою – демонстрація репродукцій картин, конструктивних схем-побудов, робіт з методичного фонду факультету тощо. На практичних заняттях демонструються прийоми роботи з графічними, живописними матеріалами, відбувається знайомство з різними художніми техніками. Велика увага приділяється аналізу конструктивної побудови предметів побуту, інтер'єру, анатомічної будови людини [6].

Перевага такої підтримуючої системи полягає в чіткій структурованості змісту навчання, застосуванні усталених і перевірених часом традиційних методів, можливостей організації як індивідуального, так і групового навчання. Але така система не є сприятливою для розвитку креативності студентів, вироблення у них індивідуальної манери та власного художнього стилю. Отже, виникає певне протиріччя, адже головним завданням професійного навчання художників, художників-педагогів є озброєння їх художньо-графічними компетентностями, але, якщо студенти засвоюють лише запропоновані їм навчальною програмою знання й уміння, вони ризикують залишитися, так би мовити, учнями свого майстра. Для того, щоб стати митцем, потрібно іноді відступати від канонів, шукати свій індивідуальний та неповторний стиль [84]. На думку науковців, для подолання такого протиріччя необхідно впроваджувати інноваційний тип навчання, який дає можливість студентам займати активну, ініціативну позицію в навчальному процесі, пізнавати світ, вступаючи з ним в активний діалог, самостійно шукати відповіді, не зупинятися на досягнутому [49]. Інноваційне навчання пов'язане з творчим пошуком на основі наявного досвіду і, тим самим, з його збагаченням, із розширенням сфери прикладання художньо-графічних компетентностей, їх інтеграцією й подальшим розвитком [91].

Нашу увагу привернули *навчальні інновації* як результат творчого пошуку

науковців і педагогів-практиків оригінальних, нестандартних рішень різноманітних проблем. Прямим продуктом творчого пошуку можуть бути нові педагогічні технології, оригінальні ідеї, форми, методи, прийоми й засоби навчання [36, с. 25]. Загалом, навчальні інновації збагачують навчальну діяльність оригінальними методиками розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей студентів, що безпосередньо впливає на всі сфери особистості студентів [98].

Специфічними для художньої педагогіки є такі навчальні інновації, що стали можливими завдяки розвитку педагогічної науки, мистецтвознавства, матеріалознавства й комп'ютерної техніки, що в сукупності оптимізує та інтенсифікує навчання студентів мистецьких спеціальностей [126], а саме:

– Комп'ютерно зорієнтовані – мультимедійні технології, сучасні комп'ютерні засоби для малювання й проектування (сенсорні панелі, графічні планшети, ручні маніпулятори, сканери, фотокамери, плоттери, принтери), комп'ютерні програми для образотворчої діяльності (Photoshop, PHOTO-PAINT, 3D-MAX, Adobe Illustrator, CorelDraw, Microsoft PowerPoint тощо), інтернет-технології, веб-технології. Вони здатні забезпечити швидкий доступ студентів до всевітніх баз мистецтвознавчих знань, організувати безпосередню художню комунікацію, емоційно наситити будь-який навчальний матеріал, організувати роботу над завданням при будь-яких змінних умовах.

– Педагогічні технології навчання – технології пояснювально-демонстраційного навчання, що сприяють формуванню елементарної художньо-графічної грамотності студентів; технології особистісно зорієнтованого навчання, які забезпечують розвиток творчої індивідуальності студента; інтегративні технології, що вможливають комплексне формування метаструктури художньо-графічних компетентностей; технології проектного навчання, які створюють умови для перебігу повного циклу художньо-графічної діяльності; інтерактивні технології, що будують основу художньої комунікації; технології дослідження інформаційного матеріалу тощо.

– Інноваційні форми навчання на факультетах мистецтв, а саме:

спецкурси, спецсемінари, майстер-класи, виставки, творчі конкурси, гуртки тощо.

– Інноваційні прийоми та засоби навчання – нетрадиційні техніки рисунка та живопису із застосуванням різноманітних підручних матеріалів, їх поєднання (друкування різноманітними матеріалами та трафаретами, малювання на жатому папері, малювання свічкою або восковою крейдою, восковою пастеллю, живописі зі допомогою допоміжних матеріалів, живопис на склі, живопис кавою, живопис на вологому папері, монотипія, акватипія, кляксографія, живопис на фользі тощо).

Важливо зауважити, що всі елементи традиційного навчання мають місце й в інноваційному, питання полягає лише у визначенні співвідношення між репродуктивним і продуктивним, діяльнісним і творчим. Дослідники вважають, що традиції та інновації можуть взаємодіяти не лише в формі конфлікту, а й у формі синтезу [97]. Тобто, традиційні методи навчання можуть виступати основою, трампліном інновацій. Уважаємо, що необхідно використовувати академічні традиції художньої освіти та знайти баланс між традиційними та інноваційними підходами в навчанні художників, художників-педагогів, а також посилити творчу складову навчальної діяльності студентів та створити умови для реалізації їх індивідуальних творчих здібностей [117].

Науковці, які працюють над цим питанням [5; 26; 34; 47; 58; 69; 95], розрізняють дві групи інноваційних підходів у репродуктивній та проблемній орієнтації навчального процесу. Тут інноваційні втілюються в технологічному або традиційному типі навчання, на якому ґрунтується модель повного засвоєння знань (інновації, що сприяють модернізації навчального процесу, спрямовані на досягнення гарантованих результатів у межах його традиційної репродуктивної орієнтації – передавання студентам знань та формування способів дій за зразком, формування художньо-графічної освіченості), і пошуковому або творчому, на якому ґрунтуються пошукові моделі навчання (інновації-трансформації – орієнтація на дослідно-пошукову діяльність, передбачає формування в студентів досвіду самостійного пошуку нових знань,

їх застосування в нових умовах, нестандартних ситуаціях, формування досвіду творчої діяльності, акцент на розвивальному потенціалі навчання та цілях високого пізнавального рівня й урешті-решт – формування та розвиток художньо-графічних компетентностей) [69].

Інноваційна діяльність обов'язково повинна мати творчий характер, без нього не може бути нововведень, саме «творчість є двигуном інновацій», відмічає С. Кузьмін [70].

Відомо, що підсвідомість, на яку власне й впливає художник, функціонує в образах. Образ, як конкретно-чуттєва форма відображення дійсності чи пізнання світу, є основою творчості в будь-якій професійній діяльності і є підґрунтям розвитку творчої індивідуальності особистості [27, с. 76]. Ю. Азаров зазначає, що у підсвідомості кожної особистості живуть неактуалізовані на даний момент образи, різноманітні відтінки кольорів, сюжетів, уявних ситуацій, які за умов продуманого педагогічного впливу актуалізуються й, поєднуючись, зумовлюють інсайт (осяяння, зрозуміння, раптової здогадки). На думку автора, чим яскравішими будуть збережені в пам'яті образи, кольори, відтінки, лінії, рефлексії, тим більше можливостей щодо реалізації творчого задуму [2]. Художній образ виступає нібито «засіб інтеграції і як засіб розв'язання нетрадиційних проблем, це прогностична модель того, чого ще не існує, але воно повинно бути створено, щоб розширити й збагатити реальну дійсність» [13, с. 5].

У процесі створення художнього образу відбувається розвиток творчої уяви та здатності творця до самостійного творчого мислення. Творча уява народжує ідею, образ, а мислення, зі свого боку, здійснює відбір і творчу аргументацію, встановлює об'єктивну значущість образів [23, с. 115]. Формування художнього образу та процес його втілення через образотворчу діяльність залучає студентів до композиційного процесу, який безпосередньо впливає на розвиток їх композиційного мислення, художньо-композиційних здібностей, навичок відтворення ідеї [24, с. 98], але й водночас, спираючись на когнітивну діяльність, стимулює його емоційну сферу.

I. Бехом виокремлено емоційні закони впливу художнього образу на людину. До них належать ті, що стосуються студентів мистецьких спеціальностей, а саме:

– закон сенсомоторної цілісності – розкриває єдність процесів сприймання, емоційного переживання та зовнішньої предметної дії, спрямованої на втілення студентом художнього образу в матеріалі;

– закон емоційного узагальнення, який визначає художній образ як процес, приналежний емоційній та когнітивній сферам студента;

– закон спрямовуючої сили первинної емоційної реакції, який дозволяє спрямовувати процес емоційного художнього переживання в напрямі реалізації студентом його творчого задуму;

– закон переживання переживань – пояснює психологічну основу виникнення в студента під впливом мистецтва бажання повторно відчувти пережиті емоції, відчуття прекрасного;

– закон розгляду емоції як психологічної дії, згідно з яким емоційне переживання характеризується внутрішньою силою, стійкістю, спрямованістю;

– закон зворушливого емоційного впливу – створення позитивних умов для взаємодії студента з мистецтвом, за яких первинне мистецьке переживання набуває емоційної сили, стійкості й закріплюється за конкретним змістом навчальної діяльності;

– закон виразності стимулу – сильні емоції можуть бути викликані лише за умови образної виразності, яскравості стимулу [13, с. 5–8].

Беручи до уваги перераховані закони впливу художнього образу на свідомість студента, вважаємо, що навчальні інновації мають вплив як на їх мотиваційно-потребнісну, так і на когнітивно-діяльнісну й емоційно-вольову сфери особистості. Тому, важливим є збагачувати навчальний матеріал цікавими фактами, супроводжувати усне пояснення демонструванням репродукцій, ілюстративного матеріалу, інколи, музичним супроводом, що сприяє виникненню різноманітних асоціацій тощо [47]. При цьому, розуміючи емоційну, ціннісну, інтелектуальну впливовість образу на свідомість студентів,

доцільним є яскраве й образне подання навчальної інформації і після цього її логічне пояснення й організація практичної творчо-перетворювальної діяльності, що передбачає висловлювання художнього задуму в образній формі засобами образотворчого мистецтва [42].

Тож, формування художньо-графічних компетентностей безпосередньо залежить від змісту навчального матеріалу й тому *організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей*, є ще однією дидактичною умовою в нашому дослідженні.

Процес формування в студентів художньо-графічних компетентностей є інтегративним і детермінованим специфікою образотворчої діяльності як особливого виду діяльності, що відбувається в освітньому середовищі вищого навчального закладу на основі взаємодії й взаємодоповнення аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності [90].

Загалом, «освітнє середовище» – поняття нового педагогічного мислення, і тому воно без перебільшення може бути віднесене до числа найважливіших, фундаментальних і найактуальніших понять педагогіки. Освіта, що проектується як простір розвитку особистості, втілює в себе світобачення, у якому домінують розум, наука, культура й людяність [101]. Власне термін «освітнє середовище» став використовуватися педагогами з кінця 80-х років минулого століття. Його можна зустріти в міжурядових угодах того часу, в документах, що регламентують діяльність системи освіти, зокрема в Законі «Про освіту», у педагогічній та соціологічній літературі. Із середини 90-х років це поняття ввійшло до широкого наукового обігу [121].

У контексті освіти простір розкривається в своєму культурно-антропологічному вимірі [121]. Для індивідуалізації та творчо-продуктивної діяльності студентів важливим є організація спеціального освітньо-розвивального середовища. Ми визначаємо таке середовище як системну форму життєдіяльності, яка створює умови для самовираження й самореалізації,

самотворчості особистості студентів і викладачів [101].

Освітньо-розвивальне середовище студентів мистецьких спеціальностей розглядаємо як один із важливих компонентів цілісного освітнього середовища вищого навчального закладу, яке включає в себе:

– власне навчальний процес із дисциплін предметної спеціалізації (інваріантний і варіативний набір для художників-педагогів і художників) та реалізацію інтердисциплінарних зв'язків між ними;

– комплекс різноманітних форм (аудиторні та позааудиторні), методів (прикладні методи, методи активізації художньо-графічної діяльності, методи контролю та самоконтролю), технологій (особистісно зорієнтовані, інтегративні, мультимедійні), засобів художньо-графічної діяльності, що взаємодоповнюють одне одного;

– художньо-естетичну діяльність студентів під час навчальної (пленер) та виробничої (в школі та художній майстерні) практик;

– художньо-творчу, науково-дослідницьку й виставкову діяльність студентів;

– педагогічну взаємодію між суб'єктами освітнього процесу на засадах співтворчості й співпраці [92, с. 95].

Особливостями такого освітньо-розвивального середовища є:

– наявність обґрунтованої концепції, стратегії і тактики, освітньо-професійної програми формування художників і художника-педагогів, їх художньо-графічних компетентностей;

– матеріального, кадрового й дидактичного забезпечення формування художньо-графічних компетентностей студентів, самовираження й самореалізації, самотворчості їх особистості;

– встановленої логіки, етапів, провідних видів навчальної діяльності студентів;

– запровадження єдиних еталонів художньо-графічної діяльності, критеріїв оцінки її якості, процедур діагностики;

– посилення питомої ваги індивідуальних і самостійних видів навчальної

діяльності;

– реальної можливості перекладу репродуктивної художньо-графічної діяльності у творчо-продуктивну;

– побудови індивідуальних освітніх траєкторій розвитку студентів мистецьких спеціальностей.

Отже, *дидактичними умовами формування художньо-графічних компетентностей* є контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей; комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій; організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей.

Створення в навчальному процесі зазначених дидактичних умов потребує моделювання процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

2.3. Структурно-функціональна модель формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей може бути ефективним за умов цілісності та нерозривності процесу їхнього професійного навчання на художньо-графічних факультетах, починаючи від постановки мети й завершуючи отриманням кінцевого результату. На нашу думку, цьому сприятиме застосування моделювання як одного з ефективних методів педагогічного дослідження, дієвого інструменту оптимізації шляхів, способів і термінів отримання бажаного результату.

Ми врахували, що поняття «*модель*» у широкому значенні є комплексною системою, яке може подумки уявлятися та матеріально реалізуватися,

відтворюючи при цьому об'єкт дослідження та заміщати його таким чином, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт; у вузькому значенні – це відображення певного явища за допомогою іншого, більш зрозумілого, або це схема, графік певного об'єкта, процесу або явища, що використовується як його спрощена заміна [89, с. 86].

Підставою для розробки дидактичної моделі формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей стала необхідність у:

- оптимізації взаємозв'язку складових навчального процесу задля безпосереднього їх впливу на процес формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей;

- запровадженні до освітнього процесу ефективних методів, форм, засобів, технологій навчання, що створюють дидактичне забезпечення формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей;

- проектуванні засобів діагностики ефективності процесу формування художньо-графічних компетентностей у студентів мистецьких спеціальностей;

- встановленні зворотних зв'язків між компонентами освітнього процесу на художньо-графічних факультетах, компонентами моделі й дидактичними умовами, що створюються з метою формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Розроблювана нами *структурно-функціональна модель* формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей імітує внутрішню структурну організацію досліджуваного процесу, послідовно відтворює його безперервність і поетапність та дає змогу створювати в навчальному процесі визначені дидактичні умови. При цьому модель розкриває структуру роботи з формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей і при цьому виконує: *стимульовальну, формувальну, розвивальну й інтегрувальну функції*. Структуру моделі презентує теоретико-методологічний, змістово-процесуальний та контрольний

результативний блоки.

Метою моделювання є наочно формалізоване відображення процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей і дидактичних умов, що створюються в навчальному процесі на художньо-графічних факультетах і сприяють етапності, послідовності та ефективності формування досліджуваних компетентностей. Побудована модель відображає цілі, зміст процесу навчання на художньо-графічних факультетах, методику його здійснення у закладі вищої освіти й спрямована на очікуваний *результат* – досягнення переваги достатнього та високого рівня сформованості у студентів мистецьких спеціальностей художньо-графічних компетентностей.

Теоретико-методологічний блок віддзеркалює основні теоретичні ідеї, що покладені в основу досліджуваного процесу; його методологічні основи – цілі, завдання, провідні підходи, принципи, а також дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Передусім, акцентовано на провідній діяльності для формування досліджуваних компетентностей – художньо-графічній, приналежності художньо-графічних компетентностей до сутнісно важливих і базових професійних компетентностей художників і художників-педагогів, а також складній їх метаструктурі що включає: художньо-інтерпретаційну, художньо-композиційну, художньо-проектну, художньо-творчу, художньо-естетичну компетентності.

Далі визначено методологічні основи процесу формування художньо-графічних компетентностей – *цілі та завдання*, а саме:

– забезпечити в студентів мистецьких спеціальностей належний рівень мотиваційної готовності до здійснення художньо-графічної діяльності та її спеціально-художнього, художньо-комунікативного й художньо-педагогічного аспектів;

– сформувати в студентів мотиваційний, когнітивний, процесуальний та рефлексивний компоненти художньо-графічних компетентностей;

- розвинути метаструктуру художньо-графічних компетентностей;
- забезпечити перевагу достатнього та високого рівнів сформованості в студентів художньо-графічних компетентностей як загалом, так і за окремими структурно-критеріальними компонентами.

В основу формування у студентів художньо-графічних компетентностей покладено певні методологічні підходи:

- *Компетентнісний підхід* – пріоритетна орієнтація на цілі й вектори мистецької освіти, на формування в студентів художньо-графічних компетентностей як сутнісно важливого складника професійної компетентності художників і художників-педагогів [120].

- *Особистісно-діяльнісний підхід* ґрунтується на врахуванні індивідуальних здібностей студентів та створенні умов для їх самореалізації, саморозвитку, самовдосконалення в процесі вивчення дисциплін предметної спеціалізації і залучення до численних форм і аспектів художньо-графічної діяльності [107], [7, с. 123].

- *Художньо-естетичний підхід* уможливорює створення особливого розвивального мистецького середовища, у якому студентів залучають до вирішення творчих завдань, осмислення художніх образів, традиційних та інноваційних засобів художньої виразності, спонукають до самовираження в художньо-графічній діяльності [114, с. 89].

- *Інтегративний підхід* забезпечує формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей шляхом інтердисциплінарних зв'язків у вивченні художніх явищ і процесів [57, с. 3].

- *Контекстно-модульний підхід* зумовлює створення дизайн-проекту навчального процесу за допомогою комплексу дидактичних форм, методів і засобів предметного та соціального змісту майбутньої професійної художньо-графічної діяльності студентів мистецьких спеціальностей, структурованих у модулі, кожен із яких постає як відносно автономна дисципліна або спецкурс або вид діяльності [110].

Задачний підхід забезпечує організацію процесу формування художньо-

графічних компетентностей та їх складників у студентів шляхом структурування навчального матеріалу у вигляді послідовності задач, пов'язаних певним логічним зв'язком. Перелік задач має охоплювати всі аспекти досліджуваних компетентностей [111, с. 153].

Із урахуванням специфіки підготовки студентів мистецьких спеціальностей та згідно з розробленою моделлю, передбачається врахування особливостей впливу на організацію процесу навчання загальнодидактичних принципів (науковості, наочності, послідовності, етапності тощо) і таких спеціальних *принципів*, як-от: принцип емоційної насиченості навчання, спонукання до творчого самовираження, поєднання навчання й художньої творчості; активізації творчого потенціалу; діалогізації; інтеграції; проблемності; інноваційності; орієнтування на реалістичне художнє зображення дійсності; єдності теорії і практики в художньому розвитку особистості; посилення ролі самостійної та індивідуальної роботи. Зміст описаних вище принципів розкрито в підрозділі 2.2.

Теоретико-методологічним підґрунтям для відбору й побудови елементів змісту, методів, прийомів і організаційних форм навчання студентів мистецьких спеціальностей, що забезпечують формування в них художньо-графічних компетентностей, є визначені дидактичні умови. До них належать: 1) контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей; 2) комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій; 3) організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей.

Змістово-процесуальний блок описує змістове наповнення процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (зміст навчання, дидактичні засоби, методи, форми й

технології); узгоджує структурну послідовність організації навчального процесу, спрямованого на досягнення сформованості компонентів та складників художньо-графічних компетентностей.

На реалізацію змісту навчання має спрямовуватися вивчення дисциплін інваріантного та варіативного складників, кожне із яких додає свого внеску і має визначені можливості у формуванні художньо-графічних компетентностей. Проте, з метою надання цьому процесові більшої ефективності до експериментальної методики нами було включено спецкурси й спецсемінари («Трансформація форми у портретному живописі», «Колір у живописі»), що були структуровані за контекстно-модульним принципом, залежно від того чи вивчалися вони художниками чи художниками-педагогами.

Дидактичними засобами формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей є [66]:

- навчально-методичний комплект до навчальних дисциплін предметної спеціалізації (підручники, навчальні посібники, альбоми, схеми-приписи, методичні рекомендації та вказівки, репродукції художніх творів, таблиці, ілюстрації, методичний фонд факультету тощо);

- демонстраційний матеріал (схеми конструктивної побудови різноманітних об'єктів, предметні наочні посібники для малювання з натури – муляжі, гіпсові фігури, розети, предмети побуту, опудала, об'ємні моделі для з'ясування будови предметів, світлотіней, кольорознавства, законів перспективи – дротяні моделі геометричних фігур, фігури людини, навчально-методичні таблиці, словесно-логічні схеми; сенсорні еталони);

- технічні засоби навчання (мультимедійні системи);

- лабораторне обладнання (мольберти, дошки, підставки, лави).

Форми організації навчання, які є найбільш ефективними для формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, ми об'єднали в аудиторні та позааудиторні.

Принагідно зауважимо, що як і будь-яка вища освіта, мистецька освіта оперує визначеними формами організації навчання, це, передусім, лекції,

семінари, практичні й лабораторні заняття, самостійна робота. За їх допомогою відбувається засвоєння окремих, переважно теоретичних дисциплін. Водночас, навчання студентів мистецьких спеціальностей передбачає особливі форми й методи. Зокрема, важливою *аудиторною формою роботи є практичні академічні заняття*, призначені для поглибленого вивчення фахових дисциплін – це робота в художніх майстернях під керівництвом викладача, яка спрямована на формування художньо-графічної грамотності студентів [16].

Майстер-класи – це новітня форма й метод навчання, провідний засіб передачі концептуально нової художньої чи художньо-педагогічної ідеї, що заснована на практично-перетворювальній діяльності і відбувається під керівництвом «майстра» [123]. Саме під час майстер-класів стає можливим засвоєння студентами нових технік і технологій у сприйнятті, моделюванні й передачі художніх образів.

Спецкурс – це така форма організації навчання, що вводиться в навчальний процес із метою оволодіння студентами вузькоспеціалізованими, новітніми розробками в галузі мистецьких знань, формування актуальних для їх спеціалізації художньо-графічних компетентностей у межах певної навчальної дисципліни [30]. Організація навчання на спецкурсі впродовж певної кількості занять має сприяти розвитку в студентів естетичного смаку, художньо-графічних компетентностей, прагнення брати активну участь у виставковій діяльності факультету.

Спецсемінар – це цикл занять у межах вузької спеціалізації (учитель, дизайнер), які передбачають оволодіння спеціальними засобами художньо-графічної діяльності. До проведення спецсемінарів залучають авторитетних педагогів-практиків, художників, дизайнерів різних галузей. За допомогою спецсемінарів студенти під керівництвом викладача поглиблюють свої знання з певної мистецької проблеми, заповнюють прогалини в питаннях викладання образотворчого мистецтва, висувають нові пропозиції щодо вирішення наявних проблем. Важливим завданням є вироблення в студентів умінь готувати наукові доповіді, рецензії, об'єктивно аналізувати роботи своїх сокурсників,

індивідуально й колективно обговорювати матеріал спецсемінару [30].

Навчальна практика має на меті поглибити й закріпити теоретичні знання студентів мистецьких спеціальностей, виробити навички практичної, дослідницької, творчої роботи, ознайомити студентів із сучасними технологіями образотворчого мистецтва. Навчальна практика проходить, зазвичай, у художніх майстернях чи лабораторіях. Форми проведення навчальної практики можуть бути різними: відвідання виставки, екскурсія на художньо-промислове підприємство чи в установу, самостійне вивчення їх діяльності шляхом спостереження чи бесід із працівниками, практична робота на художньому виробництві на робочому місці тощо.

Виробничу практику майбутні художники-педагоги проходять у закладах освіти (загальноосвітні школи, дитячі садки, оздоровчі табори), а майбутні художники – на художньому виробництві. У процесі цієї практики студенти виконують весь цикл основних робіт, перебуваючи на робочих місцях, набуваючи навичок організації, управління й контролю, готують матеріали до курсових та дипломних робіт [30].

Важливою *позааудиторною* формою організації навчання є *пленер* (франц. en plein air – «відкрите повітря»). Пленерна практика для студентів мистецьких спеціальностей є передумовою засвоєння образотворчих знань, практичних умінь та навичок роботи різними матеріалами в живописі та рисунку, сприяє розвитку композиційного мислення, дає поштовх творчій самостійній активності, розкриває потенціал студентів та формує стійку внутрішню мотивацію до індивідуальної творчості [80]. Головна мета пленеру полягає в закріпленні та поглибленні знань та навичок із таких дисциплін, як «Рисунок», «Живопис», «Композиція», «Кольорознавство», вивченні природи, оточуючого середовища як невичерпного джерела реалістичного образотворчого мистецтва, а також формуванні спостережливості та спогляданні краси в природному середовищі, удосконаленні художньо-графічних компетентностей студентів. Виконання пленерних завдань вимагає від студентів щоденного вивчення об'єктів природи, окремих предметів (гілки

чи стовбуру дерева, квітів, природних чи створених людиною форм, архітектури міста, краєвидів сільської та міської місцевості, людини в природному середовищі), способів їх зображення.

Виставки є однією з найдинамічніших сфер образотворчого мистецтва, оскільки відіграють важливу роль у пропаганді нових художніх технік та засобів відображення дійсності, новітніх технологій, що активно застосовуються в сучасному дизайні, стимулює студентів до активної творчої діяльності, спонукає до нових креативних рішень у галузі мистецтва, сприяє художньо-естетичному розвитку молоді [100], актуалізує рефлексивний компонент художньо-графічних компетентностей студентів.

Гуртки є традиційною формою організації позааудиторної роботи на художньо-графічних факультетах. Гуртки, зазвичай, мають розвивально-пізнавальну, навчальну й індивідуальну спрямованість. Їх основне призначення – поглибити та розширити знання студентів, прищепити їм навички самостійної та художньо-творчої роботи. Діяльність гуртків охоплює декоративно-прикладне та образотворче мистецтво, дизайн, фотомистецтво тощо. У змісті роботи гуртків передбачено ознайомлення студентів з основами художньо-прикладної творчості, особливостями створення художнього образу із застосуванням різних художніх технік і матеріалів, формування естетичних смаків, розвиток художнього смаку. Головним завданням кураторів гуртків є: організація різноманітної творчої та суспільно значущої діяльності студентів; створення умов для успішного самоствердження кожного студента; збереження контингенту студентів упродовж терміна навчання, стимулювання та підтримка творчого розвитку обдарованих студентів; забезпечення оптимального вибору засобів і методів навчання; організація участі студентів у творчих конкурсах, проектній та виставковій діяльності; створення дружньої та творчої атмосфери на факультеті [100].

Для студентів мистецьких спеціальностей досить актуальними є такі організаційні форми навчання, як *індивідуальні й групові*.

Перелічені форми навчання зумовлюють суттєве посилення ролі

самостійної художньо-графічної діяльності студентів мистецьких спеціальностей.

Аналіз наукових джерел дозволив розробити *класифікацію методів* формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, до якої ми включили три групи методів, а саме: прикладні методи, методи активізації художньо-графічної діяльності студентів мистецьких спеціальностей та методи контролю й самоконтролю художньо-графічної діяльності.

До *прикладних методів* формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей відносимо вслід за М. Ростовцевим [103] такі, як *метод братів Дююї* (малювання за спеціальними моделями), *метод малювання з натури* з використанням різноманітних геометричних моделей (за П. Шмідом), *геометральний метод* (П. Чистяков, Ш. Холлоши, А. Ашбе, Д. Кардовський) ґрунтується на геометрії, яка сприяє правильності та точності рисунка, а також дозволяє перевіряти зображення вимірюваннями; *натуралістичний метод навчання* спирається на те, що студент зображає предмети такими, якими він їх споглядає, тобто без будь-яких спрощень форми (Кульман, Пранг, Ельснер, Баумгарт, Аугсбург, Браншвіг, Тедд); *метод копіювання* (Ш. Жом-Бер, Жульєн) і *метод вправ*.

Зокрема, *метод вправ* – це основний вид практичних методів, що використовуються в процесі викладання дисциплін мистецького спрямування. До них ми відносимо наступні: вправи на розвиток спостережливості й зорової пам'яті (начерки предметів різної форми, зарисовки предметів з натури та по пам'яті); вправи на розвиток спритності та гнучкості руки (проведення ліній різноманітних за своїм ритмом; виконання лінійних, рослинних, геометричних орнаментів, удосконалення навичок роботи пензлем, фарбами, з глиною, пластиліном); вправи на розвиток сприймання кольорів та відчуття колірних нюансів (знаходження подібного кольору до зразка, на одержання похідних кольорів та їх відтінків змішуванням фарб, на передачу настрою і стану за допомогою колірної гами; вправи на розвиток композиційних навичок;

виконання етюдів; імпровізаційні вправи (на передачу внутрішнього стану мистецькими засобами, за допомогою яких можливий непередбачуваний розвиток творчого задуму); вправи на розвиток окоміру (на визначення особливостей будови, пластики форм, пропорційних відношень частин і цілого на око, тобто без застосування прийомів візування). До цього додаємо систему мотиваційних, когнітивних, процесуальних та рефлексивних вправ на формування складників художньо-графічних компетентностей.

Метод особистої демонстрації викладача – є одним із методів наочності та ґрунтується на засадах художньо-педагогічної демонстрації, яка включає досконалий показ викладачем того чи того образотворчого прийому, що відповідає естетичним критеріям. Цей метод, зазвичай, поєднують із методом демонстрації високохудожніх репродукцій, ілюстрацій, прикладами робіт із методичного фонду факультету.

Розглянемо групу *методів активізації художньо-графічної діяльності* студентів мистецьких спеціальностей. *Метод інсталяції* дає змогу студентам за допомогою нових засобів художньої виразності продемонструвати способи художньо-естетичного самовираження, а також охоплює широке розмаїття форм, матеріалів, змісту й ефектів, що виявляються в художньому творі. Цей метод стосується переважно нового сприйняття простору й часу і забезпечує зв'язок між твором та глядачем. Такий метод є порівняно інноваційний, адже змінює сприйняття мистецтва завдяки дотиковим елементам, які безпосередньо впливають на органи чуття (С. Сисоєва) [109, с. 139].

Імітаційно-ігрове моделювання допомагає в пошуку рішень у проблемних ситуаціях, вимагає від учасників гри нестандартних, творчих, креативних підходів (творчі змагання-бали, розподіл за ролями) (А. Вербицький) [21].

Метод художньої інтеграції – відповідає за синтез у мистецтві й визначається як поєднання творів чи видів різних мистецтв у художнє ціле. Наслідком такої взаємодії й поєднання елементів різних мистецтв є новий культурний результат, цілісне художнє явище (С. Коновець) [54, с. 21].

Демонстраційно-образний метод включає демонстрацію художніх

образів, ілюстрування. Перевага цього методу полягає в тому, що він використовується для різних форм занять (групових, індивідуальних), здійснюється за рахунок яскравої демонстрації художніх творів, активізує сприйняття студентами окремих зображень, процесів та явищ, що сприяє підвищенню виконавської діяльності студентів (А. Вербицький) [21].

Метод естетичних асоціацій базується на основі сильних емоційно-естетичних переживаннях та враженнях від творів мистецтва (О. Шевнюк [128]).

Метод імпровізації – спрямований на спонукання студентів до активної творчої діяльності, розвитку та активізації творчих здібностей, уяви, фантазії, асоціативного та художньо-образного мислення (Г. Сотська [115, с. 97]).

Метод емоційного заряду – створення емоційного настрою, внутрішнього, позитивного емоційного стану, що забезпечує упевненість студентів у своїх художньо-творчих можливостях [103].

Художньо-естетичний метод є комплексним навчальним методом і включає: творчі вправи-етюди, ескізування, варіантну розробку художнього матеріалу, художньо-естетичну імпровізацію, створення художніх образів, творчі вправи-асоціації тощо (Г. Сотська [115, с. 89–97]).

Проблемно-евристичний метод відповідає за розвиток когнітивних і рефлексивних складників художньо-графічних компетентностей студентів, а саме: уваги, пам'яті, фантазії, уяви. Під час використання цього методу знання з'являються перед студентами як нібито відкриття [81]. Інтерпретаціями цього методу є: аналогія, мозковий штурм, метод альтернативних запитань, евристичного спостереження, метод порівняння, метод «руйнування», інверсія, метод евристичних запитань, метод фактів, конструювання понять, конструювання правил, конструювання теорій, гіпотез, прогнозування тощо (Л. Масол [77], О. Матюшкін [78], М. Махмутов [79], І. Лернер [71], Г. Падалка [94], С. Сисоєва [109], А. Хуторської [124]).

Моделювання художньо-творчих завдань поглиблює проблемний метод, адже орієнтує студентів на виявлення джерел походження досліджуваного явища. Постановка художньо-творчих завдань вимагає уявного

експериментування з матеріалом, самостійного пошуку, проникнення в суть явища, вимагає самостійності в здобутті знань, самостійної творчості, а також розвитку здібностей до індивідуальної творчої інтерпретації [77].

Метод творчих художньо-педагогічних проектів використовується з метою включення студентів мистецьких спеціальностей у художньо-педагогічну та дизайнерську діяльність, з урахуванням їх інтересів та схильностей, що надає можливість актуалізувати здобуті знання, уміння, художньо-графічні компетентності шляхом розробки певного завдання – проекту (У. Кілпатрик [46]).

Творчі вправи-клаузури забезпечують набуття навичок самостійної художньо-естетичної творчої роботи, відкриття нового в процесі самостійної творчої діяльності; допомагають контролювати рівень засвоєння студентами знань, художніх умінь, здобутих під час аудиторних і позааудиторних навчальних занять, до того ж, вправи-клаузури інтегруються з іншими методами й технологіями формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (Г. Гребенюк [31], О. Коберник [48], Г. Сотська [114]).

Розглянемо специфічну для мистецьких спеціальностей групу *методів контролю й самоконтролю художньо-графічної діяльності*.

Попередній перегляд передбачає наочну демонстрацію етапів виконання аудиторних (академічних та самостійних) робіт, що передбачені навчальною програмою. Дає можливість студенту звітувати про поточний рівень виконання роботи, виявити помилки та визначити можливі варіанти їх усунення, з'ясувати рівень сформованості художньо-графічних компетентностей.

Домашні завдання (виконання начерків, замальовок, ескізів, етюдів). Як відомо, особливістю довготривалого рисунка є ретельний аналіз конструктивної форми об'єкта зображення та передача його характерних особливостей із високим ступенем деталізації. Над довготривалим рисунком, зазвичай, робота ведеться в аудиторії під пильним керівництвом викладача. Окрім умінь працювати над довготривалим рисунком, студент мистецьких

спеціальностей повинен оволодіти навичками швидкого рисунка, до якого належать начерки, замальовки в графіці та етюди в живописі [72].

Виставкові звіти є обов'язковими в разі, якщо студенти відвідують гуртки. Студенти звітують про свою роботу, що дозволяє роботи висновки про їх вихідний, поточний рівень майстерності, привертає увагу інших студентів. Такий метод роботи дозволяє популяризувати певний вид гурткової діяльності та заохочує індивідуальні потреби студентів [82, с. 165].

Формування художньо-графічних компетентностей студентів потребує застосування визначених дидактичних технологій. Насамперед це *особистісно зорієнтовані технології*, що сприяють індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності, формуванню професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей [17]. У даному випадку, чільне місце належить особистості студента, його самобутності, самоцінності. Особистісно зорієнтоване навчання виходить із визнання унікальності суб'єктного досвіду студента, як важливого джерела індивідуальної життєдіяльності, що виявляється, зокрема, у процесі формування його художньо-графічних компетентностей [133].

Інтегративні технології. Їх основною метою є формування художньо-графічних компетентностей студентів, розвиток їх предметних і міжпредметних компетентностей. Студенти усвідомлюють навчальний матеріал у міжвидових мистецьких зв'язках, що є дієвим чинником поліхудожнього навчання (В. Беспалько [12], С. Коновець [55], Л. Масол [76]).

Інтегративні технології, що передбачають додавання одного-двох чи більше структурних дидактичних елементів у їх різноманітному поєднанні, угрупованні й перегрупованні, сприяють перебудові традиційної структури мистецької освіти [57]. Вони реалізуються через систему творчих завдань інтегративного типу, що передбачають активізацію міжсенсорних образних асоціацій студентів у процесі сприйняття та художньо-графічної діяльності.

Услід за дослідниками (О. Комаровська [52], Л. Масол [76]) виокремимо такі різновиди художньо-інтегративних технологій:

– духовно-світоглядні – об'єднання змістових елементів навколо спільної для різних видів мистецтв теми, пов'язаної з художньо-образним відображенням різних аспектів життя;

– естетико-мистецтвознавчі – поєднання на основі споріднених для видів мистецтв понять і категорій – естетичних, художньо-мовних, жанрових;

– культурологічного типу – об'єднання в межах ознак певного типу культури (національної чи зарубіжної, стародавньої чи сучасної);

– комплексні – одночасне застосування елементів різних видів інтеграції, провідних інтеграторів із попередніх груп або з додаванням до них інших. Здійснюється, наприклад, шляхом музично-кольорових, художньо-динамічних співставлень, образотворчого ілюстрування художнього твору [76].

При використанні інтегративних дидактичних технологій долається розрив у свідомості студентів мистецьких спеціальностей між різними видами мистецтв, це дозволяє їм виявляти спільні ознаки між ними, а також втілювати їх в особливому жанрі й стилі виконання, що сприяє формуванню й вдосконаленню художньо-графічних компетентностей.

Мультимедійні технології є важливим елементом сучасної освітньої системи підготовки студентів мистецьких спеціальностей.

«Мультимедіа» (англ. multimedia від лат. multum – багато, medium – засоби) – це комплекс апаратних і програмних засобів, які надають можливість користувачеві працювати в діалоговому режимі з різними типами інформації, а саме з графікою, текстом, звуком, відео, які організовані в єдину систему [30]. Стосовно мистецької освіти мультимедійні технології мають на меті формування медіаграмотності студентів, їх підготовку до ефективної діяльності в сучасному медіапросторі. Застосування в навчальному процесі мультимедійних засобів, ознайомлення студентів з усією їх палітрою та різноманітним, залучення до художньо-творчої діяльності в цій царині, відкриває нові горизонти для художньо-творчої самореалізації особистості. Застосування в навчальному процесі графічних, музичних, анімаційних комп'ютерних редакторів, світової комп'ютерної мережі Інтернет, з її глобальним характером

– джерело пізнання мистецтва, художньої культури багатьох народів світу, це унікальне мультисенсорне середовище для творчого самовираження особистості, потужний засіб художньо-естетичної самоосвіти. До царини мультимедійних технологій відносимо наступні.

Цифровий живопис – відносно новий напрям у образотворчому мистецтві. Це створення електронних зображень, яке здійснюється за рахунок використання комп'ютерних імітацій традиційних інструментів художника. Для того, щоб добре володіти цифровим живописом, необхідно знати, уміти, застосовувати всі накопичені знання й досвід, а саме закони повітряної та лінійної перспективи, кольорознавства, правила конструктивної побудови, композиції тощо.

Комп'ютерна графіка – це графіка, яка обробляється й відображається засобами обчислювальної техніки. Під терміном «графіка» звичайно розуміють візуальне (те, що сприймається зором) зображення будь-яких реальних або уявних об'єктів. Комп'ютерна графіка дозволяє створювати, редагувати, перетворювати графічні зображення. Для роботи з графічною інформацією розроблене відповідне програмне забезпечення: засоби перегляду, графічні редактори, фоторедактори. Враховуючи способи формування зображень, комп'ютерну графіку поділяють на растрову, векторну, фрактальну й тривимірну (3D).

Формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей ілюструємо за допомогою трьох взаємопов'язаних *етапів* – *вихідного*, що передбачає розробку дослідно-експериментальної програми дослідження, програм вивчення навчальних курсів для студентів мистецьких спеціальностей, планів-конспектів занять, їх дидактичного забезпечення; власне *формувального* й *підсумкового*, що передбачає аналіз результативності застосованих формувальних засобів.

Під час розробки змісту формувального етапу ми виходили з того, що досліджуваний процес має відбуватися з дотриманням певної логіки й відбивати зміст художньо-графічної діяльності студентів мистецької

спеціальності. Тож, кожен дидактичний відрізок навчального матеріалу нами було структуровано на *функціональні модулі* – цільовий, розвивальний, творчий і контроль-корекційний.

Ефективність *цільового модуля* забезпечується створенням у навчальному процесі такої дидактичної умови, як *контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей*. Під час дії цього модуля відбувається відбір найефективніших формувальних засобів, застосування яких спричинить досягнення високих результатів саме на цьому відрізку навчального матеріалу; регулюється змістове наповнення процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей; узгоджується структурна послідовність цього процесу.

Під час *розвивального модуля* має відбуватися кропітка робота з відпрацювання окремих складників художньо-графічних компетентностей – мотиваційного, когнітивного, процесуального й рефлексивного, а також формування художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-проектної, художньо-творчої, художньо-естетичної компетентностей. Це стає можливим, якщо створюється така дидактична умова, як *комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій*.

Призначенням *творчого модуля* є забезпечення переносу сформованих художньо-графічних компетентностей на творчо-продуктивні види навчальної діяльності, формування цілісної метаструктури досліджуваних компетентностей у її системній цілісності. *Контрольно-корекційний модуль* дає змогу здійснювати своєчасну педагогічну діагностику сформованих компетентностей. А результативність цих модулів підтримується *організацією освітньо-розвивального середовища, що сприяє індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей*, як визначеної нами дидактичної умови.

Діагностика досягнень студентів мистецьких спеціальностей здійснюється на основі розроблених критеріїв та показників сформованості їх художньо-графічних компетентностей (мотиваційний, когнітивний, процесуальний, рефлексивний) відповідно до чотирирівневої градації – початковий, середній, достатній та високий. Зазначені характеристики презентує **критеріально-діагностичний блок** розроблювальної моделі.

Наочно структурно-функціональну модель представлено на рис. 2.2.

Упровадження та реалізація моделі у практиці педагогічних ВНЗ забезпечить системність і послідовність освітнього процесу, дасть змогу цілісно спрогнозувати результати художньо-графічної діяльності студентів мистецьких спеціальностей.

Отже, у результаті дослідження нами розроблено структурно-функціональну модель – схематичне представлення системи роботи з формування досліджуваного феномену, що характеризує ієрархію, послідовність, складники, етапи, процедури й застосовані засоби, а також зв'язки і взаємозалежності між ними і при цьому виконує стимулювальну, формувальну, розвивальну й інтегрувальну функції у формуванні художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Рис. 2.2. Структурно-функціональна модель формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Висновки до другого розділу

Дослідження дидактичного забезпечення формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей дало змогу виявити й обґрунтувати дидактичні умови та змоделювати досліджуваний процес. Отримані результати надали підстав для таких часткових узагальнень.

1. Виокремлено основні дисципліни предметної спеціалізації, що сприяють формуванню художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, із них інваріативне ядро та варіативні фахові дисципліни. Ключовими для студентів мистецьких спеціальностей визначено такі дисципліни предметної спеціалізації, як-от: нарисна геометрія, мистецтвознавство, рисунок, композиція, живопис, кольорознавство, художньо-прикладна графіка, технологія живописних матеріалів, пленер.

2. Дидактичними умовами формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей визначено: 1) контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей; 2) комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій; 3) організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей.

3. Створено структурно-функціональну модель формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, яка імітує внутрішню структурну організацію досліджуваного процесу, послідовно відтворює його безперервність і поетапність та дає змогу створювати в навчальному процесі визначені дидактичні умови. При цьому модель розкриває систему роботи з формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей і виконує стимулювальну, формувальну,

розвивальну й інтегрувальну функції.

4. З'ясовано, що структуру моделі презентує теоретико-методологічний, змістово-процесуальний та контрольнo-діагностичний блоки. Теоретико-методологічний блок віддзеркалює основні теоретичні ідеї, що покладені в основу досліджуваного процесу; його методологічні основи – цілі, завдання, провідні підходи, принципи, а також дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Змістово-процесуальний блок описує змістове наповнення процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (зміст навчання, дидактичні засоби, методи, форми й технології); узгоджує структурну послідовність організації навчального процесу (вихідний, формувальний і підсумковий етапи; цільовий, розвивальний, творчий і контрольнo-корекційний модулі), спрямованого на досягнення сформованості компонентів та складників художньо-графічних компетентностей. Критеріально-діагностичний блок презентує засоби діагностики, що здійснюються на основі розроблених критеріїв та показників сформованості їх художньо-графічних компетентностей (мотиваційний, когнітивний, процесуальний, рефлексивний) відповідно до чотирирівневої градації – початковий, середній, достатній та високий.

Розроблене дидактичне забезпечення, виявлені й обґрунтовані дидактичні умови та структурно-функціональна модель їх реалізації в навчальному процесі потребують дослідно-експериментальної перевірки.

Основні результати дослідження опубліковано в наукових працях автора [61; 62; 63; 64; 65; 66; 67; 68].

Список використаних джерел у другому розділі

1. Абоимова И. С. Дидактические условия формирования проектно-художественных умений у будущих специалистов в области дизайна в вузе : дис... на соиск. уч. степени канд. пед. наук : 13.00.08 / И. С. Абоимова. – Нижний Новгород, 2010. – 161 с.

2. Азаров Ю. П. Дорогу талантам! / Ю. Азаров, Л. Н Азарова. – Москва : Русский Мир, 2005. – 584 с.
3. Алехин А. Д. Система подготовки учителя изобразительного искусства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. пед. Наук : спец. 13.00.02 «Методика преподавания изобразительного искусства» / А. Д. Алехин. – Москва, 1993. – 34 с.
4. Алпатов М. В. Композиция в живописи / М. В. Алпатов. – Москва : Искусство, 1940. – 128 с.
5. Андреев В. И. Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2005. – 607 с.
6. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм. – Москва : Прогрес, 1974. – 392 с.
7. Атанов Г. А. Деятельностный подход в обучении / Г. А. Атанов. – Донецк : ЕАИ-пресс, 2001. – 160 с.
8. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности / Ю. К. Бабанский. – Москва : Знание, 1981. – 96 с.
9. Бакушинский А. В. Художественное творчество и воспитание / А. В. Бакушинский. – Москва : Советский художник, 1981. – 206 с.
10. Беда Г. В. Живопись : Учеб. для студентов пед. институтов по спец. № 2109 «Черчение, изобраз. искусство и труд» / Г. В. Беда. – Москва : Просвещение, 1986. – 192 с.
11. Беда Г. В. Основы изобразительной грамоты : рисунок, живопись, композиция : учеб. пособ. для пед. ин-тов / Г. В. Беда. – Москва : Просвещение, 1981. – 124 с.
12. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – Москва : Педагогика, 1989. – 192 с.
13. Бех І. Д. Емоційні передумови мистецького світогляду особистості / І. Д. Бех // Теоретичні і методичні засади неперервної мистецької освіти : зб. Матеріалів наук.-метододол. семінару. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. –

С. 14–15.

14. Бех І. Д. Образ “Я” як мета формування і розвитку особистості / І. Д. Бех. – Київ : Педагогіка і психологія, 1998. – № 2. – 5–8 с.

15. Бондар В. І. Дидактика / В. І. Бондар. – Київ : Либідь, 2005. – 264 с.

16. Бондар В. І. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / В. І. Бондар. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 436 с.

17. Бондаревская Е. В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика – 2001. – № 1. – С.17–23.

18. Буряк В. К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект / В. К. Буряк. – Київ : Деміур, 2005. – 232 с.

19. Буряк В. К. Система дидактичних умов ефективної організації навчальної пізнавальної діяльності / В. К. Буряк // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 25–27.

20. Буянов П. Г. Формування графічної культури у майбутніх учителів трудового навчання України та Російської Федерації (порівняльний аналіз). дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / П. Г. Буянов. – Київ, 2008. – 309 с.

21. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход / А. А. Вербицкий. – Москва : Высш. школа, 1991. – 204 с.

22. Вербицкий А. А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе / А. А. Вербицкий // Вопросы психологии. – 1987. – № 5. – С. 31–37.

23. Ветлугина Н. А. Общие вопросы художественного творчества ребенка / Н. А. Ветлугина // Художественное творчество и ребенок. – Москва : Педагогика, 1972. – 288 с.

24. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский ; под ред. М. Г. Ярошевского. – Москва : Педагогика, 1987. – 334 с.

25. Волков Н. Н. Композиция в живописи / Н. Н. Волков. – Москва : Искусство, 1977. – 263 с.

26. Галкина Т. В., Диагностика и развитие креативности / Т. В. Галкіна, Л. Г. Алексеева // Развитие и диагностика способностей; под ред.

В. Н. Дружинина. – Москва : 1991. – 140 с.

27. Гіптерс З. В. Художня самодіяльна творчість студентів як засіб естетичного виховання майбутніх спеціалістів : [метод. посібник] / З. В. Гіптерс. – Львів : Каменярь, 1998. – 144 с.

28. Глинская И. П. Изобразительное искусство : Методика обучения в 4-6-х кл. / И. П. Глинская. – Киев : Рад. школа, 1981. – 126 с.

29. Гончаренко С. У. Зміст освіти / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований // Педагогіка толерантності. – 1997. – № 1/2. – С. 26–27.

30. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – [2 вид., доп. й випр.]. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.

31. Гребенюк Г. Є. Основи композиції та рисунок: підруч. для учнів проф.-техн. навч. закл. / Г. Є. Гребенюк. – Київ. : Техніка, 1997. – 221 с.

32. Гриньова М. В. Впровадження модульного принципу навчання / М. В. Гриньова // Рідна школа. – 1994. – № 5. – С. 50–54.

33. Давыдкина В. В. Художественные знания, умения и навыки в профессиональной деятельности педагога искусства : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / В. В. Давыдкина. – Москва, 2004. – 154 с.

34. Дейнека А. А. Жизнь. Искусство. Время / А. А. Дейнека; сост. В. П. Сыроев. – Москва : Изобразительное искусство, 1989. – Т. 2. – 296 с.

35. Дехтяренко О. В. Потенциал контекстного обучения в формировании профессиональной компетентности / О. В. Дехтяренко // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти : педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. наук. праць / [за заг. ред. Н. Г. Ничкало]. – Харків : НТУ «ХП», 2007. – С. 403 – 408.

36. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.

37. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов. – 2-е изд. / Л. Б. Ермолаева-Томина. – Москва : Академический Проект, 2003. – 304 с.

38. Есипов В. Н. Формирование творческих способностей студентов художественно-графических факультетов вузов на начальном этапе обучения композиции : автореф. дисс. ... на соискание уч. степени канд. пед. наук : 13.00.09 / В. Н. Есипов. – Москва, 1986. – 16 с.

39. Жорнова О. І. Соціокультурна компетентність студентів в контексті оминання "слабких ланок" сучасного освітнього процесу / О. І. Жорнова // Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського простору». – 2006. – Додаток 3. – (Т. 3). – С. 93–100.

40. Зверева М. В. О понятии «дидактические условия» / М. В. Зверева // Новые исследования в педагогических науках. – Педагогика. – 1987. – № 1. – С. 29–32.

41. Зингер Л. С. О портрете / Л. С. Зингер. – Москва : «Советский художник», 1969. – 200 с.

42. Иконников А. В. Функция, форма, образ в архитектуре / А. В. Иконников. – Москва : Стройиздат, 1986. – 103 с.

43. Каган М. С. Социальные функции искусства / М. С. Каган. – Ленинград, 1978. – 234 с.

44. Кардашов В. М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В. М. Кардашов. – Київ : Слово, 2007. – 296 с.

45. Кибрик Е. А. Вопросы преподавания композиции в советской художественной школе / Е. А. Кибрик // Вопросы художественного образования : Сб. науч. трудов, Институт живописи, скульптуры и архитектуры, 1972. – С. 3 – 22.

46. Килпатрик У. Х. Метод проэктов. Применение целевой установки в педагогическом процессе / У. Х. Килпатрик. – Ленинград : Блокгауз – Нефрон, 1925. – 52 с.

47. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н. В. Кічук. – Київ : Либідь, 1991. – 96 с.

48. Коберник О. М. Усі уроки технології. 10 клас. Рівень стандарту /

О. М. Коберник, О. Б. Авраменко, В. В. Бербец. – Харків : Вид. група «Основа», 2010. – 160 с.

49. Козак Л. В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі / Л. В. Козак // Освіто-логічний дискурс. – 2014. – № 1 (5). – С. 95–106.

50. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и её информационно-методическое обеспечение : учеб. пособие / В. А. Козаков. – Київ : Высшая школа, 1990. – 248 с.

51. Колянова О. Г. Аналіз та інтерпретація творів живопису : методичні рекомендації / О. Г. Колянова. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2010. – 63 с.

52. Комаровська О. А. Художня обдарована особистість: сутність, реалії, розвиток: монографія / Оксана Анатоліївна Комаровська. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – 412 с.

53. Коник М. Д. Школа любования и созерцания / М. Д. Коник, П. А. Сирич // Декоративное искусство. – 1971. – № 9. – С. 24–30.

54. Коновець С. В. Креативні освітні технології у практиці сучасної школи / С. В. Коновець // Рідна школа. – 2005. – № 3. – С. 20–23.

55. Коновець С. В. Підготовка вчителя образотворчого мистецтва : метод. посібник для студентів пед. навч. закл. / С. В. Коновець. – Рівне, 2002. – 76 с.

56. Коробко Ю. В. Формирование целенаправленного восприятия живописных качеств цвета в работе с натуры студентов художественно-графических факультетов : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Ю. В. Коробко. – Краснодар, 2005. – 385 с.

57. Королева Л. В. Об интеграционных процессах в образовании / Л. В. Королева, М. Ю. Королев, Е. Б. Петрова // Наука и школа. – 2009. – № 5. – С. 3–6.

58. Криворучко Ю. М. Підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя до розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів / Ю. М. Криворучко // Вісник Чернігів. держ. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Чернігів: ЧДПУ, 2006.

– № 38. – С. 215 – 218.

59. Кривцун О. А. Психология искусства / Кривцун О. А. – Москва : Изд-во Литературного института имени Горького, 2000. – 224 с.

60. Крившенко Л. П. Педагогика / Л. П. Крившенко. – Москва : Проспект, 2010. – 432 с.

61. Кудренко Д. О. Дидактичні технології формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. / Д. О. Кудренко // Актуальні питання освіти і науки : зб. наук. ст., матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 10 – 11 листоп. 2016 р. – Харків, 2016. – Вип. 2016. – С. 211–216.

62. Кудренко Д. О. Дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – Вип. 35. – С. 136–142.

63. Кудренко Д. О. Дидактичні умови формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Д. О. Кудренко // Педагогічне Криворіжжя : педагогічний альманах : зб. наук.-метод. праць. – Кривий Ріг, 2016. – Вип. 2. – С. 22–25.

64. Кудренко Д. О. Значення навчальних дисциплін професійно-орієнтованого циклу у формуванні художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21-22 квітня 2017.) – Ч. 1. – Ужгород, 2017. – С. 27–29.

65. Кудренко Д. О. Розвиток педагогічної майстерності викладача образотворчого мистецтва / Д. О. Кудренко // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів XI Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької. – Чернівці. Зелена Буковина, 2014. – Вип. 5 (9). – С. 152–155.

66. Кудренко Д. О. Роль диференційованого навчання у фаховій підготовці студентів художньо-графічних факультетів / Д. О. Кудренко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2015. – Вип. 46. – С. 40–45.

67. Кудренко Д. О. Формування предметних компетентностей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в системі інноваційної педагогічної діяльності / Д. О. Кудренко // Педагогічне Криворіжжя : педагогічний альманах : зб. наук.-метод. праць. – Кривий Ріг, 2015. – Вип. 1. – С. 31–32.

68. Кудренко Д. О. Формування професійної майстерності студентів художньо-графічних факультетів / Д. О. Кудренко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2014. – Вип. 43. – С. 38–42.

69. Кузин В. С. Вопросы изобразительного творчества / В. С. Кузин. – Москва : Просвещение, 1971. – 144 с.

70. Кузьмин С. В. Инновационная деятельность педагогического коллектива как фактор его развития : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. В. Кузьмин. – Ярославль, 2003. – 197 с.

71. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер. – Москва : Знание, 1974. – 64 с.

72. Ли Н. Г. Рисунок. Основы учебного академического рисунка / Н. Г. Ли. – Москва : Эксмо, 2007. – 480 с.

73. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня / А. В. Литвин. – Львів : СПОЛОМ, 2014. – 76 с.

74. Ломов Б. Ф. Формирование графических знаний и умений учащихся / Б. Ф. Ломов. – Москва, 1959. – 265 с.

75. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития / В. Г. Маралов. – Москва : Академия, 2002. – 256 с.

76. Масол Л. М. Компетентностный подход как фактор модернизации художественного образования // Современное музыкальное и художественное

образование: опыт, проблемы, перспективы : Материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Москва, 2006. – С. 24–27.

77. Масол. Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. / Л. М. Масол. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. – 178 с.

78. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – Москва : Педагогика, 1972. – 208 с.

79. Махмутов М. И. Проблемное обучение : основные вопросы теории / М. И. Махмутов. – Москва : Педагогика, 1975. – 367 с.

80. Морозов В. И. Пленер : практ. пособ. / В. И. Морозов. – Ижевск : Удмуртский университет, 2012. – 15 с.

81. Музика О. Я. Зміст і методика мотиваційно-стимулювального етапу розвитку творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі навчання живопису / О. Я. Музика // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Становлення і розвиток етнодизайну: український та європейський досвід» (м. Полтава, 28–30 жовтня 2010 р.). – Полтава, 2010. – Кн. 1. – С. 280–285.

82. Музика О. Я. Проблематика кольоросприйняття майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у процесі навчання живопису / О. Я. Музика // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – Ч. I. – С. 164–169.

83. Музика О. Я. Рисунок. Живопис. Композиція : [навчальні програми дисциплін] / О. Я. Музика. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – 86 с.

84. Назарова Н. Г. Организация композиционной деятельности студентов художественно-графического факультета на занятиях по рисунку (методическое пособие для начальных курсов) / Н. Г. Назарова. – Алма-Ата : АГУ, 1989. – 38 с.

85. Найда Ю. И. Исследование методов обучения технике рисунка на младших курсах художественно-графических факультетов : автореф. дис. ...

канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. И. Найда. – Москва, 1978. – 16 с.

86. Неменский Б. М. Мудрость красоты. О проблеме эстетического воспитания : кн. для учителя / Б. М. Неменский. – Москва : Просвещение, 1987. – 253 с.

87. Никифоров Б. М. Путь к картине / Б. М. Никифоров. – Москва, 1971. – 75 с.

88. Ніколаєнко С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства / С. М. Ніколаєнко. – Київ : Знання, 2006. – 208 с.

89. Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – Москва : СИН-ТЕГ, 2007. – 668 с.

90. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : монографія / В. О. Огнев'юк. – Київ : Знання України, 2003. – 450 с.

91. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія / В. Ф. Орлов. – Київ : Наукова думка, 2003. – 262 с.

92. Орлов В. Ф. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / В. Ф. Орлов. – Київ, 2004. – 557 с.

93. Павлова А. А. Методические основы графической подготовки учителя труда и общетехнических дисциплин : дисс. ... доктора. пед. наук : 13.00.02 / А. А. Павлова. – Москва, 1992 – 336 с.

94. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – Київ : Освіта України, 2008. – 274 с.

95. Пахтусова Н. А. Формирование профессиональной творческой компетенции будущих педагогов профессионального обучения в условиях вуза: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. А. Пахтусова. – Челябинск, 2011. – 214 с.

96. Пічкур М. О. Композиційна культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / М. О. Пічкур // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. – Серія : Педагогіка. – Тернопіль. – 1998 – № 2. – 56–59 с.

97. Платонов К. К. О знаниях, навыках и умениях / К. К. Платонов // Советская педагогика. – 1963. – № 11. – С. 98–103.

98. Побірченко Н. С. Інноваційні підходи до підготовки майбутніх учителів у контексті реформування системи вищої педагогічної освіти / Н. С. Побірченко // Рідна школа. – 2003. – № 3. – С. 3–5.

99. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – Москва : Высш. шк., 2004. – 512 с.

100. Радкевич В. О. Сучасні проблеми підготовки педагога професійно-художньої школи / В. О. Радкевич // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Проблеми трудової та професійної підготовки. Серія 13 : Зб. наук. пр. / Г. Є. Гребенюк, В. К. Сидоренко та ін. – Київ : 2010. – С. 110 – 121.

101. Рибка Н. М. Єдиний освітній простір як інтегративна система: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Н. М. Рибка. – Одеса, 2005. – 24 с.

102. Ростовцев Н. Н. Академический рисунок / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1984. – 240 с.

103. Ростовцев Н. Н. История методов обучения рисованию : рус. и сов. школы рисунка : [учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов по спец. № 2109 «Черчение, рисование и труд»] / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1982. – 240 с.

104. Ростовцев Н. Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1974. – 246 с.

105. Ростовцев Н. Н. Рисунок. Живопись. Композиция: Хрестоматия / Н. Н. Ростовцев, С. Е. Игнатъев, Е. В. Шорохов. – Москва : Просвещение, 1989. – 207 с.

106. Сакулина Н. П. Рисование в дошкольном возрасте / Н. П. Сакулина. – Москва : Педагогика, 1975. – 280 с.

107. Сериков В. В. Личностный подход в образовании: концепции и технологии / В. В. Сериков. – Волгоград : Изд. «Перемена», 1994. – 152 с.

108. Сидоров А. А. Рисунки старых мастеров / А. А. Сидоров. – Москва : Издательство Академии наук СССР, 1956 . – 528 с.
109. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість : [монографія] / С. О. Сисоєва. – Харків : Каравела, 1998. – 150 с.
110. Сікорський П. І. Модульно-рейтингова система навчання у ліцеях : навч.-метод. посібник / П. І. Сікорський. – Львів : Академічний експрес, 1997. – 96 с.
111. Слюсаренко М. А. Реалізація задачного підходу до навчання природничих дисциплін у педагогічному університеті : методичні рекомендації / М. А. Слюсаренко. – Кривий Ріг, 2011. – С. 152–158.
112. Смирнов Г. Б. Живопись : учебное пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов / Г. Б. Смирнов. – Москва : Просвещение, 1975. – 143 с.
113. Сокольникова Н. М. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальной школе : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Н. М. Сокольникова. – 2 е изд., стереотип. – Москва : Академия, 2003. – 368 с.
114. Сотська Г. І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : монографія / Г. І. Сотська; за наук. ред. О. М. Отич. – Київ : Ін-т обдарованої дитини, 2014. – 382 с.
115. Сотська Г. І. Художньо-конструкторська підготовка вчителя образотворчого мистецтва у системі його професійної діяльності / Г. І. Сотська // Педагогічний процес : теорія і практика : зб. наук. пр. – Київ : П/П "ЕКМО", 2009. – Вип. 4. – С. 89–97.
116. Стась М. І. Академічний живопис : навчально-методичний посібник / М. І. Стась, Т. К. Касьян. – Черкаси : Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – 244 с.
117. Столович Л. Н. Жизнь – творчество – человек : функции художественной деятельности / Л. Н. Столович. – Москва : Политиздат, 1985. – 231 с.

118. Стукалова О. В. Культурно-творческое развитие и профессиональное становление будущих специалистов в сфере культуры и искусства : [монография] / О. В. Стукалова. – Москва : ИХО РАО, 2011. – 280 с.
119. Стюард Ю. В. Становление художественно-эстетической компетенции детей старшего дошкольного возраста : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. В. Стюард. – Челябинск, 2012. – 27 с.
120. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 21–26.
121. Троєльнікова Л. О. Художньо-освітній простір як культуротворчий чинник розвитку українського суспільства у ХХ столітті : автореф. дис. ... доктора мистецтвознавства : 26.00.01 / Л. О. Троєльнікова. – Київ, 2009. – 40 с.
122. Унковский А. А. Живопись : вопросы колорита : учеб. пособие для студентов худ-граф. фак. пед. ин-тов / А. А. Унковский. – Москва : Просвещение, 1980. – 128 с.
123. Фомічова Н. Індивідуальність як інтеграційна характеристика творчого потенціалу живописця і завдання її формування в мистецькому ВНЗ [Електронний ресурс] : Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент: збірник наукових праць / Н. Фомічова. – 2010. – Вип. 5. – Режим доступу: http://zbirnik.mixmd.edu.ua/2010_5_.
124. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебное пособие / А. В. Хуторской. – [2-е изд., перераб.]. – Москва : Высшая школа, 2007. – 639 с.
125. Чистяков П. П. Письма. Записные книжки. Воспоминания / П. П. Чистяков ; Н. П. Молева, Э. М. Белютин. – Москва : Искусство, 1953. – 592 с.
126. Шаляпин О. В. Инновационные модели обучения в художественно-педагогическом образовании / О. В. Шаляпин // Омский научный вестник. – 2010. – № 3 (88). – С. 228–231.
127. Шашков Ю. П. Живопись и ее средства : учебное пособие для вузов / Ю. П. Шашков. – 2-е изд. – Москва : Академический Проект,

2010. – 128 с.

128. Шевнюк О. Л. Культурологія: навч. посіб. / О. Л. Шевнюк. – Київ : Знання-Прес, 2005. – 353 с.

129. Шорохов Е. В. К вопросу об исследовании проблем композиции в изобразительном искусстве / Е. В. Шорохов // Вопросы теории, истории и методики преподавания изобразительного искусства : сб. науч. трудов. – Ставрополь, 1973. – Вып. 3. – С. 125–131.

130. Шорохов Е. В. Композиция : учеб. для студентов худож.-граф. пед. ин-тов. / Е. В. Шорохов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Просвещение, 1986. – 207 с.

131. Штаничева Н. С. Живопись : учебное пособие для вузов / Н. С. Штаничева, В. И. Денисенко. – Москва : Академический Проект, 2009. – 271 с.

132. Щербина В. Г. Композиційні вправи як засіб управління розвитком творчих здібностей студентів художньо-графічного факультету : навч.-метод. посіб. / В. Г. Щербина. – Кривий Ріг : Криворізький держ. педагогічний ін-т, 1998. – 90 с.

133. Якиманская И. С. Развивающее обучение / И. С. Якиманская. – Москва : Педагогика, 1979. – 144 с.

134. Botkin J. W. No Limits to Learning. A Report to the Club of Rome / J. Botkin, M. Elmadjra, M. Malitza. – Oxford : 1979. – P. 25–30.

РОЗДІЛ 3.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

3.1. Вивчення стану та аналіз проблеми формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Метою дослідно-експериментальної роботи була апробація та перевірка ефективності дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Провідним методом дослідно-експериментальної роботи був педагогічний експеримент, що включав констатувальний, формувальний і контрольний етапи.

Констатувальний експеримент був націлений на вивчення стану проблеми, аналіз та оцінку існуючих засобів формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

У процесі констатувального експерименту (2014–2016 рр.) ми намагалися:

- з'ясувати цілі й зміст навчальної діяльності студентів художньо-графічних факультетів шляхом вивчення й опрацювання основних нормативних документів, навчальних планів і програм освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»;

- визначити критерії й показники рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей;

- виявити особливості й рівень сформованості в студентів мистецьких спеціальностей художньо-графічних компетентностей на основі анкетного опитування, тестування, діагностичних контрольних робіт, шкалування й ранжування, методу ялинника, спостережень за ходом організації їх навчальної діяльності;

- виокремити труднощі й суперечності в досліджуваній науковій площині

як результат аналізу й узагальнення вивчення стану та аналізу проблеми формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

На даному етапі дослідження взяли участь 276 студентів і 40 викладачів факультетів мистецтв Криворізького державного педагогічного університету та ДЗ «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Вибір контингенту мав такі підстави: усі студенти навчалися на художньо-графічних факультетах, які здійснювали підготовку художників та художників-педагогів; мали позитивну мотивацію до вибору мистецького й професійного фаху, отримали допрофесійну мистецьку підготовку.

Виявлено, що відповідно до освітньо-професійних програм та існуючих професіограм художників, художників-педагогів у закладі вищої освіти створюються навчальні плани і програми. У них ураховується й поетапне формування художньо-графічних компетентностей – від елементарної художньо-графічної грамотності – функціональної художньо-графічної грамотності – художньо-графічної освіченості до художньо-графічної компетентності. Хоча в різних закладах вищої педагогічної освіти зміст навчання студентів мистецьких спеціальностей може варіюватися залежно від конкретних умов, наразі її складовими є: особистісний культурологічний та творчий розвиток студента; опанування ним психолого-педагогічними й художньо-фаховими знаннями та вміннями; набуття професійно-методичної майстерності [6].

Аналіз навчальних планів і програм, освітньо-професійних програм (ОПП), освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ), що визначають зміст навчання на художньо-графічних факультетах закладу вищої освіти, відобразив сформовану систему підготовки студентів мистецьких спеціальностей, з-поміж цілей якої є формування в студентів художньо-графічних компетентностей. Зокрема, передбачено необхідність оволодіння студентами художньо-графічною діяльністю та її провідними функціями (навчальною, виховною,

розвивальною, організаційною, креативною) та поетапне формування загальнопрофесійних компетентностей та з-поміж них художньо-графічних; та до того ж – спеціалізовано професійними (див. додаток Б).

Аналіз навчальних планів установив, що вони складаються окремо для кожного ОКР і за кожною формою навчання (зокрема, зі скороченим терміном) на основі відповідної ОПП та мають таку структуру: загальний графік навчального процесу; три цикли дисциплін – гуманітарної і соціально-економічної, природничо-наукової та професійної та практичної підготовки, кожен з яких включає інваріантну (нормативну) та варіативну частини. При цьому перелік нормативних навчальних дисциплін та мінімальний їх обсяг встановлюється згідно з ОПП. У п. 2.1. було визначено інваріантну (нормативну) складову дисципліни предметної спеціалізації, яка є необхідною при підготовці як художників, так і для художників-педагогів для всіх художньо-графічних факультетів. Дотримання їх назв та обсягів є обов'язковим. До них належать: нарисна геометрія, мистецтвознавство, рисунок, композиція, живопис, кольорознавство, художньо-прикладна графіка, технологія живописних матеріалів та навчальна практика (плер). До варіативної складової навчального плану включаються навчальні дисципліни, що мають належне методичне та навчально-методичне забезпечення, а також відповідають кадровим можливостям університету.

Сучасна вища освіта, зокрема й мистецька, будується, передусім на засадах диверсифікації. Це передбачає підготовку художників як у вищих педагогічних навчальних закладах, так і в академіях мистецтв. Проаналізувавши навчальні плани, ми дійшли до висновку про те, що різниця між ними полягає в кількості годин, що відводиться на вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки (в академіях мистецтв годин на самостійну роботу виділяється менше, ніж у закладах вищої педагогічної освіти, проте збільшується кількість годин на практичні та індивідуальні заняття). До того ж у академіях мистецтв інший підхід до структурування навчального плану: менший перелік дисциплін циклу гуманітарної підготовки

та повністю відсутній цикл природничо-наукової підготовки, до фундаментальних дисциплін додається ширший, ніж на художньо-графічних факультетах, перелік дисциплін професійної й практичної підготовки.

Між тим, у навчальних планах художньо-графічних факультетів провідних педагогічних закладів освіти в Одесі, Кривому Розі, Києві, Івано-Франківську, Харкові, Херсоні та інших є розбіжність у кількості годин із дисциплін художнього, методичного та психолого-педагогічного циклів. Наведемо зміст навчального плану за спеціальністю «Педагогіка і методика середньої освіти. Образотворче мистецтво» з додатковою спеціалізацією «Етика та естетика», реалізованого на художньо-графічному факультеті ДЗ «Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського», оскільки саме на цьому факультеті була створена перша в Україні система підготовки художника й художника-педагога. Зокрема, для циклу професійно зорієнтованих дисциплін відведено 6156 годин (216 кредитів ЄКТС), які розподілені за семестрами на весь період навчання студентів. Із них на педагогічні дисципліни відведено 513 год., психологічні – 486 год., методику викладання в школі – 351 год. Цикл художніх дисциплін включає: рисунок – 1539 год., живопис та композиція – 1728 год. Визначений обсяг не враховує часу для проведення навчально-творчих (плернерних) практик, які за змістом програм передбачають завдання як з живопису, так і рисунка, композиції. Значна кількість годин відводиться дисципліні «Графіка» як складової академічної підготовки художника-педагога. Зміст програми предмета «Художня графіка» розрахований на 594 години, які теж розподілені з першого по десятий семестри за змістовими модулями. Указані цикли й навчальні дисципліни передбачають реалізацію інтердисциплінарних зв'язків. Змістовність освітньо-професійних програм вказаного навчального плану науково-методично обґрунтована, дидактичний цикл пройшов довгостроковий експертний аналіз й практично забезпечує високий рівень кваліфікації студента мистецьких спеціальностей [26].

Якщо вказаний навчальний план створено на основі результатів наукових

досліджень фахівців та довготривалого досвіду діяльності факультету, то в інших закладах вищої освіти на художньо-графічних факультетах (мистецьких інститутів чи відділень) предметну підготовку скорочено майже на третину, особливо з дисциплін художнього циклу. Такий підхід до формування освітньо-професійних дисциплін академічного мистецького спрямування приводить і до розбіжності у прикінцевій якості професійного навчання студентів мистецьких спеціальностей [17].

На підставі аналізу Державного стандарту освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів (галузь знань 0202 Мистецтво, напрям підготовки – 6.020205 «Образотворче мистецтво»), навчальних планів зазначеного напрямку (спеціалізації: художня культура, дизайн, практична психологія) підготовки в Криворізькому державному педагогічному університеті можемо констатувати, що найбільша кількість годин навчального часу з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки відводиться на рисунок (990 годин усього, з них 538 – аудиторні) і живопис (990 годин, 538 – аудиторні), які вивчаються впродовж усіх років навчання на бакалавраті студентами мистецьких спеціальностей. На такий важливий предмет фахової підготовки, як композиція, відводиться 324 години, із них 162 – аудиторні. Також фундаментальна підготовка студентів мистецьких спеціальностей включає: нарисну геометрію, мистецтвознавство, кольорознавство, художньо-прикладну графіку, технологію живописних матеріалів та навчальну практику (пленер).

Отже, аналіз навчальних планів і програм показав наявність можливостей для формування в студентів мистецьких спеціальностей художньо-графічних компетентностей, причому з огляду на засади диверсифікації вищої мистецької освіти.

Для з'ясування реального стану досліджуваної проблеми ми звернулися до 276 студентів I-IV курсів з питаннями анкети (див. додаток Г). На цьому етапі експериментального дослідження ми не виявили значних розбіжностей у відповідях художників та художників-педагогів, саме тому далі представляємо узагальнені результати опитування студентів мистецьких спеціальностей.

Зокрема, до вступу на мистецьку спеціальність 30,2 % студентів не мали досвіду допрофесійної підготовки, тобто вони не навчалися в художній школі чи ліцеї; 50,9 % навчалися в художніх студіях чи гуртках, закінчили художній ліцей або художню школу; 18,9 % готувалися індивідуально з репетитором і вели роботу, спрямовану на виконання завдань вступних іспитів. Усі студенти, які взяли участь у нашому дослідженні, витримали складний конкурс для вступу на мистецьку спеціальність і на час вступу до університету мали певний рівень сформованості художньо-графічних компетентностей.

Самостійно майбутню професію обрали 49,2 % студентів; для 50,8 % студентів важливим є пов'язати своє життя з образотворчим мистецтвом та дизайном, проте не з педагогічною діяльністю. Обраний фах подобається 50,1 % студентам, не подобається взагалі – 18,4 %, 31,5 % студентів не мають остаточної думки з цього приводу. Є намір зайнятися викладацькою діяльністю у 45,3 % студентів, 54,7 % студентів бажають професійно займатися мистецтвом.

Загалом позитивно оцінили студенти рівень освіти на факультетах мистецтв, а саме: як низький – 24,5 %, середній – 64,6 %, високий – 10,9 %, проте лише 44,6 % студентів задоволені змістом навчання. Серед питань анкети було й таке «Яким видам діяльності приділяється найбільше уваги в навчальному процесі Вашого університету», на яке 59,1 % студентів відповіли, що це виключно академічні художньо-практичні заняття. Отже, переважна більшість опитаних студентів вважають, що навчання на художньо-графічних факультетах закладів вищої освіти спрямоване на оволодіння образотворчою грамотою та мистецькими аспектами майбутньої професійної діяльності.

Стосовно складників навчального процесу на художньо-графічних факультетах, які потребують розширення та вдосконалення, студенти відзначили, передусім, практичну художньо-професійну підготовку (40,2 %), а також збільшення кількості завдань творчого характеру (55 %), уведення індивідуальних, колективних, проектних форм роботи (20,5 %), поглиблене вивчення методів та інноваційних технологій навчання образотворчому

мистецтву (35,2 %), вивчення особливостей дитячої творчості (19 %), педагогічної майстерності (22,6 %), удосконалення змісту навчання засобами інформаційно-комунікативних технологій, мультимедійних технологій, використання в процесі навчання нетрадиційних технік рисунка та живопису (30,1 %). Отже, на думку переважної більшості студентів мистецьких спеціальностей, зміст навчання на художньо-графічних факультетах закладів вищої педагогічної освіти повинен включати основні аспекти художньо-графічної діяльності, а також орієнтуватись на творчий розвиток студентів.

На питання «Чи можна вважати інтеграцію різних видів мистецтва важливим чинником оптимального опанування образотворчим мистецтвом?» ствердно відповіли 82,2 % студентів, серед них – 60,5 % вважають, що доцільно вводити такі види мистецтва, які безпосередньо пов'язані з образотворчим, а саме: художня фотографія, дизайн, комп'ютерна графіка, архітектура. Як показали уточнюючі бесіди, це дозволить їм бути затребуваними на сучасному ринку праці і на високому рівні виконувати художньо-графічну діяльність новітніми художньо-технічними засобами.

Щодо результатів художньо-професійного навчання, 69,7 % студентів бажають оволодіти системою художніх знань, умінь та навичок, що дасть їм можливість реалізувати свій творчий потенціал у галузі реклами, маркетингу, графічного дизайну, художнього оформлення поліграфічних видань, оформлення WEB-сайтів, комп'ютерної двох- і трьох-мірної графіки, дизайну одягу, меблів, інтер'єру, ландшафтного дизайну, а також у викладанні образотворчого мистецтва в загальноосвітніх, спеціальних та вищих навчальних закладах, у проведенні гурткової роботи в закладах додаткової освіти. Важливою також виявилася для цих студентів як теоретична, так і практична підготовка в галузі мистецтвознавства, психолого-педагогічної теорії та практики.

Третій блок запитань був націлений на визначення рівня обізнаності студентів стосовно суті та змістового наповнення художньо-графічних компетентностей. 70 % студентів виокремили один із перерахованих видів

діяльності, 30 % висловили думку про те, що художньо-графічні компетентності студентів мистецьких спеціальностей поєднують художню, педагогічну, методичну, комунікативну види діяльності. На питання «Чи дозволяє Вам існуюча система підготовки студентів мистецьких спеціальностей сформувати художньо-графічні компетентності?» 27,9 % студентів відповіли ствердно, 50,5 % вважають, що лише частково, 21,6 % студентів не дали чіткої відповіді.

Задля виокремлення основних видів навчання студентів мистецьких спеціальностей, що сприяють формуванню їх художньо-графічних компетентностей, було використано метод ранжування (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Складові мистецької освіти, що на думку студентів сприяють формуванню художньо-графічних компетентностей

Складник	Ранг
Практична художня діяльність	5,2
Дисципліни предметної спеціалізації	5,0
Інформатична підготовка	4,9
Теорія творчості	4,6
Мистецтвознавство	4,5
Інтердисциплінарні зв'язки	4,1
Форми організації навчальної діяльності	2,8
Психолого-педагогічні дисципліни	2,4

Джерело: складено автором самостійно

Із табл. 3.1 бачимо, що більшість студентів надає перевагу практичній художній діяльності і при цьому недооцінює роль і значення психолого-педагогічних дисциплін та специфічних форм організації художньо-графічної діяльності. Такі дані свідчать про те, що студенти прагнуть оволодіти художньо-графічними компетентностями задля реалізації свого творчого потенціалу, але не пов'язують цей процес із певними формами й методами роботи, мають низьку мотивацію до художньо-педагогічної діяльності. Уточнюючі співбесіди засвідчили, що студенти мистецьких спеціальностей не вбачають відмінностей у навчанні на художньо-графічних факультетах вищих педагогічних навчальних закладів і в академіях мистецтв.

Із питаннями анкети ми звернулися й до викладачів художньо-графічних

факультетів. Метою анкетування було визначити ставлення викладачів до існуючої системи художньої освіти, встановити яким формам, методам, засобам організації навчальної діяльності студентів вони надають перевагу під час формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (див. додаток Д).

За результатами узагальнення відомостей встановлено, що процес навчання студентів мистецьких спеціальностей забезпечують висококваліфіковані викладачі, які переважно мають високий рівень художньої культури й професійної майстерності. Між тим, відповіді викладачів показали, що переважну більшість із них не задовольняє діюча система підготовки студентів мистецьких спеціальностей, оскільки, на їх погляд, відбувається невпинне скорочення часу на індивідуальну роботу та на вивчення дисциплін предметної спеціалізації. І це впливає на результати навчання та рівень сформованості художньо-графічних компетентностей студентів.

Варто відмітити, що всі опитані нами викладачі добре обізнані в сутності поняття «художньо-графічна компетентність» та погоджуються з тим, що це складне утворення, яке містить більш прості компетентності. Зокрема, були названі – творчі, композиційні, естетичні й проектні компетентності (80 % з опитаних викладачів), 12 % викладачів додали до них – компетентності з кольорознавства, мистецтвознавства, формотворення, конструкційних матеріалів.

Одностайною була відповідь викладачів на питання «Чи достатньо часу студенти мистецьких спеціальностей приділяють самостійній та індивідуальній роботі?». Викладачі вважають, що студенти практично не приділяють уваги самостійній роботі, про що свідчить кількість та якість виконання домашніх завдань, які вони демонструють на переглядах.

Щодо форм організації навчальної діяльності студентів, 80 % викладачів вважають, що задля комплексного формування зазначених компетентностей необхідно поєднувати аудиторні й позааудиторні та теоретичні й практичні форми роботи. Із запропонованих у анкеті методів організації художньо-

графічної діяльності студентів 87,5 % викладачів віддали перевагу прикладним методам навчання, поставивши їх на перше місце; 75 % вважають доцільними методи активізації художньо-графічної діяльності студентів, зокрема інсталяції, демонстраційно-образний метод, метод естетичних асоціацій, метод імпровізації, творчі вправи-клаузури й художньо-педагогічні проекти. Лише 25 % викладачів відмітили необхідність методів контролю й самоконтролю художньо-графічної діяльності. 87,5 % викладачів вважають, що необхідне комплексне застосування сучасних технологій навчання задля формування та розвитку всіх складників художньо-графічних компетентностей студентів.

Викладачі художньо-графічних факультетів – авторитетні спеціалісти, які мають чималий досвід роботи зі студентами мистецьких спеціальностей. Їх досвід роботи в галузі мистецької освіти дозволяє робити висновки, що існуюча система підготовки студентів мистецьких спеціальностей не здатна в повній мірі сформувати художньо-графічні компетентності. Для цього необхідною є плідна самостійна робота студентів мистецьких спеціальностей, удосконалення форм та методів роботи, участь студентів у виставках, олімпіадах, конкурсах різних рівнів задля підвищення їх пізнавальної, творчої активності.

На наступному етапі констатувального експерименту було визначено рівні сформованості художньо-графічних компетентностей у студентів мистецьких спеціальностей за визначеними критеріями. Для цього було розроблено спеціальну діагностичну методичку, що досліджувала:

– показники мотиваційного критерію за результатами діагностичної методички виявлення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, у якій студентам пропонувалось проранжувати фахові навчальні дисципліни й обґрунтувати свій вибір (див. додаток Е), а також за тестовим опитуванням (див. додаток Г);

– показники когнітивного критерію за експертною оцінкою відповідей студентів на питання контрольної роботи, яка включала завдання, що стосувалися аспектів художньо-графічної діяльності (див. додаток Є);

– процесуальний критерій мав на увазі визначення ступеня сформованості

художньо-графічних компетентностей студентів за кожною зі складових компетентностей (художньо-інтерпретаційна, художньо-проектна, художньо-творча, художньо-естетична, художньо-композиційна) шляхом виконання творчих завдань (додаток Ж);

– рефлексивний критерій досліджувався з допомогою діагностики відчуття форми при сприйнятті простих і складних візуальних форм (за О. Торшиловою та Т. Морозовою [31]), яка містила блок тестових проблемних завдань (додаток З).

Отже, продемонструємо та проаналізуємо отримані результати. Подані вище дані відповідей студентів на запитання анкети дали привід з'ясувати ієрархію їх фахових мотивів, а також систему пріоритетів у здійсненні різновидів художньо-графічної діяльності, виражених у формі трьох аспектів – спеціально-художнього, художньо-комунікативного та художньо-педагогічного (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Рівень сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за мотиваційним критерієм (у %)

Рівень	1-2 курси (142 особи)	3-4 курси (134 особи)	Середній показник
Спеціально-художній аспект			
Початковий	13,2	4,2	8,7
Середній	18,4	15,2	16,8
Достатній	34,4	44,4	39,4
Високий	34,0	36,2	35,1
Художньо-комунікативний аспект			
Початковий	33,1	5,0	19,2
Середній	29,6	43,9	36,7
Достатній	18,1	28,4	23,1
Високий	19,2	22,7	21,0
Художньо-педагогічний аспект			
Початковий	45,3	29,2	37,2
Середній	25,1	30,5	27,8
Достатній	18,4	28,3	23,4
Високий	11,2	12,0	11,6

Джерело: складено автором самостійно

Кількісний аналіз табл. 3.2 показує наступну тенденцію: мотиваційна

готовність до здійснення художньо-графічної діяльності, бажання оволодівати художньо-графічними компетентностями; частота спілкування з художніми творами; прагнення до самостійної художньо-графічної діяльності; прагнення до творчого самовираження та самореалізації в професійній художньо-графічній діяльності; застосування нових художніх, педагогічних, методичних технік і технологій зростає з переходом студентів на наступний курс й підвищуються після проходження студентами педагогічної, виробничої практики. Загалом, за *спеціально-художнім аспектом* – кількість студентів із початковим і середнім рівнями зменшується відповідно на 9 % і 3,2 %, із достатнім зростає на 10 %, із високим – на 2,2 %. За *художньо-комунікативним аспектом* – показники початкового рівня зменшуються на 28,1 %, середнього – на 14,5 %, показники достатнього рівня зростають на 10,3 %, високого – на 3,5 %. За *художньо-педагогічним аспектом* – кількість студентів із початковим рівнем зменшується на 16,1 %, із середнім – на 5,4 %, із достатнім рівнем збільшується на 9,9 %, із високим – на 0,8 %.

Якісний аналіз даних табл. 3.2 демонструє, що найбільш високий рівень мотиваційної готовності студенти мистецьких спеціальностей виявляють у спеціально-художньому аспекті, найменший – у художньо-педагогічному, а художньо-комунікативний аспект художньо-графічної діяльності займає проміжну ланку. Тобто, більшість опитаних студентів наполягає на необхідності оволодіння художньо-графічними компетентностями для роботи саме в галузі образотворчого мистецтва та поза викладацькою діяльністю. Вони вважають, що першочерговим у художньо-графічній діяльності є спеціально-художній аспект, який реалізується через опору на мистецькі знання та потребує спеціальних художньо-графічних умінь і навичок.

Також для виявлення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за мотиваційним критерієм студентам пропонувалась діагностична методика, у якій необхідно було проранжувати фахові навчальні дисципліни інваріантної та варіативної складової для художників і художників-педагогів (див. додаток Е). Узагальнені

дані подаємо у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Місце в рангу	1 курс		2 курс		3 курс		4 курс	
	X	XII	X	XII	X	XII	X	XII
I місце	Блок 3	Блок 1	Блок 1	Блок 1	Блок 3	Блок 1	Блок 3	Блок 1
II місце	Блок 1	Блок 2	Блок 3	Блок 2	Блок 1	Блок 2	Блок 1	Блок 4
III місце	Блок 4	Блок 4	Блок 4	Блок 4	Блок 4	Блок 4	Блок 4	Блок 2

X – художники, XII – художники-педагоги

Джерело: складено автором самостійно

Якісний аналіз табл. 3.3 відображує зміну в ставленнях студентів до навчальних дисциплін предметної спеціалізації з року в рік. Студенти 1-3-их курсів надають переваги дисциплінам інваріантної та варіативної складової (залежно від спеціальності), тобто тим, що відповідають спеціально-художньому та художньо-комунікативному аспектам художньо-графічної діяльності (блок 1, блок 2, блок 3). Свій вибір студенти пояснили тим, що важливим для них є формування, насамперед, фахових знань, практичних умінь та навичок в образотворчій галузі, щоб здійснювати художньо-графічну діяльність на високому рівні. Навчальним дисциплінам психолого-педагогічного циклу переважна більшість студентів 1-3-х курсів включно віддала останнє місце. Лише студенти 4-го курсу навчання (художники-педагоги) поставили їх на друге місце після дисциплін інваріантної складової. Більшість художників-педагогів четвертого року навчання, після проходження виробничих практик у школі, оздоровчих таборах, дійшли висновку, що хочуть займатися й викладацькою діяльністю. Серед художників переважна більшість студентів обрала навчальні дисципліни варіативної складової, тобто ті, що пов'язані з формуванням спеціальних знань. Отже, дана методика підтвердила відповіді студентів на попереднє тестове опитування.

Рівень сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за когнітивним критерієм був визначений за результатами опитування студентів (додаток Є). Результати подаються у таблиці 3.4.

Рівень сформованості художньо-графічних компетентностей студентів
мистецьких спеціальностей за когнітивним критерієм (у %)

Рівень	1-2 курси (142 особи)	3-4 курси (134 особи)	Середній показник
Спеціально-художній аспект			
Початковий	17,0	9,3	13,2
Середній	37,1	38,4	37,7
Достатній	25,4	27,2	26,3
Високий	20,5	25,1	22,8
Художньо-комунікативний аспект			
Початковий	49,8	27,3	38,6
Середній	32,0	45,5	38,8
Достатній	10,0	13,2	11,6
Високий	8,2	14,0	11,0
Художньо-педагогічний аспект			
Початковий	53,0	29,2	41,1
Середній	31,1	48,0	39,6
Достатній	9,3	14,5	11,8
Високий	6,6	8,3	7,5

Джерело: складено автором самостійно

Як бачимо з табл. 3.4, практично всі з опитаних нами студенти мають базовий рівень знань щодо видів, форм, способів, прийомів і технологій здійснення художньо-графічної діяльності, усвідомлюють сутність художньо-графічних компетентностей, володіють на достатньому рівні образотворчою грамотою (49,7 %). При цьому спостерігаються значні прогалини в художньо-педагогічному аспекті – лише 19,3 % студентів за ступенем своїх знань відповідають високому та достатньому рівням, у художньо-комунікативному аспекті цей показник складає 22,6 %.

Аналіз даних таблиці 3.4. засвідчив, що показники всіх рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей змінюються згідно з переходом студентів на наступний курс, а саме: за *спеціально-художнім аспектом* кількість студентів з початковим рівнем сформованості зменшилася на 7,7 %, із середнім – збільшилася на 1,3 %, із достатнім – на 1,8 %, із високим – на 4,6 %; за *художньо-комунікативним аспектом* кількість студентів із початковим рівнем сформованості зменшилася

на 22,5 %, із середнім рівнем зменшилася на 13,5 %, із достатнім зростає на 3,2 %, із високим – на 5,8 %; за *художньо-педагогічним аспектом* кількість студентів з початковим рівнем сформованості зменшилася на 23,8 %, із середнім – на 16,9 %, із достатнім зростає на 5,2 %, із високим – на 1,7 %.

Як пересвідчуємось, у процесі навчання студенти мистецьких спеціальностей накопичують мистецтвознавчі, дидактичні, методичні знання стосовно видів, форм, способів, прийомів і технологій здійснення художньо-графічної діяльності, про що свідчить динаміка рівня їх знань. Але варто зауважити, що значно зростають лише показники середнього рівня всіх аспектів художньо-графічної діяльності, показники ж достатнього та високого рівнів мають незначні зрушення.

Для визначення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за *процесуальним критерієм* нами було розроблено зміст системи проблемних творчих завдань окремо за кожним складником метаструктури художньо-графічних компетентностей (художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-творчої, художньо-проектної, художньо-естетичної компетентностей) (див. додаток Ж). За результатами оцінки якості виконання й ступеня самостійності студентів ми отримали такі дані (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Рівень сформованості художньо-графічних компетентностей за процесуальним критерієм (у %)

Рівень	1-2 курси (142 особи)	3-4 курси (134 особи)	Середній показник
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Художньо-естетична компетентність			
Початковий	35,0	27,4	28,6
Середній	29,8	31,5	31,2
Достатній	20,2	22,0	21,8
Високий	15,0	19,1	18,4
Художньо-композиційна компетентність			
Початковий	37,0	31,0	32,3
Середній	37,4	38,2	37,9
Достатній	16,4	19,0	18,8
Високий	9,2	11,8	11,0

Продовження таблиці 3.5

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Художньо-інтерпретаційна компетентність			
Початковий	28,5	19,8	17,2
Середній	33,5	34,2	37,4
Достатній	16,9	23,6	22,5
Високий	21,1	22,4	22,9
Художньо-проектна компетентність			
Початковий	25,0	19,9	17,2
Середній	35,2	35,4	37,9
Достатній	17,4	21,5	21,6
Високий	22,4	23,2	23,3
Художньо-творча компетентність			
Початковий	18,7	15,1	13,3
Середній	34,2	34	36,7
Достатній	25,9	26,9	26,3
Високий	21,2	24,0	23,7

Джерело: складено автором самостійно

Як бачимо з табл. 3.5, найкраще розвиненою у студентів виявилася художньо-творча компетентність (50 %), далі йде художньо-інтерпретаційна компетентність (45,4 %), художньо-проектна компетентність (44,9 %), у меншій мірі – художньо-естетична компетентність (40,2 %) і найгірше – художньо-композиційна компетентність (29,8 %). Причому цей розподіл залишається таким самим у процесі навчання студентів мистецьких спеціальностей. Узагальнені дані подані в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Рівень сформованості художньо-графічних компетентностей за процесуальним критерієм (у %)

Рівень	1-2 курси (142 особи)	3-4 курси (134 особи)	Середній показник
Початковий	28,8	22,6	21,6
Середній	34,0	34,7	36,3
Достатній	19,4	22,6	22,2
Високий	17,8	20,1	19,9

Джерело: складено автором самостійно

Якісний аналіз отриманих даних показує, що лише в 42,1 % студентів мистецьких спеціальностей у повній мірі розвинені всі художньо-графічні компетентності, вони володіють сукупністю вмінь, практичних навичок та

готові до застосування їх у професійній діяльності.

Кількісний аналіз табл. 3.6 показує, що в 57,9 % студентів художньо-графічні компетентності перебувають на початковому та достатньому рівнях сформованості. Проте динаміка у формуванні художньо-графічних компетентностей з року в рік усе ж таки проглядається. Кількість студентів із показниками початкового рівня сформованості зменшується на 6,2 %, із середнім – на 0,7 %, із достатнім зростає на 3,2 %, із високим – на 2,3 %.

Для діагностування рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів за *рефлексивним критерієм* нами було адаптовано методику відчуття форми при сприйнятті простих і складних візуальних форм О. Торшилової та Т. Морозової (див. додаток 3). Вивчення продуктів діяльності студентів за результатами виконання тестів показало наступне:

– при виконанні тесту 1 «Геометрія в композиції» більшість студентів (біля 50 %) показала добре орієнтування в конструктивно-композиційній побудові художнього твору та вміло розпізнала геометричні фігури, які знаходяться в основі композиції запропонованих репродукцій;

– при виконанні тесту 2 «Гучний – тихий» у майже половини студентів виникли труднощі з розумінням виражальних особливостей живописних творів та їх «звучанням», тобто із визначенням насиченості кольору, складності композиції, характеру лінії та фактури;

– тест 3 «Матісс» продемонстрував, що більше, ніж 60 % студентів володіє інтуїтивним умінням вирізняти особливості художнього стилю та визначати виражальні засоби різних художників;

– тест 4 «Обличчя» не викликав жодних труднощів у студентів, вони чітко визначили внутрішній стан, характер та статус портретованих, з достатньою легкістю обґрунтували свою відповідь;

– тест 5 «Метелик» показав, що студенти розуміють і відчувають різницю між реалістичним та формалістичним живописом, 65 % має власну думку з приводу цих двох технік, при цьому думки студентів відрізняються, оскільки відрізняється їх ставлення та вподобання до реалістичного та формалістичного

живопису;

– тест 6 «Ван Гог» спрямовувався на виявлення особливостей естетичного ставлення студентів до творів мистецтва. Необхідно було обрати більш образні та емоційно складні зображення, які відрізняються своїм внутрішнім та глибоким психологічним станом, що підсилюється з допомогою колориту, трансформації форми. Це з успіхом продемонстрували 48 % студентів.

Узагальнені результати подані в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Рівень сформованості художньо-графічних компетентностей студентів за рефлексивним критерієм (у %)

Рівень	1-2 курси (142 особи)	3-4 курси (134 особи)	Середній показник
Початковий	19,2	17,3	18,3
Середній	36,0	31,6	33,8
Достатній	26,3	28,9	27,6
Високий	18,5	22,2	20,3

Джерело: складено автором самостійно

Кількісний аналіз даних табл. 3.7 показує тенденцію на зростання рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів за рефлексивним критерієм під час навчання. Як бачимо, кількість студентів із показником початкового й середнього рівнів сформованості зменшується відповідно на 1,9 % і 4,4 %, а з достатнім і високим зростає на 6,3 %.

Студенти, які взяли участь в експерименті, змогли якісно виконати завдання, продемонструвавши досить високий ступінь новизни й оригінальності, широту асоціативних зв'язків, проявити креативність, показали здатність до аналізу своїх та оцінки художніх творів інших авторів. У табл. 3.8 і 3.9 подаються узагальнені результати констатувального експерименту.

Кількісний аналіз табл. 3.9 демонструє, що компоненти художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей розвинені нерівномірно, через що серйозного доопрацювання потребують *когнітивний* і *процесуальний* структурно-критеріальний компоненти. Краще за все в студентів мистецьких спеціальностей розвинутими є *мотиваційний* та *рефлексивний*

компоненти художньо-графічних компетентностей.

Таблиця 3.8

Вихідний рівень сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей 1-2-х курсів (у %)

Критерій	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Мотиваційний	30,5	24,3	23,7	21,5
Когнітивний	40,0	33,5	14,8	11,7
Процесуальний	28,8	34,0	19,4	17,8
Рефлексивний	19,2	36,0	26,3	18,5

Джерело: складено автором самостійно

Таблиця 3.9

Вихідний рівень сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей 3-4-х курсів (у %)

Критерій	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Мотиваційний	12,8	29,9	33,7	23,6
Когнітивний	21,9	42,2	18,1	17,8
Процесуальний	22,6	34,7	22,6	20,1
Рефлексивний	17,3	31,6	28,9	22,2

Джерело: складено автором самостійно

Підсумувавши отримані дані та порівнявши їх з ознаками рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, ми отримали такі узагальнені результати (див. табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Вихідний рівень сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (у %)

Рівень	1-2 курси (122 особи)	3-4 курси (119 осіб)	Середній показник
Початковий	29,6	18,6	24,1
Середній	31,9	34,6	33,3
Достатній	21,1	25,8	23,4
Високий	17,4	21,0	19,2

Джерело: складено автором самостійно

Кількісний аналіз даних табл. 3.10 свідчить про те, що формування й розвиток художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких

спеціальностей відбувається протягом усього терміну навчання на художньо-графічному факультеті. Це відображає позитивна динаміка рівнів художньо-графічних компетентностей за кожним із критеріїв та цілісно, на що впливає систематичне навчання в аудиторії, а також самостійно, проходження студентами визначених виробничих і навчальних (плернерних) практик, а також впровадження спецкурсів, які надають знання з різних аспектів художньо-графічної діяльності студентам мистецьких спеціальностей.

Якісний аналіз отриманих даних дає зрозуміти, що суттєвої роботи потребують 24,1 % студентів, які характеризуються початковим рівнем виконання дій, майже повною відсутністю проявів показників художньо-графічних компетентностей у навчальній діяльності, репродуктивним способом здійснення художньо-графічної діяльності, пасивним ставленням до майбутньої професійної діяльності, які не мають чітко вираженого прагнення до творчого самовираження та самореалізації в професійній художньо-графічній діяльності.

Отримані результати виокремили *суперечності та труднощі*, які притаманні процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Зокрема встановлено, превалює формальний підхід до конструювання змісту навчального процесу, що ґрунтується, переважно на знаннево зорієнтованій парадигмі, традиціях академічної художньої підготовки; не в достатній мірі під час побудови змісту навчальної діяльності студентів урахується сутність і зміст базових, ключових та спеціальних професійних компетентностей; відсутній інтегративний підхід у визначенні шляхів та засобів формування художньо-графічних компетентностей студентів; на недостатньому рівні запроваджуються навчальні інновації, особливо комп'ютерно зорієнтовані; з року в рік зменшується питома вага індивідуалізованої самостійної навчальної діяльності студентів. Як наслідок, спостерігаються досить низькі показники сформованості художньо-графічної діяльності студентів; непропорційна розвиненість структурно-критеріальних компонентів художньо-графічних компетентностей, а саме, когнітивного – 68,7 % та процесуального – 60,3 %

компонентів, а також переважно початковий і середній рівень сформованості художньо-графічних компетентностей у 57,4 % студентів мистецьких спеціальностей.

Отже, узагальнення емпіричної інформації констатувального етапу дослідницької роботи надає підстави зробити висновок про можливість і доцільність застосування технологій, уведення додаткових засобів, що здатні забезпечити перевагу достатнього й високого рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

3.2. Дослідно-експериментальна перевірка дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Метою другого етапу дослідно-експериментальної роботи стала практична апробація визначеної сукупності дидактичних умов та дотичної до них структурно-функціональної моделі формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

За результатами аналізу теоретичних положень та існуючих суперечностей і труднощів, представлених у попередньому тексті дисертації, було створено та апробовано дослідно-експериментальну програму формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, що реалізовувалася через вихідний, формувальний та підсумковий етапи.

Вихідний етап був спрямований на розробку програми дослідження, програм вивчення навчальних курсів, планів-конспектів занять, добір дидактичного забезпечення (навчально-методичних комплектів, демонстраційного матеріалу, відеоматеріалів, лабораторного обладнання навчальних кабінетів, установку ТЗН, комп'ютерного забезпечення тощо), форм, методів і технологій. Відбір засобів формування художньо-графічних компетентностей студентів відбувався на засадах компетентнісного, особистісно-діяльнісного, контекстно-модульного й задачного підходів.

Зокрема, було враховано наявний рівень та відмінності в системі підготовки художників і художників-педагогів та в створеній дослідно-експериментальній програмі виокремлено змістове ядро – інваріантний набір дисциплін предметної спеціалізації із системою самостійної роботи студентів, що є необхідним підґрунтям для формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Шляхом контекстно-модульного структурування було визначено додаткові навчальні модулі – варіативні дисципліни та дисципліни за вибором, зміст яких відбирався з огляду на потреби студентів, рівень їхніх компетентностей у художньо-графічній діяльності, а також спеціалізації.

Як результат вивчення стану проблеми, були з'ясовані тонкі розбіжності в змісті окремих художньо-графічних компетентностей. Наприклад, для художників і дизайнерів більш розширений обсяг має художньо-проектна компетентність, а для художників-педагогів – художньо-композиційна. Відтак, до змісту навчання студентів нами було введено спецсеминар «Колір у живописі» (45 годин) та спецкурс «Трансформація форми в портретному живописі» (60 годин), спеціально розроблену систему навчальних завдань для самостійної роботи та занять на пленері. До того ж – узагальнено й класифіковано методи, прийоми та технології формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (див. табл. 3.11 і 3.12).

Таблиця 3.11

Методи формування художньо-графічних компетентностей студентів
мистецьких спеціальностей

Основи класифікації	Групи методів	Методи
1	2	3
За аспектами художньо-графічної діяльності	Спеціально-художні	братів Дюпюї, малювання з натури (за П. Шмідом), геометральний метод, натуралістичний метод, метод копіювання, вправ, творчі вправи-клаузури, моделювання художньо-творчих завдань, пленер, виставки [27];
	Художньо-комунікативні	художньо-естетичний, метод інсталяції, естетичних асоціацій, імпровізації, майстер-клас, виставковий звіт;

Продовження таблиці 3.11

1	2	3
	Художньо-педагогічні	особистої демонстрації викладача, емоційного заряду, творчих художньо-педагогічних проєктів, проблемно-евристичний метод, імітаційно-ігрове моделювання;
За аспектами формування складників художньо-графічних компетентностей	Методи мотиваційного стимулювання	заохочення, гальмування, створення ситуацій успіху, позитивної атмосфери занять, побудова нестандартних постановок, вибір колоритної характерної натури;
	Когнітивні методи	евристичних запитань, порівняння, евристичного спостереження, метод фактів, метод дослідження, метод конструювання понять, метод конструювання правил, метод гіпотез, метод прогнозування, метод помилок, метод конструювання теорій тощо, метод інтеграції [24];
	Діяльнісні методи	цілепокладання, планування, нормотворчості, самоорганізації навчання, взаємонавчання, метод рецензії, самооцінки, контролю [32], творча майстерня, інсталяція, навчальне проєктування;
	Рефлексивні методи	метод емпатії (вживання), смислового, символічного й образного бачення, фантазування, перфоменс, портфоліо;
За підходами до формування художньо-графічних компетентностей	Прикладні методи	братів Дююї, малювання з натури (за П. Шмідом), геометральний метод, натуралістичний метод, метод копіювання, вправ, метод особистої демонстрації викладача [27];
	Активізації художньо-графічної діяльності	інсталяція, імітаційно-ігрове моделювання, художньої інтеграції, демонстраційно-образний метод, естетичних асоціацій, імпровізації, емоційного заряду, художньо-естетичний, проблемно-евристичний, моделювання художньо-творчих завдань, творчих художньо-педагогічних проєктів, вправи-клаузури, кейс-метод;
	Організації художньо-графічної діяльності	цілепокладання, планування, створення освітніх програм, нормотворчість, регламентація, самоорганізація навчання, взаємонавчання [32];
	Контролю та самоконтролю ХГ діяльності	попередній перегляд, домашні завдання, виставкові звіти, конкурси, навчальні проєкти, портфоліо, рейтинг;
За етапами формування художньо-графічних компетентностей	Діагностично-розвивальні	проєктивні тести креативності, творчого розвитку, творчого потенціалу, творчих здібностей, педагогічних здібностей, сформованості компетентностей; адаптаційно-корекційні художньо-графічні вправи і задачі;

	Формувальні	вступні, мотиваційні, пізнавальні, репродуктивні, частково-продуктивні, продуктивні, пошукові, рефлексивні, творчі, інтеграційні художньо-графічні вправи і задачі;
	Контрольно-корекційні	усний, письмовий, комп'ютерний контроль, портфоліо, виставковий звіт, рейтинг

Джерело: складено автором самостійно на основі джерела [1]

Таблиця 3.12

Технології формування художньо-графічних компетентностей студентів
мистецьких спеціальностей

Засоби формування ХГ-компетентностей	Моделі застосування
1	2
Особистісно зорієнтовані технології	
<ul style="list-style-type: none"> • Виставкова діяльність • Вправи-клаузури • Інноваційні техніки рисунка й живопису • Кейси • Колективна творча діяльність • Коучинг • Майстер-класи • Навчальні художньо-графічні проекти • Система навчальних завдань • Творчі конкурси • Тренінг Художня комунікація 	<ul style="list-style-type: none"> • Інтерактивні технології – організація навчальної роботи шляхом діалогової взаємодії студента з навчальним оточенням [7, с.107]. • Кейс-технології – аналіз конкретної ситуації із отриманням конкретного продукту та тестовою оцінкою здобутого студентом досвіду. • Контекстні технології – послідовне моделювання в різноманітних формах навчальної діяльності студентів їх майбутньої професійної художньо-графічної діяльності з боку її предметно-технологічного і соціального складників [7]. • Коучингові технології – тренування, спрямоване, насамперед, на творчий розвиток студентів. • Проблемно-розвивальні технології – процедура структурування навчальної інформації на принципах проблемності та творчої самореалізації студентів як основи розв'язання ними навчальних завдань [8]. • Проектні технології – технологічний цикл зі створення певного навчального художньо-графічного продукту. • Рейтингові технології – процедура визначення місця студента серед інших за результатами художньо-графічної діяльності впродовж визначеного часу. • Рефлексивні технології – перетворення розумової й практичної діяльності студентів через психологічні механізми їхньої рефлексії. • Тестові технології – поетапний і різнобічний контроль процесу й результату навчальної діяльності студентів за допомогою тестових завдань [7, с.107]. • Технологія комплексної диференціації – розподіл студентів на динамічні типологічні групи і пристосування навчальної роботи до визначених особливостей груп [6]. • Тренінгові технології – тренування, вправляння, у результаті чого відбувається формування й відпрацьовування художньо-графічних умінь, навичок.

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> • Художньо-графічне портфоліо – цілеспрямований, систематичний і безперервний збір досягнень студента, спосіб його самооцінки й самопрезентації.
Інтегративні технології	
<ul style="list-style-type: none"> • Духовно-світоглядна інтеграція • Естетико-мистецтвознавча інтеграція • Комплексна інтеграція • Імітаційно-ігрові технології – розгортання гри-імітації за заданими правилами на підставі інтеграції мистецтв і видів художньо-професійної діяльності. • Інсталяція – просторова композиція, що поєднує різні елементи, зокрема твори мистецтва, музику, відео, з реальністю і при цьому є художнім цілим. • Інтеграція культурологічного типу • Система завдань на інтеграцію мистецтв • Мистецька компіляція – трансформація та об'єднання різних форматів мистецької інформації (твори мистецтва, музика, відео). • Перфоманс – презентація художньо-графічного продукту в певний час, у визначеному місці самим автором у вигляді вистави. 	
Мультимедійні технології	
<ul style="list-style-type: none"> • Презентації • Сервісні проекти • Flash-роліки • Комп'ютерні моделі • Комп'ютерна анімація • Відеофрагменти • Опорний зоровий конспект • Інфографіка • Цифровий живопис • Комп'ютерна графіка 	<ul style="list-style-type: none"> • Віртуальна художня майстерня – виконання студентами навчальних завдань у графічних редакторах. • Віртуальний музей – спеціалізований web-сайт для експозиції віртуальних художніх матеріалів. • Дизайн-проект – проект, виконаний засобами комп'ютерної графіки й web-технологій. • Електронна дошка оголошень – різновид ескізного художньо-графічного проекту. • Мультимедійне портфоліо – структурована колекція художньо-графічних робіт, презентована засобами мультимедіа (графіка, текст, відео, звукові та анімаційні ефекти). • Мультимедійні лекції. • Портфоліо процесу – електронна колекція ескізів, замальовок, клаузур. • Презентаційне портфоліо – зібрання завершених навчальних художньо-графічних проектів. • Web-квест – рольова гра, зміст якої охоплює художньо-графічну діяльність і передбачає виконання студентами проектних завдань із використанням ресурсів Інтернету

Джерело: складено автором самостійно

Як результат, побудовано дослідно-експериментальну програму (див. табл. 3.13).

Дослідно-експериментальна програма формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

ВИХІДНИЙ ЕТАП	
<p>Мета: розробка й характеристика дослідно-експериментальної програми, а також дидактичного й методичного забезпечення роботи з формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.</p> <p>Зміст: дисципліни предметної спеціалізації (інваріантна та варіативна складові); спецкурси і спецсемінари</p>	
<p>Зміст роботи</p> <p>1) діагностика вихідного рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей;</p> <p>2) розробка структурно-функціональної моделі формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей;</p> <p>3) розробка дидактичних засобів формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей;</p> <p>4) відбір методів, форм і технологій формування ХГ-компетентностей</p>	<p>Засоби, що застосовуються</p> <p>1) методики діагностики рівня сформованості художньо-графічних компетентностей за мотиваційним, когнітивним, процесуальним та рефлексивним критеріями;</p> <p>2) компетентнісний підхід до відбору актуальних компетентностей;</p> <p>3) контекстно-модульне структурування змісту навчання;</p> <p>4) особистісно-діяльнісний підхід до проектування освітніх траєкторій художників і художників-педагогів;</p> <p>5) задачний підхід до проектування змісту ХГ-діяльності студентів;</p> <p>6) художньо-естетичний підхід до відбору методів, форм і технологій формування ХГ-компетентностей студентів</p>
ФОРМУВАЛЬНИЙ ЕТАП	
<p>Мета етапу: апробація дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.</p> <p>Зміст: дисципліни предметної спеціалізації (інваріантна та варіативна складові), спецсемінар «Колір у живописі», спецкурс «Формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей засобами кольору в живописі», аудиторна самостійна й індивідуальна та позааудиторна робота</p>	
Цільовий модуль	
<p>Мета: відбір доцільних засобів формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, регулювання змісту та узгодження структурної послідовності цього процесу.</p> <p>Дидактична умова: контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей.</p>	
<p>Зміст роботи</p> <p>1) аналіз дидактичних можливостей дисциплін предметної спеціалізації у формуванні ХГ-компетентностей студентів мистецьких спеціальностей;</p> <p>2) діагностика вихідного рівня сформованості ХГ-компетентностей студентів;</p> <p>3) проектування змісту спецкурсів та спецсемінарів для забезпечення</p>	<p>Засоби, що застосовуються</p> <p>1) навчально-методичні комплекси з викладання дисциплін інваріантної та варіативної складових;</p> <p>2) методичне, дидактичне забезпечення спецкурсів і спецсемінарів;</p> <p>3) методичне забезпечення позааудиторної роботи студентів мистецьких спеціальностей</p> <p>4) методики діагностики вихідного рівня сформованості ХГ-компетентностей студентів</p>

Продовження таблиці 3.12

комплексного впливу на досліджуваний процес	
Розвивальний модуль	
Мета: формування художньо-графічних компетентностей та їх складників, формування їх метаструктури.	
Дидактична умова: комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій	
Зміст роботи 1) відпрацювання мотиваційного, когнітивного, процесуального й рефлексивного компонентів художньо-графічних компетентностей; 2) формування окремих ХГ-компетентностей; 3) формування метаструктури – художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-проектної, художньо-творчої, художньо-естетичної компетентностей	Засоби, що застосовуються 1) методи емоційного стимулювання, когнітивні, діяльнісні та рефлексивні методи; 2) спектр особистісно зорієнтованих, інтеграційних та мультимедійних технологій; 3) система художньо-графічних завдань-кейсів; 4) нетрадиційні техніки рисунка та живопису; 5) комп'ютерно зорієнтовані технології; 6) дидактичні засоби (пам'ятки, приписи, алгоритми, структурно-логічні схеми, технологічні картки, опорні зорові конспекти, інфографіки); 7) дидактичне й методичне забезпечення спецсемінару «Колір у живописі»
Творчий модуль	
Мета: переклад репродуктивної художньо-графічної діяльності у творчо-продуктивну, розвиток художньо-графічних компетентностей студентів.	
Дидактична умова: Організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів.	
Зміст роботи 1) розробка складників освітньо-розвивального середовища навчання студентів мистецьких спеціальностей; 2) посилення питомої ваги індивідуальних і самостійних видів навчальної діяльності студентів; 3) розробка змісту позааудиторної й самостійної роботи студентів	Засоби, що застосовуються 1) навчально-методичні комплекси з викладання дисциплін; 3) методика зі спеціальних творчих вправ; 4) система художньо-графічних завдань; 5) методики організації плернерної практики, гурткової роботи; 6) виставкова діяльність; 7) дидактичне забезпечення спецкурсу «Трансформація форми в портретному живописі»
Контрольно-коригувальний модуль	
Мета: контроль і корекція рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.	
Дидактична умова: організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей студентів	

Зміст роботи 1) оцінка й самооцінка сформованості художньо-графічних компетентностей та їх складників; 2) аналіз, оцінка й корекція застосованих дидактичних засобів формування художньо-графічних компетентностей	Засоби, що застосовуються 1) методика діагностики рівнів сформованості ХГ-компетентностей студентів мистецьких спеціальностей; 2) банк контрольних завдань; 3) тести, опитування, навчальні проекти, курсові роботи; 4) попередній перегляд, художньо-графічні роботи, виставкові звіти
ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП	
Мета: аналіз результативності застосованих засобів формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей	
Зміст роботи 1) оцінка рівнів сформованості всіх складових художньо-графічної компетентності; 2) виявлення динаміки рівнів сформованості складових художньо-графічних компетентностей; 3) аналіз впливу дидактичних умов на формування художньо-графічних компетентностей студентів	Засоби, що застосовуються 1) аналіз (з боку викладачів) та самоаналіз (з боку студентів) якості організації навчальної діяльності з формування художньо-графічних компетентностей студентів; 2) діагностичні методики; 3) художньо-творчі проекти, конкурси, виставки

Джерело: складено автором самостійно

Наступний **формувальний етап** дослідно-експериментальної роботи був націлений на безпосередню діяльність із формування в студентів мистецьких спеціальностей художньо-графічних компетентностей, апробацію визначених дидактичних умов. Це, насамперед, передбачало структурування кожного відрізка навчального матеріалу на цільовий, розвивальний, творчий і контрольньо-коригувальний модулі.

Цільовий модуль мав на меті, з огляду на специфіку конкретних навчальних дисциплін предметної спеціалізації, відбір найбільш доцільних формувальних засобів, застосування яких спричинить досягнення високих результатів саме на цьому відрізку навчального матеріалу, регулювання змісту та узгодження структурної послідовності процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, зокрема і спецкурсів та спецсеминарів. Ефективність цього етапу забезпечувалася створенням у навчальному процесі такої дидактичної умови, як *контекстно-*

модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей.

Цілеспрямоване формування художньо-графічних компетентностей ми здійснювали при вивченні навчальних дисциплін інваріантної складової навчального плану та авторської дослідно-експериментальної програми. У додатку Г показані можливості цих дисциплін, а також форми та методи формування художньо-графічних компетентностей студентів у процесі їх вивчення студентами мистецьких спеціальностей.

Для підтримки процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів нами було розроблено лекції до різних навчальних дисциплін предметної спеціалізації, що охоплюють спеціально-художній, художньо-комунікативний і художньо-педагогічний аспекти художньо-графічної діяльності. Зокрема, «Художники-методисти: система зарубіжних методів навчання (від античності до сучасності)», «Художники-методисти: система вітчизняних методів навчання», «Розвиток педагогічної майстерності вчителя образотворчого мистецтва», «Вплив педагогічного малюнка на якість роботи учнів», «Дизайн як вид проектної діяльності: становлення, розвиток, перспективи», «Проектна діяльність у творчості художників-дизайнерів» тощо [18].

Під час *розвивального модуля* відбувалася цілеспрямована діяльність із відпрацювання мотиваційного, когнітивного, процесуального й рефлексивного компонентів художньо-графічних компетентностей, і до того ж – формування її метаструктури – художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-проектної, художньо-творчої і художньо-естетичної компетентностей. Цьому сприяло створення такої умови, як *комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій.*

Ми підтримуємо думку О. Рудницької стосовно того, що провідними принципами мистецької освіти є принцип емоційної насиченості навчального процесу та принцип спонукання до творчого самовираження. На наш погляд,

розвиток позитивної мотивації в навчанні й творчості забезпечує процес переживання студентами позитивних емоцій, цікавий та насичений зміст навчального матеріалу, задоволення від досягнення успіху, проявів самостійності та ініціативності, можливість самоствердження та самовираження засобами творчості [29, с. 95].

Для реалізації принципів емоційної насиченості навчального процесу та спонукання до творчого самовираження необхідно розуміти внутрішній світ студента, використовувати методи емоційного стимулювання навчальної діяльності, такі, як: заохочення, гальмування, створення ситуацій успіху, позитивної атмосфери занять, створення нестандартних постановок, вибір колоритної характерної натури тощо [22]. Беручи це до уваги, вважаємо, що слід заохочувати студентів до виконання творчих робіт різного напрямку, використовувати різні матеріали й техніки, їхнє поєднання й комбінування з метою знаходження свого неповторного індивідуального стилю. Тому, необхідно ініціювати, а також постійно підтримувати в студентів стан активної зацікавленості мистецькими цінностями; цілеспрямовано формувати естетичний та пізнавальний інтереси. Творчість, креативність закладається не лише вихованням смаку до нестандартних та нетипових рішень, але й необхідністю прищеплювати готовність до сприйняття нового, прагнення втілювати та розвивати досягнення інших людей [2].

Для реалізації такої ідеї викладачам художньо-графічних факультетів було запропоновано наступні *прийоми* впливу на мотиваційно-потребнісну сферу студентів, як-от: виявлення інтересу до дій студентів; посильні творчі завдання; розкриття особистісної значущості кожного студента та його художньо-графічної діяльності; прийняття й заохочення різних способів виконання завдань; підвищення значення самостійного вирішення завдання (іноді навіть помилкового, пошук зерна раціональності) [12].

Задля цілеспрямованого формування когнітивного, процесуального й рефлексивного компонентів художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей було створено та апробовано *систему художньо-*

графічних завдань-кейсів (як приклад, див. додаток І). Це завдання: на мотивацію, на формування когнітивної готовності до здійснення художньо-графічної діяльності, на засвоєння окремих операцій художньо-графічної діяльності, творчо-перетворювального характеру, завдання на інтеграцію видів мистецтв. Зміст завдань ми спрямовували як на розуміння, осмислення, так і на запам'ятовування, структурування в пам'яті студента засвоюваного матеріалу, його збереження, цілеспрямовану актуалізацію, практичні вправи з перетворення матеріалу, рефлексію власних дій [10].

Конструктор художньо-графічного завдання-кейсу: завдання-ситуація → вимоги до результату (матеріал, техніка) → короткі теоретичні відомості → художньо-графічний приклад-еталон.

Застосування завдань-кейсів давало змогу вибудовувати процес формування досліджуваних компетентностей шляхом становлення досвіду у вирішенні навчальних проблем. А оскільки кожне із завдань містило емоційні стимули та елементи інновацій, такі завдання викликали в студентів захоплення, вони з головою поринали в творчий процес [20].

Для підтримки процесу формування художньо-графічних компетентностей студентам пропонувались деякі з нетрадиційних технік рисунка та живопису, матеріали, інструменти для малювання, які не є класичними чи широко відомими. Їх використання вможливорює створення нового, оригінального, гармонійного витвору мистецтва. Зазвичай, робота з нетрадиційними техніками проходить в атмосфері розкутості, відкритості, емоційного позитивного ставлення до навчальної діяльності, що дозволяє швидко досягнути бажаного запланованого результату [15]. Існує безліч технік у царині нетрадиційного живопису та рисунку, проте творча фантазія митця продовжує пошук нових оригінальних технік та засобів малювання.

Ми запропонували першокурсникам продовжити знайомство з інноваційними техніками живопису в процесі вивчення навчальної дисципліни «Технологія живописних матеріалів». До таких технік ми включили [3]:

– друкування різноманітними матеріалами та трафаретами (частіше за

все такий друк застосовується для створення декоративного фактурного фону, який можна доповнити будь-яким зображенням);

– малювання на жатому папері (використовується для створення декоративного фактурного фону);

– малювання свічкою або восковою крейдою, восковою пастеллю (досягається цікавий графічний ефект, використовується для створення самостійних мистецьких творів);

– живопис на фользі (досить складна специфічна техніка, використовуючи яку можна досягти незвичайного перламутрового відтінку в живописі; перед використанням потребує тренувальних вправ);

– живопис на склі (вітраж, вільний розпис – відомі живописні техніки, мають досить давні традиції; у процесі роботи використовується багатий арсенал живописних матеріалів – олійні фарби, акварель, темпера, гуаш, кольорова туш);

– живопис кавою (coffee art) (використання кави як живописного екологічно чистого матеріалу; при використанні досягається м'який ефект, можна доповнювати гелевою ручкою, маркером, туш-пером, що додаватиме графічного ефекту);

– живопис на вологому папері (ця техніка поєднує акварельний живопис та інші матеріали, наприклад, сіль, марганець, туш, для отримання певних ефектів);

– монотипія (вид друкованого зображення, виконаного в єдиному екземплярі; існує кілька способів виконання монотипії : картопляна, акварельна та олійна монотипія);

– акватипія (друкування малюнків за допомогою знежиреної водяної фарби, отримані відбитки подібні до акварелі);

– кляксографія (робота виконується рідкими фарбами, тушшю, чорнилом; використовується для створення абстрактного мистецького твору; розвиває асоціативне, абстрактне мислення);

– живопис з допомогою допоміжних матеріалів (пензель заміщується

шматком картону, тканиною, зубною щіткою, частинами тіла тощо).

Застосування таких технік у навчальному процесі сприяло формуванню в студентів мотивації до навчання, яка, зі свого боку, вплинула на якість засвоєних знань та рівень розвиненості художньо-графічних компетентностей. Запропоновані інноваційні техніки використовувалися для тренування та розвитку творчого мислення, фантазії, уяви студентів, формування відповідних практичних умінь та навичок. У процесі роботи ми наголошували, що застосування інноваційних технік не замінює, а певним чином доповнює традиційні. Це також цілком стосується використання різноманітних інформаційно-комунікаційних та мультимедійних технологій [19].

Задля педагогічної підтримки процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів у передовому педагогічному досвіді навчання студентів мистецьких спеціальностей широко використовуються різноманітні засоби – пам'ятки, приписи, алгоритми, структурно-логічні схеми, технологічні картки, опорні зорові конспекти, інфографіки (див. табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Дидактичні засоби формування художньо-графічних компетентностей студентів

Засіб	Опис	Конструктор
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Пам'ятка	Короткі настанови та рекомендації загального характеру	1. Мета. 2. ХГ-еталон та його опис. 3. Рекомендації до вибору матеріалів і інструментів. 4. Рекомендації до етапів виконання діяльності.
Припис	Задokumentоване нормоване керівництво до дії	1. Мета. 2. Вимоги до результату. 3. Керівництво до вибору матеріалів і інструментів. 4. Керівництво до етапів виконання діяльності. 5. Керівництво до оцінки результату. 6. Приклад ХГ-еталону.
Алгоритм	Система послідовних операцій (відповідно до певних правил) для розв'язання художньо-графічного завдання.	1. Мета. 2. Опис матеріалів і інструментів. 3. Розчленування на окремі відносно автономні кроки. 4. Відтворення та опис процесу як послідовності кроків. 5. Результат – ХГ-еталон.

Продовження таблиці 3.14

1	2	3
Структурно-логічна схема	Відтворення цілісної картини досліджуваного матеріалу за допомогою наочно-образної систематизації, заснованої на асоціативних і логічних зв'язках понять, суджень, умовиводів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перелік понять, явищ, процесів. 2. Опис кожного поняття, явища, процесу, створення їх художнього образу. 3. ХГ-презентація кожного поняття, явища, процесу. 4. Встановлення зв'язків та взаємозалежностей між ними за допомогою художньо-графічних засобів.
Технологічна картка	Технологічний документ у вигляді карти, аркуша, що містить опис процесу виготовлення й обробки, виробництва певного ХГ-продукту, операцій, застосовуваних матеріалів та встаткування, тимчасового режиму здійснення операцій	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мета. 2. Опис матеріалів і інструментів. 3. Розчленування на окремі відносно автономні етапи. 4. Послідовний опис кожного етапу з переліком матеріалів, технік, тимчасового режиму виконання. 5. ХГ-презентація кожного етапу як еталону. 5. Результат.
Опорний зоровий конспект	Плакат, таблиця чи слайд, що художньо-графічними засобами розкриває зміст досліджуваних понять, категорій, процесів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Художньо-графічне поняття чи явище. 2. ХГ-еталон. 3. Власний малюнок (педагогічний малюнок)
Інфографіка	Візуалізація навчальної інформації з метою наступного аналізу, виявлення взаємозв'язків і подання кореляції між декількома масивами даних у зручній формі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перелік понять, явищ, процесів. 2. Опис кожного поняття, явища, процесу, створення їх художнього образу. 3. ХГ та вербальна презентація кожного поняття, явища, процесу. 4. Встановлення зв'язків та взаємозалежностей між ними за допомогою художньо-графічних засобів.

Джерело: складено автором самостійно на основі джерела [13]

Загалом, для продуктивності формування метаструктури художньо-графічних компетентностей студентів було побудовано технологічну картку цього процесу (див. табл. 3.15).

Технологічна картка формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Етапи формування компетентності	Засоби, що застосовуються
1. Створення мотиваційної основи для оволодіння компетентністю	
<p>1.1. Засвоєння студентами мети й засобів художньо-графічної діяльності.</p> <p>1.2. Створення орієнтовної основи художньо-графічної діяльності (спеціально-художнього, художньо-комунікативного, художньо-педагогічного аспектів).</p> <p>1.3. Побудова орієнтовної основи тої чи тої компетентності (художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-проектної, художньо-творчої, художньо-естетичної).</p> <p>1.4. Розв'язання мотиваційних та вступних завдань.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Структурно-логічні схеми, інфографіки, наочні зорові конспекти. - Мультимедійні технології (лекції, презентаційне портфоліо, «Віртуальний музей»). - Інтегративні технології (мистецька компіляція). - Особистісно зорієнтовані технології (контекстні, проблемно-розвивальні, кейс-технології, комплексної диференціації). - Методи мотиваційного стимулювання. - Художньо-комунікативні методи. - Діагностично-розвивальні методи.
2. Формування художньо-графічної грамотності в контексті визначеної компетентності	
<p>2.1. Засвоєння художньо-графічних знань.</p> <p>2.2. Розв'язання діагностично-корекційних завдань на закріплення знань.</p> <p>2.3. Пояснення студентам змісту художньо-графічних умінь і навичок.</p> <p>2.4. Демонстрація викладачем операційного складу художньо-графічних прийомів і умінь.</p> <p>2.5. Демонстрація викладачем методів розв'язання художньо-графічних завдань.</p> <p>2.6. Організація роботи з засвоєння художньо-графічних знань, умінь, навичок.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Пам'ятки, приписи, алгоритми, структурно-логічні схеми, інфографіки, наочні зорові конспекти. - Мультимедійні технології (лекції, портфоліо, «Віртуальна художня майстерня»). - Інтегративні технології (імітаційно-ігрові, інсталяція). - Особистісно зорієнтовані технології (тренінгові, контекстні, проблемно-розвивальні, кейс-технології, проектні, рефлексивні, тестові). - Спеціально-художні методи. - Когнітивні, діяльнісні й рефлексивні методи. - Прикладні, організації, контролю й самоконтролю художньо-графічної діяльності. - Формувальні й контрольні-корекційні методи.
3. Формування художньо-графічної освіченості в контексті визначеної компетентності	
<p>3.1. Засвоєння студентами широкого кола художньо-графічних знань.</p> <p>3.2. Розв'язання завдань на вдосконалення, систематизацію та концептуалізацію художньо-графічних знань.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Пам'ятки, алгоритми, приписи, структурно-логічні схеми, інфографіки, технологічні картки. - Мультимедійні технології (лекції, дизайн-проект, «Електронна дошка оголошень», Web-квест).

Етапи формування компетентності	Засоби, що застосовуються
<p>3.3. Розв'язання завдань на розвиток художньо-графічних здібностей студентів.</p> <p>3.4. Залучення студентів до підготовки виставок і презентацій</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Інтегративні технології (імітаційно-ігрові, інсталяція, перфоманс, мистецька компіляція). - Особистісно зорієнтовані технології (коучингові, комплексної диференціації, кейс-технології, проектні, рефлексивні, художньо-графічне портфоліо). - Спеціально-художні, художньо-педагогічні й художньо-комунікативні методи. - Мотиваційного стимулювання, когнітивні, діяльнісні й рефлексивні методи. - Прикладні, активізації, організації, контролю й самоконтролю художньо-графічної діяльності. - Діагностично-розвивальні й контрольньо-корекційні методи.
4. Формування художньо-графічної компетентності	
<p>4.1. Актуалізація художньо-графічних знань і досвіду студентів. Розв'язання діагностичних завдань-ситуацій.</p> <p>4.2. Постановка цілей та завдань щодо формування компетентності.</p> <p>4.3. Виконання репродуктивних завдань на вирішення окремих проблем.</p> <p>4.4. Організація поточного контролю й самоконтролю навчальних дій студентів.</p> <p>4.5. Виконання частково-продуктивних вправ.</p> <p>4.6. Виконання творчо-продуктивних вправ і завдань.</p> <p>4.7. Розв'язання дослідницьких і пошукових задач.</p> <p>4.8. Контроль, самоконтроль та корекція результатів діяльності студентів.</p> <p>4.9. Творчі звіти.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Алгоритми, приписи, структурно-логічні схеми, інфографіки, наочні зорові конспекти, технологічні картки. - Мультимедійні технології («Віртуальна художня майстерня», «Віртуальний музей», Web-квест, портфоліо процесу, презентаційне портфоліо). - Інтегративні технології (імітаційно-ігрові, інсталяція, перфоманс, мистецька компіляція). - Особистісно зорієнтовані технології (інтерактивні, коучингові, комплексної диференціації, кейс-технології, проектні, рефлексивні, тестові). - Спеціально-художні, художньо-педагогічні й художньо-комунікативні методи. - Мотиваційного стимулювання, когнітивні, діяльнісні й рефлексивні методи. - Прикладні, активізації, організації, контролю й самоконтролю художньо-графічної діяльності. - Діагностично-розвивальні, формувальні й контрольньо-корекційні методи.
5. Включення компетентності до метаструктури художньо-графічних компетентностей	
<p>5.1. Розв'язання системи художньо-графічних задач на застосування художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-проектної, художньо-творчої, художньо-естетичної компетентностей.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Приписи, структурно-логічні схеми, інфографіки, технологічні картки. - Мультимедійні технології («Віртуальний музей», презентаційне й мультимедійне портфоліо, дизайн-проект).

Етапи формування компетентності	Засоби, що застосовуються
5.2. Виконання завдань, що передбачають інтеграцію спеціально-художнього, художньо-комунікативного й художньо-педагогічних аспектів художньо-графічної діяльності. 5.3. Розв'язання рефлексивних завдань. 5.4. Виставкова діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - Інтегративні технології (інсталяція, перформанс). - Особистісно зорієнтовані технології (інтерактивні, проектні, рефлексивні, тестові, рейтингові, художньо-графічне портфоліо). - Спеціально-художні й художньо-комунікативні методи. - Рефлексивні методи. - Контролю й самоконтролю художньо-графічної діяльності. - Контрольно-корекційні методи.

Джерело: складено автором самостійно

Проте, як з'ясувалося, належне відпрацювання тої чи тої художньо-графічної компетентності потребує специфічної діяльності, яка виходить за межі визначних нормативних дисциплін навчального плану підготовки студентів мистецьких спеціальностей [16]. Тому, доцільною є розробка елективних курсів, які б націлювалися безпосередньо на вирішення таких завдань. У межах дисертаційного дослідження нами було розроблено та апробовано спецсемінар «Колір у живописі», який мав на меті: 1) уведення нової інформації та поглиблення знань студентів у галузі історії зарубіжного та вітчизняного мистецтва, колористики; 2) формування практичних умінь та навичок, розвиток здібностей студентів засобами кольору в портреті; 3) формування в студентів мистецьких спеціальностей потреби в самостійній художньо-графічній діяльності.

Програма семінару розрахована на 45 годин (1,5 кредита ЄКТС). Зміст і тематичний план спецсемінару подано в табл. 3.16.

На заняттях спецсемінару було втілено різноманітні засоби, методи й технології формування художньо-графічних компетентностей студентів.

Тематичний план спецсемінару «Колір у живописі»

№ п/п	ТЕМА	Кількість годин		
		Л.	Пр.	С.р.
<i>I. Вступ. Завдання спецсемінару</i>		–	1	1
<i>II. Психологія кольору. Особливості кольору та його вплив на свідомість особистості (12 годин)</i>				
1.	Сутність поняття «колір»	1	1	1
2.	Основні властивості кольору	1	1	1
3.	Колірний круг Іттена, його специфіка	1	1	1
4.	Баланс кольору та гармонія кольорових відношень	1	1	1
<i>III. «Колір» у живописі зарубіжних майстрів (6 годин)</i>				
5.	Значення кольору в живописі імпресіоністів	1	1	1
6.	Творчість Моне, Ренуара, Дега, Ван Гога та інших провідних майстрів того часу. Копіювання відомих творів імпресіоністів (за вибором).	1	1	1
<i>IV. «Колір» у живописі вітчизняних майстрів (12 годин)</i>				
7.	Імпресіонізм у творчості українських художників (М. Ткаченко, П. Левченко, К. Костанді, О. Куїнджі, З. Серебрякової, О. Мурашко, І. Труша). Композиційний та колірний аналіз одного з художніх творів.	1	2	4
8.	Творчість українських імпресіоністів-сучасників – Юрія Вінтаєва, Віктора й Вікторії Чаус, Олексія Дмитрієва, Ірини Калюжної. Порівняльний композиційний та колірний аналіз двох художніх творів українських імпресіоністів-сучасників (за вибором).	1	2	2
<i>V. Колір у портреті (10 годин)</i>				
9.	Вправи на гармонійне поєднання кольорів	–	2	1
10.	Створення портретного етюду (денне освітлення)	–	2	1
11.	Створення портретного етюду (штучне освітлення)	–	2	2
<i>Підбиття підсумків</i>				
12.	Виставковий звіт студентів мистецьких спеціальностей за період відвідування спецсемінару	–	2	1
Разом годин: 45		8	18	17

Джерело: складено автором самостійно

Ще однією дидактичною умовою формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей стала *організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей, яка створювалася в навчальному процесу під час творчого та контроль-корекційного модулів розвивального етапу дослідно-експериментальної роботи.*

Теоретичне опрацювання контексту освітньо-розвивального середовища виокремило такі його складники, як: власне навчальний процес із дисциплін предметної спеціалізації; комплекс форм, методів, технологій, засобів художньо-графічної діяльності, що взаємодоповнюють одне одного; художньо-естетичну діяльність студентів під час навчальної (плінер) та виробничої (в школі та художній майстерні) практик; художньо-творчу, науково-дослідницьку й виставкову діяльність студентів [23, с. 95]. Провідною ідеєю освітньо-розвивального середовища є реальна можливість перетворення репродуктивної художньо-графічної діяльності студентів у творчо-продуктивну шляхом спеціально створеної системи творчих навчальних завдань.

Зауважимо, що існує відмінність між творчим завданням і нетворчим. Це виявляється через характер змінення структурних частин завдання, тобто: у якій мірі цей процес запрограмований готовими настановами чи навпаки потребує від студентів самостійних, пошукових форм діяльності [11, с. 34]. Навчальне та творче завдання істотно розрізняються, оскільки вони відмінні за своїм призначенням. Проте існує цілий ряд факторів, що вказують на спорідненість та єдину реалістичну основу цих завдань. Наприклад, виразні якості живописного твору є відокремлювальними особливостями як творчих, так і навчальних робіт [4]. Різниця полягає в рівнях їх вирішення. Наприклад, у творчих художніх роботах подібні риси доведені до рівня високої якості, що сприяє створенню художнього образу [23, с. 120]. У навчальній роботі виразність зображення визначається завданнями, які описуються в навчальних програмах і є обов'язковими. Творчий процес – це процес перетворення результатів спостереження в художній образ [9]. Зі свого боку, художні образи формуються поступово, у процесі пильного спостереження, а також осмислення особливостей побудови форми предметів та зображення їх на площині засобами малюнка та живопису, насамперед, за законами реалістичного мистецтва [30].

Саме тому, у ході навчальної дисципліни «Рисунок» задля розвитку уяви, для підвищення творчої активності студентам 1-4-х курсів було запропоновано спеціальні творчі вправи, що вводяться поступово і до яких було включено [5]:

1. Малювання з пам'яті академічних постановок, які виконувалися перед цим із натури. У ході роботи студентам необхідно було виявити головні особливості постановки – конструктивні основи, пропорції, характер, світлотіньові та кольорові відношення (натюрморт, 1-й курс).

2. Виконання з пам'яті малюнків, начерків, короткочасних етюдів на підставі короткострокового спостереження об'єктів. Виконання такого завдання забезпечує розвиток зорової пам'яті, уміння виділяти суттєве, головне та другорядне, характерні особливості натури (натюрморт, 2-й курс).

3. Виконання короткострокових замальовок з пам'яті на теми запропоновані викладачем. Тематика начерків та малюнків була дуже широкою, починаючи з окремих предметів, нескладних за формою, та завершуючи зображенням людини, птахів, тварин, елементів інтер'єрів тощо (3-й курс).

4. Начерки, етюди постаті людини (з натури, за спостереженням, з пам'яті, за уявою) (3-й курс).

5. На основі реалістичного малюнка створення стилізованого, а потім і трансформованого зображення. Такі завдання необхідні за профілем діяльності вчителям образотворчого мистецтва та дизайнерам, а також повинні займати провідне місце в системі професійної підготовки художників (3-4-й курси).

Запропонована нами методика зі спеціальних вправ викликала певні утруднення через різний рівень володіння студентами теоретичними знаннями та практичними вміннями в галузі образотворчого мистецтва. Особливо важкими їм видалися завдання – малювання об'єктів по пам'яті на підставі короткострокового спостереження (натюрморт, 2-й курс) та на основі реалістичного малюнку створення стилізованого, а потім і трансформованого зображення (3-4-й курси). Після спілкування з викладачами груп ми встановили, що причиною цього є низький рівень самостійної художньо-графічної діяльності студентів та брак часу, оскільки навчальні програми не передбачають завдання такого рівня. Проте бесіди зі студентами переконали нас, що подібні завдання необхідно вводити в навчальний процес на художньо-

графічних факультетах. Студенти погодились із тим, що важливою умовою формування в них художньо-графічних компетентностей є плідна самостійна й позааудиторна робота.

Передовий педагогічний досвід переконує, що позааудиторні форми сприяють активізації самостійної пізнавальної, творчо-пошукової діяльності студентів, формуванню фахових умінь та практичних навичок. Такі форми володіють винятковими можливостями для формування художньо-графічних компетентностей студентів, оскільки під час *пленеру, виставок, занять гуртків, виконання домашніх завдань (начерки, замальовки, ескізи, етюди)* і відбувається кропітка робота студентів під керівництвом викладача в напрямі його художньо-професійного становлення [26].

Для успішного засвоєння програми *пленерного живопису* студентам перших-четвертих курсів (включно) було рекомендовано виконати завдання на теми, що подаються нижче.

Орієнтовний перелік тем для самостійного опрацювання на пленері

- 1) Робота над колірними відношеннями та цілісним сприйняттям природи в умовах пленеру.
- 2) Відтворення загального тонового й колірного стану природи (ранок, день, вечір).
- 3) Передача денного освітлення та колористична єдність об'єктів пейзажу.
- 4) Проробка деталей пейзажу.
- 5) Демонстрація просторових відношень у пейзажі [21, с. 12].

Аналіз студентських пленерних етюдів показав найбільш типові помилки, наприклад: невиразність обраного мотиву; неправильне композиційне рішення у форматі; надмірне захоплення другорядними деталями; помилки в перспективній побудові, передачі плановості, визначенні загальних колірно-тонових відношень тощо. Щоб максимально уникнути таких типових помилок, доцільно озброювати студентів різноманітними дидактичними засобами формування художньо-графічних компетентностей, зокрема інструкціями,

приписами й алгоритмами (див. Додаток I, I2). Важливою передумовою отримання успішного результату під час самостійної пленерної роботи є творча сконцентрованість студентів, їх емоційна активність, захопленість творчим процесом [14].

Як уже зазначалося вище, в основу роботи *гуртків* покладений принцип добровільності та зацікавленості студентів. Організаторами такої позааудиторної роботи є викладачі, які особисто працюють у конкретному жанрі або є прихильниками певної техніки і, при цьому готові ділитися власним досвідом зі студентами. Особливістю такої діяльності є її вузьке спрямування, оскільки студенти працюють в одній техніці та при цьому поступово ускладнюють свою художньо-графічну діяльність (наприклад, на початковому етапі знайомства з технікою студенти виконують прості вправи на прикладі натюрморту з невеликої кількості предметів, а потім поступово збільшують кількість зображуваних предметів, змінюючи освітлення, ракурси; урешті-решт переходять до зображення природи, діючи за тим же принципом). Або навпаки, можуть працювати лише в одному жанрі, при цьому використовуючи різноманітні матеріали, іноді непередбачені навчальною програмою (наприклад, портретний жанр із використанням темпері, акрилу, пастелі тощо) [33]. Як свідчить практика, гурткова діяльність поглиблює знання студентів, формує активність та креативне ставлення до вирішення творчих завдань, є передумовою участі студентів у виставках. Важливе місце при організації гурткової роботи належить саме викладачеві, його готовності до формування художника та його художньо-графічних компетентностей.

Важливою формою роботи з формування художньо-графічних компетентностей студентів є *виставки*. Проте, спостерігаючи за процесом навчання на художньо-графічних факультетах, ми помітили, що сьогодні, на жаль, переважає низький рівень активності студентів в їх організації та проведенні. Уважаємо, що розвиткові цієї позааудиторної форми роботи сприятиме участь студентів у різноманітних тематичних гуртках, пленерах, що призведе до накопичення творчого матеріалу, який надалі можна представляти

на виставках. Загалом виставки є місцем художньої комунікації й накопичення художньо-графічного досвіду, формування художньо-графічної освіченості й презентації художньо-графічної компетентності студентів.

Конструктор організації та проведення виставки

1. Вибір теми. Від цього залежить характер робіт, що претендують на участь (тематичні або абстрактні композиції, жанр, техніка виконання тощо).

2. Організаційні заходи: визначення з місцем та датою проведення виставки; розробка оголошення та запрошень у загальній тематиці виставки.

3. Складання автобіографічних даних (загальні відомості про автора виставки, основні заслуги в галузі мистецтва, жанр, в якому переважно працює художник).

4. Реклама виставки.

5. Відкриття і презентація виставки.

6. Проведення виставки (перформанс, інсталяція, інтерв'ю, аналітичні огляди, колекція вражень тощо).

7. Виставковий звіт.

Розвитку, діагностиці та своєчасній корекції художньо-графічних компетентностей сприяє введення до навчального процесу спецкурсів. Актуальність і нагальність спецкурсу *«Трансформація форми в портретному живописі»* зумовлена необхідністю оволодіння студентами мистецьких спеціальностей художньо-професійними знаннями й навичками, художньо-графічними компетентностями, творчими здібностями, використовуючи засоби трансформації форми в портретному живописі, а також розвитку в студентів самодисципліни, умінь і навичок реалістичного відображення оточуючої дійсності живописними засобами, креативного підходу до зображення природи (див. додаток И).

Даний спецкурс передбачається для студентів мистецьких спеціальностей 3-4-х курсів, розрахований на 60 годин (2 кредити ЄКТС) і складається з трьох змістових модулів (див. табл. 3.17). Завдання першого змістового модуля – формування в студентів інтересу до портретного живопису, бажання

ознайомитись із цим жанром, прищеплення художньо-графічних знань; другий змістовий модуль спрямований на оволодіння студентами практичним досвідом у портретному живописі, знайомство з особливостями виконання живописного портрету, новими техніками та виражальними засобами; третій – на творчий розвиток особистості студента, його творчу самореалізацію, повне розкріпачення засобами портретного живопису, ознайомлення зі стилістичними засобами формування художнього образу в портреті.

Таблиця 3.17

Структура спецкурсу «Трансформація форми в портретному живописі»

Назви змістових модулів	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		Л.	Практ.	С. р.
1. Понятійний апарат, задачі й засоби портретного живопису	20	4	6	10
2. Особливості й методика виконання живописного портрету	20	4	10	6
3. Створення художнього образу в портреті	20	4	8	8
Усього годин	60	12	24	24

Джерело: складено автором самостійно

Спецкурс поєднує в собі практичні заняття, лекції з теорії живопису та самостійну роботу студентів під керівництвом викладача. У ході лекційних занять формується художньо-графічна грамотність студентів шляхом засвоєння основних закономірностей сприйняття кольору, його властивостей, принципів побудови живописного зображення, питань колориту, методики роботи над живописним зображенням, тобто певне підґрунтя для осмисленого виконання ними навчальних завдань. Ми намагалися вчити студентів основним можливостям використання живописних матеріалів в образотворчому мистецтві, зокрема при створенні портрету; ознайомити з головними положеннями конструювання художнього образу засобами живописних матеріалів, а також із загальними принципами та правилами застосування

живописних матеріалів в образотворчій діяльності; показати особливості використання засобів живопису при створенні портрету в художній та художньо-педагогічній діяльності студентів мистецьких спеціальностей.

Як відомо, практичні заняття складають основу фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей і процесу формування в них художньо-графічних компетентностей. Тож, практичні заняття портретним живописом повинні органічно доповнюватися вивченням досягнень сучасної української та зарубіжної художньої педагогіки. Важлива роль у навчальному процесі відводиться натурним зображенням. Одночасно акцентується увага на важливості художньої діяльності з пам'яті, за уявою та уявленням. Роботу над тривалим за часом натурним зображенням необхідно супроводжувати системою короткочасних завдань на вирішення певної живописної проблеми (наприклад, виконання портретного етюду на встановлення колористичних, світло-тіньових відношень, на встановлення схожості з природою [30, с. 16].

Спецкурс передбачає систему самостійних та індивідуальних завдань, спрямованих на засвоєння спеціальних знань, опанування прийомами швидкого й упевненого художнього відображення дійсності, розвитку художньо-образного мислення й творчої активності студента. Такими видами живописного зображення є короткочасні лаконічні тонові та кольорові начерки, етюди, колористичні вправи-пошуки, ескізи, завершені творчі роботи та, окрім цього: розв'язання завдань-ситуацій на трансформацію форми та на аналіз живописних прийомів; підготовка рефератів і повідомлень мистецтвознавчої та художньо-педагогічної тематики, підготовка проектів за тематикою спецкурсу, створення портфоліо [19].

За результатами дослідження розроблене та апробоване методичне забезпечення спецкурсу: тематичний план (додаток И), а також пам'ятки, приписи, алгоритми, інструкції, структурно-логічні схеми, технологічні картки (додаток І), портфоліо «Трансформація форми в портретному живописі на прикладі творчості відомих художників» (додаток Й) та «Ескізні пошуки трансформації форми у творчості Пабло Пікассо. Автопортрет» (додаток К).

На заняттях зі спецкурсу ми зосереджувалися на роботі з виражальними засобами художньо-графічної діяльності. Ми виходили з того, що сучасна мистецька освіта та сучасна образна мова в портретному живописі повинні ґрунтуватись на всьому розмаїтті виражальних засобів як складника художньо-графічних компетентностей. Студенти мистецьких спеціальностей повинні бути обізнані не лише з суто реалістичним баченням та відтворенням дійсності, а й користуватись можливостями трансформації природи як засобом формування багатогранних і глибоких образів, що, разом із тим, сприяє формуванню в них художньо-графічних компетентностей. Тому, необхідно дотримуватись алгоритму створення портрету засобами трансформації форми.

Зміст запропонованого спецкурсу не є чітко регламентованим. Наведена програма становить лише орієнтовну основу для студентів.

Контроль і корекція рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей передбачали введення спеціальних засобів – банку контрольних завдань на виявлення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за мотиваційним, когнітивним, процесуальним та рефлексивним критеріями, шляхом застосування традиційних для вищої школи методів (тести, опитування, навчальні проекти, курсові роботи), а також специфічних для мистецької освіти методів – попередній перегляд, художньо-графічні роботи, виставкові звіти.

Описані вище засоби формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей були апробовані в ході навчального процесу на художньо-графічних факультетах педагогічних вищих навчальних закладів. Аналіз їх ефективності був здійснений на *підсумковому етапі* дослідно-експериментальної роботи, що буде представлено в наступному параграфі дисертації.

3.3. Узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи

Дослідно-експериментальна робота передбачала перевірку ефективності положень структурно-функціональної моделі, яка забезпечувала створення в навчальному процесі дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Про результативність застосованих засобів ми будемо робити висновки за такими ознаками:

– позитивні зрушення в компонентній структурі художньо-графічних компетентностей студентів за когнітивним, мотиваційним, процесуальним і рефлексивним критеріями;

– позитивна й статистично значуща динаміка в рівнях сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Задля цього нами була використана методика діагностики, яку було описано в параграфі 3.1. дисертації.

Відповідно до логіки проведення дослідно-експериментальної роботи було сформовано дві групи студентів – контрольну та експериментальну. Формування груп відбувалось за принципом рівності, тобто таким чином, щоб умови проведення експерименту для них були максимально однаковими. Експериментальна й контрольна групи формувалися на базі груп четвертого курсу художньо-графічних факультетів Криворізького державного педагогічного університету та ДЗ «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». До уваги ми брали: кількість студентів у групах; обсяг навчального навантаження, умови й графік навчання; наявність допрофесійної підготовки (навчання в художніх школах, ліцєях, заняття з репетитором), внаслідок чого було сформовано експериментальну (ЕГ) і контрольну групи (КГ) по 60 студентів.

Орієнтуючись на зміст і логіку навчання студентів мистецьких спеціальностей, у процесі свого дослідження ми здійснили три зрізи:

Перший зріз – вихідний – здійснювався на початку дослідно-експериментальної роботи.

Другий зріз – проміжний – здійснювався наприкінці 8 семестру IV курсу, після введення спецкурсу «Трансформація форми в портретному живописі» та спецсемінару «Колір у живописі».

Третій зріз – підсумковий – здійснювався на початку 10 семестру V курсу після завершення дослідно-експериментальної роботи.

Під час формувального експерименту в експериментальних групах було апробовано й упроваджено дослідно-експериментальну програму формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей із пакетом дидактичних і методичних рекомендацій. У контрольних групах переважала традиційна система навчання.

Для перевірки статистичних гіпотез щодо значущості відмінностей у змінах у показниках сформованості художньо-графічних компетентностей і їх компонентів для студентів контрольних та експериментальних груп застосовувався χ^2 -критерій Пірсона. За його допомогою визначалися відмінності в емпіричному та критичному значеннях розподілу величин, поданих у відсотках (показниках рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів). Розрахунок відбувався за формулою:

$$\chi^2_{em} = \frac{\sum_{i=1}^k (n_i - f_i)^2}{f_i} \quad (3.1)$$

де n_i – значення показника рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів до експерименту, а f_i – після експерименту.

Критичну точку $\chi^2_{кр}$ для заданого рівня значущості ступеня вільності (у нашому випадку – $n = 3$) визначають з таблиць критичних значень розподілу або в пакеті EXCEL за формулою =ХИ2ОБР(α ;v).

Для діагностики структури системи художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей й для аналізу факторів їх формування було використано коефіцієнт сформованості – середньочислове значення за кожним із критеріїв:

$$K_k = \frac{\sum_{i=1}^n a_i k_i}{\sum_{i=1}^n k_i} \quad (3.2)$$

де, a_i – показник відповідного рівня (початкового, середнього, достатнього, високого); k_i – ваговий коефіцієнт: $k=3$ для високого рівня; $k=2$ для достатнього рівня; $k=1$ для середнього рівня; $k=0$ для початкового рівня; $\sum k_i$ – сума одиничних показників якості, $\sum k_i = 6$.

А для визначення ступеня ймовірності змін у структурі й метаструктурі художньо-графічних компетентностей студентів застосовувався t-критерій Стьюдента:

$$t = \frac{M_1 - M_2}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}} \quad (3.3),$$

де, M_1 і M_2 – середнє арифметичне значення відповідно першої і другої порівнюваної сукупності (числові показники ступеня сформованості компонентів компетентностей), m_1 і m_2 – їх середні похибки.

Для розрахунків використовувалися пакети Microsoft Office і STATISTICA.

Дослідження рівня сформованості в студентів мистецьких спеціальностей художньо-графічних компетентностей за мотиваційним критерієм мала на увазі виявлення особливостей формування й розвитку мотиваційної готовності до професійної художньо-графічної діяльності, ієрархії фахових і професійних мотивів, системи пріоритетів, навчальних потреб у здійсненні різновидів художньо-графічної діяльності. Отримані результати діагностичних зрізів подано в табл. 3.19 і на ілюстративній діаграмі рис. 3.1.

Якісний аналіз табл. 3.19 показує, що формування й розвиток мотиваційного компонента художньо-графічних компетентностей студентів відбувалися нерівномірно, але більш ефективно в студентів експериментальної групи.

Особливості формування художньо-графічних компетентностей студентів
мистецьких спеціальностей за мотиваційним критерієм

Рівні	Етапи формування					
	Вихідний		Проміжний		Підсумковий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Спеціально-художній аспект						
Початковий	8,7	4,6	3,8	2,4	2,4	2,0
Середній	16,8	16,9	14,5	11,4	11,4	9,2
Достатній	39,4	43,1	44,7	49,2	49,2	50,3
Високий	35,1	35,4	37,0	37,0	37,0	38,5
<i>Коефіцієнт</i>	<i>0,35</i>	<i>0,35</i>	<i>0,36</i>	<i>0,37</i>	<i>0,37</i>	<i>0,38</i>
Художньо-комунікативний аспект						
Початковий	19,2	13,9	13,7	13,7	13,4	13,2
Середній	36,7	30,2	28,2	24,5	25,0	19,5
Достатній	23,1	31,6	32,2	34,0	32,9	38,4
Високий	21,0	24,3	25,9	27,8	28,7	28,9
<i>Коефіцієнт</i>	<i>0,29</i>	<i>0,28</i>	<i>0,30</i>	<i>0,32</i>	<i>0,33</i>	<i>0,35</i>
Художньо-педагогічний аспект						
Початковий	37,2	30,8	23,2	9,4	18,5	1,2
Середній	27,8	29,6	35,2	33,8	29,7	33,2
Достатній	23,4	27,2	29,2	38,5	37,0	45,2
Високий	11,6	12,4	12,4	18,3	14,8	20,4
<i>Коефіцієнт</i>	<i>0,25</i>	<i>0,20</i>	<i>0,22</i>	<i>0,28</i>	<i>0,25</i>	<i>0,31</i>

Джерело: складено автором самостійно

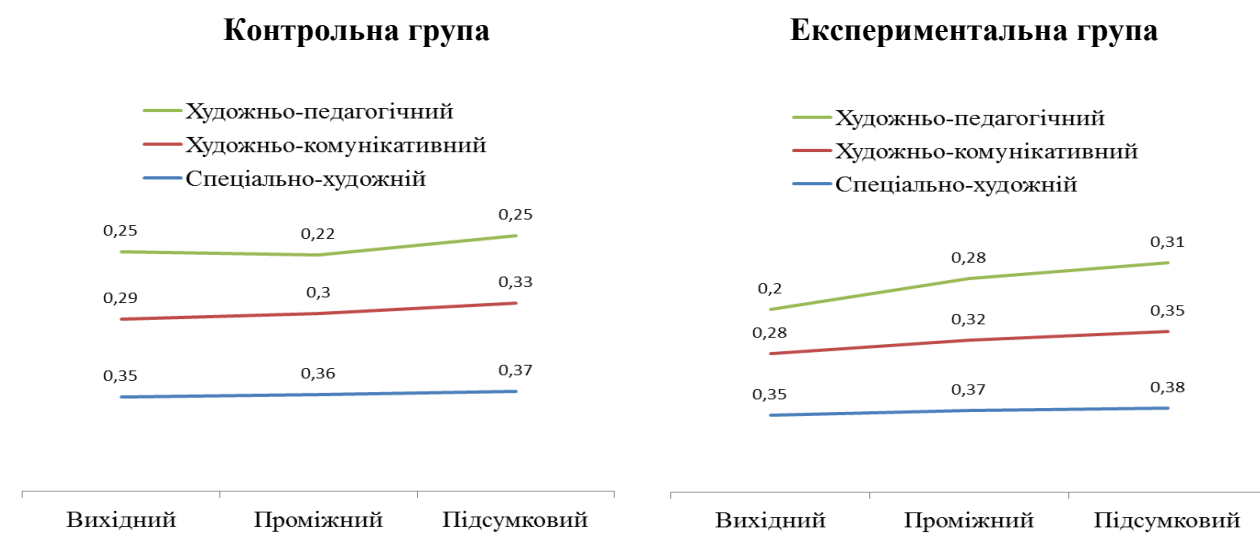

Рис. 3.1. Динаміка розвитку художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за мотиваційним критерієм

Джерело: складено автором самостійно

Студенти мистецьких спеціальностей в уточнюючих бесідах зазначили, що потреби у формуванні художньо-графічних компетентностей з'являлися в них через введення різного роду педагогічних інновацій – педагогічних технологій, комп'ютерно зорієнтованих технологій, методів художньої інтеграції, моделювання художньо-творчих завдань, творчих вправ-клаузур, методів інсталяції та перформансу, а також нетрадиційних технік живопису та рисунка. Також студенти відмітили методику зі спеціальних творчих вправ і кейсів, яка включала складні, але цікаві завдання.

Динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів за мотиваційним критерієм показана в табл. 3.20 і на діаграмах рис. 3.2.

Таблиця 3.20

Порівняльна динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів за мотиваційним критерієм (у %)

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Вихідний етап	Підсумковий етап	Вихідний етап	Підсумковий етап
Початковий	21,7	5,5	21,7	11,4
Середній	27,2	20,6	27,2	22,0
Достатній	28,6	44,6	28,6	39,7
Високий	22,5	29,3	22,5	26,9
K_m	0,26	0,33	0,26	0,30
χ^2 -критерій	108,06 > 11,3, $\rho = 0,001$		8,4 < 11,3, $\rho = 0,001$	

Джерело: складено автором самостійно

Аналіз даних табл. 3.20 демонструє, що за результатами експерименту в контрольній групі відбулися зміни в рівнях сформованості художньо-графічних компетентностей студентів за мотиваційним критерієм. Проте у студентів експериментальної групи ця динаміка більш виразна: на 6,8 % стало більше студентів із показником високого рівня, на 16 % – достатнього за рахунок зменшення на 22,8 % тих студентів, що виявили початковий та середній рівні. Достовірність отриманих результатів підтверджено за допомогою χ^2 -критерію Пірсона з ймовірністю похибки 1 %. Такі зміни уможливило створення в навчальному процесі такої дидактичної умови, як *комплексний вплив на*

мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій.

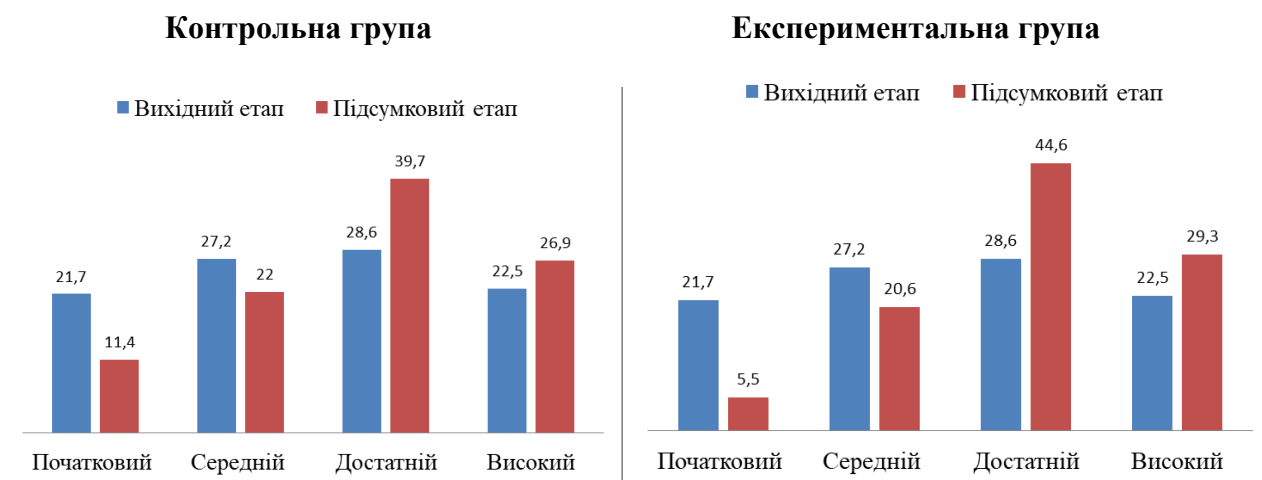

Рис. 3.2. Динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за мотиваційним критерієм (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Дослідження рівня засвоєння студентами дидактичних, методичних і мистецтвознавчих знань щодо видів, форм, способів, прийомів і технологій здійснення художньо-графічної діяльності шляхом діагностичних контрольних робіт дало змогу з'ясувати рівні сформованості художньо-графічних компетентностей за когнітивним критерієм (див. табл. 3.21) та простежити динаміку їх розвитку в ході експерименту (рис. 3.3).

Аналіз отриманих даних табл. 3.21 і рис. 3.3 свідчить про те, що під час стихійного формування в студентів мистецьких спеціальностей художньо-графічних компетентностей відбувається повільно та невпорядковано засвоєння ними необхідних знань щодо художньо-графічної діяльності (особливо в її художньо-комунікативному й художньо-педагогічному аспектах). Це видно з результатів діагностичних зрізів протягом експерименту в контрольних групах.

Особливості формування художньо-графічних компетентностей студентів
мистецьких спеціальностей за когнітивним критерієм

Рівні	Етапи формування					
	Вихідний		Проміжний		Підсумковий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Спеціально-художній аспект						
Початковий	10,6	11,8	8,0	6,8	6,4	2,8
Середній	35,5	37,8	34,9	29,2	37,0	25,4
Достатній	27,8	26,2	28,3	34,5	27,2	39,2
Високий	26,1	24,2	28,8	29,5	29,4	32,6
<i>Коефіцієнт</i>	<i>0,27</i>	<i>0,26</i>	<i>0,28</i>	<i>0,31</i>	<i>0,29</i>	<i>0,36</i>
Художньо-комунікативний аспект						
Початковий	26,5	27,3	24,0	5,2	15,9	0,0
Середній	33,6	44,6	34,8	23,8	31,5	21,8
Достатній	22,1	14,8	24,4	42,3	30,0	44,0
Високий	17,8	13,3	16,8	28,7	22,6	34,2
<i>Коефіцієнт</i>	<i>0,18</i>	<i>0,17</i>	<i>0,21</i>	<i>0,32</i>	<i>0,25</i>	<i>0,37</i>
Художньо-педагогічний аспект						
Початковий	28,5	31,2	20,5	10,2	13,4	1,0
Середній	37,8	39,0	45,4	34,5	40,0	30,8
Достатній	21,6	19,8	23,3	37,2	30,8	43,0
Високий	12,1	10,0	10,8	18,1	15,8	25,2
<i>Коефіцієнт</i>	<i>0,19</i>	<i>0,16</i>	<i>0,20</i>	<i>0,28</i>	<i>0,24</i>	<i>0,34</i>

Джерело: складено автором самостійно

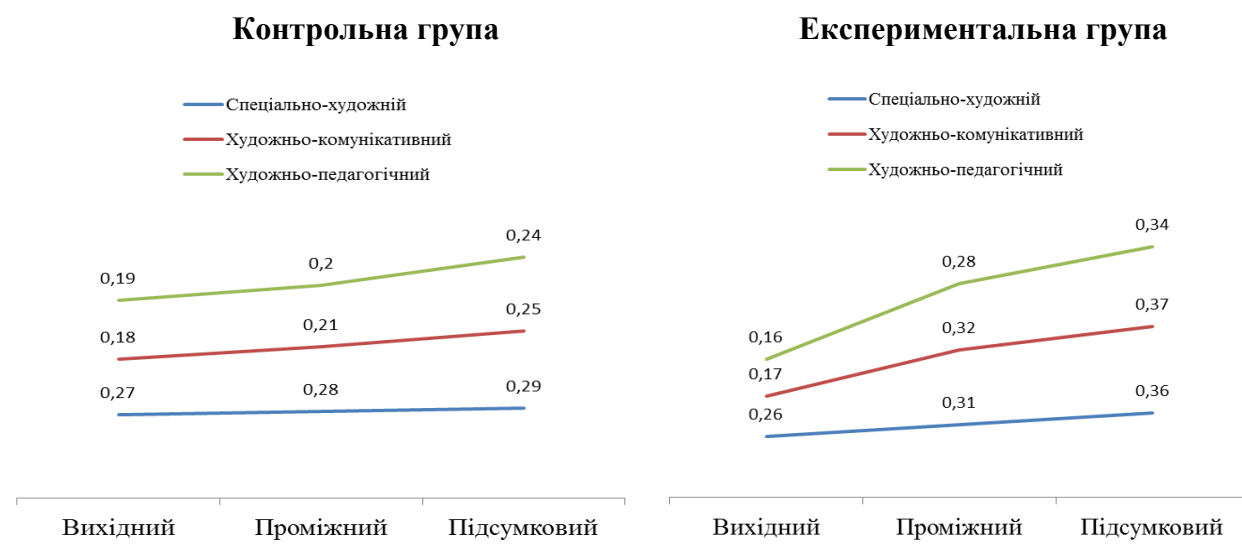

Рис. 3.3. Динаміка розвитку когнітивного критерію художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Джерело: складено автором самостійно

Системна робота в цьому напрямі – *структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей* (2-га дидактична умова), включення до змісту навчання спецкурсів і спецсеінарів із системою методичного й дидактичного забезпечення створює можливості для поступового переходу студента в позицію активного суб'єкта художньо-графічної діяльності, який прагне до її компетентного здійснення.

Узагальнені результати подані в табл. 3.22, а на графіку 3.4 унаочнено динаміку змін за етапами формування в студентів художньо-графічних компетентностей.

Таблиця 3.22

Динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за когнітивним критерієм (у %)

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Вихідний етап	Підсумковий етап	Вихідний етап	Підсумковий етап
Початковий	23,4	1,3	21,8	12,0
Середній	40,5	26,0	35,6	36,0
Достатній	20,3	42,1	23,8	29,4
Високий	15,8	30,6	18,8	22,6
K_2	0,21	0,34	0,22	0,27
χ^2 -критерій	342,5 > 11,3, $\rho = 0,001$		12,44 > 11,3, $\rho = 0,001$	

Джерело: складено автором самостійно

Кількісний аналіз даних табл. 3.22 показує, що за результатами дослідно-експериментальної роботи в експериментальній групі на 14,8 % стало більше студентів із показником високого рівня сформованості художньо-графічних компетентностей за когнітивним критерієм, на 21,8 % стало більше з показником достатнього, відповідно на 36,6 % стало менше студентів із середнім і початковим рівнями сформованості компетентностей.

Наступним кроком було дослідження ступеня сформованості в студентів метаструктури художньо-графічних компетентностей, а саме: художньо-інтерпретаційної, художньо-композиційної, художньо-проектної, художньо-

естетичної та художньо-творчої, які якісно характеризують їх процесуальний компонент (табл. 3.23). Розвиток цих компетентностей протягом дослідно-експериментальної роботи показано на діаграмах рис. 3.5.

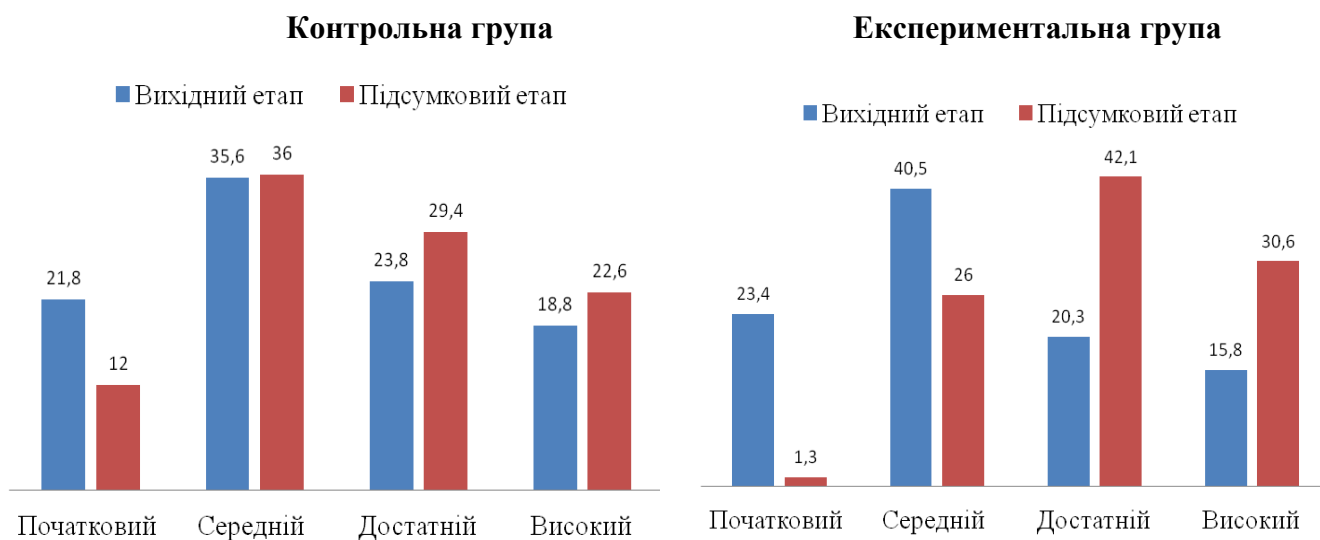

Рис. 3.4. Динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за когнітивним критерієм (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Таблиця 3.23

Особливості формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за процесуальним критерієм (у %)

Рівні	Етапи формування					
	Вихідний		Проміжний		Підсумковий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Художньо-проектна компетентність						
Початковий	28,6	26,8	26,0	8,2	24,8	5,2
Середній	31,2	34,2	34,2	22,8	34,2	24,5
Достатній	21,8	20,8	21,0	43,9	22,0	45,8
Високий	18,4	18,2	18,8	25,1	19,0	24,5
<i>K_{a-c}</i>	<i>0,20</i>	<i>0,21</i>	<i>0,21</i>	<i>0,30</i>	<i>0,20</i>	<i>0,32</i>
Художньо-інтерпретаційна						
Початковий	32,3	36,1	30,0	14,5	30,0	2,6
Середній	37,9	34,8	36,2	37,8	36,2	34,3
Достатній	18,8	17,3	18,9	30,5	18,9	42,2
Високий	11,0	11,8	14,9	17,2	14,9	20,9
<i>K_{o-y}</i>	<i>0,19</i>	<i>0,19</i>	<i>0,19</i>	<i>0,27</i>	<i>0,19</i>	<i>0,30</i>

Продовження таблиці 3.23

1	2	3	4	5	6	7
Художньо-естетична компетентність						
Початковий	17,2	24,6	12,2	5,2	3,4	1,8
Середній	37,4	34,9	40,2	37,9	52,1	33,9
Достатній	22,5	20,6	24,2	30,9	23,1	36,1
Високий	22,9	19,9	23,4	26,0	21,4	28,2
$K_{к-п}$	0,24	0,23	0,26	0,30	0,27	0,32
Художньо-композиційна компетентність						
Початковий	17,2	23,0	14,8	10,5	11,8	2,5
Середній	37,9	35,9	40,6	32,9	43,6	37,0
Достатній	21,6	20,1	21,6	26,5	21,1	30,3
Високий	23,3	21,0	23,0	30,1	23,5	30,2
$K_{i-к}$	0,22	0,24	0,24	0,30	0,27	0,32
Художньо-творча компетентність						
Початковий	13,3	14,8	11,1	6,0	8,9	1,2
Середній	36,7	34,9	39,7	40,2	42,9	36,2
Достатній	26,3	29,8	25,7	25,9	24,6	32,7
Високий	23,7	20,5	23,5	27,9	23,6	29,9
$K_{х-е}$	0,25	0,25	0,26	0,29	0,28	0,34

Джерело: складено автором самостійно

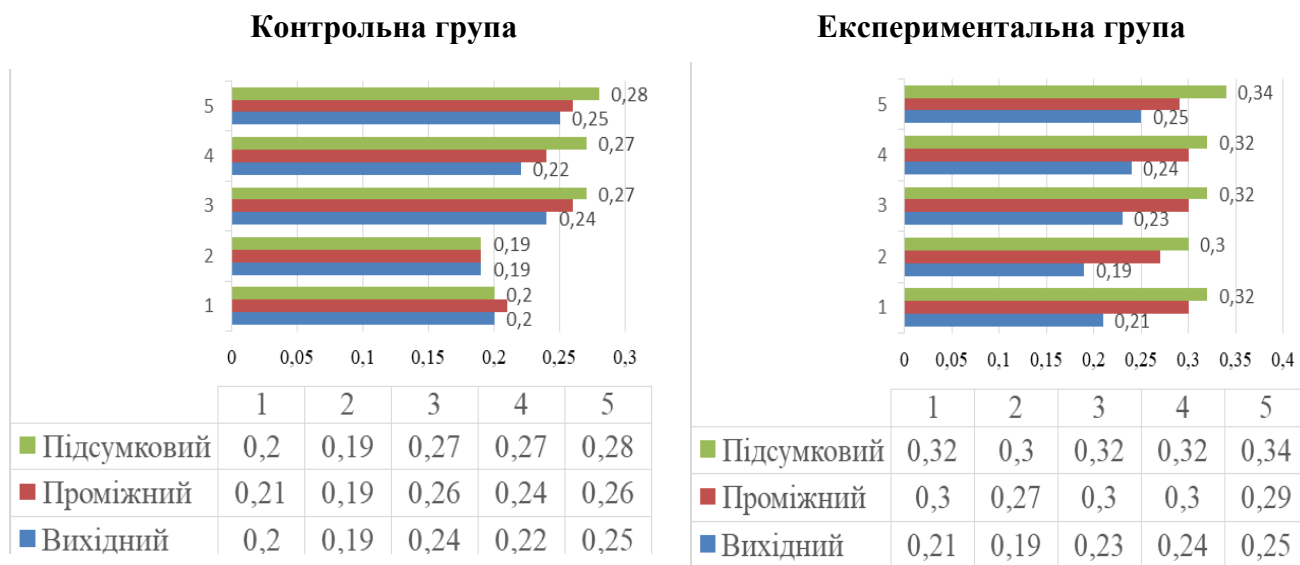

Рис. 3.5 Сформованість складових метаструктури художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, де 1 – художньо-проектна компетентність; 2 – художньо-інтерпретаційна; 3 – художньо-естетична компетентність; 4 – художньо-композиційна компетентність; 5 – художньо-творча компетентність.

Джерело: складено автором самостійно

Отже, якщо на початок експерименту спостерігався нерівномірний розвиток художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей в обох групах, то підсумковий зріз показав, окрім значної динаміки в рівнях, більш пропорційний розвиток усіх досліджуваних художньо-графічних компетентностей у студентів експериментальної групи. Цьому сприяло створення в навчальному процесі такої дидактичної умови, як *комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій*.

Динаміку сформованості художньо-графічних компетентностей розкрито в табл. 3.24.

Таблиця 3.24

Динаміка сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Блок компетентностей	ЕГ		КГ	
	Вихідний етап	Підсумковий етап	Вихідний етап	Підсумковий етап
Художньо-проектна	0,22	0,31	0,21	0,21
Художньо-інтерпретаційна	0,18	0,31	0,18	0,19
Художньо-естетична	0,23	0,32	0,24	0,27
Художньо-композиційна	0,23	0,31	0,24	0,26
Художньо-творча	0,26	0,32	0,26	0,27
Ймовірність за тестом Стьюдента	6,467; $p \leq 0,01$		0,269; $p > 0,1$	

Джерело: складено автором самостійно

Зміни, що сталися в рівнях сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей експериментальних груп, є достовірними, про що засвідчує кількісний і статистичний аналіз отриманих даних. Такі результати стали можливими завдяки створенню в навчальному процесі такої дидактичної умови, як *контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей*.

Отримавши підсумок даних, а також після співвіднесення їх з ознаками сформованості художньо-графічних компетентностей за процесуальним

критерієм ми дійшли наступних результатів (табл. 3.25 і рис. 3.6).

Таблиця 3.25

Динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за процесуальним критерієм (у %)

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Вихідний етап	Підсумковий етап	Вихідний етап	Підсумковий етап
Початковий	24,6	3,1	24,6	16,9
Середній	33,6	33,8	33,6	41,6
Достатній	29,0	36,9	29,0	21,5
Високий	12,8	26,2	12,8	20,0
K_{0-d}	0,22	0,31	0,22	0,24
χ^2 -критерій	148,88 > 11,3, $\rho = 0,001$		4,42 < 11,3, $\rho = 0,001$	

Джерело: складено автором самостійно

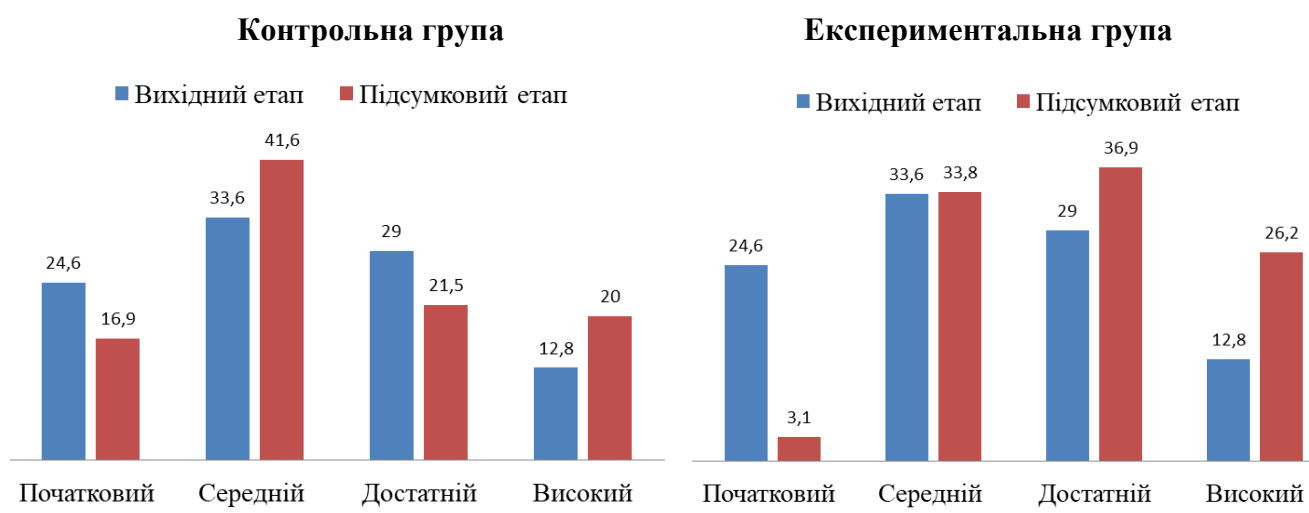

Рис. 3.6. Динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за процесуальним критерієм (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Як бачимо з табл. 3.25, за результатами експерименту в контрольній групі в рівнях сформованості художньо-графічних компетентностей за процесуальним критерієм значних статистично значущих змін не сталося. Проте в експериментальній групі спостерігається позитивна динаміка в рівнях: на 13,4 % збільшилося студентів із показником високого рівня, на 7,9 % стало більше студентів із показником достатнього рівня, на 0,2 % зменшилася

кількість студентів із середнім рівнем і на 21,5 % – початковим. Цьому сприяло також застосування під час експерименту спектру методів, форм, технологій і дидактичних засобів формування художньо-графічних компетентностей студентів.

Далі ми досліджували зміни, що сталися в рефлексивному компоненті художньо-графічних компетентностей, тобто оцінювалася здатність студентів мистецьких спеціальностей до осмислення, самоаналізу й самооцінки власної діяльності, до аналізу та оцінки художніх творів інших авторів; прагнення до самовдосконалення в художньо-графічній діяльності; сприйняття та розуміння функціональних можливостей графіки, живопису, дизайну; рівень художньо-графічної діяльності, ступінь новизни та оригінальності її продуктів; якість виконання навчального завдання (художність, обсяг, кількість помилок); широта асоціативного фонду, креативність, творча уява та образне мислення.

Отримані дані подані в табл. 3.26.

Таблиця 3.26

Особливості формування художньо-графічних компетентностей студентів за рефлексивним критерієм

Рівні	Етапи формування					
	Вихідний		Проміжний		Підсумковий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
	Художньо-педагогічний напрямок					
Початковий	19,2	9,3	15,4	10,8	12,4	6,2
Середній	36	32,3	35,4	30,8	33,8	23,1
Достатній	26,3	33,8	27,7	33,8	32,3	36,9
Високий	18,5	24,6	21,5	24,6	21,5	33,8
<i>Коефіцієнт</i>	<i>0,24</i>	<i>0,28</i>	<i>0,25</i>	<i>0,30</i>	<i>0,28</i>	<i>0,34</i>
	Художньо-комунікативний напрямок					
Початковий	19,2	24,6	18,5	12,3	10,8	9,3
Середній	36	30,7	35,4	32,3	36,9	23,1
Достатній	26,3	26,2	24,6	30,8	30,8	39,9
Високий	18,5	18,5	21,5	24,6	21,5	27,7
<i>Коефіцієнт</i>	<i>0,24</i>	<i>0,22</i>	<i>0,24</i>	<i>0,28</i>	<i>0,27</i>	<i>0,32</i>
	Художній напрямок					
Початковий	19,2	16,9	16,9	6,2	10,8	1,5
Середній	36	32,3	35,4	32,3	36,9	27,7
Достатній	26,3	29,3	26,2	33,8	30,8	41,6
Високий	18,5	21,5	21,5	27,7	21,5	29,2
<i>Коефіцієнт</i>	<i>0,25</i>	<i>0,27</i>	<i>0,25</i>	<i>0,31</i>	<i>0,28</i>	<i>0,35</i>

Джерело: складено автором самостійно

Якісний аналіз табл. 3.26 уможливило висновок про те, що цей компонент художньо-графічних компетентностей, у силу специфіки навчання на художньо-графічних факультетах, наявності базової художньої допрофесійної освіти, є відображенням розвинених художніх здібностей у більшості студентів. Водночас, уведення до навчального процесу спеціальних формувальних засобів, зокрема специфічних для мистецької освіти групи методів активізації художньо-графічної діяльності, надало можливість досягти переваги достатнього та високого рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей за цим критерієм у студентів експериментальних груп (діаграма рис. 3.7).

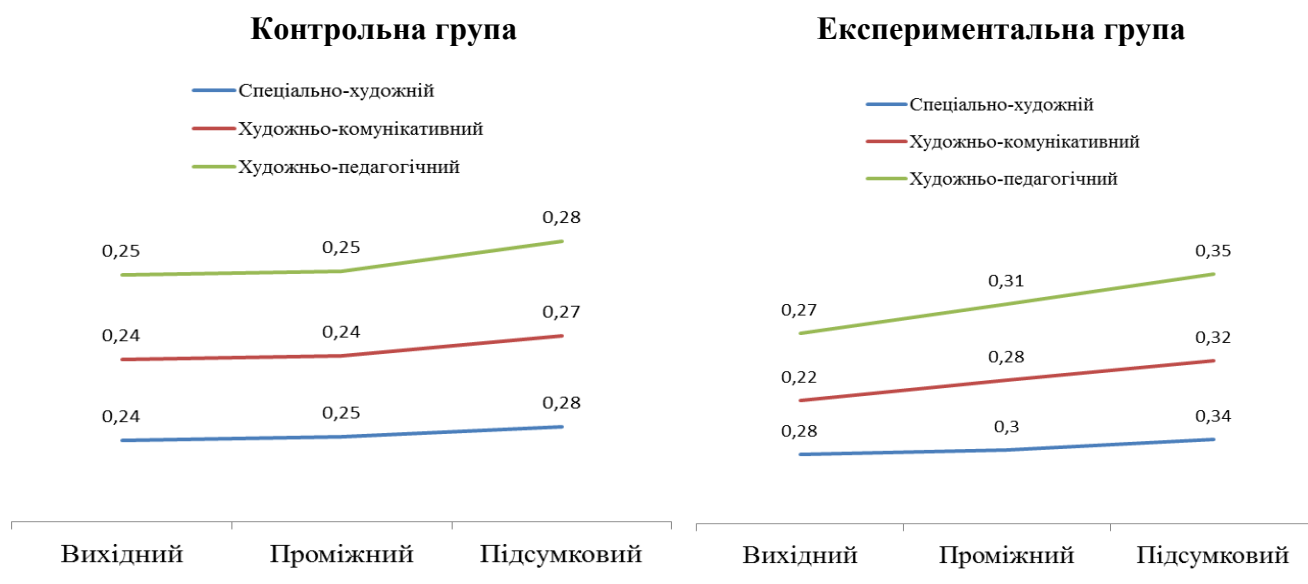

Рис. 3.7. Динаміка розвитку рефлексивного компонента художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Джерело: складено автором самостійно

Узагальнені результати дослідно-експериментальної роботи за цим критерієм показано в табл. 3.27 і на діаграмах рис. 3.8. Кількісний аналіз даних показує, що в рівнях сформованості в студентів експериментальних груп художньо-графічних компетентностей, на відміну від студентів контрольних, спостерігається позитивна статистично значуща динаміка: на 8,8 % і 9,8 % стало більше студентів, що виявляють відповідно високий і достатній рівні

сформованості компетентностей.

Таблиця 3.27

Динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за рефлексивним критерієм (у %)

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Вихідний етап	Підсумковий етап	Вихідний етап	Підсумковий етап
Початковий	16,9	5,6	19,2	11,3
Середній	31,9	24,6	36,0	35,8
Достатній	29,7	39,5	26,3	31,3
Високий	21,5	30,3	18,5	21,6
K_{o-d}	0,26	0,33	0,25	0,27
χ^2 -критерій	38,02 > 11,3, $\rho = 0,001$		7,48 < 11,3, $\rho = 0,001$	

Джерело: складено автором самостійно

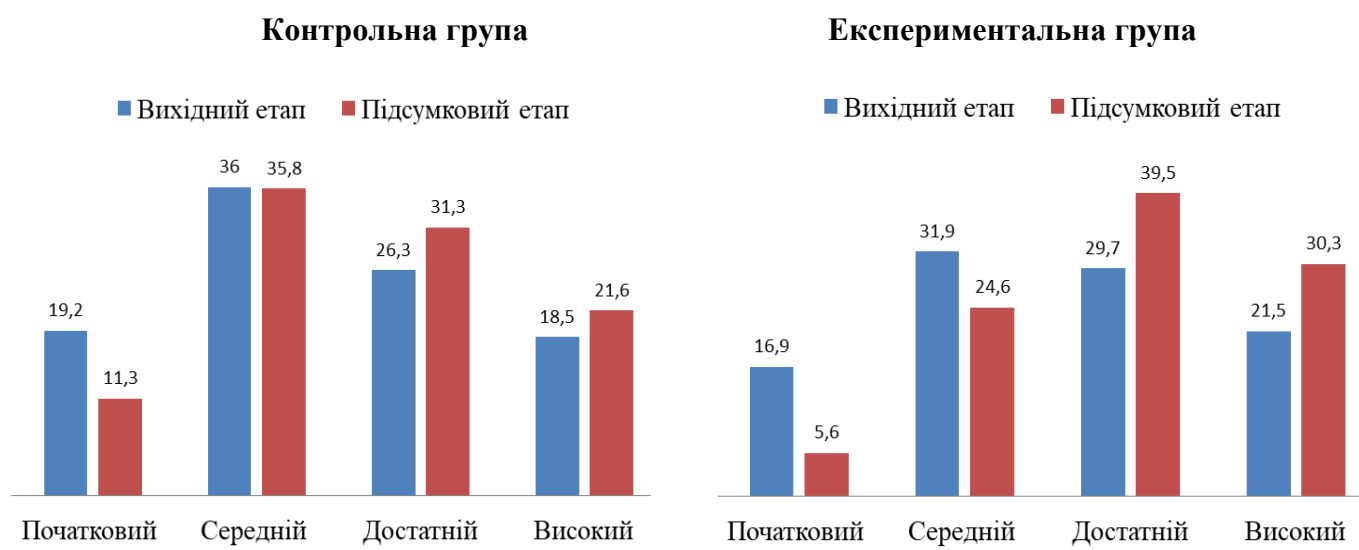

Рис. 3.8. Динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей за рефлексивним критерієм (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Зробивши підсумок отриманих експериментальних даних, співставивши їх із показниками рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, ми змогли підбити остаточні підсумки проведеної дослідно-експериментальної роботи й з'ясувати особливості формування досліджуваних компетентностей (табл. 3.28 і рис. 3.9).

Ступінь сформованості компонентів художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей

Компоненти компетентностей	Показники сформованості			
	Експериментальна група		Контрольна група	
	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
Мотиваційний	0,26	0,33	0,26	0,30
Когнітивний	0,21	0,34	0,22	0,27
Процесуальний	0,22	0,31	0,22	0,24
Рефлексивний	0,26	0,33	0,25	0,27
<i>Критерій Стьюдента</i>	$9 > 3,71, \rho \geq 0,001$		$2 < 2,45, \rho \geq 0,05$	

Джерело: складено автором самостійно

Якісний аналіз табл. 3.28 показує, що в студентів експериментальних груп, на відміну від контрольних, спостерігається статистично значущий пропорційний та гармонійний розвиток компонентів художньо-графічних компетентностей, як результат створення в навчальному процесі такої дидактичної умови, як *організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей*. Окрім того, варто відзначити більш значний розвиток когнітивного компонента досліджуваних компетентностей, що пов'язуємо із введенням додаткових форм організації навчання студентів – спецкурсу «Трансформація форми в портретному живописі» та спецсемінару «Колір у живописі».

Порівняльна динаміка в рівнях сформованості в студентів художньо-графічних компетентностей у контрольній та експериментальній групах подана в табл. 3.29 і на ілюстративних діаграмах рис. 3.9. Пересвідчуємось, що в контрольній групі суттєвих змін не сталося. У той час як у експериментальній групі, де впроваджувалася структурно-функціональна модель за підтримки дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, спостерігається динаміка в рівнях: на 9,2 % стало більше студентів із показником високого рівня сформованості

компетентностей, на 16,2 % стало більше студентів із показником достатнього рівня, відповідно на 25,4 % зменшилася кількість студентів із показниками середнього й початкового.

Таблиця 3.29

Порівняльна динаміка рівнів сформованості художньо-графічних компетентностей студентів за результатами експерименту (у %)

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Вихідний етап	Підсумковий етап	Вихідний етап	Підсумковий етап
Початковий	19,5	2,6	20,1	11,7
Середній	34,5	26,0	34,5	33,8
Достатній	26,0	42,2	25,3	31,1
Високий	20,0	29,2	20,1	23,4
K_{o-d}	0,24	0,33	0,24	0,28
χ^2 -критерій	122,06 > 11,3, $\rho = 0,001$		7,40 < 11,3, $\rho = 0,001$	

Джерело: складено автором самостійно

Невипадковість змін доведено за допомогою χ^2 -критерію Пірсона, який вказує на високу статистичну значущість і достовірність отриманої динаміки. Зі свого боку, для контрольної групи статистичний аналіз показує, що отримані зміни носять випадковий характер і пов'язані з загальним розвитком особистості студентів, стихійним формуванням художньо-графічної діяльності студентів мистецьких спеціальностей.

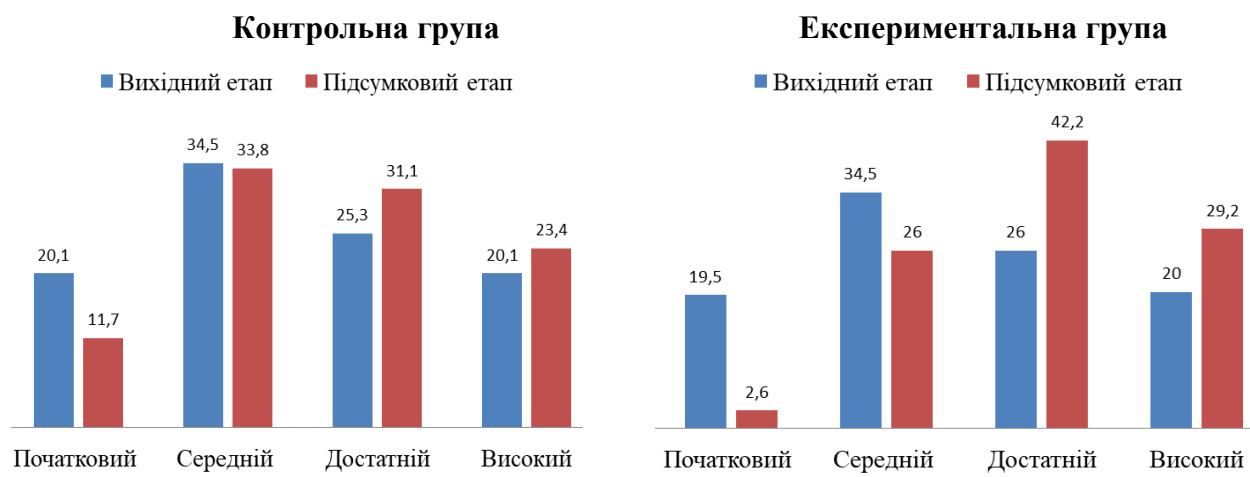

Рис. 3.9. Динаміка рівнів

сформованості художньо-графічних компетентностей студентів за результатами експерименту (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Таким чином, порівнюючи результати констатувального та формувального етапів експерименту, принагідно зауважимо, що теоретично обґрунтований та створений у навчальному процесі комплекс дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей є достатньо ефективним, оскільки отримана тенденція до позитивних змін у складі, змісті й структурі досліджуваних компетентностей підтверджується якісним, кількісним і статистичним аналізами отриманих експериментальних даних.

Узагальнені результати дослідно-експериментальної роботи представлено в табл. 3.30.

Таблиця 3.30

Порівняльні результати дослідно-експериментальної роботи

Критерії та показники	ЕГ	КГ
<i>Мотиваційний критерій</i>	+32,0 %	+12,2 %
Коефіцієнт сформованості / χ^2 -критерій Пірсона	+0,07 / 114,60	+0,04 / 8,62
<i>Когнітивний критерій</i>	+38,5 %	+15,3 %
Коефіцієнт сформованості / χ^2 -критерій Пірсона	+0,13 / 342,5	+0,05 / 12,44
<i>Процесуальний критерій</i>	+23,1 %	+1,5 %
Художньо-проектна компетентність	+0,09	+0
Художньо-інтерпретаційна компетентність	+0,13	+0,01
Художньо-естетична компетентність	+0,09	+0,03
Художньо-композиційна компетентність	+0,08	+0,02
Художньо-творча компетентність	+0,06	+0,01
Коефіцієнт сформованості	+0,09	+0,02
Ймовірність за тестом Стюдента / χ^2 -критерій Пірсона	6,46 / 157,88	0,27 / 4,54
<i>Рефлексивний критерій</i>	+20,1 %	+4,6 %
Коефіцієнт сформованості / χ^2 -критерій Пірсона	+0,07 / 157,88	+0,02 / 8,53
<i>Рівень сформованості</i>	+25,4 %	+9,1 %
Початковий	-16,9 %	-8,4 %
Середній	-8,5 %	+0,7 %
Достатній	+16,2 %	+5,8 %
Високий	+9,2 %	+0,04 %
Коефіцієнт сформованості / χ^2 -критерій Пірсона	0,09 / 122,60	0,04 / 7,40

Джерело: складено автором самостійно

У табл. 3.30 спостерігаємо динаміку й характер змін показників обраних критеріїв під впливом формувальних засобів для студентів експериментальної групи і поза ними – у студентів контрольної групи.

Отже, отримані дані свідчать про те, що мету дослідно-

експериментальної роботи реалізовано в повній мірі. Розроблені й відображені в структурно-функціональній моделі дидактичні умови дозволяють досягти переваги достатнього та високого рівнів сформованості в студентів мистецьких спеціальностей художньо-графічних компетентностей.

Висновки до третього розділу

Організація й методика проведення дослідно-експериментальної роботи, що була представлена в третьому розділі дисертації, розкриває зміст педагогічного експерименту з перевірки ефективності дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, а також методику оцінки результативності запропонованих формувальних засобів. Отримані результати дають змогу сформулювати такі часткові висновки.

1. Вивчення стану та аналіз проблеми виявили визначені труднощі процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. З-поміж них: превалює формальний підхід до конструювання змісту навчального процесу, що ґрунтується переважно на знаннево зорієнтованій парадигмі, традиціях академічної художньої підготовки; не в достатній мірі під час побудови змісту навчальної діяльності студентів ураховується сутність і зміст базових, ключових та спеціальних професійних компетентностей; відсутній інтегративний підхід у визначенні шляхів та засобів формування художньо-графічних компетентностей студентів; на недостатньому рівні запроваджуються навчальні інновації, особливо комп'ютерно зорієнтовані; з року в рік зменшується питома вага індивідуалізованої самостійної навчальної діяльності студентів. Як наслідок, спостерігаються досить низькі показники сформованості художньо-графічної діяльності студентів; непропорційна розвиненість структурно-критеріальних компонентів художньо-графічних компетентностей, а також переважно початковий і середній рівні сформованості художньо-графічних компетентностей у 57,4 %

студентів мистецьких спеціальностей.

2. Розроблено та апробовано дослідно-експериментальну програму, яка ґрунтувалась на поетапній реалізації структурно-функціональної моделі формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за підтримки визначених дидактичних умов, та доведено її результативність.

3. З'ясована ефективність застосованих формувальних засобів за позитивною динамікою в рівнях сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Проведені після завершення дослідно-експериментальної роботи кількісний, якісний і статистичний аналізи виявили тенденцію до позитивних змін у складі, змісті й структурі художньо-графічних компетентностей студентів експериментальних груп. Виявлена позитивна динаміка в рівнях сформованості досліджуваних компетентностей за мотиваційним, когнітивним, процесуальним і рефлексивним критеріями; у ступені засвоєння системи художньо-графічних компетентностей, у загальних рівнях сформованості художньо-графічних компетентностей студентів. У контрольних групах суттєвих змін не сталося.

Результати дослідження можуть бути використані в практиці навчання студентів художньо-графічних факультетів, що знайшло відображення при апробації роботи у закладах вищої педагогічної освіти.

Основний зміст розділу відображено в публікаціях автора [18; 19; 20].

Список використаних джерел у третьому розділі

1. Абдуллина О. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования* / О. А. Абдуллина. – Москва : Просвещение, 1990. – 140 с.

2. Алехин А. Д. *Система подготовки учителя изобразительного искусства* : автореф. дисс. ... доктора. пед. наук : 13.00.02 / А. Д. Алехин. – Москва, 1993. – 34 с.

3. Антонович Е. А. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: конспекти лекцій / Е. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, В. А. Шпільчак. – Львів : Світ, 1992. – 272 с.
4. Беда Г. В. Цветовые отношения и колорит: введение в теорию живописи / Г. В. Беда. – Краснодар : Кн. изд., 1967. – 184 с.
5. Бесчастнов Н. П. Живопись : [учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений] / Н. П. Бесчастнов. – Москва : ВЛАДОС, 2003. – 224 с.
6. Бойчук В. М. Теоретичні і методичні основи художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя технологій : [монографія] / В. М. Бойчук. – Вінниця, 2015. – 189 с.
7. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход / А. А. Вербицкий. – Москва : Высш. школа, 1991. – 204 с.
8. Галкіна Т. В. Діагностика і розвиток креативності / Т. В. Галкіна, Л. Г. Алексєєва // Розвиток і діагностика здібностей; под ред. В. Н. Дружиніна. – Москва : 1991. – 140 с.
9. Дмітрієва І. П. Сприйняття та розуміння творів образотворчого мистецтва учнями допоміжної школи / І. П. Дмітрієва // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Київ – 2001. – Вип. 32. – Ч. II. – 106 с.
10. Есипов В. Н. Формирование творческих способностей студентов художественно-графических факультетов вузов на начальном этапе обучения композиции : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / В. Н. Есипов. – Москва, 1986. – 16 с.
11. Зинченко В. П. Развитие творческих способностей в процессе обучения рисунку : уч. пособие / В. П. Зинченко. – Ростов н /Д. : РГПИ, 1987. – 68 с.
12. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – Питер, 2000. – 512 с.
13. Инфографика [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://infographer.ru/vsyo-taki-chno-zhe-takoe-infografika/>
14. Карасев Ю. В. Особенности живописи на пленэре / Ю. В. Карасев //

Фундаментальные исследования. – 2005. – № 1. – С. 92–93.

15. Кирцер Ю. М. Рисунок и живопись / Ю. М. Кирцер. – Москва : Академия, 1998. – 271 с.

16. Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. – Москва : Наука, 1997. – 223 с.

17. Коновець С. В. Підготовка вчителя образотворчого мистецтва : метод. посібник для студентів пед. навч. закл. / С. В. Коновець. – Рівне, 2002. – 76 с.

18. Кудренко Д. О. Методика виявлення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // *Forming of modern educational enviroment : benefits, risks, implementation mechanisms : Conference Proceedings.* – Tbilisi : Baltija Pablising. – September 29, 2017. – С. 93–96.

19. Кудренко Д. О. Теорія і практика формування художньо-графічних компетентностей студентів факультетів мистецтв : навчально-методичний посібник / Д. О. Кудренко. – Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет», 2017. – 107 с.

20. Кудренко Д. О. Трансформація форми у портретному живописі як засіб формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // *Актуальні питання мистецької освіти та виховання : науковий журнал : Суми, 2017. – Вип. 1 (9) – С. 195–203.*

21. Маслов Н. Я. Пленэр : практика по изобразит. искусству : [учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов] / Н. Я. Маслов. – Москва : Просвещение, 1984. – 112 с.

22. Маслоу А. Г. Самоактуализация / А. Г. Маслоу // *Психология личности.* – Москва : Издательство Московского университета, 1982. – 110 с.

23. Мейлах Б. С. Процесс художественного творчества и художественное восприятие / Б. С. Мейлах. – Москва : Искусство, 1985. – 318 с.

24. Немов Р. С. Психология. Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений. В 3 кн. Кн. 2. Психология образования / Р. С. Немов. – Москва :

Просвещение : ВЛАДОС, 1995. – 496 с.

25. Онищук В. А. Урок в современной школе / В. А. Онищук. – Москва : Просвещение, 1986. – 158 с.

26. Резніченко М. І. Проблеми художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва / М. І. Резніченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. Науково-методичний журнал. – № 3. – 2001. – С. 70–79.

27. Ростовцев Н. Н. История методов обучения рисованию : рус. и сов. школы рисунка : [учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов по спец. № 2109 «Черчение, рисование и труд»] / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1982. – 240 с.

28. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности : к философским основам советской педагогики / С. Л. Рубинштейн // Вопросы философии. – 1989. – № 4. – С. 3–11.

29. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : [навчальний посібник] / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2005. – 360 с.

30. Стась М. І. Академічний живопис : навчально-методичний посібник / М. І. Стась, Т. К. Касьян. – Черкаси : Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – 244 с.

31. Торшилова Е. М., Морозова Т. В. Развитие эстетических способностей детей 3 – 7 лет (теория и диагностика) / Е. М. Торшилова, Т. В. Морозова. – Москва : Деловая Книга ozon.ru, Академический проектму-shop.ru, 2001. – 144 с.

32. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебное пособие / А. В. Хуторской. – [2-е изд., перераб.]. – Москва : Высшая школа, 2007. – 639 с.

33. Яшухин А. П. Живопись : учебное пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. № 2003 «Преподавание черчения и изобразит. искусства» / А. П. Яшухин. – Москва : Просвещение, 1985. – 288 с.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У дослідженні проаналізовано процесуальні та змістові аспекти компетентнісного підходу як провідної освітньої парадигми вищої мистецької освіти. З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку науки й освітянської практики понятійно-термінологічний дискурс стосовно природи, сутності й змісту компетентностей, їх актуального набору для студентів мистецьких спеціальностей є завершеним. Виявлено, що художньо-графічні компетентності за місцем у структурі особистості є базовим і сутнісно важливим складником професійної компетентності художників і художників-педагогів та окремим феноменом, що виконує свої специфічні функції: соціальну, мистецько-орієнтувальну, процесуально-методичну, прогностичну, творчого саморозвитку та самовдосконалення у професійному та особистісному формуванні та розвитку студентів мистецьких спеціальностей. За своєю сутністю художньо-графічні компетентності є складною професійно-особистісною якістю художників і художників-педагогів, в основі якої перебуває органічне сполучення індивідуальних творчих здібностей студента, його художньо-образного мислення, здатності та готовності здійснювати художньо-графічну діяльність на професійному рівні.

2. Виявлено, що художньо-графічні компетентності студентів мистецьких спеціальностей є складним та багатовимірним особистісним утворенням, інтегрованим сплавом мистецьких знань, практичних умінь та навичок, які застосовуються з метою гармонізації та естетизації навколишнього середовища, досягнення високого рівня майстерності в галузі образотворчого мистецтва. Метаструктуру художньо-графічних компетентностей складають художньо-інтерпретаційна, художньо-композиційна, художньо-проектна, художньо-творча та художньо-естетична компетентності, кожна з яких має самостійне значення, оскільки забезпечує належний рівень готовності й здатності студентів мистецьких спеціальностей до вирішення певних проблем засобами образотворчого мистецтва та здійснення художньо-графічної діяльності в будь-яких умовах якісно, компетентно, зі знанням справи, чітко й грамотно.

Структурно-критеріальними компонентами художньо-графічних компетентностей студентів зафіксовано когнітивний, мотиваційний, процесуальний і рефлексивний, що вможливує моніторинг їх формування з використанням природних засобів навчального процесу за ознаками початкового, середнього, достатнього та високого рівнів.

3. Розроблено дидактичне забезпечення формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. За результатами контент-аналізу визначено провідні дисципліни предметної спеціалізації, представлені інваріантним та варіативним компонентами. Інваріантним набором таких дисциплін є нарисна геометрія, мистецтвознавство, рисунок, композиція, живопис, кольорознавство, художньо-прикладна графіка, технологія живописних матеріалів, та навчальна практика (плінер). Для художників-педагогів формування специфічних складників художньо-графічних компетентностей додатково відбувається під час вивчення художнього конструювання, перспективи з основами креслення, методики викладання образотворчого мистецтва, педагогічного рисунку, а для художників – основ формотворення, графічного дизайну, комп'ютерних технологій у проектуванні.

Виявлено та обґрунтовано комплекс певним чином відібраних і побудованих елементів змісту, методів, прийомів і організаційних форм навчання студентів мистецьких спеціальностей, що забезпечує формування в них художньо-графічних компетентностей – дидактичні умови, з-поміж яких: 1) контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей; 2) комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних інновацій; 3) організація освітньо-розвивального середовища, що сприятиме індивідуалізації та творчо-продуктивній діяльності студентів, діагностиці й корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей.

4. Результативність упровадження системи дидактичних умов забезпечено обґрунтуванням і дослідно-експериментальною перевіркою структурно-функціональної моделі – схематичної презентації системи роботи з формування досліджуваного феномена, що характеризує ієрархію, послідовність, складові, етапи, процедури й застосовані засоби, зв'язки й взаємозалежності між ними та виконує стимулювальну, формувальну, розвивальну й інтегровальну функції в організації навчання студентів мистецьких спеціальностей.

Здійснене дидактичне моделювання зумовило змістове наповнення, конкретизацію й корекцію відповідно освітніх цілей компонентів навчання студентів мистецьких спеціальностей (теоретико-методологічний, змістово-процесуальний та контрольнo-діагностичний блоки), структурування навчального матеріалу на функціональні модулі (цільовий, розвивальний, творчий та контрольнo-корекційний); уможливило логіку та поетапне запровадження в навчальний процес, в аудиторну та позааудиторну роботу студентів дидактичних умов формування художньо-графічних компетентностей.

Контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей надало змогу виокремити змістове ядро (інваріантний набір дисциплін предметної спеціалізації із системою самостійної роботи студентів) та визначити додаткові навчальні модулі – варіативні дисципліни та дисципліни за вибором, зокрема спецкурси («Трансформація форми в портретному живописі») та спецсемінари («Колір у живописі»), відібрати доцільний формувальний інструментарій (методи, форми, технології, дидактичні засоби), застосування якого спричинило досягнення найбільш оптимальних результатів на певному відрізку навчального матеріалу; зрегулювати зміст та узгодити структурну послідовність процесу формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивно-діяльнісну та емоційно-вольову сфери особистості студентів засобами навчальних

інновацій уможливив побудову на технологічній основі цілеспрямованої експериментальної роботи з відпрацювання структурно-критеріальних компонентів художньо-графічних компетентностей та формування їх метаструктури; забезпечити визначену логіку формування – мотиваційна основа, художньо-графічна грамотність, художньо-графічна освіченість у контексті визначеної компетентності, художньо-графічна компетентність, включення компетентності до метаструктури художньо-графічних компетентностей.

Організація освітньо-розвивального середовища створила реальну можливість перекладу репродуктивної художньо-графічної діяльності студентів у творчо-продуктивну, що сприяло індивідуалізації, підвищенню ваги й значущості позааудиторної роботи студентів мистецьких спеціальностей, діагностиці та корекції рівнів сформованості системи та компонентів художньо-графічних компетентностей.

За результатами дослідно-експериментальної роботи в експериментальних групах зафіксовано статистично значущу динаміку в рівнях сформованості в студентів художньо-графічних компетентностей: на 9,2 % стало більше студентів із показником високого рівня, на 16,2 % – із показником достатнього рівня, відповідно на 25,4 % зменшилася кількість студентів із показниками середнього й початкового рівнів. Найбільшої розвиненості набули когнітивний (на 38,5 %) і мотиваційний (на 32 %) структурно-критеріальні компоненти художньо-графічних компетентностей. У контрольних групах студентів суттєві зміни не відбулися.

Дисертація не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Подальшого дослідження потребують механізми запровадження комп'ютерно зорієнтованих технологій, сучасних електронних, мультимедійних, мережевих технологій формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, питання оновлення змісту мистецької освіти відповідно до потреб інформаційного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О. И. Абдуллина. – Москва : Просвещение, 1990. – 140 с.
2. Абламейко С. В. Обработка изображений: технология, методы, применение : Учеб. пособие / С. В. Абламейко, Д. М. Лагуновский. – Минск : Амалфея, 2000. – 300 с.
3. Абоимова И. С. Дидактические условия формирования проектно-художественных умений у будущих специалистов в области дизайна в вузе : дис. на соиск. уч. степени канд. пед. наук : 13.00.08 / И. С. Абоимова– Нижний Новгород, 2010. – 161 с.
4. Азаров Ю. П. Дорогу талантам! / Ю. Азаров, Л. Н Азарова. – Москва : Русский Мир, 2005. – 584 с.
5. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / А. М. Алексюк. – Київ : Либідь, 1998. – 560 с.
6. Алехин А. Д. Система подготовки учителя изобразительного искусства : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / А. Д. Алехин. – Москва, 1993. – 34 с.
7. Алпатов М. В. Композиция в живописи / М. В. Алпатов. – Москва : Искусство, 1940. – 128 с.
8. Андреев А. Л. Место искусства в познании мира / А. Л. Андреев – Москва : Политиздат, 1980. – 65 с.
9. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности; основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Казань : Изд. Казанского ун-та, 1988. – 240 с.
10. Андреев В. И. Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2005. – 607 с.
11. Андрущенко В. П. Основні характеристики європейської вищої

освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України / В. П. Андрущенко // Вища освіта України : Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2010. – № 4. – С. 5–16.

12. Антонович Е. А. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях : конспекти лекцій / Е. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, В. А. Шпільчак. – Львів : Світ, 1992. – 272 с.

13. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм. – Москва : Прогрес, 1974. – 392 с.

14. Артемьева Ю. Ю. Профессионально-художественные умения будущих педагогов-дизайнеров: педагогическая сущность и пути формирования / Ю. Ю. Артемьева // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова – К., 2008. – Т. 14. – С. 80-85.

15. Арябкина И. В. Формирование культурно-эстетической компетентности учителя младшей школы на основе личностно-ориентированного подхода : теоретические аспекты / И. В. Арябкина. – Москва : Кальвария, 2010. – 240 с.

16. Атанов Г. А. Деятельностный подход в обучении / Г. А. Атанов. – Донецк : ЕАИ-пресс, 2001. – 160 с.

17. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-познавательного процесса: [метод. основы] / Ю. К. Бабанский. – Москва : Просвещение, 1982. – 192 с.

18. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности / Ю. К. Бабанский. – Москва : Знание, 1981. – 96 с.

19. Байденко В. И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения / В. И. Байденко. – 2-е изд, исправл. и допол. – Москва : Исследоват. центр проблем кач. подготов. спец-ов, 2006. – 111 с.

20. Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения : [методическое пособие] / В. И. Байденко. – Москва : Исследоват. центр проблем кач-ва под-ки спец-ов, 2006. – 54 с.

21. Бакушинский А. В. Художественное творчество и воспитание /

А. В. Бакушинский. – Москва : Советский художник, 1981. – 206 с.

22. Банников В. Н. Профессиональное становление будущего учителя изобразительного искусства : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / В. Н. Банников. – Шуя, 2009. – 41 с.

23. Бараболя О. І. Методична компетентність учителя образотворчого мистецтва як психолого-педагогічна проблема / О. І. Бараболя // Актуальні питання художньої освіти у вищій школі. – Київ, 2008. – С.135–139.

24. Беда Г. В. Живопись : Учеб. для студентов пед. институтов по спец. № 2109 «Черчение, изобраз. искусство и труд» / Г. В. Беда. – Москва : Просвещение, 1986. – 192 с.

25. Беда Г. В. Основы изобразительной грамоты : рисунок, живопись, композиция : учеб. пособ. для пед. ин-тов / Г. В. Беда. – Москва : Просвещение, 1981. – 124 с.

26. Беда Г. В. Цветовые отношения и колорит : введение в теорию живописи / Г. В. Беда. – Краснодар : Кн. изд., 1967. – 184 с.

27. Белкин А. С. Компетентность. Профессионализм. Мастерство / А. С. Белкин. – Челябинск, 2004. – 171 с.

28. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства : в 2 томах / Н. А. Бердяев. – Москва : Искусство, 1994. – Т. 1. – 542 с.

29. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – Москва : Педагогика, 1989. – 192 с.

30. Бех І. Д. Емоційні передумови мистецького світогляду особистості / І. Д. Бех // Теоретичні і методичні засади неперервної мистецької освіти : зб. Матеріалів наук.-метододол. семінару. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – С. 14–15.

31. Бех І. Д. Образ «Я» як мета формування і розвитку особистості / І. Д. Бех. – Київ : Педагогіка і психологія, 1998. – № 2. – С. 5–8.

32. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук. – Київ : Плеяда, 2005. – 120 с.

33. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : Учеб.

пособие / Д. Б. Богоявленская. – Москва : Академия, 2002. – 320 с.

34. Бойчук В. М. Теоретичні і методичні основи художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя технологій : [монографія] / В. М. Бойчук. – Вінниця, 2015. – 189 с.

35. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.

36. Болюбаш Я. Я. Болонський процес: подолання стереотипів / Я. Я. Болюбаш // Освіта України. – 2004. – С. 5.

37. Бондар В. І. Дидактика / В. І. Бондар. – Київ : Либідь, 2005. – 264 с.

38. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів / В. І. Бондар. – Київ : Вересень, 1996. – 369 с.

39. Бондар В. І. Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності / В. І. Бондар // Початкова школа. – 2008. – № 7. – С. 22–23.

40. Бондар В. І. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / В. І. Бондар. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 436 с.

41. Бондаревская Е. В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика – 2001.– № 1.– С.17–23.

42. Борев Ю. Б. Эстетика: Учебник / Ю. Б. Борев. – Москва : Высш. шк., 2002. – 511 с.

43. Боярчук Н. К. Модель формування професійної компетентності майбутніх економістів / Н. К. Боярчук // Педагогічні науки. – 2013. – № 1 (57). – С. 85–95.

44. Булавин О. И. Формирование художественно-педагогических умений у студентов в процессе пленэрной практики в педагогическом вузе : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / О. И. Булавин. – Курск, 2002. – 25 с.

45. Буряк В. К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект / В. К. Буряк. – Київ : Деміур, 2005. – 232 с.

46. Буряк В. К. Система дидактичних умов ефективної організації

навчальної пізнавальної діяльності / В. К. Буряк // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 25–27.

47. Буянов П. Г. Формування графічної культури у майбутніх учителів трудового навчання України та Російської Федерації (порівняльний аналіз) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – Київ, 2008. – 309 с.

48. Васьківська Г. О. Взаємозв'язок інваріантної і варіативної складової змісту освіти: людинознавчий аспект. Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. – Київ : Вид-во Ін-ту обдаров. дитини НАПН України, 2017. – 188 с.

49. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход / А. А. Вербицкий. – Москва : Высш. школа, 1991. – 204 с.

50. Вербицкий А.А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе / А. А.Вербицкий // Вопросы психологии. – 1987. – № 5. – С. 31– 37.

51. Ветлугина Н. А. Общие вопросы художественного творчества ребенка / Н. А. Ветлугина // Художественное творчество и ребенок. – Москва : Педагогика, 1972. – 288 с.

52. Ветров Р. В. Формирование профессиональных умений студентов ХГФ в процессе выполнения рисунка фигуры человека : автореф. дис. ... к-та пед. наук : 13.00.02 / Р. В. Ветров. – М., 2005. – 21 с.

53. Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников: [сб. науч. ст.] / под ред. проф. Г. П. Шевченко и проф. Б. П. Юсова. – Луганск : ЛППИ, 1990. – 180 с.

54. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский ; под ред. М. Г. Ярошевского. – Москва : Педагогика, 1987. – 334 с.

55. Віаніс-Трофименко К. Б. Підвищення професійної компетентності педагога / К. Б. Віаніс-Трофименко, Г. В. Лісовенко. – Харків : Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.

56. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 350 с.

57. Волков Н. Н. Композиция в живописи / Н. Н. Волков. – Москва : Искусство, 1977. – 263 с.
58. Габричевский А. Г. Искусство портрета. Сборник статей / А. Г. Габричевский. – Москва : Рипол Классик, 1978. – 198 с.
59. Галкина Т. В. Диагностика и развитие креативности / Т. В. Галкина, Л. Г. Алексеева // Развитие и диагностика способностей ; под ред. В. Н. Дружинина. – Москва : Наука, 1991. – 140 с.
60. Гальперин П. Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка / П. Я. Гальперин // Вопросы психологии. – 1969. – № 1. – С. 36–42.
61. Гіптерс З. В. Художня самодіяльна творчість студентів як засіб естетичного виховання майбутніх спеціалістів : [метод. посібник] / З. В. Гіптерс. – Львів : Каменяр, 1998. – 144 с.
62. Глинская И. П. Изобразительное искусство : Методика обучения в 4-6-х кл. / И. П. Глинская. – Киев : Рад. школа, 1981. – 126 с.
63. Глузман А. В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования : [монография] / А. В. Глузман. – Киев : Поисково-издательское агентство, 1998. – 252 с.
64. Гнатишин І. М. Методологічна модель професійної підготовки педагога художньої культури та мистецтва (професіограма педагога художньої культури та мистецтва / І. М. Гнатишин // Мистецька освіта й мистецтво в культуротворчому процесі України ХХ–ХХІ століть : навч. посіб. – Львів : АНАМ; Тернопіль : Мандрівець, 2013. – С. 264–278.
65. Гогоберидзе А. Г. Предшкольное образование: некоторые итоги размышлений (Концепция образования детей старшего дошкольного возраста) / А. Г. Гогоберидзе // Управление в ДОУ. – 2006. – № 1. – С. 10–19.
66. Головатый Н. Ф. Европейское и украинское образование – где точки единения? Болонский процесс / Н. Ф. Головатый // Персонал. – 2004. – № 3. – С. 5–7.
67. Гончаренко С. У. Зміст освіти / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований // Педагогіка толерантності. – 1997. – № 1/2. – С. 26–27.

68. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – [2 вид., доп. й випр.]. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.

69. Горденко Н. В. Формирование академических компетенций у студентов ВУЗов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Н. В. Горденко. – Ставрополь: Ставропольский государственный университет, 2006. – 22 с.

70. Гребенюк Г. Є. Основи композиції та рисунок: підруч. для учнів проф.-техн. навч. закл. / Г. Є. Гребенюк. – Київ : Техніка, 1997. – 221 с.

71. Гриньова М. В. Впровадження модульного принципу навчання / М. В. Гриньова // Рідна школа. – 1994. – № 5. – С. 50–54.

72. Грінченко Б. Словник [Електронний ресурс] / Б. Грінченко. – Режим доступу : <http://grinchenko.org.ua>

73. Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Н. В. Гузій. – К., 2007. – 42 с.

74. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в міжкультурній комунікації / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, О. О. Рогульська. – Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2009. – 232 с.

75. Гуревич Р. С. Веб-квест як інноваційна технологія навчання у вищій і середній школі / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 21. – С. 36-47.

76. Давыдкина В. В. Художественные знания, умения и навыки в профессиональной деятельности педагога искусства : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / В. В. Давыдкина. – Москва, 2004. – 154 с.

77. Даниэль С. М. Искусство видеть: о творческих способностях восприятия, о языке линий и красок и о воспитании зрителя / С. М. Даниэль. – Ленинград : Искусство, 1990. – 223 с.

78. Данилов М. А. Направленность процесса обучения в советской школе. Его движущие силы / М. А. Данилов // Основы дидактики; под ред.

Б. П. Єсіпова. – Москва, 1967. – С. 110–182.

79. Дейнека А. А. Жизнь. Искусство. Время / А. А. Дейнека; сост. В. П. Сысоев. – Москва : Изобразительное искусство, 1989. – Т. 2. – 296 с.

80. Дехтяренко О. В. Потенциал контекстного обучения в формировании профессиональной компетентности / О. В. Дехтяренко // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти : педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. наук. праць / [за заг. ред. Н. Г. Ничкало]. – Харків : НТУ «ХП», 2007. – С. 403 – 408.

81. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.

82. Дмітрієва І. П. Сприйняття та розуміння творів образотворчого мистецтва учнями допоміжної школи / І. П. Дмітрієва // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Київ – 2001. – Вип. 32. – Ч. II. – 106 с.

83. Дорожная карта художественного образования. Всемирная конференция по образованию в области искусств: создание творческого потенциала для XXI века. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://grinchenko.org.ua><http://docplayer.ru/30487586Dorozhnyayakar-tahudozhestvennogo-obrazovaniya.html>

84. Драч І. І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти / І. І. Драч // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2009. – Вип. 58. – Ч. 1. – С. 176–180.

85. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.09 / К. М. Дурай-Новакова. – Москва, 1983. – 46 с.

86. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Хрінком Інтер, 2008, – 1040 с.

87. Ермаш Г. Л. Искусство как творчество / Г. Л. Ермаш. – Москва : Искусство, 1972. – 184 с.

88. Ермолаева-Томина Л. Б. Проблемы развития творческих

способностей детей / Л. Б. Ермолаева-Томина // Вопросы психологи. – 1975. – № 5. – С. 166–175.

89. Ермоленко Г. Ю. Основные направления формирования полихудожественной компетентности будущих учителей искусства / Г. Ю. Ермоленко // Синтез в русской и мировой художественной культуре. – 2008. – С. 45–51.

90. Есипов В. Н. Формирование творческих способностей студентов художественно-графических факультетов вузов на начальном этапе обучения композиции : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / В. Н. Есипов. – Москва, 1986. – 16 с.

91. Жорнова О. І. Соціокультурна компетентність студентів в контексті оминання «слабких ланок» сучасного освітнього процесу / О. І. Жорнова // Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського простору». – 2006. – Додаток 3. – (Т. 3). – С. 93–100.

92. Зайцев А. С. Начинающему живописцу о цвете / А. С. Зайцев // Художник, 1983. – № 6. – С. 62–64.

93. Зверева М. В. О понятии «дидактические условия» / М. В. Зверева // Новые исследования в педагогических науках. – Педагогика. – 1987. – № 1. – С. 29–32.

94. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования. Практикум : учеб. пособие [для студ. учр. высш. проф. образования] / Э. Ф. Зеер. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 2003. – 480 с.

95. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя // Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». – М. : Исследоват. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.

96. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. пособие / И. А. Зимняя. – Ростов н/Д : Феникс, 1997. – 480 с.

97. Зингер Л. С. О портрете / Л. С. Зингер. – Москва : «Советский

художник», 1969. – 200 с.

98. Зинченко В. П. Развитие творческих способностей в процессе обучения рисунку : уч. пособие / В. П. Зинченко. – Ростов н /Д. : РГПИ, 1987. – 68 с.

99. Иконников А. В. Функция, форма, образ в архитектуре / А. В. Иконников. – Москва : Стройиздат, 1986. – 103 с.

100. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – Питер, 2000. – 512 с.

101. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – Питер, 2009. – 434 с.

102. Ильичёв Л. Ф. Философский энциклопедический словарь / Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

103. Инфографика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://infographer.ru/vsyo-taki-chto-zhe-takoe-infografika/>

104. Каган М. С. Социальные функции искусства / М. С. Каган. – Ленинград, 1978. – 234 с.

105. Калошина И. П. Структура и механизм творческой деятельности / И. П. Калошина. – Москва : Изд-во МГУ, 1983. – 168 с.

106. Калошина И. П. Управление творческой деятельностью в учебном процессе / И. П. Калошина. – Москва : Юнити-Дана, 2015. – 303 с.

107. Карасев Ю. В. Особенности живописи на пленэре / Ю. В. Карасев // Фундаментальные исследования. – 2005. – № 1. – С. 92–93.

108. Кардашов В. М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В. М. Кардашов. – Київ : Слово, 2007. – 296 с.

109. Кашкаръов Г. В. Концептуальні засади формування в майбутніх учителів педагогічної компетентності щодо розвитку критичного мислення в учнів [Електронний ресурс] / Г. В. Кашкаръов // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). –

Бердянськ : БДПУ, 2008. – № 4. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpbdpu/Ped/2008_4/Kashkarov%20.pdf

110. Кибрик Е. А. Вопросы преподавания композиции в советской художественной школе / Е. А. Кибрик // Вопросы художественного образования: сб. науч. трудов, 1972. – С. 3–22.

111. Кибрик Е. А. Работа и мысли художника / Е. А. Кибрик. – Москва : Искусство, 1984. – 255 с.

112. Килпатрик У. Х. Метод проектов. Применение целевой установки в педагогическом процессе / У. Х. Килпатрик. – Ленинград : Блокгауз – Нефрон, 1925. – 52 с.

113. Кирцер Ю. М. Рисунок и живопись / Ю. М. Кирцер. – Москва : Академия, 1998. – 271 с.

114. Кічук Н. В. Компетентнісний підхід у вищій технічній школі: проблеми застосування / Н. В. Кічук // Педагогічні видання / е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку» / Поточні номери журналу та їх автори / Випуск № 2, 2010. – С. 485–488.

115. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н. В. Кічук. – Київ : Либідь, 1991. – 96 с.

116. Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. – Москва : Наука, 1997. – 223 с.

117. Клыкова Л. А. Развитие художественно-эстетической компетенции студентов хореографических специальностей : автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Л. А. Клыкова. – Челябинск, 2011. – 27 с.

118. Коберник О. М. Усі уроки технології. 10 клас. Рівень стандарту / О. М. Коберник, О. Б. Авраменко, В. В. Бербец. – Харків : Вид. група «Основа», 2010. – 160 с.

119. Козак Л. В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі / Л. В. Козак // Освіто-логічний дискурс. – 2014. – № 1 (5). – С. 95–106.

120. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и её информационно-методическое обеспечение : учеб. пособие / В. А. Козаков. –

Київ : Высшая школа, 1990. – 248 с.

121. Колоянова О. Г. Аналіз та інтерпретація творів живопису : методичні рекомендації / О. Г. Колоянова. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2010. – 126 с.

122. Комаровська О. А. Художня обдарована особистість: сутність, реалії, розвиток : [монографія] / О. А. Комаровська. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – 412 с.

123. Комашко Н. В. Формування творчої компетентності майбутніх дизайнерів у процесі вивчення комп'ютерної графіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. В. Комашко – Черкаси : Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького, 2011. – 20 с.

124. Кондрашова Л. В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов педагогического института к профессиональной деятельности : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Л. В. Кондрашова. – Москва, 1989. – 42 с.

125. Коник М. Д. Школа любования и созерцания / М. Д. Коник, П. А. Сиринов // Декоративное искусство. – 1971. – № 9. – С. 24–30.

126. Коновець С. В. Підготовка вчителя образотворчого мистецтва : метод. посібник для студентів пед. навч. закл. / С. В. Коновець. – Рівне, 2002. – 76 с.

127. Коновець С. В. Естетичні та етичні засади оптимізації професійної діяльності викладачів образотворчого мистецтва вищих навчальних закладів : посібник / С. В. Коновець. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 148 с.

128. Копорулина В. Н. Психологический словарь / В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова, Н. О. Гордеева, Л. М. Балабанов. – Ростов н/Д. : Фенікс, 2003. – 640 с.

129. Коробко Ю. В. Формирование целенаправленного восприятия живописных качеств цвета в работе с натуры студентов художественно-графических факультетов : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Ю. В. Коробко. – Краснодар, 2005. – 385 с.

130. Королева Л. В. Об интеграционных процессах в образовании /

Л. В. Королева, М. Ю. Королев, Е. Б. Петрова // Наука и школа. – 2009. – № 5. – С. 3–6.

131. Король А. Д. Педагогика диалога: от методологии к методам обучения : [монография] / А. Д. Король. – Гродненский государственный университет им. Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2015. – 195 с.

132. Кравцова Т. А. Становление гуманитарно-художественной компетентности будущего дизайнера костюма в процессе высшего профессионального образования [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 08 / Т. А. Кравцова. – Владивосток, 2009. – 233 с. – Режим доступа. – <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya-stanovlenie-gumanitarno-hudozhestvennoy-kompetentnosti-buduschego-dizaynera-kostyuma-v-protseesse-vysshego-professionalnog#ixzz4iMo0zgLa>

133. Криворучко Ю. М. Підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя до розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів / Ю. М. Криворучко // Вісник Чернігів. держ. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Чернігів: ЧДПУ, 2006. – № 38. – С. 215 – 218.

134. Кривцун О. А. Психология искусства / О. А. Кривцун. – Москва: издательство Литературного института имени Горького, 2000. – 224 с.

135. Крившенко Л. П. Педагогика / Л. П. Кривошенко. – Москва : Проспект, 2010. – 432 с.

136. Кудренко Д. О. Дидактичні технології формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. / Д. О. Кудренко // Актуальні питання освіти і науки : зб. наук. ст., матеріали IV міжнар. наук.-практ конф., 10 – 11 листоп. 2016 р. – Харків, 2016. – Вип. 2016. – С. 211–216.

137. Кудренко Д. О. Дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. / Д. О. Кудренко // Педагогчний альманах : збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія

неперервної освіти», 2017. – Вип. 35. – С. 136–142.

138. Кудренко Д. О. Дидактичні умови формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Д. О. Кудренко // Педагогічне Криворіжжя : педагогічний альманах : зб. наук.-метод. праць. – Кривий Ріг, 2016. – Вип. 2. – С. 22–25.

139. Кудренко Д. О. Загальна структура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей (аналітичний огляд) / Д. О. Кудренко // Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Pedagogika. Współczesne problemy i perspektywy rozwoju» (29.04.2016 – 30.04.2016). – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. – P. 75–77.

140. Кудренко Д. О. Значення навчальних дисциплін професійно-орієнтованого циклу у формуванні художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21-22 квітня 2017.) – Ч. 1. – Ужгород, 2017. – С. 27–29.

141. Кудренко Д. О. Критерії сформованості художньо-графічних компетентностей майбутніх дизайнерів / Д. О. Кудренко // Актуальні проблеми формування естетичної культури майбутніх дизайнерів: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Кривий Ріг, 23 – 24 березня 2017 р.): матер. конф. – Кривий Ріг, 2017. – С. 109–111.

142. Кудренко Д. О. Методика виявлення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Forming of modern educational enviroment : benefits, risks, implementation mechanisms : Conference Proceedings. – Tbilisi : Baltija Pablising. – September 29, 2017. – P. 93–96.

143. Кудренко Д. О. Особливості структури художньо-графічних компетентностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Д. О. Кудренко // Вісник Черкаського університету, серія: педагогічні науки :

зб. наук. праць. – Черкаси, 2015. – № 37 (370). – С. 75–79.

144. Кудренко Д. О. Предметні компетентності у загальній системі компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи : зб. матеріалів I-ої Міжнародної науково-практичної конференції. – Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. – С. 158–160.

145. Кудренко Д. О. Розвиток педагогічної майстерності викладача образотворчого мистецтва / Д. О. Кудренко // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів XI Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької. – Чернівці. Зелена Буковина, 2014. – Вип. 5 (9). – С. 152–155.

146. Кудренко Д. О. Роль диференційованого навчання у фаховій підготовці студентів художньо-графічних факультетів / Д. О. Кудренко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2015. – Вип. 46. – С. 40–45.

147. Кудренко Д. О. Теорія і практика формування художньо-графічних компетентностей студентів факультетів мистецтв : навчально-методичний посібник / Д. О. Кудренко. – Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет», 2017. – 107 с.

148. Кудренко Д. О. Трактатування «художньо-графічних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва» у науковій літературі / Д. О. Кудренко // Сталій розвиток промисловості та суспільства : матеріали Міжнар. наук.-техніч. конф. (м. Кривий Ріг, жовтень 2016 р.). – Кривий Ріг, 2016. – С. 30–32.

149. Кудренко Д. О. Трансформація форми у портретному живописі як засіб формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко // Актуальні питання мистецької освіти та виховання : науковий журнал : Суми, 2017. – Вип. 1 (9) – С. 195–203.

150. Кудренко Д. О. Феноменологія художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей / Д. О. Кудренко //

Science and Education a New Dimension. Philology, IV (47), Issue: 101, 2016. – Budapest, 2016. – P. 30–33.

151. Кудренко Д. О. Формування предметних компетентностей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в системі інноваційної педагогічної діяльності / Д. О. Кудренко // Педагогічне Криворіжжя : педагогічний альманах : зб. наук.-метод. праць. – Кривий Ріг, 2015. – Вип. 1. – С. 31–32.

152. Кудренко Д. О. Формування професійної майстерності студентів художньо-графічних факультетів / Д. О. Кудренко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2014. – Вип. 43. – С. 38–42.

153. Кузин В. С. Вопросы изобразительного творчества / В. С. Кузин. – Москва : Просвещение, 1971. – 144 с.

154. Кузин В. С. Психология: учебн. для худож. училищ / В. С. Кузин. – Москва : Высшая школа, 1974. – 280 с.

155. Кузьмин С. В. Инновационная деятельность педагогического коллектива как фактор его развития : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. В. Кузьмин. – Ярославль, 2003. – 197 с.

156. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – Москва : СПб, Рыбинск : Научно-исследовательский центр развития творчества молодежи, 1993. – 54 с.

157. Кузьмінський А. І. Навчально-методичний комплекс з педагогіки / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – Київ: Знання-Прес, 2003. – 418 с.

158. Кулюткин Ю. Н. Личность – внутренний мир и самореализация. Идеи, концепции, взгляды / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – Москва : Тускарора, 1996. – 175 с.

159. Кулюткин Ю. Н. Развитие творческого мышления школьников / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – Ленинград : Знание, 1978. – 167 с.

160. Лаврентьева О. О. Розвиток методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / О. О. Лаврентьева; за ред. проф.

Л. О. Хомич. – Київ : КНТ, 2014. – 456 с.

161. Лезин Б. А. Вопросы теории и психологии творчества / Б. А. Лезин. – Москва : Педагогика, 1997. – 86 с.

162. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – Москва : Политиздат, 1977. – 303 с.

163. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – Москва : Педагогика, 1981. – 213 с.

164. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер. – Москва : Знание, 1974. – 64 с.

165. Ли Н. Г. Рисунок. Основы учебного академического рисунка / Н. Г. Ли. – Москва : Эксмо, 2007. – 480 с.

166. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня / А. В. Литвин. – Львів : СПОЛОМ, 2014. – 76 с.

167. Лозовецька В. Т. Проблеми професійної компетентності викладача сучасних соціально-економічних умовах / В. Т. Лозовецька // Дидактика професійної школи : зб. наук.праць. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – Вип. 3. – С. 52–56.

168. Локшина О. І. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні : рекомендації з освітньої політики / О. І. Локшина. – Київ : К. І. С., 2004. – 160 с.

169. Локшина О. І. Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу / О. І. Локшина // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 16–21.

170. Ломов Б. Ф. Формирование графических знаний и умений учащихся / Б. Ф. Ломов. – Москва, 1959. – 265 с.

171. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал. – 2009. – № 2. – С. 13–25.

172. Лук А. Н. Мышление и творчество / А. Н. Лук. – Москва :

Политиздат, 1976. – 144 с.

173. Лутаєнко В. С. Естетика мислення / В. С. Лутаєнко. – Київ : Мистецтво, 1974. – 243 с.

174. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития / В. Г. Маралов. – Москва : Академия, 2002. – 256 с.

175. Маркова А. К. Психология профессионализма / Алита Капитоновна Маркова. – Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.

176. Маслов Н. Я. Пленэр: практика по изобразит. искусству : [учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов] / Н. Я. Маслов. – Москва : Просвещение, 1984. – 112 с.

177. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу; [пер. с англ. А. М. Татлыбаева]. – СПб. : Евразия, 2001. – 479 с.

178. Маслоу А. Г. Самоактуализация / А. Г. Маслоу // Психология личности. – Москва : Издательство Московского университета, 1982. – 110 с.

179. Масол Л. М. Компетентностный подход как фактор модернизации художественного образования // Современное музыкальное и художественное образование: опыт, проблемы, перспективы : Материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Москва, 2006. – С. 24–27.

180. Масол Л. М. Концептуальні засади формування змісту загальної мистецької освіти в контексті державних стандартів / Л. М. Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 1. – С. 3 – 10.

181. Масол Л. М. Концептуальні засади формування змісту загальної мистецької освіти в контексті державних стандартів / Л. М. Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 1. – С. 3 – 10.

182. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – Москва : Педагогика, 1972. – 208 с.

183. Махмутов М. И. Проблемное обучение : основные вопросы теории / М. И. Махмутов. – Москва : Педагогика, 1975. – 367 с.

184. Мейлах Б. С. Процесс художественного творчества и

художественное восприятие / Б. С. Мейлах. – Москва : Искусство, 1985. – 318 с.

185. Мелик-Пашаев А. А. Педагогика искусства и творческие способности / А. А. Мелик-Пашаев. – Москва : Знание, 1981. – 96 с.

186. Минин В. А. Формирование этической компетентности студентов в процессе обучения в вузе: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. А. Минин. – Самара, 2011. – 21 с.

187. Миропольська Н. Є. Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент : збірник наук. праць / Н. Є. Миропольська // МОН України, Інститут педагогіки АПН України, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну ім. Сальвадора Далі. – Київ : 2008. – Вип. 3. – С. 17–23.

188. Михайлова Л. М. Естетичне виховання молоді : компетентнісний підхід / Л. М. Михайлова // Вісник національного технічного університету України: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – №1. – С. 158–162.

189. Молчанов С. Г. Профессиональная компетентность в системе повышения квалификации / С. Г. Молчанов // Интеграция методической (научно-методической) работы и системы повышения квалификации кадров. – Челябинск, 2003. – 115 с.

190. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1989. – 48 с.

191. Морозов В. И. Пленер : практ. пособ. / В. И. Морозов. – Ижевск : Удмуртский университет, 2012. – 15 с.

192. Музика О. Я. Зміст і методика мотиваційно-стимулювального етапу розвитку творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі навчання живопису / О. Я. Музика // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Становлення і розвиток етнодизайну: український та європейський досвід» (м. Полтава, 28–30 жовтня 2010 р.). – Полтава, 2010. – Кн. 1. – С. 280–285.

193. Музика О. Я. Проблематика кольоросприйняття майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у процесі навчання живопису / О. Я. Музика

// Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – Ч. I. – С. 164–169.

194. Музика О. Я. Рисунок. Живопис. Композиція : [навчальні програми дисциплін] / О. Я. Музика. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – 86 с.

195. Назарова Н. Г. Организация композиционной деятельности студентов художественно-графического факультета на занятиях по рисунку (методическое пособие для начальных курсов) / Н. Г. Назарова. – Алма-Ата : АГУ, 1989. – 38 с.

196. Найда Ю. И. Исследование методов обучения технике рисунка на младших курсах художественно-графических факультетов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. И. Найда. – Москва, 1978. – 16 с.

197. Неменский Б. М. Мудрость красоты. О проблеме эстетического воспитания : кн. для учителя / Б. М. Неменский. – Москва : Просвещение, 1987. – 253 с.

198. Немов Р. С. Психология. Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений. В 3 кн. Кн. 2. Психология образования / Р. С. Немов. – Москва : Просвещение : ВЛАДОС, 1995. – 496 с.

199. Никифоров Б. М. Путь к картине / Б. М. Никифоров. – Москва, 1971. – 75 с.

200. Никифорова О. И. Исследования по психологии художественного творчества / О. И. Никифорова. – Москва : МГУ, 1972. – 156 с.

201. Ничкало Н. Г. Творчий розвиток особистості засобами мистецтва : навчально-методичний посібник / Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2011. – 255 с.

202. Ніколаєнко С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства / С. М. Ніколаєнко. – Київ : Знання, 2006. – 208 с.

203. Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – Москва : СИН- ТЕГ, 2007. – 668 с.

204. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні

орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

205. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : монографія / В. О. Огнев'юк. – Київ : Знання України, 2003. – 450 с.

206. Окунев Ю. Н. Пути освоения ритма живописной композиции : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. Н. Окунев. – Москва, 1989. – 16 с.

207. Онищук В. А. Урок в современной школе / В. А. Онищук. – Москва : Просвещение, 1986. – 158 с.

208. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія / В. Ф. Орлов. – Київ : Наукова думка, 2003. – 262 с.

209. Орлов В. Ф. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / В. Ф. Орлов. – Київ, 2004. – 557 с.

210. Отич О. М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання : навч.-метод. посіб. / О. М. Отич. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2005. – 200 с.

211. Павлова А. А. Методические основы графической подготовки учителя труда и общетехнических дисциплин : дисс. ... доктора. пед. наук : 13.00.02 / А. А. Павлова. – Москва, 1992 – 336 с.

212. Павлюк И. А. Упражнения по композиции как средство развития образного мышления студентов 1 – 2 курсов ХГФ педагогических вузов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / И. А. Павлюк. – Москва, 1988. – 16 с.

213. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Г. М. Падалка. – Київ : Освіта України, 2008. – 274 с.

214. Пахтусова Н. А. Формирование профессиональной творческой компетенции будущих педагогов профессионального обучения в условиях вуза:

- дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. А. Пахтусова. – Челябинск, 2011. – 214 с.
215. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – Москва : МГУ, 1989. – 216 с.
216. Петровский А. В. Общая психология / А. В. Петровский. – Москва : Просвещение, 1986. – 462 с.
217. Петухова Л. Є. Становлення поняття «Інформатичні компетентності» та рівні їх діагностики у майбутніх учителів початкової школи / Л. Є. Петухова // Наука і освіта. – 2008. – № 8. – С. 193–198.
218. Пічкур М. О. Композиційна культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / М. О. Пічкур // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. – Серія : Педагогіка. – Тернопіль. – 1998 – № 2. – 56–59 с.
219. Платонов К. К. О знаниях, навыках и умениях / К. К. Платонов // Советская педагогика. – 1963. – № 11. – С. 98–103.
220. Побірченко Н. С. Інноваційні підходи до підготовки майбутніх учителів у контексті реформування системи вищої педагогічної освіти / Н. С. Побірченко // Рідна школа. – 2003. – № 3. – С. 3–5.
221. Подласий І. П. Практична педагогіка або три технології [Електронний ресурс] : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Подласий. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.
222. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – Москва : Высш. шк., 2004. – 512 с.
223. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. – Київ : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
224. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод посіб. / О. І. Пометун. – Київ : АСХ, 2004. – 192 с.
225. Пономарев Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. –

Москва : Наука, 1980. – 303 с.

226. Потієнко В. О. Навчальна програма курсу за вибором «Офісні інформаційні технології» (для учнів старшої школи) / В. О. Потієнко, Г. І. Гогерчак // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2014. – № 7. – С. 44–56.

227. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України, 2014. – № 20. – С. 134.

228. Равен Д. Компетентность в современном обществе [Электронный ресурс] / Д. Равен. – Режим доступа : file:///C:/Users/Kudrenko/Downloads/Джон%20Равен%20Компетентность%20в%20современном%20обществе%20(2008).pdf.

229. Радкевич В. О. Сучасні проблеми підготовки педагога професійно-художньої школи / В. О. Радкевич // Науковий часопис НПУ імені Михайла Петровича Драгоманова. Проблеми трудової та професійної підготовки, серія 13 : зб. наук. праць. – Київ, 2010. – С. 110–121.

230. Рапацевич Е. С. Новейший психолого-педагогический словарь / [сост. Е. С. Рапацевич; под ред. А. П. Астахова]. – Минск : Современная школа, 2010. – 928 с.

231. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум / [под общей ред. проф. А. А. Реана]. – Питер : СПб., 2002. – 432 с.

232. Ревенко І. В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури / І. В. Ревенко // Мистецтво і освіта. – 2007. – № 3. – С. 139–146.

233. Резніченко М. І. Проблеми художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва / М. І. Резніченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. Науково-методичний журнал. – № 3. – 2001. – С. 70–79.

234. Резніченко М. І. Художня графіка. Змістові модулі 1, 2 : навчально-методичний посібник для студентів художньо-графічних факультетів / М. І. Резніченко, Я. М. Твердохлібова. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 272 с.

235. Рибка Н. М. Єдиний освітній простір як інтегративна система: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Н. М. Рибка. – Одеса, 2005. – 24 с.

236. Робоча програма навчальної дисципліни вступ до спеціальності напряму підготовки 020205 «Образотворче мистецтво» [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://shag.com.ua/robocha-programa-navchalenoyi-disciplini-vstup-do-specialenost.html>.

237. Рождественская Н. В. Психология художественного творчества / Н. В. Рождественская. – С.-Петербург. : СПб. Языковой центр СПбГУ, 1995. – 270 с.

238. Роменець В. А. Психологія творчості : [навч. посіб.] / В. А. Роменець. – Київ : Либідь, 2004. – 288 с.

239. Ростовцев Н. Н. Академический рисунок / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1984. – 240 с.

240. Ростовцев Н. Н. История методов обучения рисованию : рус. и сов. школы рисунка : [учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов по спец. № 2109 «Черчение, рисование и труд»] / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1982. – 240 с.

241. Ростовцев Н. Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1974. – 246 с.

242. Ростовцев Н. Н. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием / Н. Н. Ростовцев, А. Е. Терентьев. – Москва : Просвещение, 1987. – 176 с.

243. Ростовцев Н. Н. Рисунок. Живопись. Композиция: Хрестоматия / Н. Н. Ростовцев, С. Е. Игнатьев, Е. В. Шорохов. – Москва : Просвещение, 1989. – 207 с.

244. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – С.-Петербург. : СПб., 2003. – 720 с.

245. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности: к философским основам советской педагогики / С. Л. Рубинштейн // Вопросы

философии. – 1989. – № 4. – С. 3–11.

246. Рудницька О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін / О. П. Рудницька. – Київ : Експрес-об'ява, 1998. – 184 с.

247. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : [навчальний посібник] / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2005. – 360 с.

248. Савченко О. В. Компетентність особистості на когнітивному рівні / О. В. Савченко // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 25. – С. 413–427.

249. Сакулина Н. П. Рисование в дошкольном возрасте / Н. П. Сакулина. – Москва : Педагогика, 1975. – 280 с.

250. Сериков В. В. Личностный подход в образовании: концепции и технологии / В. В. Сериков. – Волгоград : Изд. “Перемена”, 1994. – 152 с.

251. Сидоров А. А. Рисунки старых мастеров / А. А. Сидоров. – Москва : Издательство Академии наук СССР, 1956. – 528 с.

252. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Сисоєва. – Київ : Міленіум, 2006. – 346 с.

253. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість : [монографія] / С. О. Сисоєва. – Харків : Каравела, 1998. – 150 с.

254. Сікорський П. І. Модульно-рейтингова система навчання у ліцєях : навч.-метод. посібник / П. І. Сікорський. – Львів : Академічний експрес, 1997. – 96 с.

255. Слостенин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе // Советская педагогика. – 1981. – № 4. – С. 76–84.

256. Слостенин В. А. Формирование профессиональной культуры учителя / В. А. Слостенин. – Москва : Педагогика, 1993. – 223 с.

257. Слюсаренко М. А. Реалізація задачного підходу до навчання природничих дисциплін у педагогічному університеті : методичні рекомендації / М. А. Слюсаренко. – Кривий Ріг, 2011. – С. 152–158.

258. Смирнов Г. Б. Живопись : учебное пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов / Г. Б. Смирнов. – Москва : Просвещение, 1975. – 143 с.

259. Смірнова О. О. Методика формування художньо-педагогічної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі навчання декоративно-прикладного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. О. Смірнова. – Київ, 2010. – 20 с.

260. Смірнова О.О. Структура художньо-педагогічної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Смірнова О.О. // Молодь і ринок – 2008. – №3(38). – С. 98 – 103.

261. Сокольникова Н. М. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальной школе : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Н. М. Сокольникова. – 2 е изд., стереотип. – Москва : Академия, 2003. – 368 с.

262. Сотська Г. І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : монографія / Г. І. Сотська; за наук. ред. О. М. Отич. – Київ : Ін-т обдарованої дитини, 2014. – 382 с.

263. Сотська Г. І. Художньо-конструкторська підготовка вчителя образотворчого мистецтва у системі його професійної діяльності / Г. І. Сотська // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. – Київ : П/П «ЕКМО», 2009. – Вип. 4. – С. 89–97.

264. Стась М. І. Академічний живопис : навчально-методичний посібник / М. І. Стась, Т. К. Касьян. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – 244 с.

265. Стась М. І. Академічний живопис : навчально-методичний посібник / М. І. Стась, Т. К. Касьян. – Черкаси : Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – 244 с.

266. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія / О. М. Степанов. – Київ : Академвидав, 2006. – 424 с.

267. Столович Л. Н. Жизнь – творчество – человек: функции художественной деятельности / Л. Н. Столович. – Москва : Политиздат, 1985. – 231 с.

268. Столяренко Л. Д. Основы психологии. Практикум / Л. Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 576 с.
269. Стукалова О. В. Культурно-творческое развитие и профессиональное становление будущих специалистов в сфере культуры и искусства : монография / О. В. Стукалова. – Москва : ИХО РАО, 2011. – 280 с.
270. Стюард Ю. В. Становление художественно-эстетической компетенции детей старшего дошкольного возраста : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. В. Стюард. – Челябинск, 2012. – 27 с.
271. Суворова С. Л. Формирование гностических умений у студентов в процессе профессионально-педагогической подготовки : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / С. Л. Суворова. – Челябинск, 1999. – 162 с.
272. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 21–26.
273. Терещук Г. В. Освітній процес у ТНПУ ім. В. Гнатюка: стан, проблеми та модернізація у контексті нового Закону України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс] / Г. В. Терещук // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 14. – С. 28–32. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2014_14_5.
274. Торшилова Е. М. Развитие эстетических способностей детей 3 – 7 лет (теория и диагностика) / Е. М. Торшилова, Т. В. Морозова. – Москва : Деловая Книга ozon.ru, Академический проект my-shop.ru, 2001. – 144 с.
275. Торшина К. А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии / К. А. Торшина // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 123–135.
276. Троєльнікова Л. О. Художньо-освітній простір як культуротворчий чинник розвитку українського суспільства у ХХ столітті : автореф. дис. доктора мистецтвознавства : 26.00.01 / Л. О. Троєльнікова. – Київ, 2009. – 40 с.
277. Туриніна О. Л. Психологія творчості : навч. посіб / О. Л. Туриніна

– Київ : МАУП, 2007. – 160 с.

278. Тутолмин А. В. Становление и развитие творческой компетентности будущего учителя (на основе системного подхода): автореф. дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / А. В. Тутолмин. – Чебоксары, Чувашский государственный педагогический университет им. И. Я. Яковлева, 2009. – 20 с.

279. Удріс І. М. Вітчизняна художньо-педагогічна освіта у контексті Болонського процесу : проблеми і завдання / І. М. Удріс // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, КДПУ, 2005. – № 10. – С. 278–285.

280. Унковский А. А. Живопись : вопросы колорита : учеб. пособие для студентов худ-граф. фак. пед. ин-тов / А. А. Унковский. – Москва : Просвещение, 1980. – 128 с.

281. Усик О. Ф. Формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / О. Ф. Усик. – Київ, 2010. – 193 с.

282. Усова А. В. Формирование у учащихся общеучебных умений / А. В. Усова, А. А. Бобров. – Москва : Знание, 1987. – 267 с.

283. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2006. – 352 с.

284. Фомічова Н. Індивідуальність як інтеграційна характеристика творчого потенціалу живописця і завдання її формування в мистецькому ВНЗ [Електронний ресурс] : Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент : зб. наук. праць / Н. Фомічова. – 2010. – Вип. 5. – Режим доступу : http://zbirnik.mixmd.edu.ua/2010_5_.

285. Харламов И. Ф. Педагогика в вопросах и ответах : учеб. пособие / И. Ф. Харламов. – Москва : Гардарики, 2001. – 253 с.

286. Хомич Л. О. Аксиологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя / Л. О. Хомич // Аксиологічний підхід – основа формування цілісності особистості майбутнього педагога : [монографія]. – Київ-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – С. 6–22.

287. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : [монографія] / Л. Л. Хоружа. – Київ : Інститут педагогіки АПН України, 2003. – 319 с.

288. Хрусталева Т. М. Художественная одаренность будущих учителей изобразительного искусства: постановка проблемы / Т. М. Хрусталева. – Москва, 1999. – 224 с.

289. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебное пособие / А. В. Хуторской. – [2-е изд., перераб.]. – Москва : Высшая школа, 2007. – 639 с.

290. Цимбалюк І. М. Підвищення професійної кваліфікації. Психологія педагогічної праці: навч.-метод. посібник. – Київ : ВД «Професіонал», 2004. – 150 с.

291. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : [монографія] / за ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 275 с.

292. Чен Н. В. Нетрадиційні техніки зображення: навчально-мегодичний посібник / Н. В. Чен. – Харків: Скорпіон, 2007. – 50 с.

293. Чистяков П. П. Письма. Записные книжки. Воспоминания / П. П. Чистяков ; Н. П. Молева, Э. М. Белютин. – Москва : Искусство, 1953. – 592 с.

294. Шаляпин О. В. Инновационные модели обучения в художественно-педагогическом образовании / О. В. Шаляпин // Омский научный вестник. – 2010. – № 3 (88). – С. 228–231.

295. Шашков Ю. П. Живопись и ее средства : учебное пособие для вузов / Ю. П. Шашков. – 2-е изд. – Москва : Академический Проект, 2010. – 128 с.

296. Шевнюк О. Л. Культурологія: навч. посіб. / О. Л. Шевнюк. – Київ : Знання-Прес, 2005. – 353 с.

297. Шегаль Г. М. Колорит в живописи: заметки художника / Г. М. Шегаль. – Москва : Искусство, 1957. – 76 с.

298. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ середини

XX ст. : структурування, методологія, художні позиції / Р. Т. Шмагало. – Львів : Українські Технології, 2005. – 528 с.

135. Шорохов Е. В. К вопросу об исследовании проблем композиции в изо бразительном искусстве / Е. В Шорохов // Вопросы теории, истории и методики преподава ния изобразительного искусства : сб. науч. трудов. – Ставрополь, 1973. – Вып. 3. – С. 125–131.

299. Шорохов Е. В. Композиция : учеб. для студентов худож.-граф. пед. ин-тов. / Е. В. Шорохов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Просвещение, 1986. – 207 с.

300. Штаничева Н. С. Живопись : учеб. пособ. для вузов / Н. С. Штаничева, В. И. Денисенко. – Москва : Академический Проект, 2009. – 271 с.

301. Щербина В. Г. Композиційні вправи як засіб управління розвитком творчих здібностей студентів художньо-графічного факультету : навч.-метод. посіб. / В. Г. Щербина. – Кривий Ріг : Криворізький держ. педагогічний ін-т, 1998. – 90 с.

302. Явоненко М. В. Творча компетентність особистості як запорука її життєвого успіху [Електронний ресурс] / М. В. Явоненко. – Режим доступу : <http://tdo.at.ua>.

303. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.

304. Якиманская И. С. Развивающее обучение / И. С. Якиманская. – Москва : Педагогика, 1979. – 144 с.

305. Яланська С. П. Психологія творчості : навчальний посібник / С. П. Яланська. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. – 180 с.

306. Янкович О. І. Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957 – 2008) : [монографія] / О. І. Янкович; ред. В. М. Чайка. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 320 с.

307. Яшухин А. П. Живопись : учебное пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. № 2003 «Преподавание черчения и изобразит. искусства» /

А. П. Яшухин. – Москва : Просвещение, 1985. – 288 с.

308. Arnheim R. Form and Consumer. Toward a Psychology of Art / R. Arnheim. – Los Angeles, 1961. – 265 p.

309. Arnheim R. Art and Visual Perception of Art Criticism / R. Arnheim. – N.Y., 1963. – VII. – P. 31–32.

310. Bergsmann E. Evaluation of competence based teaching in higher education: from theory to practice / E. Bergsmann // Evaluation and Program Planing, 2016. – P. 1–52.

311. Botkin J. W. No Limits tj Learning. A Report to the Club of Rome / J. Botkin, M Elmadjra, M. Malitza. – Oxford, 1979. – P. 25–30.

312. Competency-Based Education: State Policy Communications Toolkit, Foundation of Excellence in Education [Electronic resource] / Official site. – Mode of access: <file:///C:/Users/Olga/Downloads/02.23.2016-CBEState-Communications-Toolkit.pdf>

313. Corazon E. M. Research Journal, Volume [Electronic resource] / E. M. Corazon. – XVI – 2008 Edition 3 – P. 12. – Mode of access : http://www.eisrjc.com/documents/Readiness_%26_Compencies_Of_Students_In_Teacher_Education_1325747160.pdf.

314. Dawid J. W. Inteligencja, wola i zdolność do pracy / J. W Dawid. – Warszawa : Nasza Księgarnia, 1926. – 192 p.

315. Department of Training and Workforce Development. Western Australia. Guidelines for assessing competence in VET (5th edn) 2013 European Commission. Supporting teacher competence development for better learning outcomes [Electronic resource] / Official site. – Mode of access : http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/teachercomp_en.pdf

316. Durand T. Strategizing innovation: competence analysis in assessing strategic change / T. Durand // In Defense of American Higher Education : ed. by Philip G. Altbach and others. – Baltimore : John Hopkins University Press, 2001. – P.110–143.

317. European Commission. Supporting teacher competence development for

better learning outcomes [Electronic resource] / Official site. – Mode of access : http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/teachercomp_en.pdf

318. Guilford J. P. Traits of Creativity / J. P. Guilford // Creativity and its Cultivation / ed. H. Anderson. – N.Y. : Harper and Brothers, 1959. – P. 142–161.

319. Guilford J. P. Transformation abilities or functions / J. P. Guilford // Journal of Creative Behavior. – 1983. – P. 17–75.

320. Keen K. Competence: What is it and how can it be developed? / K. Keen, J. Lowyck, P. de Potter, J. Elen (Eds.). – Brussels : IBM Education Center, 1992. – P. 111–122.

321. Koenen A.-K. A phenomenographic analysis of the implementation of competence-based education in higher education / A.-K. Koenen, F. Dochy, I. Berghmans // Teaching and Teacher Education. – 2011. – P. 1–12.

322. Petkuta R. The european conception of the university knowledge within the bolognaInitiated competence-based curriculum modernization: repercussions at the national policy level in Estonia and Lithuania, european integration studies / R. Petkuta // Issue 10. – 2014. – P. 52 – 62.

323. Redkin O. Language teaching and cross-cultural communication / O. Redkin, O. Bernikova // World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics, Proceedings. – 2016. – P. 290–294.

324. Smart State Approaches to CompetencyBased Education [Electronic resource] / Official site. – Mode of access : <http://www.excelined.org/2015/12/30/3-smart-stateapproaches-to-competency-basededucation/#sthash.63MofEI0.dpuf>

325. Sternberg R. J. A three-facet model of creativity / R. J. Sternberg, T. Tardif (eds.) // The nature of creativity. – Cambridge : Cambr. Press, 1988. – P. 125–147.

326. Sternberg R. J. Implicit theories of intelligence / R. J. Sternberg // Journ. Of Personality and Social psychology. – 1985. – № 49. – P. 607–627.

327. The definition and selection of key competencies (Executive Summary). Department of Training and Workforce Development. Western Australia (2013). Guidelines for assessing competence in VET (5th edn) European Commission (2013).

Supporting teacher competence development for better learning outcomes [Electronic resource] / Official site. – Mode of access : <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf>.

328. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ec.europa.eu/dgs/education/culture>.

329. Torrance E. P. Why Fly? A Philosophy of Creativity / E. P. Torrance. – Norwood : Ablex, 1995. – 278 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А1

**Критерії та рівні сформованості художньо-графічних компетентностей
студентів мистецьких спеціальностей**

Критерії	Рівні сформованості
Мотиваційний	<p>Високий. Студент мистецьких спеціальностей характеризується яскраво вираженим позитивним ставленням до своєї майбутньої професійної діяльності; виявляє стійке прагнення до творчого самовираження та самореалізації в художньо-графічній діяльності; усвідомлює необхідність у навчанні; виявляє бажання оволодівати новими художніми, педагогічними та методичними техніками й технологіями; готовий та здатний до самостійної художньо-графічної діяльності.</p> <p>Достатній. Студент мистецьких спеціальностей позитивно ставиться до майбутньої професійної діяльності; прагне до творчого самовираження та самореалізації в професійній художньо-графічній діяльності, виявляє інтерес до нових художніх, педагогічних, методичних технік і технологій; не завжди готовий та здатний до самостійної художньо-графічної діяльності.</p> <p>Середній. Студент мистецьких спеціальностей характеризується загалом позитивним ставленням до майбутньої професійної діяльності; не має чітко вираженого прагнення до творчого самовираження та самореалізації в професійній художньо-графічній діяльності, але виявляє інтерес до окремих сторін художньо-графічної діяльності, має бажання оволодіти переважно художніми техніками й технологіями; майже відсутня готовність до самостійної художньо-графічної діяльності.</p> <p>Початковий. Студент мистецьких спеціальностей характеризується пасивним ставленням до майбутньої професійної діяльності; не має чітко вираженого прагнення до творчого самовираження та самореалізації в професійній художньо-графічній діяльності, усвідомленого бажання оволодівати новими художніми, педагогічними, методичними техніками й технологіями; відсутня готовність до самостійної художньо-графічної діяльності.</p>
Когнітивний	<p>Високий. Студент у повній мірі усвідомлює зміст основних понять образотворчого мистецтва; має ґрунтовні знання щодо видів, форм, способів і прийомів здійснення художньо-графічної діяльності; володіє образотворчою грамотою.</p> <p>Достатній. У студента сформована образотворча грамотність, він чітко усвідомлює зміст основних понять образотворчого мистецтва; має знання щодо видів, форм, способів і прийомів здійснення художньо-графічної діяльності;</p> <p>Середній. У студента майже не сформована образотворча грамотність, проте він усвідомлює зміст основних понять образотворчого мистецтва; має поодинокі знання щодо видів, форм, способів і прийомів здійснення художньо-графічної діяльності.</p>

Критерії	Рівні сформованості
	<p>Початковий. У студента не сформована образотворча грамотність, він не усвідомлює зміст основних понять образотворчого мистецтва; має поодинокі знання щодо видів, форм, способів і прийомів здійснення художньо-графічної діяльності.</p>
Процесуальний	<p>Високий. Студент мистецьких спеціальностей уміє застосовувати мистецькі знання на практиці. У студента мистецьких спеціальностей повноцінно й гармонійно розвинені всі складові художньо-графічних компетентностей (художньо-інтерпретаційна, художньо-композиційна, художньо-проектна, художньо-естетична, художньо-творча), якими він здатен послуговуватися для продуктивного та самостійного вирішення завдань різного рівня (типових, творчих) в усіх сферах художньо-графічної діяльності.</p> <p>Достатній. Студент мистецьких спеціальностей уміє застосовувати мистецькі знання на практиці. У студента мистецьких спеціальностей повноцінно розвинені всі складові художньо-графічних компетентностей (художньо-інтерпретаційна, художньо-композиційна, художньо-проектна, художньо-естетична, художньо-творча), якими він самостійно здатен послуговуватися для вирішення типових завдань в усіх сферах художньо-графічної діяльності.</p> <p>Середній. Студент мистецьких спеціальностей володіє практичними вміннями та навичками на елементарному рівні. У студента мистецьких спеціальностей розвинені окремі складові художньо-графічних компетентностей, якими він здатен послуговуватися як самостійно, так і за сторонньої допомоги для вирішення типових завдань художньо-графічної діяльності.</p> <p>Початковий. Студент мистецьких спеціальностей не вміє застосовувати мистецькі знання на практиці. У студента мистецьких спеціальностей розвинені поодинокі художньо-графічні компетентності, які він може використовувати для вирішення типових завдань художньо-графічної діяльності за сторонньої допомоги.</p>
Рефлексивний	<p>Високий. Студент мистецьких спеціальностей визначається високим ступенем усвідомлення важливості та потреб майбутньої художньо-графічної діяльності; здатністю контролювати й оцінювати власну діяльність із подальшою її корекцією, проявляти творчість та ініціативу за різних умов навчання, а також виявляє високий рівень якості й продуктивності під час вирішення художньо-графічних завдань, характеризується глибиною сприймання художньо-образної мови мистецьких творів, широтою асоціативного мислення, креативністю, творчою уявою та образним мисленням. Студент здатен до осмислення, самоаналізу та самооцінки власної діяльності, уміє аналізувати та оцінювати художні твори інших авторів; прагне до самовдосконалення в художньо-графічній діяльності; розуміє функціональні можливості графіки, живопису, дизайну; здійснює художньо-графічну діяльність на високому рівні, якісно, з елементами новизни; володіє такими якостями, як: широта асоціативного фонду, креативність, творча уява та образне мислення.</p>

Критерії	Рівні сформованості
	<p>Достатній. Студент мистецьких спеціальностей добре усвідомлює важливість майбутньої художньо-графічної діяльності; здатен контролювати й оцінювати власну діяльність із подальшою її корекцією, проте, не завжди проявляє творчість за різноманітних умов навчання; виявляє достатній для майбутньої професії рівень якості і продуктивності під час вирішення художньо-графічних завдань; здатен повноцінно сприймати художньо-образну мову мистецьких творів, володіє асоціативним мисленням, проявляє творчий підхід при виконанні завдань, характеризується оригінальністю мислення. Студент здатен до осмислення, самоаналізу та оцінки власної діяльності, вміє аналізувати та оцінювати художні твори інших авторів; прагне до самовдосконалення в художньо-графічній діяльності; розуміє функціональні можливості графіки, живопису, дизайну; здійснює художньо-графічну діяльність на високому рівні, якісно, з елементами новизни.</p> <p>Середній. Студент мистецьких спеціальностей не завжди усвідомлює важливість майбутньої художньо-графічної діяльності; здатен контролювати й оцінювати власну діяльність, проте не може самостійно її корегувати; вирішує художньо-графічні завдання на продуктивному рівні за підтримки викладача; здатен повноцінно сприймати художньо-образну мову мистецьких творів, володіє асоціативним мисленням, проявляє стандартний підхід при виконанні типових завдань. Студент не здатен до самоаналізу та оцінки власної діяльності, не може аналізувати та оцінювати художні твори інших авторів; не завжди прагне до самовдосконалення в художньо-графічній діяльності; розуміє функціональні можливості лише деяких видів мистецтва; має низький рівень художньо-графічної діяльності та оригінальності її продуктів, а також низьку якість виконання навчального завдання (художність, обсяг, кількість помилок).</p> <p>Початковий. Студент мистецьких спеціальностей не усвідомлює важливість майбутньої художньо-графічної діяльності; не здатен контролювати й оцінювати власну діяльність із подальшою її корекцією; вирізняється пасивністю та байдужістю за різних умов навчання; не здатен повноцінно сприймати художньо-образну мову мистецьких творів, не володіє асоціативним мисленням; вирішує типові завдання художньо-графічної діяльності за сторонньою допомогою. Студент не здатен аналізувати власну діяльність, аналізувати та оцінювати художні твори інших авторів; не прагне до самовдосконалення в художньо-графічній діяльності; не розуміє функціональні можливості графіки, живопису, дизайну; має низький рівень художньо-графічної діяльності та оригінальності її продуктів, а також низьку якість виконання навчального завдання (художність, обсяг, кількість помилок).</p>

Джерело: складено автором самостійно

**Рівні сформованості художньо-графічних компетентностей студентів
мистецьких спеціальностей**

Рівні	Показники сформованості
<i>Початковий</i>	<p>Студент мистецьких спеціальностей характеризується пасивним ставленням до майбутньої професійної діяльності; не має чітко вираженого інтересу до художньо-графічної діяльності й усвідомленого бажання оволодіти художніми техніками та технологіями. Студент не усвідомлює зміст основних понять образотворчого мистецтва; має поодинокі знання щодо видів, форм, способів і прийомів здійснення художньо-графічної діяльності, не володіє образотворчою грамотою; не має системи знань щодо управління та оцінювання художніх творів; не усвідомлює вікові та психологічні особливості образотворчої діяльності учнів. У студента розвинені поодинокі художньо-графічні компетентності, які він може використовувати для вирішення типових завдань художньо-графічної діяльності за сторонньою допомогою.</p>
<i>Середній</i>	<p>Студент мистецьких спеціальностей характеризується загалом позитивним ставленням до своєї майбутньої професійної діяльності; виявляє інтерес до окремих сторін художньо-графічної діяльності та бажання оволодіти переважно художніми образотворчими техніками й технологіями; проте в нього майже відсутня здатність та готовність до самостійної художньо-графічної діяльності. Студент не усвідомлює зміст основних понять образотворчого мистецтва; не має чіткої системи знань щодо видів, форм, способів і прийомів здійснення художньо-графічної діяльності, частково володіє образотворчою грамотою; усвідомлює зміст поодиноких понять образотворчого мистецтва та методики його навчання школярів; не має достатніх знань щодо управління та оцінювання художніх творів школярів; не усвідомлює вікові та психологічні особливості образотворчої діяльності учнів. У студента розвинені окремі складові художньо-графічних компетентностей, якими він здатен послуговуватися як самостійно, так і за сторонньої допомоги для вирішення типових завдань художньо-графічної діяльності.</p>
<i>Достатній</i>	<p>Студент мистецьких спеціальностей характеризується яскраво вираженим позитивним ставленням до своєї майбутньої професійної діяльності; виявляє стійке прагнення до творчого самовираження та самореалізації в художньо-графічній діяльності; усвідомлює необхідність у навчанні; виявляє бажання оволодіти новими художніми техніками та технологіями; виявляє зацікавленість до зарубіжних і вітчизняних художніх творів; готовий та здатний до самостійної художньо-графічної діяльності. Студент у повній мірі усвідомлює зміст основних понять образотворчого мистецтва та методики його навчання; володіє образотворчою грамотою; має високий ступінь розвитку спостережливості, візуальної пам'яті, просторових уявлень, тактильних і кінестетичних відчуттів, колірного зору, композиційних навичок; характеризується ґрунтовними знаннями психолого-педагогічних закономірностей навчально-виховного та творчого процесу, принципів, методів, прийомів та засобів організації діяльності учнів, умінням творчо застосовувати ці знання у власній художньо-графічній діяльності; усвідомлює вікові та психологічні особливості образотворчої діяльності учнів.</p>

Продовження таблиці А2

Рівні	Показники сформованості
<i>Високий</i>	У студента повноцінно й гармонійно розвинені всі складові художньо-графічних компетентностей (художньо-інтерпретаційна, художньо-композиційна, художньо-проектна, художньо-естетична, художньо-творча), якими він здатен послуговуватися для продуктивного та самостійного вирішення завдань різного рівня (типових, творчих) в усіх сферах художньо-графічної діяльності.

Джерело: складено автором самостійно

**Опис складників професійно важливих компетентностей студентів
мистецьких спеціальностей**

Складники		Зміст
1.	Інтегральна компетентність	здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність учитися і оволодівати сучасними знаннями; знання та розуміння предметної галузі та професійної діяльності; здатність генерувати нові ідеї (креативність); здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.
2.	Спеціальна компетентність	здатність розуміти базові теоретичні та практичні закономірності образотворчого мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва, зміст основних класичних і сучасних категорій та концепцій мистецтвознавчої науки, усвідомлювати їх художньо-естетичну природу; здатність формулювати цілі особистісного і професійного розвитку та умови їх досягнення, враховуючи тенденції розвитку галузі професійної діяльності, етапів професійного зростання та індивідуально-особистісних особливостей; здатність використовувати знання про основні закономірності й сучасні досягнення в теорії, історії та методології образотворчого мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва; здатність здійснювати творчу діяльність на базі професійних знань та навичок, демонструвати розвинену творчу уяву, використовувати власну образно-асоціативну, стилістичну та пластичну мову художнього твору; здатність володіти науково-аналітичним апаратом та використовувати професійні знання у практичній, науково-дослідницькій, та мистецтвознавчій діяльності; здатність створювати та реалізовувати власні художні концепції у творчій діяльності, аргументовані знанням художніх стилів різних епох та володінням академічними та сучасними техніками, прийомами та методиками, спроможність до професійного спілкування щодо актуальних проблем мистецтвознавства; здатність володіння сучасною культурою мистецтвознавчого дослідження, з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; здатність інтегрувати професійні знання та навички й використовувати їх у процесі створення художнього твору, впроваджувати сучасні способи формотворення.

Продовження таблиці Б1

3.	Методична компетентність	знання етапів історії становлення та розвитку образотворчого мистецтва; основні дидактичні положення методики викладання образотворчого мистецтва; мети й завдань викладання образотворчого мистецтва у відповідності до Державного стандарту; загальнопедагогічних принципів, підходів; структури і змісту навчальних програм у галузі «Мистецтво»; класифікації видів мистецтва; характерних особливостей художньо-образної мови; різних видів та жанрів; розуміння зв'язків образотворчого мистецтва з іншими видами мистецтва, природним і культурним середовищем життєдіяльності людини; знання основ образотворчої грамоти та педагогічного малюнка; основних педагогічних та мистецтвознавчих понять та відповідної художньої термінології; знання про художній образ, як основу будь-якого мистецтва та специфіку вирішення художнього образу в різних видах образотворчого мистецтва; форми організації навчання, методи та прийоми роботи, засоби керівництва навчально-пізнавальною діяльністю школярів на уроках образотворчого мистецтва.
4.	Проектна компетентність	здатність і готовність розробляти комплексні типові, нетипові дизайн-проекти, дизайн-об'єкти з їх макетно-зразковим, проектно-документаційним, презентаційним супроводом; здатність і готовність виявляти, аналізувати та формулювати вимоги до дизайн-об'єктів; визначати особливості їх функціонування, використання; здатність і готовність доносити ідеї, інформацію, рішення до фахової та нефахової аудиторії; володіння базовими та фаховими знаннями: теорія, методики, інструменти, засоби, техніки, технології, термінологія; уміння розробляти художні рішення дизайн-об'єктів, дизайн-проектів за правилами, законами композиції; уміння виконувати мистецькі твори за допомогою різних видів і технік образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва; уміння розробляти оригінальні художні образи дизайн-об'єктів; виконувати стилізацію, інтерпретацію та трансформацію об'єктів (джерел) творчого натхнення при розробці ідей дизайн-об'єктів, дизайн-проектів; виконувати ескізи дизайн-об'єктів, дизайн-проектів засобами малюнка й живопису, художньої графіки, образотворчими засобами й техніками, за допомогою комп'ютерних технологій та графічних редакторів; уміння розробляти й виготовляти зразки, макети, імітаційні моделі дизайн-об'єктів, дизайн-проектів; уміння розробляти візуальні презентації, портфоліо власних творів, дизайн-об'єктів, дизайн-проектів (фотографування, редагування, компоновання).

Джерело: складено автором на основі джерела [156]

**Виписка з ОКХ майбутнього вчителя образотворчого мистецтва галузі
знань 0202 Мистецтво напряму підготовки 6.020205 Образотворче
мистецтво**

Професійні компетентності:

Загальнопрофесійні компетентності:

- базові уявлення про різноманітність мистецьких об'єктів, розуміння значення образотворчості для культурно-освітнього процесу;
- володіння методами спостереження, опису, ідентифікації, класифікації, мистецьких об'єктів;
- сучасні уявлення про принципи структурної й функціональної організації художньо-педагогічної діяльності;
- здатність застосовувати основні технічні та технологічні прийоми роботи з матеріалами в образотворчості;
- сучасні уявлення про основні види, жанри, функції та завдання мистецтва;
- здатність застосовувати знання про міжпредметні зв'язки фахових дисциплін із суміжними загальнорозвивальними;
- базові уявлення про основні закономірності й сучасні досягнення декоративного мистецтва та дизайну, розуміння ролі творчої ідеї в мистецькому світогляді;
- уявлення про основи сучасного мистецького процесу;
- базові уявлення про закономірності створення композиції в образотворчому та декоративному мистецтві, її прийоми та засоби;
- базові уявлення про основні види декоративно-прикладного мистецтва;
- базові уявлення про жанрове розмаїття образотворчого мистецтва;
- сучасні уявлення про основи пластичної анатомії та скульптури;
- знання й застосування на практиці законів образотворчої грамоти;
- сучасні уявлення про закони кольорознавства, колірні гармонії;
- здатність планувати й реалізувати виховні заходи засобами мистецтва;

- знання правових основ дослідницьких робіт і законодавства України в галузі художньо-педагогічної діяльності;
- здатність організувати роботу відповідно до вимог безпеки життєдіяльності й охорони праці;
- здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, знання основ ділового спілкування, навички роботи в команді;
- уміння вести дискусію й викладати основи образотворчого та декоративного мистецтва.

Спеціалізовано професійні компетентності:

- здатність використовувати професійно профільовані знання в галузі історії та теорії образотворчого мистецтва для організації навчально-виховного процесу;
- здатність використовувати композиційний арсенал для освоєння теоретичних основ і практичної реалізації творчого задуму;
- здатність використовувати професійно профільовані знання й практичні навички в галузі психології, педагогіки, методики викладання образотворчого мистецтва, педагогічного малюнка для педагогічного моделювання;
- здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для оволодіння основами теорії й методами мистецьких досліджень;
- здатність використовувати професійно профільовані знання й практичні навички в галузі декоративно-прикладного мистецтва для проектування й виконання авторських виробів із метою естетизації середовища життєдіяльності людини;
- здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі нарисної геометрії та креслення для освоєння теоретичних основ і методів образотворчого та декоративного мистецтва;
- здатність використовувати професійно профільовані знання, уміння й навички в галузі технологій живописних матеріалів для створення живописних композицій;
- здатність використовувати професійно профільовані знання, уміння й

навички в галузі графічного мистецтва для освоєння фундаментальних розділів станкової та прикладної графіки;

- здатність використовувати знання й уміння в галузі декоративного розпису для практичного використання у виробах ужиткового мистецтва;

- здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі художнього конструювання для теоретичного освоєння загальнопрофесійних дисциплін і рішення практичних завдань;

- здатність використовувати професійно профільовані знання й уміння в галузі художньо-прикладної графіки для опанування та практичного використання основ комп'ютерної графіки;

- здатність володіти навичками роботи з комп'ютером на рівні користувача, використовувати інформаційні технології для рішення експериментальних і практичних завдань у галузі професійної діяльності.

Джерело: складено автором на основі джерела [223]

**Дидактичні засоби формування художньо-графічних компетентностей
студентів мистецьких спеціальностей**

Таблиця Г1

**Дидактичні можливості інваріантного блоку дисциплін предметної
спеціалізації**

Дисципліни	Професійні компетентності, що формуються		Засоби формування художньо-графічних компетентностей
	ХГ-компетентності і складники	Професійно важливі компетентності	
Композиція	Художньо-композиційна компетентність, когнітивний компонент ХГ-компетентностей	Інтегральна Спеціальна	– композиційні засоби образотворчого мистецтва: формат, простір, композиційний центр, рівновага, ритм, контраст, світлотінь, колір, декоративність, динаміка й статика, симетрія й асиметрія, відкритість і замкнутість, цілісність, тобто все, що необхідне для створення композиції, зокрема її прийоми і правила; – вправи на копіювання, вправи на відтворення реальних об'єктів, вправи-клаузури, художньо-творчі проекти
Рисунок	Художньо-інтерпретаційна; художньо-композиційна; когнітивний, процесуальний компоненти ХГ-компетентностей	Інтегральна Спеціальна	– виражальні засоби: лінія, пляма, штрих, штриховка, крапка, силует, тон, світлотінь; – графічні матеріали: простий олівець, туш-перо, гелева ручка, вугілля, соус, пастель тощо; – вправи на копіювання, вправи на відтворення реальних об'єктів, завдання-ситуації, натурні постановки, вправи-клаузури, художньо-творчі проекти

Продовження таблиці Г1

Дисципліни	Професійні компетентності, що формуються		Засоби формування художньо-графічних компетентностей
	ХГ-компетентності і складники	Професійно важливі компетентності	
Живопис	Художньо-інтерпретаційна; художньо-композиційна; когнітивний, процесуальний, рефлексивний компоненти ХГ-компетентностей	Інтегральна Спеціальна	– засоби виразності: колір, колорит, світлотінь, малюнок, композиція, перспектива, деталі; – живописні матеріали: акварель гуаш, олійні фарби, темпера, акрил тощо; – вправи на відтворення реальних об'єктів, натурні постановки, вправи-клаузури, творчі завдання
Мистецтвознавство	Художньо-естетична; мотиваційний, когнітивний компоненти ХГ-компетентностей	Інтегральна Спеціальна	– теорія мистецтва: дослідження та вивчення світу мистецтва: його проблеми та закономірності розвитку, види, жанри мистецтва; – історія мистецтва: систематизація творів мистецтва, шкіл, напрямів, течій; – завдання-ситуації; кейси; проблемні питання; творчі проекти
Нарисна геометрія	Художньо-проектна; когнітивний, процесуальний компоненти ХГ-компетентностей	Інтегральна Спеціальна	– засоби креслення: точка, пряма, обмежений набір геометричних індексів, букв та цифр; – проєктивне мислення; – завдання-ситуації; проблемні творчі завдання; проекти; технологічні картки

Продовження таблиці Г1

Дисципліни	Професійні компетентності, що формуються		Засоби формування художньо-графічних компетентностей
	ХГ-компетентності і складники	Професійно важливі компетентності	
Кольорознавство	Художньо-естетична; мотиваційний, когнітивний, процесуальний, рефлексивний компоненти ХГ-компетентностей	Інтегральна Спеціальна	– закони колористики: колірний тон, насиченість, коло Іттена, що дозволяє правильно класифікувати кольори, гармонійно їх поєднувати; – художньо-образне мислення; – завдання-ситуації; кейси; проблемні питання; проекти; алгоритми
Художньо-прикладна графіка	Художньо-інтерпретаційна; художньо-композиційна; мотиваційний, когнітивний, процесуальний, рефлексивний компоненти ХГ-компетентностей	Інтегральна Спеціальна	– робота з графічними матеріалами (володіння навичками роботи різними графічними інструментами та матеріалами, уміння створювати композиції, використовуючи закономірності палітри виражальних засобів графічного мистецтва; володіння різними прийомами та способами графічного відтворення художньо-графічної форми); – кейси, навчальні проекти, проблемні і практичні завдання; інсталяція
Технологія живописних матеріалів	Художньо-інтерпретаційна; художньо-творча	Інтегральна Спеціальна	– інноваційні техніки живопису; – кейси, навчальні проекти, проблемні й практичні завдання; інсталяція; виставки

Продовження таблиці Г 1

Дисципліни	Професійні компетентності, що формуються		Засоби формування художньо-графічних компетентностей
	ХГ-компетентності і складники	Професійно важливі компетентності	
Пленер	Художньо-інтерпретаційна; художньо-композиційна; художньо-естетична; художньо-творча; мотиваційний, когнітивний, процесуальний, рефлексивний компоненти ХГ-компетентностей	Інтегральна Спеціальна	– застосування на практиці технічних засобів, а саме: компонування зображення, визначення основних пропорційних співвідношень, підготовчий малюнок для живопису, прокладка загальних колірних і тональних відношень, визначення планів, виявлення форми й обсягу зображення, робота над деталями в контексті загальних рішень; – узагальнення, самоаналіз; – виїзні пленери, вправи на відтворення реальних об'єктів (начерки, замальовки, ескізування), кейси, навчальні проекти, проблемні і практичні завдання, інсталяція, виставки.

Джерело: складено автором самостійно

Дидактичні можливості варіативного блоку дисциплін предметної спеціалізації

Дисципліни	Професійні компетентності, що формуються		Засоби формування художньо-графічних компетентностей
	ХГ-компетентності і складники	Професійно важливі компетентності	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
ХУДОЖНИКИ-ПЕДАГОГИ			
Художнє конструювання	Художньо-композиційна Художньо-проектна	Методична Спеціальна	– засоби художнього конструювання: пропорції й обсяги, лінії та площини, ритм і колір, а також різноманітні способи декору; – кейси, навчальні проекти, проблемні і практичні завдання; інсталяція, виставки
Перспектива з основами креслення	Художньо-проектна	Методична Спеціальна	– засоби перспективи: лінія горизонту, точка сходу, лінійна перспектива, кутова перспектива, масштаб тощо; – практичні вправи, навчальні проекти, проблемні та практичні завдання
Методика викладання образотворчого мистецтва	Художньо-творча	Методична Спеціальна	– демонстраційні засоби навчально-методичного комплексу (наочність, педагогічний малюнок, технічні засоби навчання та сучасні технології навчання образотворчого мистецтва); – методика керівництва образотворчою діяльністю; – педагогіка творчості; – кейси, навчальні проекти, проблемні та практичні завдання, мікрОВикладання
Педагогічний рисунок	Художньо-інтерпретаційна	Методична Спеціальна	– закони композиції, володіння лінією; – закономірності сприйняття творів мистецтва; – логіка побудови зображення; – методика керівництва образотворчою діяльністю; – практичні вправи (володіння лінією), вправи на відтворення реальних об'єктів (начерки, замальовки, ескізування), проблемні та практичні завдання

Продовження таблиці Г2

1	2	3	4
ХУДОЖНИКИ			
Основи формотворення	Художньо-композиційна Художньо-проектна Художньо-естетична	Проектна Спеціальна	– засоби формотворення: площина–поверхня; форма–конфігурація; взаємопоеднання та трансформація; – навчальні та творчі проекти, проблемні та практичні завдання
Графічний дизайн	Художньо-інтерпретаційна Художньо-проектна	Проектна Спеціальна	– засоби графічного рисунка, композиції, колористики, типографіки; – засоби растрової, векторної, фрактальної графіки; – практичні вправи, навчальні проекти, проблемні та практичні завдання
Комп'ютерні технології у проектуванні	Художньо-проектна	Проектна Спеціальна	засоби комп'ютерних технологій (технічні засоби; програмні засоби); – інструментальні програмні засоби, текстові редактори, відео-редактори, графічні редактори (растрові, векторні), звукові редактори; – педагогічні програмні засоби, віртуальні лабораторії, предметно-орієнтовані програмні середовища; – веб-дизайн; – кейси, навчальні та творчі проекти, проблемні та практичні завдання

Джерело: складено автором самостійно

АНКЕТА

для студентів мистецьких спеціальностей (художньо-графічне відділення)

1. Загальні відомості

1.1. Місце навчання

1.2. Спеціальність (спеціалізація)

1.3. Де, коли і як Ви набули перших допрофесійних знань, умінь та навичок з образотворчого мистецтва: а) художня школа, ліцей, студія, б) загальноосвітня школа, в) заняття з репетитором, г) не маю допрофесійних знань, умінь та навичок з образотворчого мистецтва.

1.4. Чи маєте Ви досягнення в галузі образотворчого мистецтва, якщо так, то які (участь у міських, обласних, всеукраїнських олімпіадах, виставках)?

2. Ставлення до художньо-графічної діяльності

2.1. Чи був вибір Вашої майбутньої професії (художника або художника-педагога) самостійним?

а) так   б) ні   в) не знаю як відповісти

2.2. Чи подобається Вам ваш майбутній фах?

а) так   б) ні   в) не знаю як відповісти

2.3. Ким плануєте працювати після закінчення університету?

а) учителем образотворчого мистецтва, б) художником, дизайнером, в) викладачем, г) не пов'язую свою кар'єру з безпосередньою мистецькою діяльністю

2.4. Чи задоволені Ви змістом навчання в університеті?

а) так   б) ні   в) не маю думки з цього приводу

2.5. Оцініть рівень художньої освіти на художньо-графічних факультетах:

а) високий, б) середній, в) низький, г) не знаю як відповісти

2.6. Яким видам діяльності приділяється найбільше уваги в навчальному процесі Вашого університету?

а) загальнотеоретичній із мистецтвознавства; б) психолого-педагогічній підготовці; в) методиці навчання образотворчому мистецтву; г) практичній

художній діяльності; д) художньо-творчій діяльності; е) Ваш варіант

2.7. Які складові навчального процесу на художньо-графічних факультетах потребують розширення та удосконалення?

а) загальна педагогіка; б) педагогіка мистецтва; в) теорія творчості; г) вікова психологія; д) методика навчання образотворчого мистецтва; е) форми організації навчальної діяльності (майстер-класи, проблемні семінари, практикуми, тренінги тощо); ж) окремі дисципліни; з) Ваш варіант

2.8. Як, на Ваш погляд, інтеграцію різних видів мистецтва можна вважати важливим чинником оптимального опанування образотворчим мистецтвом?

а) так   б) ні   в) не знаю як відповісти

2.9. Які види мистецтв, на Ваш погляд, доцільно вводити для оптимального опанування образотворчим мистецтвом?

а) література; б) музика; в) театр; г) кіно; д) телебачення; е) хореографія; ж) дизайн; з) комп'ютерна графіка; і) художня фотографія; к) архітектура; л) Ваш варіант.

2.10. Яких за характером компетентностей у результаті навчання Ви б хотіли набути?

а) мистецтвознавчих; б) художньо-графічних; в) методичних; г) систему художньо-педагогічних компетентностей для викладання образотворчого мистецтва.

3. Стан проблеми формування художньо-графічних компетентностей

3.1. До якої галузі суспільної практики належать художньо-графічні компетентності студентів мистецьких спеціальностей?

а) художньої, б) творчої, в) педагогічної, г) методичної, д) Ваш варіант

3.2. Яких за характером компетентностей у результаті навчання Ви б хотіли набути?

а) художньо-графічні компетентності (художньо-творчі, художньо-композиційні, художньо-інтерпретаційні, художньо-естетичні, художньо-проектні компетентності),

б) художньо-педагогічні компетентності (методологічні, спеціальні,

загально-педагогічні, професійні, художні, методичні компетентності),

в) загальнонавчальні компетентності (уміння вчитися, соціальна компетентність, загальнокультурна компетентність, компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій, здоров'язберігаюча компетентність, громадянська компетентність, підприємницька компетентність), г) Ваш варіант.

3.3. Чи дозволяє Вам існуюча система підготовки студентів мистецьких спеціальностей сформувати художньо-графічні компетентності?

а) так   б) ні   в) не в повному обсязі   г) не знаю

3.4. На Ваш погляд, що необхідно змінити задля вдосконалення Вашого навчання (кілька варіантів)?

а) збільшити обсяг теоретичного викладання, б) збільшити обсяг практичної художньої роботи, в) узгодити обсяг теоретичної та практичної підготовки, г) вводити більш активні форми навчання, д) підвищити питому вагу індивідуальної і самостійної роботи, е) Ваш варіант.

АНКЕТА**для викладачів мистецьких спеціальностей (художньо-графічне відділення)****1. Загальні відомості про педагога**

1. Місце роботи, посада
2. Стаж роботи
3. Освіта

а) вища художня, б) вища художньо-педагогічна, в) середня спеціальна

4. Особисті досягнення:

а) науковий ступінь, учене звання, б) науковий ступінь, в) член Спілки художників України, г) член Спілки дизайнерів України, д) організатор художніх виставок, е) Ваші доповнення

2. Стан проблеми формування художньо-графічних компетентностей

1. Як, на Вашу думку, трактується поняття «компетентність»?

а) коло повноважень особи (те, в чому вона добре обізнана), б) внутрішня характеристика особистості (знання, уміння, навички, здібності, готовність до здійснення професійної діяльності), в) Ваш варіант

2. До якої галузі суспільної практики належать художньо-графічні компетентності студентів мистецьких спеціальностей?

а) художньої, б) творчої, в) педагогічної, г) методичної, д) Ваш варіант

3. Чи погоджуєтесь Ви з думкою про те, що структура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей є складною і до неї входять певні, більш прості компетентності?

а) так   б) ні   в) Ваш варіант переліку компетентностей

4. Яких за характером компетентностей у результаті навчання набувають студенти мистецьких спеціальностей (художньо-графічне відділення)?

а) художньо-графічні компетентності (художньо-творчі, художньо-композиційні, художньо-інтерпретаційні, художньо-естетичні, художньо-проектні компетентності),

б) художньо-педагогічні компетентності (методологічна, спеціальна, загальнопедагогічна, професійна, художня, методична),

в) загальнонавчальні компетентності (уміння вчитися, соціальна, загальнокультурна, здоров'язберігаюча, компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій, громадянська, підприємницька компетентності),

г) Ваш варіант.

5. Чи дозволяє Вам існуюча система освіти сформувати художньо-графічні компетентності в студентів мистецьких спеціальностей?

а) так   б) ні   в) не в повному обсязі, г) Ваш варіант

6. Чи достатньо часу студенти мистецьких спеціальностей приділяють самостійній та індивідуальній роботі?

а) так   б) ні   в) не знаю як відповісти

7. Які форми роботи, на Вашу думку, необхідно застосовувати для більш сприятливого формування художньо-графічних компетентностей? Необхідне підкресліть.

а) аудиторні форми роботи: спецкурс, спецсеминар, практичні академічні заняття, самостійні заняття, навчальна та виробнича практики, майстер-класи;

б) позааудиторні форми роботи: пленер, виставки, гуртки, домашні завдання;

в) Ваш варіант.

8. Які методи навчання Ви використовуєте для формування в студентів художньо-графічних компетентностей? Необхідне підкресліть.

а) прикладні методи: метод малювання з натури (за П. Шмідом), метод братів Дюпюї, геометральний метод навчання, натуралістичний метод навчання, метод копіювання, метод вправ, метод особистої демонстрації викладача,

б) методи активізації художньо-графічної діяльності студентів мистецьких спеціальностей: метод інсталяції, імітаційно-ігрове моделювання, метод художньої інтеграції, демонстраційно-образний метод, метод естетичних асоціацій, метод імпровізації, метод емоційного заряду, художньо-естетичний метод, проблемно-евристичний метод, моделювання художньо-творчих завдань, творчі вправи-клаузури, метод творчих художньо-педагогічних

проектів; в) методи контролю й самоконтролю художньо-графічної діяльності студентів мистецьких спеціальностей: тести, попередній перегляд, виставкові звіти, домашні завдання.

9. Які технології навчання, на Ваш погляд, сприяють формуванню художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей?

а) інтегративні, б) мультимедійні, в) проблемні, г) інтерактивні, д) творчорозвивальні, е) Ваш варіант.

Діагностична методика виявлення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за мотиваційним критерієм

ОПИТУВАЛЬНИЙ ЛИСТ

Шановний друже!

Просимо розставити за ступенем значущості для себе фахові навчальні дисципліни (за представленими блоками), які вивчаються на художньо-графічних факультетах і обґрунтувати свій вибір кількома словами.

Приклад: *Блок 1.* Навчальні дисципліни інваріантної складової: нарисна геометрія, мистецтвознавство, рисунок, композиція, живопис, кольорознавство, художньо-прикладна графіка, технологія живописних матеріалів, навчальна практика (пленер) – 1 місце, тому що формує фахові знання, практичні уміння та навички і т. д.

Блок 4. Навчальні дисципліни психолого-педагогічного циклу: педагогіка, вікова педагогіка, основи педагогічної майстерності, психологія – 2 місце, тому що планую викладати у школі тощо.

Перелік навчальних дисциплін студентів мистецьких спеціальностей

Блок 1. Навчальні дисципліни інваріантної складової: нарисна геометрія, мистецтвознавство, рисунок, композиція, живопис, кольорознавство, художньо-прикладна графіка, технологія живописних матеріалів, навчальна практика (пленер).

Блок 2. Навчальні дисципліни варіативної складової (художники-педагоги): художнє конструювання, перспектива з основами креслення, методика викладання образотворчого мистецтва, педагогічний рисунок.

Блок 3. Навчальні дисципліни варіативної складової (художники): основи формотворення, графічний дизайн, комп'ютерні технології в проектуванні.

Блок 4. Навчальні дисципліни психолого-педагогічного циклу: педагогіка, вікова педагогіка, основи педагогічної майстерності, психологія.

Методика виявлення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за когнітивним критерієм

Аспекти художньо-графічної діяльності	Блоки завдань	Рівні			
		В	Д	С	П
Спеціально-художній	<p>I. Знання теоретичних основ художньо-графічної діяльності:</p> <ol style="list-style-type: none"> Орієнтація в цілях і завданнях. Володіння основними закономірностями й принципами. Оперування спеціальною термінологією мистецтвознавства. Розуміння й розпізнання художніх образів. Знання стилів і жанрів образотворчого мистецтва. 				
	<p>II. Знання методів і способів художньо-графічної діяльності:</p> <ol style="list-style-type: none"> Уявлення про художньо-графічну діяльність. Образотворча грамота (знання художніх засобів, зображувальних технік та виражальних прийомів). Усвідомлення змісту художньо-графічних компетентностей. Знання інноваційних технологій у галузі мистецтва. Знання сучасних інформаційно-комунікативних технологій. 				

Аспекти художньо-графічної діяльності	Блоки завдань	Рівні			
		В	Д	С	П
	<p>III. Знання історії розвитку образотворчого мистецтва та сучасних його здобутків:</p> <p>1. Орієнтація в історії розвитку образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.</p> <p>2. Знання з історії розвитку вітчизняних художніх шкіл, течій, напрямків.</p> <p>3. Знання з історії розвитку зарубіжних художніх шкіл, течій, напрямків.</p> <p>4. Усвідомлення тенденцій розвитку сучасного мистецтва.</p>				
<i>Загальний показник</i>					
Художньо-педагогічний	<p>I. Знання змісту педагогічної та методичної сторони діяльності художника-педагога:</p> <p>1. Знання психолого-педагогічних закономірностей навчального процесу.</p> <p>2. Знання теоретичних основ педагогіки.</p> <p>3. Знання педагогічних технологій.</p> <p>4. Уявлення про роль образотворчого мистецтва в системі навчання та всебічного розвитку студентів.</p> <p>5. Розуміння цілей і завдань навчання студентів образотворчому мистецтву.</p> <p>6. Орієнтація в навчальних планах і програмах викладання образотворчого мистецтва.</p> <p>7. Знання переліку необхідних знань, умінь і навичок, компетентностей студентів з образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.</p>				

Аспекти художньо-графічної діяльності	Блоки завдань	Рівні			
		В	Д	С	П
	<p>II. Знання методів, форм і прийомів навчання студентів образотворчому мистецтву:</p> <p>1. Розуміння методів, прийомів і форм навчання образотворчому мистецтву у ВНЗ.</p> <p>2. Розуміння сутності і функцій різних методів, прийомів і форм навчання студентів і специфіки їх використання.</p> <p>3. Орієнтація в розмаїтті та цільовій спрямованості різних методів, прийомів і форм навчання на дисциплінах мистецького спрямування.</p> <p>4. Розуміння взаємного зв'язку змісту, форм і методів навчання студентів образотворчому мистецтву.</p> <p>5. Орієнтація в нових методах, прийомах і формах мистецької педагогіки.</p>				
	<p>III. Знання засобів навчання образотворчому мистецтву студентів:</p> <p>1. Орієнтація в різноманітності, специфіці й умовах використання різних засобів навчання студентів образотворчому мистецтву.</p> <p>2. Розуміння ролі та функцій засобів навчання в активізації художньо-графічної діяльності студентів і розвитку їхнього інтересу до мистецтва.</p> <p>3. Орієнтація в нових засобах навчання, у нових підходах до їх застосування в навчальному процесі.</p>				
<i>Загальний показник</i>					

Аспекти художньо-графічної діяльності	Блоки завдань	Рівні			
		В	Д	С	П
Художньо-комунікативний	I. Знання психологічних закономірностей творчого процесу: 1. Знання концепції творчого процесу за алгоритмом: споглядання – сприймання – аналіз – перетворення інформації – результат. 2. Розуміння нової інформації в ході сприймання. 3. Розв’язування нових задач у процесі творчого сприймання. 4. Формулювання висновків, їх обґрунтування.				
	II. Знання способів передачі наявного досвіду: 1. Частота спілкування з творами мистецтва. 2. Участь у виставковій діяльності. 3. Знання закономірностей мистецької педагогіки.				
	III. Знання та використання класичних та інноваційних художніх технік: 1. Знання сутності й змісту інноваційних технік. 2. Розуміння необхідності в урізноманітненні зображальних засобів. 3. Знання прийомів роботи з класичними та інноваційними художніми техніками. 4. Рівень володіння різноманітними зображувальними техніками.				
<i>Загальний показник</i>					
<i>Підсумковий показник</i>					

Оцінні зони:

	Початковий	Середній	Достатній	Високий
За аспектом	0-7	8-9	10-12	13-15
Загалом	0-20	21-32	33-39	40-45

Джерело: складено автором самостійно

Завдання на виявлення рівня сформованості художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей за процесуальним критерієм

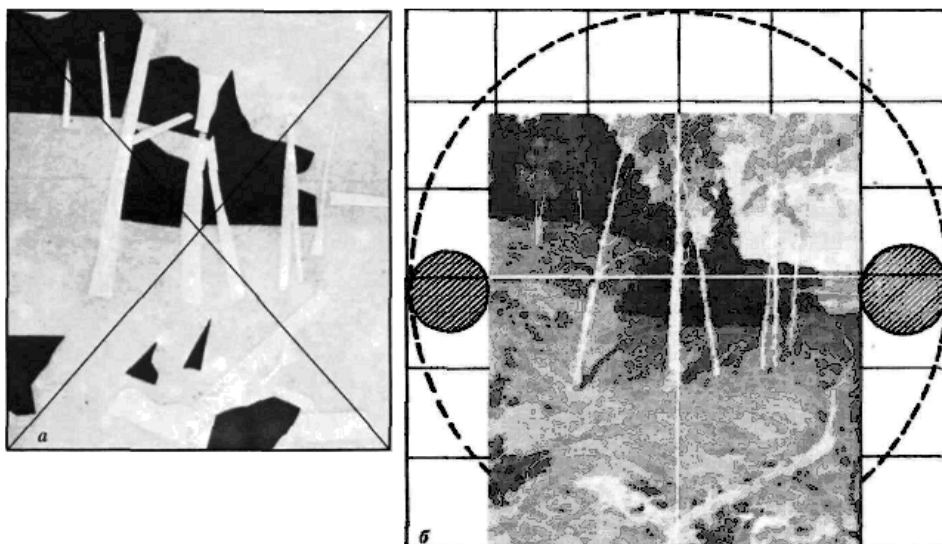
Художньо-інтерпретаційна компетентність

1. Виконати мистецтвознавчий аналіз натюрморту (на прикладі роботи відомого художника).
2. Самостійно підготувати натурну постановку з використанням чотирьох-п'яти предметів, обґрунтувати свій вибір.
3. Підготувати лінійно-конструктивний ескіз та ескіз у кольорі натурної постановки натюрморту.

Художньо-композиційна компетентність

Виконати композиційний аналіз живописного твору відомого художника, використовуючи наступний композиційний алгоритм:

- визначити основну ідею картини;
- визначити головний предмет картини;
- визначити точку зору та лінію горизонту;
- визначити загальний світловий тон картини;
- визначити загальний кольоровий тон картини;
- визначити такі відношення: контрасти (нюанси) – колорит – центр уваги – цілісність;
- визначити лінійну композицію: симетрія: а) повна, б) неповна; симетрія і золотий перетин (по вертикалі – симетрія, по горизонталі – золотий перетин); золотий перетин: а) подвійна пропорція – відношення по низхідному ряду (головна фігура чи предмет знаходяться на лінії золотого перетину); б) потрібна пропорція; в) головна фігура зміщена з лінії золотого перетину в напрямку руху; лінія золотого перетину – вісь для побудови навколо неї групи фігур; г) центр уваги збігається з головною точкою картини; д) центр уваги зміщений уверх, вниз, вправо чи вліво.

Приклад композиційного аналізу художнього твору Ф. В. Ковальова «Пейзаж з березами» у вигляді схематичного зображення.

Художньо-проектна компетентність

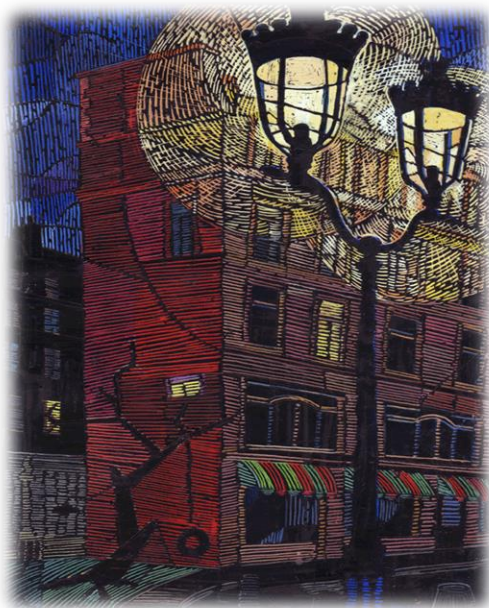
1. Розробити лінійний ескіз натюрморту, визначити головне і другорядне за допомогою тонових відношень.
2. Зробити ескіз натюрморту в кольорі, визначити основні кольорові відношення.
3. Створення авторського натюрморту засобами трансформації чи стилізації реалістичного натюрморту.

Приклад виконання творчої роботи шляхом трансформації природних форм предметів у натюрморті.

Художньо-творча компетентність

Виконати роботу на довільну тему, використовуючи нетрадиційні техніки живопису, можна їх використовувати як окремо, так і у поєднанні, наприклад: живопис на рентгені, друкування різними трафаретами та матеріалами, живопис на фользі, використання воскової пастелі або парафіну у поєднанні з аквареллю та ін.

Приклад роботи з використанням парафіну   Приклад живопису на фользі

Художньо-естетична компетентність

Зробити мистецтвознавчий аналіз картини відомого художника, дотримуючись такої послідовності:

- біографічні відомості про автора картини (у яку епоху народився та творив);
- до якого стилю, жанру належить робота художника;
- якими виражальними засобами користується художник;
- який внесок митець зробив в історію розвитку мистецтва.

Діагностика відчуття форми при сприйнятті простих і складних візуальних форм (за О. Торшиловою та Т. Морозовою) [260]

Тест 1 «Геометрія в композиції»

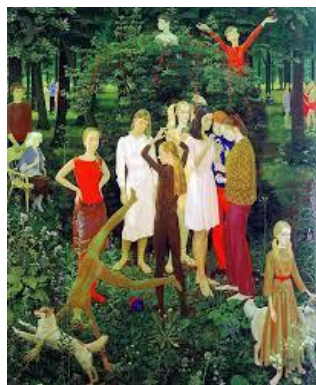
Даний тест розрахований на визначення геометричної подібності в композиції.

Пам'ятка. До принципів формотворення належать: принцип відображення, принцип геометричної подібності, принцип цілісності, принцип співмірності, принцип пропорційності. Геометрія в композиції – це групування об'єктів зображення в геометричні форми для встановлення гармонійного їх розташування у певному форматі.

Стимульний матеріал тесту «Геометрія в композиції» складається з трьох репродукцій: 1. К. Сомов «Пані у блакитному»; 2. Д. Жилінський «Недільний день»; 3. Г. Гольбейн Молодший «Портрет Дірка Берка», а також з чотирьох нейтральних за кольором, подібних за фактурою та розміром композицій, які відповідають таким геометричним формам:

трикутник («Пані у блакитному» пірамідальна композиція)

коло («Недільний день» сферична композиція)

квадрат («Портрет Дірка Бейка» фігура правильної форми)

Інструкція до тесту: визначити, яка з геометричних фігур підходить до кожної з репродукцій. Важливим є цілісне бачення композиції. Оцінка виставляється за принципом правильної чи неправильної відповіді. Найвищий

бал – 6, по 2 бали за кожну правильну відповідь. Величина балу кожен раз умовна й наводиться для того, щоб був зрозумілий сам принцип оцінювання.

Тест 2 «Гучний – тихий»

Цей тест розрахований на визначення виражальних засобів у композиції.

Пам'ятка. Виражальні засоби композиції – пропорції, масштаб, контраст, нюанс, характер форми, метричні повтори, колір і тон, фактура й текстура матеріалу, пластика, яка безпосередньо пов'язана зі світлотіньовою структурою форми.

Стимульний матеріал складається з кольорових репродукцій із зображенням трьох натюрмортів, трьох пейзажів, трьох жанрових композицій. Важливим є описати принципи відповідності зображення та його «звучання» (гучно – тихо), тобто воно повинно бути пов'язане з насиченістю кольору, складністю композиції, характером лінії, «звучанням» фактури. Наприклад, у діагностиці можуть використовуватись такі репродукції картин:

К. О. Коровін «Троянди і фіалки» І. Е. Грабар «Хризантеми»

В. Є. Татлін «Квіти»

Інструкція до тесту: визначити, яка з трьох картин є тихою, гучною, напівгучною за своїми виражальними та композиційними засобами. Оцінюється завдання плюсами та мінусами, їх число підсумовується й отримуємо загальний бал за всі відповіді. Абсолютно правильна відповідь: ++; відносно правильна: ÷; абсолютно неправильна: -.

Логіка такого оцінювання в тому, що студент мусить обирати з трьох «звучань» і оцінювати репродукції за умовною порівняльною шкалою.

Тест 3 «Матісс»

Мета цього тесту – визначити сформованість у студентів уміння визначати образну будову твору, художню манеру автора.

Як стимульний матеріал пропонується набір із 12 натюрмортів двох художників (наприклад, К. Петрова-Водкіна та А. Матісса).

Інструкція до тесту: Студентам демонструються репродукції картин двох художників. Стилi художників абсолютно відрізняються. Надалі студентам потрібно, відштовхуючись від продемонстрованих зразків, самостійно визначити, яка з репродукцій картин якому художнику належить. Студент повинен висловити свою думку з приводу відмінностей картин та схарактеризувати ознаки, за якими розподілялися роботи авторів. Запропонований стимульний матеріал принципово відрізняється за художньою виразністю. Відтак, натюрморти А. Матісса відрізняються декоративністю, у той час як для робіт К. Петрова-Водкіна характерна об'ємність художнього рішення. Правильне виконання завдання пов'язане з інтуїтивним умінням вирізняти особливості художнього стилю, визначати виражальні засоби, які використовують автори. Цей тест є досить складним зразком діагностики відчуття стилю, напрямку.

Тест 4 «Обличчя»

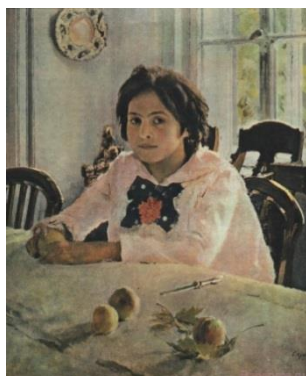
Мета тесту – виявлення вміння споглядати та бачити задум художника, тобто визначення рівня художнього сприйняття студентів із використанням графічних зображень обличчя людини. Наявність у студентів навичок розуміння та інтерпретації зображеної людини визначається на основі

спроможності студентів за виразом обличчя визначати внутрішній стан, настрій, характер особистості.

Стимульний матеріал: три портрети В. Серова.

Портрет М. Єрмолової
(1905 р.)

«Дівчинка з персиками»
(1887 р.)

«Жінка з конем»
(1898 р.)

Інструкція до тесту: із наведених репродукцій визначити емоції портретованих, їх соціальний статус. Який портрет більше подобається, який менше. Пояснити відповідь. Студенту необхідно максимально виразити здібності до соціальної перцепції (сприйняття іншої людини), що оцінюється п'ятьма балами.

Тест 5 «Метелик»

Студентам пропонуються три пари репродукцій, у яких одна пара є зразком формалістичного, інша – реалістичного живопису.

Стимульний матеріал:

1. Перша пара:

Альтман «Соняхи» (1915 р.)

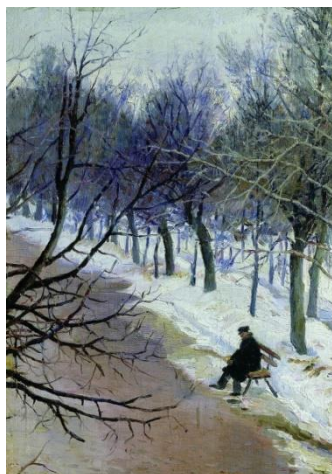
М. Фешин «Соняхи»

2. Друга пара:

А. Зверев «Сосни» (1960 р.)

В. Суріков «Зубовський бульвар взимку»

3. Третя пара:

В. Ван Гог «Портрет
Августіни Рулен» (1889 р.)

Б. Кустодієв «Дівчинка» (1897 р.)

Інструкція до тесту: Відмінність зображень у парі відразу помітна. Зображення в усіх парах демонструються анонімно (автори й назви картин не називаються). Відкривати пари можна в будь-якому порядку. Оцінка виконання цього тестового завдання залежить від якості добору стимульного матеріалу та від оригінальності його вибору.

Тест 6 «Ван Гог»

Мета тестового завдання – визначення характеру портретованих за використаними виражальними засобами. У парах, відібраних для оцінювання, пропонується досить складне завдання – обрати злий або добрий вираз обличчя (за тоном, кольоровими відношеннями). Пропонується демонструвати студентам емоційно незвичні «сумні» картини. В основі такої позиції лежить гіпотеза про спрямованість емоційного розвитку в онтогенезі від простих до складних емоцій, відбувається сприйняття відношень «гармонія – дисгармонія».

Стимульний матеріал включає такі пари зображень:

1 пара:

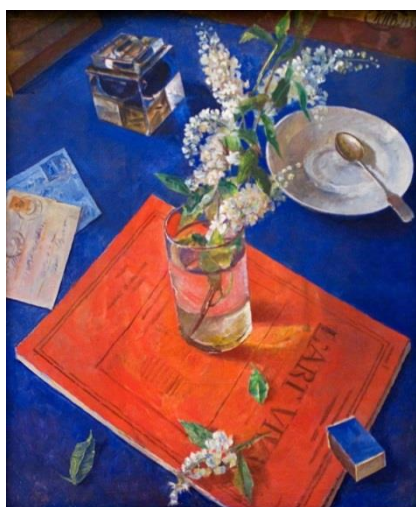

1. Г. Гольбейн «Портрет Д. Сеймур»

1 а. Д. Хейтер «Портрет О. Воронцової»

2 пара:

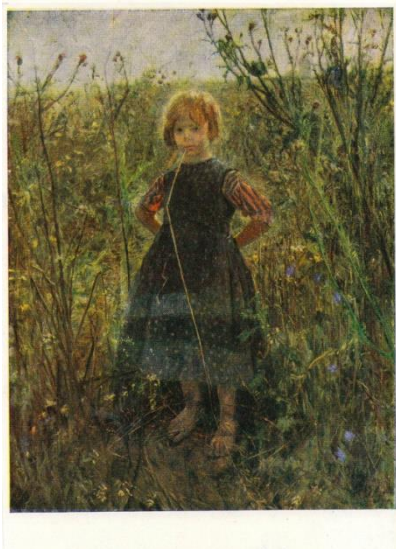

2. Петров-Водкін «Черемха в стакані»

2 а. П. Пікассо «Бідон і миска»

3 пара:

3. Ф. Уде. «Принцеса полів»

3 а. О. Ренуар «Дівчинка з прутиком»

Інструкція до тесту: Необхідно вказати, яка з репродукцій більше подобається студенту. Доцільно уважно поставитись до рівня неформальності розуміння студентом завдання і врахувати його оцінку художнього твору. Пари репродукцій обрано так, щоб «найкраща» репродукція відрізнялась у бік більшої образності, виразності та емоційної складності, вибір якої свідчить про розвиток культурно-естетичної орієнтації студента. У тесті «Ван Гог» – це репродукції під номером 1, 2 а, 3. Правильність вибору оцінюється в 1 бал.

Програма спецкурсу «Трансформація форми в портретному живописі»

Пояснювальна записка

Портретний живопис є важливою навчальною дисципліною в системі підготовки студентів мистецьких спеціальностей. Зауважимо, що портрет – це не просто фіксація зовнішніх рис, а створення неповторного образу, у якому виражається пропущене через уяву та почуття враження про портретовану модель. Грунтуючись на потребі відтворення внутрішнього світу людини, художник будує всю образотворчу сторону портрета, використовуючи художні засоби виразності. Концепція особистості в портреті перебуває в складній залежності від світогляду, естетичних і соціальних ідеалів, від стилю певного часу. Цілісному сприйняттю зображення моделі сприяє відповідний колорит, який доповнює емоційну напруженість портрета – образу [21].

Практика образотворчого мистецтва встановила деякі особливості, за якими досвідчений художник чи мистецтвознавець, зазвичай, відрізняє портрет від непортрета, тобто від вигаданого, узагальнюючого образу. Однією з вирішальних ознак такого роду є схожість із моделлю (оригіналом). Зрозуміло, що в різних випадках характер, глибина схожості бувають різноманітними. При цьому реалістична схожість завжди є не чим іншим, як відображенням у творах мистецтва суттєвих рис моделі при відсутності рис, що з нею не асоціюються. Дуже важливе й інше: якою б не була схожість портрета з моделлю, його не можна назвати гарно виконаним, якщо він не буде ще й художнім образом. Уміти відтворити зовнішні риси є вже свого роду талантом, але портрет цим не закінчується. Справжній портрет – це художній витвір, у якому є не лише зовнішня схожість, але й душа оригіналу. Коли створюються художні образи, головним завданням є не відтворення предмета з фотографічною точністю, а перетворення його за допомогою засобів художньої виразності [87]. Тобто, творчо переробляючи риси обличчя в художні образи мистецтва або дизайну, важливим є дійти до певних узагальнень. Для цього слугує творча стилізація – процес активного відбору найбільш істотних особливостей форми, свідома

відмова від другорядного, синтез пластичної форми (спрощення рис обличчя до межі пізнаваності) [11].

Проте спростити форму не значить збіднити її. Це означає – підкреслити виразні сторони, випустивши малозначні деталі засобами форми, кольору, деталізації об'єкта, відмовитися від передачі об'єму. У будь-якому разі, творча стилізація завжди носить індивідуальний творчий характер і має на увазі авторське бачення й переробку явищ навколишньої дійсності, а також носить креативний творчий початок. В основі всіх видів і методів стилізації лежить принцип художньої трансформації реальних природних об'єктів за допомогою різних образотворчих засобів і прийомів. Здебільшого, трансформація відбувається шляхом спрощення та узагальнення форми зображуваного об'єкта (наприклад, збільшення або зменшення частин об'єкта, зміни кількості деталей, природного кольору; об'єднання різних частин стилізованого зображення, що дозволяє створити максимально виразний образ) [11]. Отже, головною метою художньої трансформації портрету є створення максимально виразного образу, наповненого емоційністю, яскравістю запам'ятовування, недосяжних у реалістичному зображенні. Тож, оволодіння способами художньої трансформації форми є важливим аспектом в оволодінні студентами мистецьких спеціальностей художньо-графічних компетентностей.

Задля цього на спецкурсі пропонуються для засвоєння основні етапи роботи над портретом, визначаються особливості художньої трансформації та розкривається процес стилізації, а також надаються рекомендації студентам щодо роботи над художньою трансформацією та стилізацією в портреті.

Створюючи портрет як художній образ, живописець використовує свої неповторні фарби, вибір яких обумовлений не обов'язково образом портретованого, а безпосередньо творчими особливостями самого майстра, специфікою його творчості. Водночас, варто підкреслити, що яким би яскравим та цікавим за кольоровим рішенням не був портрет, він не вартий уваги, якщо не уособлює правдиве виявлення зображуваного образу й характеру особистості [251]. Майбутні художники, художники-педагоги повинні бути

обізнані не лише з суто реалістичним баченням та відтворенням дійсності, а використовувати можливості трансформації природи як засобу формування багатогранних і повноцінних сучасних образів.

Призначення цього спецкурсу – дати художньо-професійні знання і навички майбутньому педагогу, озброїти його художньо-графічними компетентностями, розвинути його творчі здібності, використовуючи засоби трансформації форми в портретному живописі.

Мета курсу: формування в студентів мистецьких спеціальностей художньо-графічних компетентностей (художньо-інтерпретаційної, художньо-проектної, художньо-композиційної, художньо-творчої, художньо-естетичної).

У результаті вивчення спецкурсу «Трансформація форми в портретному живописі» студенти повинні **знати:**

- основні можливості використання живописних матеріалів в образотворчому мистецтві при створенні портрету;
- головні положення конструювання художнього образу засобами живописних матеріалів;
- загальні принципи та правила застосування живописних матеріалів в образотворчій діяльності;
- особливості використання засобів живопису при створенні портрету в художньо-професійній діяльності вчителя образотворчого мистецтва;

уміти:

- поєднувати традиції й новаторство в художній діяльності;
- використовувати новітні живописні техніки в образотворчому мистецтві та методиці його викладання;
- конструювати художній образ та шляхи й засоби його створення різними живописними техніками;
- забезпечувати естетичну виразність, візуально-живописний еталон продуктів художньо-професійної діяльності;
- здійснювати аналіз та оцінку художніх творів, створених засобами живопису;

– реалізовувати власний творчий потенціал за допомогою художньо-живописних засобів.

Завдання курсу:

- формування в студентів знань про особливості роботи з живописними матеріалами;
- розгляд головних можливостей живописних матеріалів у художньо-професійній діяльності;
- ознайомлення студентів із принципами та методами застосування засобів портретного живопису.

Спецкурс «Трансформація форми в портретному живописі» розрахований на 2 кредити ЄКТС, 12 годин лекцій, 24 години практичних занять та 24 години самостійної роботи студентів.

Таблиця ІІ

Зміст спецкурсу «Трансформація форми в портретному живописі»

К-сть годин	Тема	Зміст заняття
Змістовий модуль 1. Понятійний апарат, задачі й засоби портретного живопису.		
2 год.	Портретний живопис як один з провідних жанрів образотворчого мистецтва	1. Головні види, етапи виникнення й розвитку портретного живопису. 2. Поняття живописних засобів, їх класифікація. 3. Портретний живопис у художньо-творчій діяльності художника й художника-педагога. 4. Основні можливості застосування засобів портретного живопису в професійній діяльності художника-педагога.
4 год.	Алгоритм роботи над портретом із використанням засобів живопису	1. Знайомство з особливостями роботи над портретом, а також з основними етапами його організації. 2. Створення портретного етюдів з використанням олійних фарб.
4 год.	Передача типового й виняткового в живописному портреті	1. Використання живописних прийомів у роботі над портретом. 2. Створення портрету з натури.
4 год.	Роль короткочасних етюдів у оволодінні методом роботи над портретом	1. Демонстрація діалектичного принципу переходу від кількісних характеристик до якісних (чим більша кількість виконаних етюдів, тим краще засвоюються уміння й навички зображення портрета: уміння виділяти головне, характерне в портреті; вести роботу від великої форми до деталей, ліпити об'ємні форми голови кольором і виявляти її характерні риси; матеріально передавати живе тіло людини, відображуючи його

Продовження таблиці ІІ

К-сть годин	Тема	Зміст заняття
		кольорові характеристики, зв'язок з оточуючим середовищем, враховуючи характер освітлення). 2. Практична робота.
6 год.	Виконання портрета з пам'яті засобами живопису	1. Головні особливості виконання портретного живопису по пам'яті (методичні вказівки). 2. Створення портрета з пам'яті в довільній техніці (олія, гуаш, акварель, темпера або акрилові фарби).
Змістовий модуль 2. Особливості й методика виконання живописного портрета		
4 год.	Використання живописних технік в портреті	1. Живописні техніки та їх види. 2. Живописні техніки в роботі вчителя образотворчого мистецтва. 3. Презентація досвіду використання живописних технік учителями й керівниками гуртків образотворчого мистецтва.
4 год.	Методика застосування живописних технік у портреті	1. Виконання педагогічного малюнка засобами живописних технік. 2. Створення вчителем наочності (опорний зоровий конспект до уроку образотворчого мистецтва)
4 год.	Методика проведення уроків малювання з натури	1. Методика навчальної натурної постановки. 2. Керівництво образотворчою діяльністю учнів під час малювання з натури. 3. Методика й критерії оцінювання дитячих образотворчих робіт.
4 год.	Методика розробки планів-конспектів уроків з образотворчого мистецтва	1. Ознайомлення й робота з живописними інструментами. 2. Аналіз художньо-педагогічної діяльності учителів образотворчого мистецтва. 3. Складання рецензії на роботу.
4 год.	Художньо-педагогічна майстерня	Діяльність учнів у творчих групах: 1. Робота з художниками-педагогами. 2. Робота з художниками-живописцями. Завдання: створити відповідно до обраної ролі проект на тему «Міміка людини» (передача настрою людини за допомогою виразної міміки. Вивчення схем, спостереження за натурою. Вправи на передачу настрою, наприклад, здивування, плач, сміх, зосередженість тощо).
Змістовий модуль 3. Створення художнього образу в портреті		
4 год.	Стилістичні засоби формування художнього образу в портреті	1. Поняття стилю та стилізації в живописі. 2. Трансформація форми. Шляхи й засоби її застосування в портретному жанрі. 3. Реалістичний та трансформований портрет. Спільні риси та відмінності.
8 год.	Виконання стилізованого портрету	1. Головні особливості виконання стилізованого портрету (методичні вказівки). 2. Створення стилізованого портрету (вибір техніки довільний).

Продовження таблиці И1

К-сть годин	Тема	Зміст заняття
8 год.	Виконання портрету засобами трансформації	1. Головні особливості виконання портрета засобами трансформації (методичні вказівки). 2. Створення трансформованого портрета (вибір техніки довільний).

Джерело: складено автором самостійно

Самостійна робота

1. Розв'язання завдань-ситуацій на трансформацію форми.
2. Розв'язання завдань-ситуацій на аналіз живописних прийомів.
3. Підготовка рефератів і повідомлень мистецтвознавчої тематики.
4. Підготовка рефератів і повідомлень щодо методики роботи над портретом.
5. Виконання стилізованого портрета.
6. Виконання портрета засобами трансформації.
7. Підготовка проектів за тематикою спецкурсу.
8. Створення портфолію.

Джерело: складено автором самостійно

Література до спецкурсу:

1. Зингер Л. С. О портрете / Л. С. Зингер. – Москва : Советский художник, 1969. – 200 с.
2. Роменець В. А. Психологія творчості : [навч. посіб.] / В. А. Роменець. – Київ : Либідь, 2004. – 288 с.
3. Ростовцев Н. Н. Академический рисунок / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1984. – 240 с.
4. Ростовцев Н. Н. История методов обучения рисованию : рус. и сов. школы рисунка : [учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов по спец. № 2109 «Черчение, рисование и труд»] / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1982. – 240 с.
5. Ростовцев Н. Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе / Н. Н. Ростовцев. – Москва : Просвещение, 1974. – 246 с.
6. Ростовцев Н. Н. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием / Н. Н. Ростовцев, А. Е. Терентьев. – Москва : Просвещение,

1987. – 176 с.

7. Ростовцев Н. Н. Рисунок. Живопись. Композиция: Хрестоматия / Н. Н. Ростовцев, С. Е. Игнатъев, Е. В. Шорохов. – Москва : Просвещение, 1989. – 207 с.

8. Стась М. І. Академічний живопис : навчально-методичний посібник / М. І. Стась, Т. К. Касьян. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – 244 с.

9. Яшухин А. П. Живопись : учебное пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. № 2003 «Преподавание черчения и изобразит. искусства» / А. П. Яшухин. – Москва : Просвещение, 1985. – 288 с.

**Методичне забезпечення формування художньо-графічних
компетентностей студентів**

Приклади пам'яток

Пам'ятка «Характеристика виражальних засобів живопису»

№	Назва засобу	Характеристика засобу
1.	Колір	Специфічний виразний засіб, який здатний викликати різноманітні емоційно-почуттєві асоціації, підсилювати враження від зображення. Колір обумовлює декоративну й виразну можливість живопису.
2.	Колорит	Являє собою цілісну систему взаємозалежних кольорів і їх відтінків. Колорит забезпечує певну єдність твору, впливає на хід сприймання його глядачем, що є істотною частиною змісту його концепції та художньої структури.
3.	Світлотінь	Слугує для передачі об'єму зображень, рівня освітлення предметів і простору; створює ілюзію руху повітря, світла та тіні.
4.	Рисунок	Це основа всіх видів образотворчого мистецтва, що дозволяє грамотно вести роботу над художнім твором. Рисунок включає в себе такі структурні елементи: форма, об'єм, конструкція, перспектива, пропорції, лінія, штрих, пляма, силует, контраст.
5.	Перспектива	Зображення предметів на площині у відповідності зі зміною їх розмірів (лінійна та повітряна перспектива).
6.	Золотий переріз	Золота гармонійна пропорція організації предметів у просторі.
7.	Композиція	Це система правил і прийомів взаємного розташування частин у єдине гармонійне ціле. Композиція виражає структуру твору мистецтва, його головну ідею (найбільш прийнятний вибір розміру й розташування предметів у рамках заданого формату). При вирішенні композиційних задач необхідно брати до уваги наступне: масштаб, пропорції, рівновагу, тему, сюжет, образ, тон, форму, об'єм, конструкцію, перспективу, симетрію, контраст, ритм, динаміку, статику, єдність і цілісність, виразність та гармонію.

Джерело: [266]

Пам'ятка «Виразальні прийоми в композиції»

№	Приєм композиції	Характеристика композиційного прийому
1.	Групування	<p>Найпоширеніший прийом, який використовується при складанні композиції. Зосередження елементів в одному місці й послідовне розрідження в іншому, виділення композиційного центру (рівноваги або динамічної нестійкості, статичності, динаміки). Групуванню підлягають: плями, лінії, точки, тіньові й освітлені частини зображення, теплі і холодні кольори, розміри фігур, текстура й фактура – все, що візуально відрізняється одне від іншого.</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>Наприклад:</p>
2.	Накладання та врізання	<p>Розміщення елементів або їх фрагментів один під іншим, часткове перекриття силуетів є моделлю композиційної схеми картини при передачі ближніх, середніх і далеких планів, лінійної та повітряної перспективи. Цей прийом виграє тоді, коли одночасно використовується зміна кольору, контрасту й масштабу з віддаленням планів.</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>Наприклад:</p>
3.	Членування	<p>Вторинний прийом, який є зворотною стороною угруповання. Застосовується при наявній композиційній основі, надає художньому твору ритмічну виразність. Даний прийом витягує детальну композиційну структуру з великою монотонною поверхнею.</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>Наприклад:</p>
4.	Формат	<p>Формат, заданий заздалегідь, безпосередньо є одним із прийомів композиції, адже співвідношення сторін і абсолютний розмір аркуша визначають можливі форми композиції, ступінь її деталізації, дають початок композиційній ідеї. Формат може бути прямокутним, квадратним, овальним, круглим, багатокутним, в залежності від композиційного завдання.</p>

№	Приєм композиції	Характеристика композиційного прийому
4		 <p>Наприклад:</p>
5.	Масштаб пропорції і	<p>Масштабна пропорційність як прийом у композиції застосовується практично завжди, у будь-якій упорядкованості фігур або предметів. Масштаб і пропорція – головні прийоми передачі перспективи, що створює відчуття простору.</p> <p>Наприклад:</p>
6.	Ритм і метр	<p>Ритм – це рівномірне чергування елементів, тобто – рівномірність чергування. У композиції рівномірне чергування елементів позначається терміном «метр». Найпростіший метр – розміри елементів і розміри пробілів однакові. Виразність і складність ритму підвищуються, якщо інтервали між елементами постійно змінюються. Ритм часто застосовується в поєднанні з пропорцією, у такому разі елементи не тільки чергуються, але й змінюються за розмірами. Отже, ритм – це повторення, що змінюється, а метр – це повторення без змін.</p> <p>Наприклад:</p>
7.	Контраст нюанс і	<p>За своєю характеристикою контраст подібний до ритму. Контраст – це розташування поруч елементів, що різко відрізняються один від одного (за площею, кольором, світлотіньовими відношеннями, формою тощо). Контраст надає композиції виразності, з його допомогою легко виокремити головні елементи, збільшити діапазон динаміки композиції. Але занадто різким контрастом є небезпека порушити цілісність композиції, саме тому альтернативним засобом є нюанс.</p>

№	Приєм композиції	Характеристика композиційного прийому
7.		 <p>Наприклад:</p>
8.	Колір	<p>Властивості кольору використовуються для створення ілюзії наближення або віддалення предмета (насичені теплі кольори наближають, а холодні кольори віддаляють). Колір присутній у кожному живописному зображенні незалежно від його композиційних завдань. Відомі такі якості кольору: насиченість, яскравість, тональність.</p> <p>Наприклад:</p>
9.	Композиційні осі	<p>Композиційні осі можуть бути вертикальними, горизонтальними, діагональними, перспективними. Вертикальна спрямованість дає урочистість, горизонтальна демонструє повільний рух, діагональна – найбільш динамічна спрямованість. Особливе місце займають перспективні осі, які виражають глибину картини, роблять глядача учасником події. У взаємодії з іншими прийомами композиції осі виступають у комбінації між собою, утворюючи складні зв'язки.</p> <p>Наприклад:</p>

№	Приєм композиції	Характеристика композиційного прийому
10.	Фактура й текстура	<p>Фактура виражає характер поверхні, а саме: гладкість, шорсткість, рельєфність. Фактурою художник завершує композицію. Вона широко використовуються скульпторами, архітекторами, дизайнерами. У живописі відіграє допоміжну роль. Зі свого боку текстура використовується переважно в графіці (текстура деревини, тканини, мармуру).</p> <div data-bbox="826 521 1235 797" style="text-align: center;"> </div> <p>Наприклад:</p>

Джерело: [288]

Додаток І.2

Інструкції

Інструкції до роботи на пленері

– Починати роботу рекомендується із визначення найбільш світлих, інтенсивних і темних колірних плям.

– Рекомендується уявити обраний пейзаж загалом, з усіма відтінками й відношеннями. У результаті цього тренується сприйняття, пам'ять, уява й відбувається вибір того об'єкта, який найбільше імponує настрою. Обраний зміст визначає форму подачі в матеріалі, композиційне й колористичне рішення, що добре тренує гнучкість і образність уяви.

– Працюючи фарбами на пленері, необхідно відчутти натуру в повітряному середовищі пленеру й навчитися передавати колір як сукупність, мозаїку рефлексів, оскільки вони більш виражені на природі, ніж у закритому просторі (майстерні). Потрібно уважно спостерігати за рефlekсами від неба, трави, землі та інших предметів навколишнього середовища. На пленері складність роботи полягає в тому, що «по суті, немає тіней взагалі, є тільки рефлекси» (Делакруа).

– У майстерні ми можемо передати форму предметів світлотінню, не звертаючи особливої уваги на рефлекси, але якщо ми захопимось лише одними

рефлексами, то є вірогідність втратити форму предмета, його локальний колір.

– Розпочинаючи працювати на пленері, спершу необхідно зробити кілька короточасних етюдів (по одному сеансу). При цьому, намагатися працювати швидко й енергійно, щоб відчутти нове середовище і збагатити, освіжити палітру. Важливо працювати більш яскравими «відкритими» колірними відношеннями, відчутти сонячне світло й повітряне середовище, так би мовити, «розписатися». Лише колірні відношення забезпечують сприйняття форми предмета зі сприйняттям його цілісного кольору.

– Варіювати завдання, тобто організувати постановку, освітлену сонцем, і постановку, розташовану проти світла (контражур). Ці два етюди вимагають зображати натуру різними методами. У першому випадку – ліпка форми відбувається за схемою: світло, тінь, півтінь і рефлекси. У другому випадку ця ж натура перебуває проти світла. За натурою знаходиться освітлена поверхня, а натура виглядає щільною плямою, що розташована проти світла. Тому треба більш точно знайти колірні відносини. Таке письмо буде більш нюансним. Щоб краще висловити натуру, форму доводиться ліпити більше рефлексами, оскільки натура висвітлена відбитим світлом інших предметів.

– Складність роботи на пленері полягає в тому, що швидко змінюється освітлення, ворухнуться листя, там де було світло, з'являється тінь. Тому потрібно залишати подалі живописні місця, виконані при першій прописці, щоб зберегти свіжість роботи. При зміні світла не потрібно переписувати щоразу місця, де правильно знайдені колірні відносини. Якщо це не етюд, тоді робота вимагає багато сеансів.

– Важливою особливістю роботи на пленері є передача різноманіття сонячного освітлення й повітряного середовища, що потребує швидкої роботи. Тому пропонується писати широкими мазками, а саме технікою «a la prima» (метод першої спроби – передбачає сміливі впевнені мазки й велику кількість фарби на пензлі). Важливу роль відіграє загальна тональність етюду, наприклад, етюд, написаний вранці, виконується у світлій тональності, фарби в ньому ніби напівпрозорі; етюд, написаний вдень, при яскравому світлі також

має світлу тональність, при сірому світлі тональність етюду ущільнюється; у вечірньому етюді фарби згущуються, тональність етюду стає більш цупкою.

Додаток І.3

Інструкція до створення портрета

1. Вибір натурника. Один із найвідповідальніших етапів. Обираючи натуру для майбутнього портрета необхідним є врахування його характерних особливостей, темпераменту, особистісних якостей, адже від цього залежить вибір колориту та інших виражальних засобів.

2. Вибір матеріалу для створення творчої роботи.

3. Знайомство з творчими наробками відомих художників, які працювали в портретному жанрі.

4. Створення начерків, замальовок обраної натури з метою ознайомлення з притаманними їй зовнішніми рисами.

5. Багаторазове створення етюдів натури в різноманітних ракурсах та при різному освітленні (денне, штучне) задля вибору найбільш вдалого, гармонійного.

6. Створення композиції: вибір формату, розміру, точки зору, ракурсу натури, можливість використання предметів і драпувань у довколишньому інтер'єрі, що дозволить прослідкувати й утілити в портреті взаємозв'язок визначених форм, а також доповнити образ натури (наприклад, використання в композиції портрета предметів різної фактури, розміру й матеріалу, що дозволяє збагатити живописне бачення, погодити частини в нероздільній єдності).

7. Створення основного ескізу. Головне завдання – визначення стану натури (від цього залежить колорит портрета), визначення з натурною постановкою, освітленням, ракурсом, точкою зору; встановлення основних світло-тіньових відношень. Важливою є не детальна проробка портрета, а загальне враження від задуму, основні світло-тіньові та колористичні відношення.

8. Створення картону – побудова композиції в натуральному масштабі, з

детальною конструктивною проробкою всіх деталей і перенесення зображення в оригінальний формат для роботи в кольорі.

9. Створення портрета в чистовому варіанті. Відрізняється своєю довготривалістю та кропіткою проробкою деталей. При роботі над оригіналом доцільним є спиратись на ескізи та інші наробки, використовувати пошуковий матеріал.

Додаток І.4

Технологічна картка «Особливості художньої трансформації та процес стилізації»

Мета художньої трансформації портрета – створення максимально виразного образу.

Етапи процесу стилізації:

1. Початковий етап переробки природних форм в умовно декоративний: натурні зарисовки, начерки, етюди – головна мета – передати найбільш характерні риси об'єкта зображення.

2. Інтерпретація конкретної зовнішності моделі в стилізованому художньому образі – узагальнення контурів природної форми. Стилiзація допускає умовно й довільно змінювати розміри предметів, їх колір, тональні відносини та варіювати ними. Отже, реалістичне зображення перетворюємо на стилізоване (відкидаємо «зайве», прибираємо другорядні й повторювані деталі, залишаємо тільки те, що необхідно для визначення об'єкта зображення, спрощуємо форму).

3. Окремі впізнавані частини зображення (риси обличчя) замінюємо абстрактними елементами (це дозволяє створити нереалістичне зображення, яке часто відрізняється від початкового образу).

4. На стадії стилізованого зображення можна використовувати декор для показу фактури, текстури, аксесуарів.

Додаток І.5

Словесно-логічна схема роботи над художньою трансформацією та стилізацією в портреті

1. Виявити найбільш яскраво виражені особливості форми, її силуету, ракурсів.

2. Брати до уваги пластичну спрямованість і використовувати напрямок розвитку форми для гармонійного komponування зображення.

3. Враховувати характер силуету (прямолінійні, обтічні, ритмічні – обрати статичну чи динамічну побудову зображення).

4. Знайти цікавий ритм, групування форм, елементів, відібрати найбільш доречні для конкретної натури деталі.

5. Детально вивчити будову, розташування й угруповання деталей, колористичні особливості зображуваного об'єкта, адже це дозволяє здійснити декоративну переробку зображення.

Система завдань-кейсів на формування мотиваційного, когнітивного, процесуального й рефлексивного компонентів художньо-графічних компетентностей [278]

Додаток І.1

Завдання на мотивацію

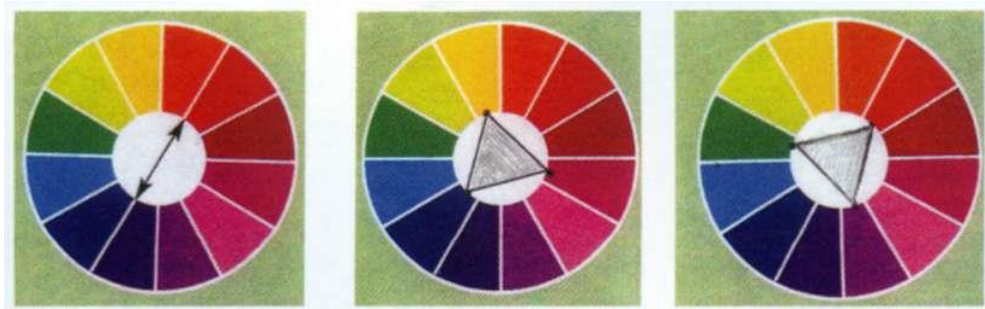
Використовуючи інноваційні техніки живопису (на вибір), створити абстрактну композицію на тему «Емоції людини».

Приклади інноваційних технік живопису:

- друкування різноманітними матеріалами та трафаретами,
- малювання на жатому папері,
- малювання свічкою або восковою крейдою, восковою пастеллю,
- живопис на склі,
- живопис кавою,
- живопис на вологому папері,
- монотипія, акватипія,
- кляксографія,
- живопис із використанням керосину та олійних фарб,
- живопис на фользі тощо.

Важливо! Для підсилення або пом'якшення кольору користуватись правилами поєднання кольорів, спираючись на колірний круг Іттена – це графічна модель, що дозволяє досить просто визначити гармонійні поєднання. База схеми – три основних кольори: жовтий, червоний і синій. Вони розміщуються в центрі кола й складають трикутник із рівними сторонами. Кути трикутника є одночасно вершинами шестикутника, у який вписана перша фігура. Решта частини шестикутника заповнена кольорами другого порядку, шляхом змішування двох основних фарб: жовтий і синій дають зелений колір; синій і червоний – фіолетовий; червоний і жовтий – оранжевий. При цьому кожен колір другого порядку виглядає так, що неможливо сказати, яка зі складових в ньому превалює. Шестикутник вписаний в подвійне коло,

поділений на дванадцять секторів. Ті з них, які стикаються з пофарбованими вершинами, мають такий же колір. Решта сектора заповнена сумішшю сусідніх фарб: жовтий і оранжевий дають жовто-оранжевий; червоний і оранжевий – червоно-оранжевий; червоний і фіолетовий – червоно-фіолетовий; синій і фіолетовий – синьо-фіолетовий; синій і зелений – синьо-зелений; жовтий і зелений – жовто-зелений. Так виходять кольори третього порядку.

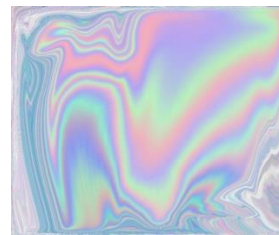
Приклади деяких із технік:

живопис із використанням керосину та олійних фарб

№1 сум

№ 2 задоволення

Кляксографія

№1 радість

№ 2 тривога

Живопис на жатому папері з промальовкою свічкою

збудження

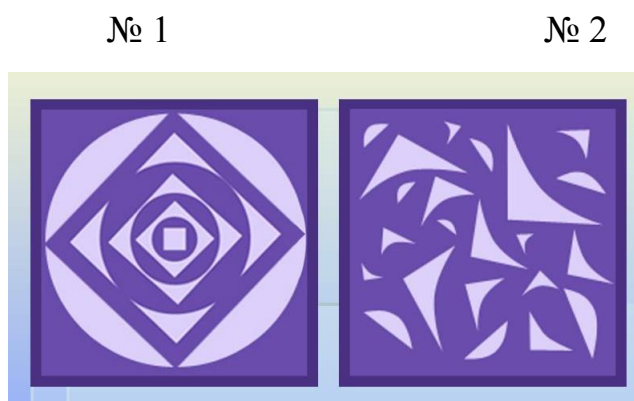

Завдання на формування когнітивної готовності до здійснення художньо-графічної діяльності

1. За допомогою лінії та плями відтворити закон цілісності в композиції (формат А-4, матеріал – туш-перо / чорна гелева ручка).

Важливо! Закон цілісності – об'єднання елементів, частин у єдине ціле.

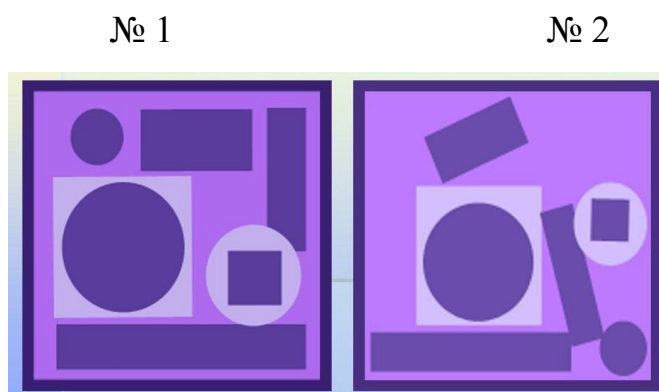
Приклад:

2. За допомогою лінії та плями відтворити закон рівноваги в композиції (формат А-4, матеріал – туш-перо / чорна гелева ручка).

Важливо! Закон рівноваги – стан композиції, у якому всі елементи збалансовані між собою.

Приклад:

3. За допомогою лінії та плями відтворити закон домінанти в композиції (формат А-4, матеріал – туш-перо / чорна гелева ручка).

Важливо! Закон домінанти – головний елемент композиції, якому підпорядковані всі інші елементи.

Приклад:

№ 1

№ 2

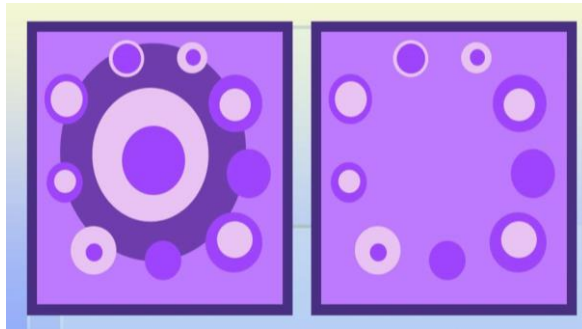
4. За допомогою лінії та плями відтворити закон супідрядності в композиції (формат А-4, матеріал – туш-перо / чорна гелева ручка).

Важливо! Закон супідрядності – підпорядкування всіх елементів зображення домінанті.

Приклад:

№ 1

№ 2

5. За допомогою лінії та плями відтворити статику та динаміку в композиції (формат А-4, матеріал – туш-перо / чорна гелева ручка).

Важливо! Статика – складається з враження нерухомості, спокою, динаміка – з враження руху.

Приклад:

№ 1 статика

№ 2 динаміка

6. За допомогою лінії та плями відтворити симетрію та асиметрію в композиції (формат А-4, матеріал – туш-перо / чорна гелева ручка).

Важливо! Симетрія – рівномірно розміщені елементи по осі, асиметрія – нерівномірне розміщення елементів по осі.

Приклад: № 1 симетрія № 2 асиметрія

7. За допомогою лінії та плями відтворити нюанс, акцент, аналог у композиції (формат А-4, матеріал – туш-перо / чорна гелева ручка).

Важливо! Нюанс – тонкий перехід, ледь помітна відмінність; акцент – виділення, підкреслення певного елемента, слугує для більшої виразності композиції; аналог – однакові чи схожі між собою елементи в композиції.

Приклад: № 1 нюанс №2 акцент № 3 аналог

8. За допомогою лінії та плями відтворити контраст у композиції (формат А-4, матеріал – туш-перо / чорна гелева ручка).

Важливо! Контраст – протиставлення в композиції

Приклад: контраст

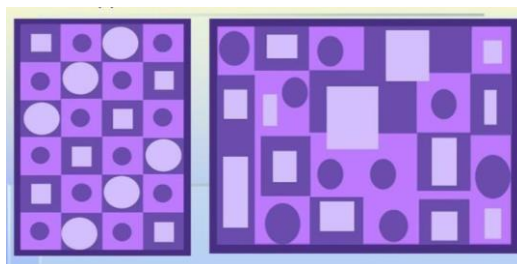
9. За допомогою лінії та плями відтворити ритм у композиції (формат А-4, матеріал – туш-перо / чорна гелева ручка).

Важливо! Ритм – чергування елементів композиції в певній послідовності.

Приклад:

ритм

Додаток І.3

Завдання на засвоєння окремих операцій художньо-графічної діяльності

Блок 1

Зобразити натурну постановку з 3–5 предметів (на прикладі натюрморту):

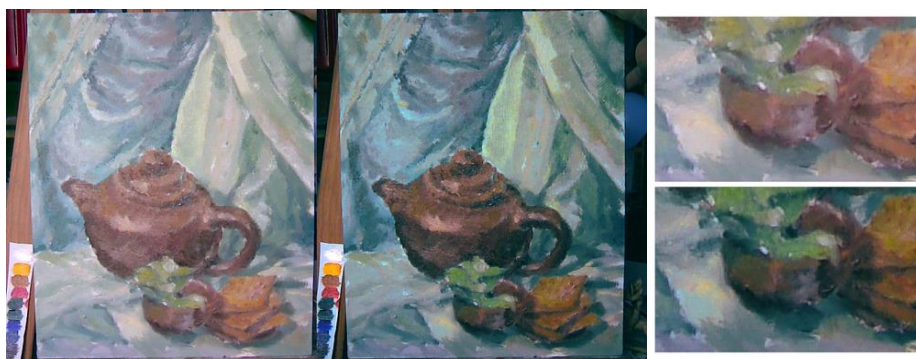
- 1) при денному освітленні;
- 2) при штучному освітленні;
- 3) при холодному освітленні;
- 4) при теплому освітленні.

Важливо! У процесі роботи необхідно відтворити відмінності в колориті при використанні різного освітлення. Показати, як змінюватимуться світлотіньові відношення, рефлекси.

Приклад робіт: № 1

№ 2

№ 3

№ 4

№ 5

На рис. 1-5 натурна постановка: 1. при денному освітленні. 2. При штучному освітленні. 3. Фрагмент обох робіт у збільшеному варіанті. 4. При теплом у освітленні. 5. При холодному освітленні.

Блок 2

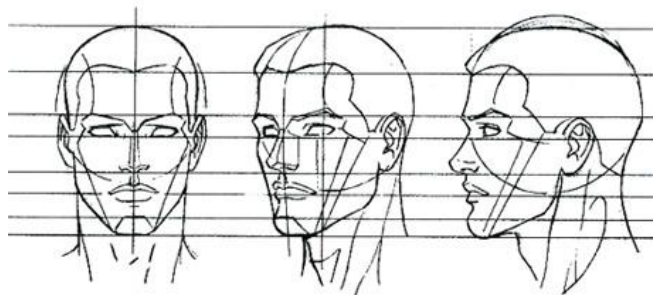
Зобразити натуру (портрет) засобами лінійно-конструктивної будови:

1. у ракурсі анфас;
2. у ракурсі $\frac{3}{4}$;
3. у ракурсі профіль.

Важливо! У процесі роботи над портретом, показати відмінності в анатомічній побудові голови натурника відповідно до зміни ракурсу, відтворити індивідуальні характеристики натурника (схожість).

Приклад робіт:

№ 1

№ 2

Завдання на відтворення реальних об'єктів

Зобразити один і той самий природний мотив у різний час доби (ранок, день, вечір, ніч).

Важливо! Показати, як змінюватиметься палітра кольорів залежно від часу доби (тепло-холодність, колорит)

Приклади:

Додаток І.4

Завдання творчо-перетворювального характеру

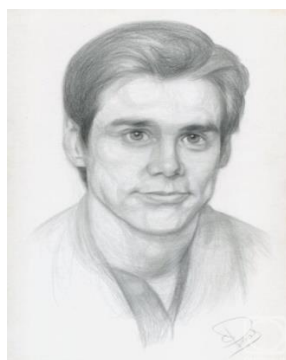
1. Створити реалістичний портрет, відтворюючи індивідуальні риси портретованої моделі (формат А-3, матеріал на вибір: пастель, простий олівець, вугілля, акрил, темпера, акварель, гуаш, олія).

2. Відштовхуючись від попереднього завдання, розробити портрет-шарж на реалістичний портрет (формат А-3). Техніка виконання на вибір (графічні, живописні техніки).

Важливо! В обох варіантах необхідно відтворити індивідуальні риси портретованої моделі (риса обличчя, зачіска, показати стан моделі – спокій, радість, журба тощо), при цьому дотримуючись законів композиції, рисунка та живопису. Портрет-шарж повинен віддзеркалювати найхарактерніші особливості моделі, вона має бути впізнаною.

Приклад:

№ 1

№ 2

Завдання на інтеграцію видів мистецтв

1. Прослухавши мелодію, графічно зобразити мелодичний рисунок, передати лініями характер руху мелодії (плавний, стрибкоподібний), напрям руху мелодії (вгору чи вниз), дібрати до мелодії відповідні за характером ліній-образи («лінія-пружинка», «лінія-хвиля», «лінія-зигзаг», «лінія-пунктир»), дібрати кольори, відповідні музичним тембрам, образам і настроям.

2. Прослухавши мелодію, відобразити музичні ритми в орнаментальних композиціях.

3. Прослухавши музичний твір, відобразити розвиток музики, її форми в безпредметних кольорових композиціях, у яких необхідно змінювати кольорову гаму (яскравість, насиченість, контрастність) відповідно до змін у музиці.

4. Намалювати ілюстрацію (серію ілюстрацій) до літературного твору.

5. Створити художні образи, які б характеризували героїв літературного твору.

6. Створити лінію одягу для героїв літературного твору.

7. Відтворити характер танців у безпредметних композиціях.

8. Намалювати фрагменти мультфільму (розкадровка).

Портфоліо «Трансформація форми в портретному живописі на прикладі
творчості відомих художників [135]

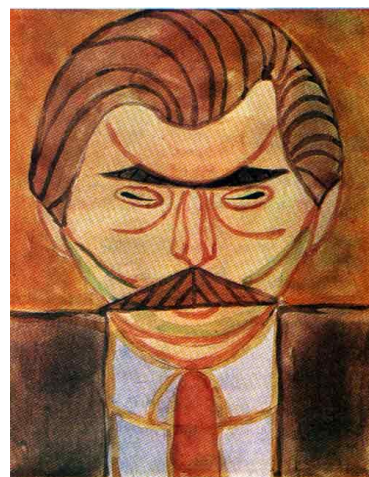
1) Фото письменника М. Доленга
Акварель на папері.

2) А. Петрицький. Портрет М. Доленга, 1929 р.

1) Фото художника В. Кричевського

2) А. Петрицький. Портрет В. Кричевського, 1947

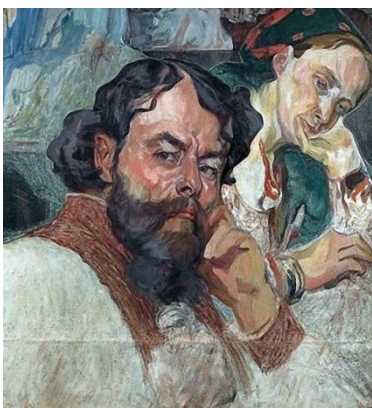
1) Фото поетеси А. Ахматової

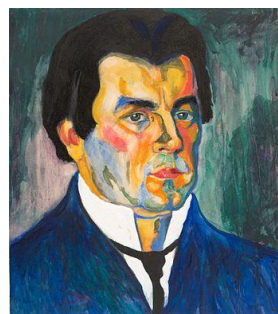
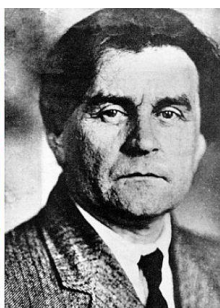
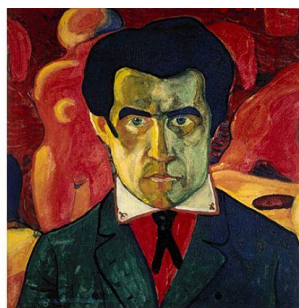
2) Н. Альтман. Портрет А. Ахматової, 1914 р.

1) Фото художника О. Новаківського

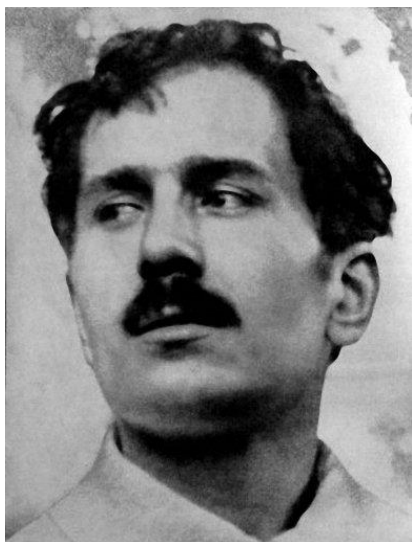
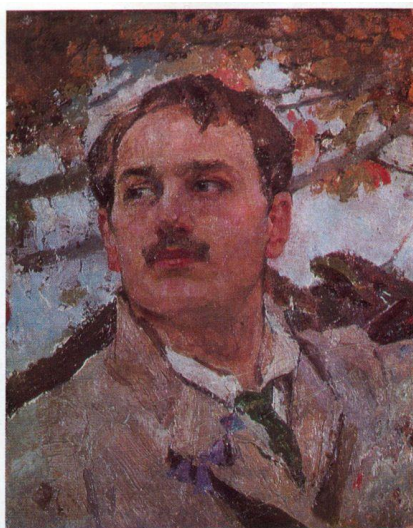

2) Олекса Новаківський. Автопортрет, 1923 р.

1, 3) Фото К. Малевича

2, 4) К. Малевич. Автопортрет, 1908 р.

1) Фото художника
Ф. Кричевського

2, 3) Ф. Кричевський. Автопортрети

Портфоліо «Ескізни пошуки трансформації форми у творчості Пабло
Пікассо. Автопортрет» [135]

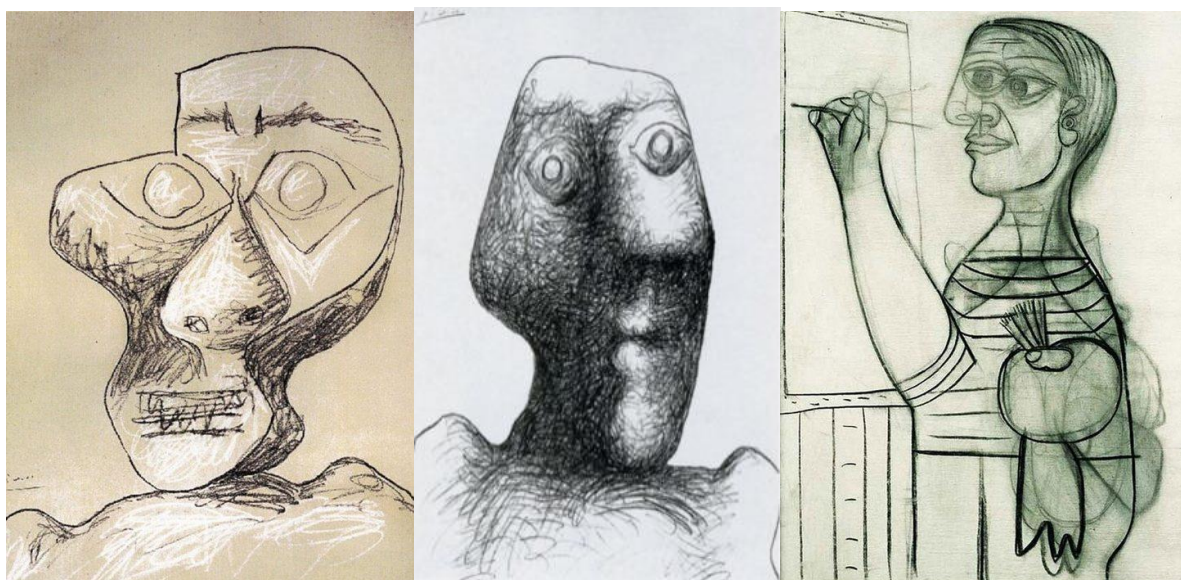
1) Фото П. Пікассо, 1904 р.

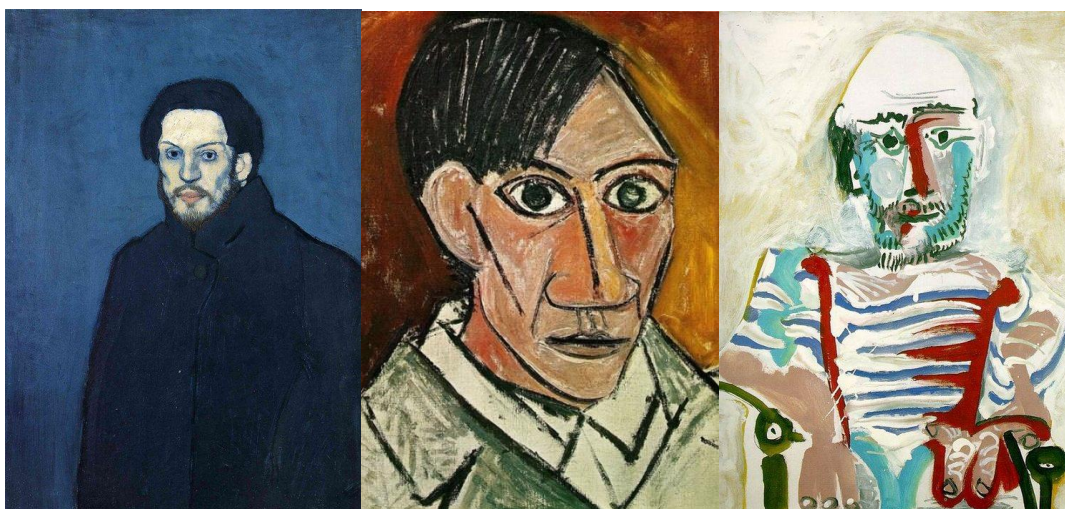
2) Замальовка (реалістичне зображення)

3) Ескізування (пошук ракурсу, світло-тіньових відношень)

4) Трансформація форми (лінійне та тоневе вирішення)

1901 р.

1906 р.

1907 р.

1965 р.

1971 р.

1972 р.

1972 р.

5) Еволюція автопортретів П. Пікассо в кольорі